

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Vedat KARAKOYUN

12-14. YÜZYIL SEYAHATNAMELERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR (EL-
GİRNÂTÎ, İBN CÜBEYR, PLANO CARPİNİ, MONTE CRUCİS VE İBN BATTÛTA
SEYAHATNAMELERİ)

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Vedat KARAKOYUN

12-14. YÜZYIL SEYAHATNAMELERİNDE FOLKLORİK UNSURLAR (EL-
GIRNÂTÎ, İBN CÜBEYR, PLANO CARPİNİ, MONTE CRUCİS VE İBN BATTÛTA
SEYAHATNAMELERİ)

Danışman

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2024

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Vedat KARAKOYUN'un bu çalışması, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Onur Alp Kayabaşı (İmza)

Üye (Danışman) : Prof. Dr. Zekeriya Karadavut (İmza)

Üye : Doç. Dr. Ünsal Yılmaz Yeşildal (İmza)

Tez Başlığı:	12-14. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Folklorik Unsurlar (El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta Seyahatnameleri)
--------------	---

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 22/01/2024

Mezuniyet Tarihi :08/02/2024

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “12-14. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Folklorik Unsurlar (El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta Seyahatnameleri)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Vedat KARAKOYUN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

29/12 /2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Vedat KARAKOYUN
Öğrenci Numarası	202152042005
Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Yüksek Lisans Tez Başlığı	12-14. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Folklorik Unsurlar (El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta Seyahatnameleri)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2256704845
Rapor Tarihi	28/12/2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %10 Alıntılar dahil: %16
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 183 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.	
Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT İmza	

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	xviii
ÖZET.....	xiv
SUMMARY.....	xv
ÖNSÖZ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK ANLATMALARI

1.1.Efsaneler.....	12
1.1.1. Seyahatnamelerdeki Efsanelerin İncelenmesi.....	14
1.1.2. Seyahatnamelerdeki Efsanelerle İlgili Genel Değerlendirme.....	23
1.2. Menkabeler.....	24
1.2.1. Seyahatnamelerdeki Menkabelerin İncelenmesi.....	26
1.2.2. Seyahatnamelerdeki Menkabelerle İlgili Genel Değerlendirme.....	31
1.3. Destanlar.....	32
1.3.1. Seyahatnamelerdeki Destan Metinlerinin İncelenmesi.....	35
1.3.2. Seyahatnamelerdeki Destan Metinleri İle İlgili Genel Değerlendirme.....	42
1.4. Hikâyeler.....	43
1.4.1. Kıssalar.....	43
1.4.1.1. Seyahatnamelerdeki Kıssaların İncelenmesi.....	44
1.4.1.2. Seyahatnamelerdeki Kıssalarla İlgili Genel Değerlendirme.....	55

İKİNCİ BÖLÜM

AD VERME GELENEĞİ

2.1. Ad Verme Geleneği Hakkında Genel Bilgi.....	57
2.2. Seyahatnamelerde Ad Verme Geleneği.....	59
2.2.1. Kişi Adları.....	59
2.2.2. Yer Adları.....	61
2.2.3. Lakaplar.....	65
2.2.4. Kabile, Millet, Boy Adları.....	68
2.2.5. Hayvanlara Verilen Adlar.....	68
2.3. Ad Verme Geleneği Hakkında Genel Değerlendirme.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNANIŞLAR

3.1. İnanışlar Hakkında Genel Bilgiler.....	71
3.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde İnanışlar.....	73
3.2.1. Tabiat Olayları ve Gök Cisimleri İle İlgili İnanışlar.....	73
3.2.1.1. Güneş ve Ay.....	73
3.2.1.2. Yağmur.....	74
3.2.1.3. Yıldırım.....	75
3.2.2. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar.....	75
3.2.2.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar.....	75
3.2.2.1.1. Yılan.....	76
3.2.2.1.2. Horoz.....	76
3.2.2.1.3. Güvercin.....	76
3.2.2.1.4. Öküz ve Sığır.....	77
3.2.2.1.5. İnek.....	77
3.2.2.1.6. At ve Koç.....	77
3.2.2.2. Ağaçlarla İlgili İnanışlar.....	78
3.2.2.2.1. Diraht-ı Şhade (Şahadet Ağacı).....	78
3.2.2.2.2. Serendib Dağı'ndaki Diraht-ı Revân (Yürüyen Ağaç).....	78
3.2.3. Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar.....	79
3.2.3.1. Taşlarla İlgili İnanışlar.....	79
3.2.3.1.1. Taş İle Yağmur Yağdırma.....	79
3.2.3.1.2. Peygamber'in Üzerinde Dinlendiği Mübarek Taş.....	79
3.2.3.1.3. Peygamber'e Selam Veren Taş.....	80
3.2.3.1.4. Sevr Mağarası'ndaki Küçük Yarık.....	80
3.2.3.1.5. Hz. İsmail'in Ayak Bastığı Mübarek Taş.....	80
3.2.3.1.6. Peygamber'in Başının Değdiği ve Ateşte Yakmayan Taş.....	81
3.2.3.1.7. Hz. Hatice'nin Evindeki Uğurlu Taş.....	81
3.2.3.1.8. Hastalıklarda Kullanılan Taş.....	81
3.2.3.1.9. Kıyamet Gününde Taraf Belirleyen Taş.....	81
3.2.3.1.10. Hacer-i Esved Taşı.....	81
3.2.3.1.11. Taş Kesilme.....	82
3.2.3.2. Su İle İlgili İnanışlar.....	82
3.2.3.2.1. Zemzem Suyu.....	82

3.2.2.2.2. İbrahim Kuyusu'ndan Çıkan Su.....	83
3.2.3.2.3. Bi'r-i Arıs Suyu.....	83
3.2.3.2.4. Bişdağ'daki Sıcak Sular.....	83
3.2.3.2.5. Ganj Nehri.....	83
3.2.3.2.6. Tebûk'te Bulunan Su.....	83
3.2.3.3. Putlarla İlgili İnanışlar.....	83
3.2.3.3.1. Moğolların İnsan Şeklindeki Maketleri.....	84
3.2.3.3.2. Moğollara Ait Cengiz Han Putu.....	84
3.2.3.3.3. Dînever Putu.....	84
3.2.3.4. Mushaf İle İlgili İnanışlar	85
3.2.3.4.1. Zeyd b. Sabit'in Yazdığı Mushaf.....	85
3.2.3.4.2. Hz. Osman'a Ait Olan Mushaf.....	85
3.2.3.5. Ateş İle İlgili İnanışlar.....	85
3.2.3.5.1. Moğollarda Ateşe Saygı.....	85
3.2.3.5.2. Moğollarda Kağanlarla Görüşmeden Önce Ateş İle Temizlenme.....	86
3.2.3.5.3. Ateşle Temizlenme Töreni.....	86
3.2.3.6. Kemik İle İlgili İnanışlar.....	86
3.2.3.6.1. At Kemiği Yakma.....	87
3.2.3.6.2. Ölenler İçin Kemik Yakma.....	87
3.2.4. Türbeler, Mezarlar ve Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar.....	87
3.2.4.1. Hz. Hüseyin Türbesi.....	89
3.2.4.2. Hz. İsmail ve Hacer'in Kabirleri.....	89
3.2.4.3. Hz. Ali Türbesi.....	89
3.2.4.4. Dindar İnsanların Mezarları.....	90
3.2.4.5. Moğol Mezarlıkları.....	90
3.2.4.6. Mısır'daki Karâfe Kabristanı.....	90
3.2.4.7. Seyyide Nefise Türbesi.....	90
3.2.4.8. İbrahim b. Edhem Kabri.....	90
3.2.4.9. Hz. Âdem, Nuh ve Ali'nin Mezarı.....	91
3.2.4.10. Ebû Abdullah b. Hafif Kabri.....	91
3.2.4.11. Şeyh Zerkûb Kabri.....	91
3.2.4.12. Bağdat'taki Din Adamlarının Mezarları.....	91
3.2.4.13. Hükümdar Mezarı.....	92
3.2.4.14. Kuthem b. Abbâs b. Abdülmuttalib Mezarı.....	92

3.2.5. Rüyalarla İlgili İnanışlar.....	92
3.2.5.1. Buht'n-nasr'ın Rüyası.....	93
3.2.5.2. Argun Han'ın Rüyası.....	93
3.2.5.3. Şeyh Halife'nin Rüyasında Peygamberi Görmesi.....	94
3.2.5.4. İbn Battûta'nın Gördüğü Rüyalar.....	94
3.2.5.5. Hatip Siraceddin'in Rüyası.....	95
3.2.5.6. Afganlı Melik Hattâb'ın Rüyası.....	95
3.2.6. Şamanlar/Baksılar, Büyücüler ve Cinlerle İlgili İnanışlar.....	95
3.2.6.1. Şamanlar/Baksılarla İlgili İnanışlar.....	95
3.2.6.1.1. Moğollarda Şamanlar/Kamlar.....	95
3.2.6.2. Büyücülerle İlgili İnanışlar.....	96
3.2.6.2.1. Cûkiler (Büyücüler).....	96
3.2.6.3. Cinlerle İlgili İnanışlar.....	97
3.2.6.3.1. Maldiv Adalarında Bulunan Cinler.....	97
3.2.7. Kurban ve Adaklarla İlgili İnanışlar.....	98
3.2.7.1. Horoz Kurban Etme.....	98
3.2.7.2. Hz. Ali'nin Kabrinde Kurban Kesme.....	98
3.2.7.3. Deniz Seyahati Zamanında Ebû İshâk'ın Mezarında Adak Adama.....	98
3.2.7.4. Vebadan Kurtulma Üzerine Verilen Adak.....	99
3.2.8. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar.....	99
3.2.8.1. Danyal Peygamber'in Cesediyle Yağmur Duasına Çıkma.....	99
3.2.8.2. Kâbe'de Yapılan Yağmur Duası.....	99
3.2.8.3. Nil Nehrinin Azalması Durumunda Yağmur Duasına Çıkma.....	100
3.2.10. Diğer İnanışlar.....	100
3.3. İnanışlar Hakkında Genel Değerlendirme.....	103

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMİ ÜRÜNLERİ

4.1. Geçiş Dönemi Ürünleri Hakkında Genel Bilgiler.....	107
4.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde Geçiş Dönemi Ürünleri.....	109
4.2.1. Evlenme.....	109
4.2.1.1. Gelin Alma Merasimi.....	110
4.2.1.2. Moğol Kadınlarının Evlendikten Sonra Giyimleri.....	110
4.2.1.3. Tatarlarda Evlilik.....	110

4.2.1.4. Şam'da Çeyiz Hazırlama.....	111
4.2.1.5. Hintlilerde Hükümdar Yakınlarının Düğün Merasimleri.....	111
4.2.1.6. Zîbetülmehele (Maldiv) Adaları Halkının Düğün Merasimleri.....	112
4.2.1.7. Maldiv Adalarında Kadınlara Verilen Mehir.....	112
4.2.1.8. Hindistan'da Düğün Sırasında Yapılan Hazırlıklar.....	112
4.2.2. Ölüm.....	113
4.2.2.1. Şam'da Cenaze Anında ve Cenaze Sonrasında Yapılanlar.....	114
4.2.2.2. Moğollarda Ölüm Sonrası Evlenme.....	114
4.2.2.3. Moğollarda Ölüm Anında Yapılan Hazırlıklar.....	114
4.2.2.4. Moğollarda Ölüm Sonrası Yapılan Hazırlıklar.....	115
4.2.2.5. Kırgızlarda Yas Tutma.....	116
4.2.2.6. Tatarlarda Ölüm Anında Yapılan Hazırlıklar.....	116
4.2.2.7. Yakubilerde Ölüm Sonrası Yapılan Hazırlıklar.....	116
4.2.2.8. Hint Halkının Cenaze Törenleri.....	116
4.2.2.9. Irak Halkının Cenaze Törenleri.....	117
4.2.2.10. Eğridir (Eğirdir-Isparta) Halkının Cenaze Sonrası Yapılanlar.....	117
4.2.2.11. Manisa Halkının Cenaze Törenleri.....	117
4.2.2.12. Sinop Halkının Cenaze Törenleri.....	117
4.2.2.13. Hint Halkının Cenaze Sonrası Yaptığı Hazırlıklar.....	117
4.2.2.14. Hintlilerde Hükümdarın Ölümünden Sonra Yapılan Hazırlıklar.....	118
4.2.2.15. Çinlilerde Hükümdar Cenazesi.....	118
4.3. Geçiş Dönemi Ürünleri Üzerine Değerlendirme.....	118

BEŞİNCİ BÖLÜM

KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

5.1. Kalıplaşmış Sözler Hakkında Genel Bilgiler.....	121
5.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde Kalıplaşmış Sözler.....	124
5.2.1. Atasözleri.....	124
5.2.2. Deyimler.....	124
5.2.3. Alkışlar/ Dualar/ Dilekler.....	129
5.2.4. Kargışlar/Beddualar/İlenmeler.....	138
5.2.5. Ölçülü Sözler.....	140
5.3. Çalışmamızda Kalıplaşmış Sözler Hakkında Değerlendirme.....	140

ALTINCI BÖLÜM

GELENEK, GÖRENEK, ÖRF VE ÂDETLER

6.1. Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetler Hakkında Genel Bilgiler.....	143
6.2. Seyahatnamelerde Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetlerle İlgili Unsurlar.....	145
6.2.1. Din Menşei Âdetler.....	145
6.2.1.1. İbadetlerle İlgili Âdetler.....	146
6.2.1.2. Dini Zamanlarla İlgili Âdetler.....	146
6.2.1.3. Din Menşei Diğer Âdetler.....	148
6.2.2. Evlilik İle İlgili Âdetler.....	149
6.2.3. Ölüm İle İlgili Âdetler.....	151
6.2.4. Tarikatlarla İlgili Âdetler.....	153
6.2.4.1. Nasturilerle İlgili Âdetler.....	153
6.2.4.2. Kalenderiyye Tarikatının Âdeti.....	153
6.2.4.3. Ahı (Ahi) Tekkelerinin Âdetleri.....	154
6.2.4.4. Ahmediye Tarikatı İle İlgili Âdetler.....	154
6.2.4.5. Haydariye Tarikatı İle İlgili Âdetler.....	154
6.2.5. Selamlaşma İle İlgili Âdetler.....	154
6.2.6. Halk Hukuku İle İlgili Âdetler.....	156
6.2.7. Yemek İle İlgili Âdetler.....	157
6.2.8. Diğer Âdetler.....	157
6.3. Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetler Hakkında Değerlendirme.....	160
 SONUÇ.....	 162
KAYNAKÇA.....	169
ÖZGEÇMİŞ.....	173

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt.	:Aktaran
Ed.	:Edebiyat
C.	:Cilt
Hzl.	:Hazırlayan
Mec.	:Mecaz
S.	:Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
Vb.	:Ve benzeri
Vd.	:Ve diğeri
Vs.	:Ve saire
Yy.	:Yüzyıl

ÖZET

Seyahatnameler seyyahların gözünden toplumların maddi ve manevi değerlerini yansıtan, onların yaşamları hakkında bilgi veren eserlerdir. Birbirinden uzakta bulunan coğrafyaların kültürlerini bir arada toplayan seyahatnameler yazıldığı dönemin canlı tanığıdır. Aynı zamanda toplumlarının sözlü ve yazılı ürünlerini muhafaza ederek bu ürünlerin geleceğe aktarılmasında da etkin rol oynamaktadır.

Seyahatnameler yoluyla geçmişte yaşamış birçok olay hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Seyyahlar toplumların ilginç olaylarına, halk edebiyatı ürünlerine, inançlarına, geleneklerine, âdetlerine, coğrafyalarına ve tarihlerine yakından tanıklık ederek bunları eserlerinde anlatmışlardır. Yaşadıkları dönemleri ayrıntılarıyla tasvir eden El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta ise geniş coğrafyalara seyahat etmiş ünlü seyyahlardır. Bu seyyahlar bulundukları coğrafyaları detaylı bir şekilde incelemiş, gördüklerini not etmiş ve bunları eser haline getirmişlerdir. Bunlar karşılaştıkları toplumların kültürlerini kaydederek halk bilimi açısından önemli sayılabilecek yazılı kaynaklardan birini meydana getirmişlerdir. Böylece seyyahlar 12-14. yy.da yaşanan kültürel etkileşimi eserlerinde anlatarak geçmiş ve gelecek arasında kopmaz bir bağ oluşturmuşlardır.

Çalışmamızda da 12-14. yüzyıllarda yaşayan yukarıdaki seyyahların seyahatnamelerindeki folklorik unsurlar incelenmiştir. Ardından bu unsurlar halk biliminin konularına göre ana ve alt bölüm başlıkları halinde sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, folklor, kültür.

ABSTRACT

FOLKLORIC ELEMENTS IN TRAVELOGUES 12-14. CENTURY (TRAVELOGUES OF EL-GIRNÂTÎ, IBN JUBAYR, PLANO CARPINI, MONTE CRUCIS AND IBN BATTÛTA)

Travelogues are works that reflect the material and spiritual values of societies through the eyes of travellers and provide information about their lives. Collecting the cultures of geographies far away from each other, travelogues are living witnesses of the period in which they were written. At the same time, they play an active role in preserving the oral and written products of their societies and transferring these products to the future.

It is possible to have information about many events that happened in the past through travelogues. Travellers witnessed interesting events, folk literature products, beliefs, traditions, customs and history of societies and described them in their works. El-Gırnâtî, Ibn Jubayr, Plano Carpini, Monte Crucis and Ibn Battûta, who described the periods they lived in detail, are famous travellers who travelled to wide geographies. These travellers examined the geographies they visited in detail, noted what they saw and turned them into works. They recorded the cultures of the societies they encountered and created written sources that can be considered important in terms of folklore. Thus, travellers created an unbreakable link between the past and the future by describing the cultural interaction in the 12th-14th century in their works.

In our study, folkloric elements in the travelogues of the above travellers living in the 12th-14th centuries were examined. Then, these elements are classified under main and sub-section headings according to the subjects of folklore.

Keywords: Travelogue, folklore, culture.

ÖNSÖZ

Kültür toplumların geçmişlerinden geleceklerine aktardıkları maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. İnsanoğlunun ortaya çıktığı günden itibaren sürdürdüğü sözlü ve yazılı ürünleri onun kültürünü oluşturmuştur. Toplumlar önceki kuşaklardan aldığı kültürlerini geliştirerek, değiştirerek veya yaşatarak kendisinden sonraki nesillere aktarmıştır. O halde kültür insandan ayrı düşünülemez.

İnsan kendi toplumunun kültürel yapısını inceleyerek farklı toplumlarla karşılaştırmak ister. Farklı milletlerin kültürüne ve yaşam tarzına duyduğu merak onu bir yolculuğa çıkarır. İnsanı seyahate sürükleyip gezi gördüğü yerleri incelemesini sağlayan bu merak zamanla seyahatnameleri meydana getirmiştir.

Seyahatnameler, seyyahların gezileri sırasında başkalarından duydukları veya bizzat yaşadıkları hatıralarını anlatan gezi kitaplarıdır. Konu çeşitliliği bakımından zengin olan seyahatnameler toplumların gelenek-göreneklerine, edebi ürünlerine, dinsel-büyüsel inanışlarına, ad verme geleneklerine, hayatın dönüm noktalarına, savaşlarına, gündelik yaşamlarına, sanatlarına, mesleklerine kısacası onların kültürlerine ait birçok yapıyı anlatması bakımından folklorik öneme sahiptir.

12-14. yüzyılda Anadolu, Orta Asya, Hindistan, Çin, Afrika, Arabistan gibi geniş coğrafyalarda kültürel etkileşime ve kültürel çeşitliliğe tanıklık etmekteyiz. Bu yüzyıllarda insanlar din, dil, savaş, göç, ticaret, eğitim gibi nedenlerle birbirlerini etkilemiş veya birbirlerinden etkilenmişlerdir. Seyahatnamelerini incelediğimiz El-Gırnati, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battuta ise bu coğrafyaların kültürel yapılarını kaydederek geçmiş ve günümüz arasında köprü görevi görmüşlerdir. Eserlerini incelediğimiz seyyahlar sayesinde geçmişte yaşatılmış birçok folklorik unsurun kökenine, ortaya çıkış nedenlerine, zamanla uğradığı değişimlere bakarak günümüzdeki benzer ve farklı yönleri arasındaki ilişkileri tespit etmek mümkündür. Aynı zamanda seyyahların dikkatleri sonucu kaydedilen ürünler araştırmacıların yeterli kaynaklara ulaşamadığı ve açıklık getiremediği konuları aydınlatması bakımından önemlidir. Biz de bu seyahatnamelerdeki folklorik unsurlar ile kültürlerin kopmaz parçalar olduğunu göstermeyi amaçlamaktayız.

Çalışmamızda tespit edilen efsane, menkabe, destan, hikâye, kıssa örneklerinin bazıları seyyahların eserlerindeki metinler arasında geçmektedir. Seyyahlar bazen bir yer, kişi veya olay üzerine açıklamalarda bulunurken bazen de birileriyle sohbet ederken bu örneklerle karşılaşmışlardır. Ardından seyyahlar bunları eserlerindeki metinler arasında yerleştirerek

veya bunlara başlıklar vererek anlatmışlardır. Çalışmamızın birinci bölümündeki Halk Anlatmaları başlığı altında [] içinde verdiğimiz başlıklar seyahatnamelerdeki metinler arasında tarafımızca tespit edilen örneklerdir. Tırnak işareti içindeki başlıklar ise seyyahların eserlerindeki o başlık ile kullandıkları örneklerdir.

Bu çalışma giriş ve altı bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında folklorun yazılı kaynakları arasında seyahatnamelerin önemi, çalışmamızın amacı, kapsamı, yöntemi, verilerin toplanması ve verilerin yazıya geçirilmesi hakkında bilgi verilmiştir. Ardından çalışmamızdaki seyyahlar ve onların seyahatnameleri üzerine bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde “Halk Anlatmaları” başlığı altında; efsane, menkabe, destan, kıssa metinleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde “Ad Verme Geleneği” başlığı altında; kişi adları, yer adları, lakaplar, kabile millet boy adları ve hayvanlara verilen adlar anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde “İnanışlar” başlığı altında; tabiat olayları ile ilgili inanışlar, canlı varlıklarla ilgili inanışlar, cansız varlıklarla ilgili inanışlar, türbeler, yatırlar ve ziyaret yerleri ile ilgili inanışlar, rüyalar ile ilgili inanışlar, yağmur duası ile ilgili inanışlar, şamanlar ve büyücülerle ilgili inanışlar, kurbanlarla ilgili inanışlar anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde “Geçiş Dönemi Ürünleri” başlığı altında; evlenme ve ölüm ile ilgili folklorik ürünler aktarılmıştır.

Beşinci bölümde “Kalıplaşmış Sözler” başlığı altında; atasözleri, deyimler, alkışlar, kargışlar ve ölçülü sözler anlatılmıştır.

Altıncı bölümde “Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetler” başlığı altında; seyahatnamelerde anlatılan gelenekler, âdetler gibi unsurlar anlatılmıştır.

Çalışmamızın sonuç bölümünde ise tezimizde elde edilen değerlendirmelerden hareketle ulaşılan sonuçlar anlatılmıştır.

Seyahatnamelerde tespit edilen ancak sınıflandırmadaki başlıklara dâhil edilemeyen veya sadece bir örneği tespit edilen birçok folklorik unsur bulunmuştur. Bu unsurlar anlatılmaya değer görüldüğü için bölümlerin sonunda “Diğer” başlığı altında toplanmıştır.

Çalışmamızda seyahatnamelerden örnekler verilirken seyyahların metinlerindeki özgün yazımları tarafımızca anlatılmaya çalışılmıştır. Seyyahların eserlerindeki folklorik unsurlar incelenirken bu unsurların yanında folklor değeri olmayan başka olaylar da bulunmuştur. Çalışmamızda ise seyyahlar tarafından ayrıntı olarak anlatılan olaylarda folklorik öğeler kısaltarak tarafımızca aktarılmıştır. Metinlerin geniş şekli incelenmek istenildiği durumda seyyahların eserlerine bakılabilmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerdeki folklorik unsurlara ait örnekler verilirken bu örneklerin seyyahların eserlerinde geçtiği sayfa numaraları da belirtilmiştir. Seyahatnamelerde örnekler verildikten sonra parantez içinde seyyahın adı ve ardından bu örneğin seyyahın kendi eserindeki sayfa numarası verilmiştir.

Seyyahların eserlerinde yazım yanlışları olan kelimelerle karşılaştığımızda bu kelimelerin doğru şekli [] işareti içinde gösterilmiştir.

Çalışmam boyunca beni destekleyen, iyi bir birey olmam için yetiştiren, en kötü günlerimde dahi yalnız bırakmayan ve her zaman benimle gurur duyduklarını söyleyen başta annem ve babam olmak üzere kardeşlerim ve akrabalarımın her bir ferdine ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Çalışmamın düzenlenmesinde büyük emeği olan, bilgi ve birikimiyle beni aydınlatan, bilimsel olarak yol gösteren, karşılaştığım sorunlarda ilgi ve yardımlarını eksik etmeyen ve benden desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT'a sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Vedat KARAKOYUN

Antalya, 2023

GİRİŞ

Folklorun Yazılı Kaynakları Arasında Seyahatnamelerin Önemi

Bir araştırmada çeşitli sonuçlara ulaşabilmek için yararlanabilecek en önemli veriler alanla ilgili kaynaklardır. Özellikle olayların geçtiği dönemlere ait olan yazılı kaynaklar araştırmaların aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bilimin gelişmediği, yazılı kaynakların olmadığı dönemler ise araştırmacıların çalışmalarını zorlaştırmıştır.

Eski dönemlerde yazılan cönkler, tarih kitapları, devlet kayıtları, mektuplar, sefaretnameler, menakıbnameler, surnameler gibi kaynaklar tarihteki olayların aydınlatılmasına ışık tutmuştur. Bu kaynaklardaki bilgiler geçmiş ile günümüz arasında yaşanan problemlerin çözümünde yarar sağladıkları için birçok bilim dalının çalışmasında da yer almıştır.

Halk bilimi alanının zamanla genişlemesiyle birlikte folklorla dair izler yukarıdaki adları sayılan yazılı kaynaklarda aranmaya başlanmıştır. Atasözü, masal, efsane, destan, şarkı, türkü, fıkra, halk hikâyesi gibi ürünler de toplumların yaşamlarına dair olayları yansıtmalarından dolayı araştırmacılar tarafından derlenerek kaydedilmiştir. Bunun sonucunda da halk bilimine ait izler yazılı kaynaklarda varlığını sürdürmüştür.

Halk biliminde anlatılan ürünlerin çeşitli vasıtalarla yazılı hale getirilmesi yazılı kaynakları oluşturur. Bu kaynaklardan biri olan seyahatnameler ise seyyahların tanık oldukları olayları anlatmaları bakımından birinci elden kaynaklar arasında görülmüştür. Seyahatnameler seyyahların farklı coğrafyalardaki izlenimlerini aktardıkları eserlerdir. Toplumların sosyal ve kültürel yaşamlarıyla ilgili bilgi veren seyahatnameler sözlü ve yazılı ürünleri bir arada toplayıp geleceğe ışık tutması bakımından önemli kaynaklardandır. Anlatılanların ilk ağızdan çıkması ve görülenlerin olduğu gibi anlatılması seyahatnamelerin yazılı kaynaklardaki önemini ortaya koymaktadır.

İnsanoğlunun yeni yerler görüp keşfetmek isteğini karşılayan edebi, tarihi, kültürel özellikler taşıyan eserlere seyahatname denir. Seyyah toplumların gelenek, göreneklerini birçok yönden anlatmaktadır. Seyahatnameler o dönemdeki coğrafyaların tarihi, sosyal, ekonomik, eğitim, dil özelliklerini yansıtmalarıyla oluşan ve insanların bu maddi ve manevi unsurlarını dikkatli bir incelemeyle anlatan özgün kaynaklardır. “seyahatname sözcüğü; Arapça seyahat, Farsça name sözcüklerinin bileşimiyle oluşmuştur.” (Maden, 2008: 148). Seyahatnameler kaydettikleri maddi ve manevi unsurlardan hareketle bilgi vermektedir. İletişimin eksik olduğu, kaynakların yetersiz kaldığı dönemlerde kültürel aktarımın taşıyıcısı durumundadırlar.

Halk biliminde seyahatnameler üzerine yapılan çalışmalar her geçen gün önemini göstermiştir. Seyahatnamelerde sadece halk birimine ait bilgiler değil tarih, coğrafya, dinler tarihi, sanat, sosyoloji gibi diğer bilim dallarına ait önemli unsurlar da bulunmaktadır. Seyahatnameler toplumların kültürüne ait unsurların geçmişten geleceğe doğru aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Bundan dolayıdır ki halk bilimi alanında çalışma yapan araştırmacılar da seyahatnameler üzerinde yoğunlukta durmuştur (Alay, 2016: 7-8).

Yazılı ürünler; toplanma, derleme ve bir düzen halinde yazıya geçirilmesinden ibarettir. Bunun içindir ki “Folklor ürünleri sözlü kültür ürünlerinden oluşur. Bir folklor ürünü yazıya döküldüğü an artık folklor malzemesi olmaktan çıkmış, derlemenin amacına ve yönüne göre metinleştirilmiş olur.” (Altınkaynak, 2015: 15). Köylerin en uç noktalarından kentlerin en kalabalık noktalarına kadar yaşayan folklorik ürünler derlemeciler aracılığıyla toplanmış ve kaydedilmiştir. Böylece toplumların kaybolmaya yüz tutmuş kültürel yaşamlarına dair birçok unsur kayıt altına alınarak korunmuştur. Geçmiş dönemlerde yaşayan seyyahlar bir araştırmacı gözüyle gezdikleri yerleri incelemiş ve halkın dil, din, sosyal ilişkilerini derlemiştir. Seyyahlar tarafından oluşturulan seyahatnameler de kültürel değerleri taşımalarından dolayı folklorun yazılı kaynakları arasında önemini korumuştur.

Çalışmamızda İncelenen Seyahatnameler Hakkında Bilgi

Aşağıda çalışmamızda yer alan seyahatnameler hakkında bazı bilgiler verilecektir. Bu bilgiler yukarıda adları anılan ve tercümelerinden yararlanan yazarların kitaplarından bulunmuştur. Burada ise bu seyyahlara ve seyahatnamelerine ilişkin ayrıntılı olarak değinilecektir.

a) Gırnâti Seyahatnamesi

Müellifin tam adı Ebû Hâmid Muhammed b. Abdurrahîm el-Mâzinî el-Kaysî el-Gırnâti el-Kayravâni'dir. El-Gırnâti 1080-81 yılında İspanya'nın Gırnata şehrinde doğmuştur. Hayatı hakkındaki bilinenler kendi eserlerinde verdiği bilgilere dayanmaktadır.

El-Gırnâti otuzlu yaşlarına kadar Gırnata'da eğitim görüp burada çeşitli ilimlerle uğraşmıştır. Otuz yaşından sonra ilmini geliştirmek ve dünyanın birçok yerini görmek için seyahat etmeye karar vermiştir. 1117 yılından sonra Sicilya, Mısır, Kahire, Bağdat, Kafkasya, Yukarı Volga, Özbekistan, Başkurt bölgesi, Kuzey Afrika gibi birçok yere seyahat etmiş ve bu bölgelerde dönemin önemli âlimleriyle tanışarak dersler almıştır. O seyahati esnasında insanlara İslam ile ilgili bilgiler de öğretmiştir.

Seyyah 1136 yılından sonra Ukrayna'ya gitmiştir. Bir süre sonra Harezm'e geçerek bu bölgede kalmaya karar vermiştir. Ardından Buhara, Merv, Nişabur, İsfahan ve Basra'yı gezmiştir. Daha sonra Bağdat'a gitmeye hazırlanan seyyah öncelikle hac ibadetini yerine getirmek için Mekke ve Medine'ye hareket etmiş ve burada bir süre kalmıştır.

Seyyah bir müddet sonra Irak'a geçerek burada Abbâsî Veziri Avnüddin İbn Hübeyre ile görüşmüştür. Abbâsî Veziri burada El-Gırnâtî'ye gezip gördüğü yerleri ve izlenimlerini anlatması için bir kitap yazmasını ister. El-Gırnâtî de onu kırmayarak *el-Mu'rib 'an ba'd a'câibi'l-mağrib* isimli eserini hazırlayarak İbn Hübeyre'ye sundu. Ardından Bağdat ve Musul'a giden El-Gırnâtî Musul'da meşhur bilgin Muğiyne'din Ömer b. el-Hâdî el-Erdebîlî ile görüşmüştür. Erdebîlî'nin ricası üzerine daha önce yazmış olduğu *el-Muğrib* adlı eserini daha düzgün ve daha hatasız bir şekilde 1161-62 yılında yeniden kaleme alarak *Tuhfetu'l-elbâb ve nuhbetu'l-a'câb* adıyla Erdebîlî'ye sundu.

El-Gırnâtî daha sonra Irak'tan Şam'a gitti. Bir süre sonra da Halep'e yolculuk etti. Halep'te birkaç sene kaldıktan sonra Horasan'a yöneldi. Artık yaşı ilerlemiş olan El-Gırnâtî Horasan'dan sonra tekrar Dimaşk'a (Şam) geldi ve 1169-70 yılında bu şehirde vefat etti.

Müellif eserini yeniden kaleme aldığında seksen yaşında idi. Araştırmacılar onun eserini seksenli yaşlarda yeniden kaleme almasından dolayı olayların birçoğunu unutmuş olabileceği söylemektedirler. Araştırmacılar aynı zamanda seyahatnamesindeki birçok olayı abarttığını ve görmediği olayları görmüş gibi anlatmasını da eleştirmişlerdir. Seyyah seyahatnamesinde anlattığı olayların insanlar tarafından abartılı bulunacağı ve insanların bu söylediklerine inanmayacağını tahmin etmiştir. Bu yüzden de söylediklerini inandırıcı kılmak ve söylediklerine kanıt bulmak için konuyla ilgili önceden söylenen çalışmaların ve kişilerin adını sık sık kullanmıştır.

Örneğin El-Gırnâtî, Sudan'da kafaları olmayan insanlar ile suya girme sonucu hamile kalarak sadece kız doğuran kadınların efsanesini Şa'abi tarafından yazılan "*Hükümdarların Biyografisi*" adlı eserde geçtiğini söyleyerek kendi seyahatnamesinde de anlatmıştır (s. 73). Seyyah İrem şehri hakkındaki ilginç olayları anlatırken bu olayların Eş-Şa'bi tarafından yazılan "*Kitâbu Siyeru'l-mülûk*" adlı eserde geçtiğini söylemektedir (s. 81). El-Gırnâtî birçok şehrin yapılarını ve şehirlerdeki insanların özelliklerini tasvir ederken Câhiz'in "*el-Emsâl*" adlı kitabından da yararlanmıştır (s. 106). O Mısır'da bulunduğu dönemde Mısır şehrinin özelliklerini kaydederken Ziyaeddin el-Esir'in notlarından da yararlanmıştır (s. 116). Seyyah aynı zamanda cin, peygamber, ateş, şehir ve diğer insanlar hakkında olağanüstü olaylar anlatırken Kur'an ayetlerinden sık sık yararlanmıştır.

El-Gırnâti 55 yıllık seyahati boyunca birçok bölgeyi gezmiş ve insanların yaşamlarına yakından tanıklık etmiştir. Onun seyahatnamesini başarılı bir şekilde anlatmasını ve seyahatnamesinde birçok kaynaktan yararlanmasının nedeni gençliğinde aldığı eğitimden kaynaklanmıştır. Seyyah eserinde duyduğu ve tanık olduğu ilginç olayları, inanılması güç rivayetleri anlatmaktadır. O, gezdiği yerlerde ilginç insanların ve cinlerin efsanelerini duyması ve bu efsanelerin onun dikkatini çekmesi sonucu bunları eserinde kaydetmiştir. El-Gırnâti eserinde Türk, Çin, Hint, Afrika, Orta Asya halklarının geçimleri, gelenekleri, sosyal ve siyasi hayatlarını yakından görmüş ve bunları detaylı bir şekilde anlatmıştır. El-Gırnâti bulunduğu coğrafyalarda insanların fiziksel ve ahlaksal yapılarına, dinsel ve büyüsel inanmalarına, ölülerini gömme törenlerine, mesleklerine ve çeşitli yapılarına değinerek onların sosyal ve kültürel yaşamlarını da anlatmaktadır (Sabuncu, 2022: 1-12).

El-Gırnâti'nin günümüze ulaşan iki eseri vardır. Onun iki eseri hakkında şunlar söylenmektedir:

“Ebû Hâmid el-Gırnâti'nin bugüne ulaşan iki eseri vardır. Bunların birincisi gezip gördüğü yerler hakkında bilgi veren el-Muğrib an ba'zi A'câibi'l-Mağrib, aynı zamanda Nuhbetü'l-Ezhan fî Acâibi'l-Büldân ve Acâibü'l-Mahlûkat adlarıyla da bilinmektedir. Eser Endülüs yanında müellifin gezdiği birçok yerle ilgili tarihî, coğrafi, zirâî ve topoğrafik bilgiler vermektedir. Anlatımını zaman zaman şiirle süslemesi dikkat çeken bir özelliktir.

Diğer eseri Tuhfetu'l-Elbâb ve Nuhbetu'l-A'câb'dır. Muhteva olarak yukarıdakine benzerlik gösteren bu eser dört bölümden meydana gelmektedir.” (Varol, 2009: 69-70).

b) İbn Cübeyr Seyahatnamesi

Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Kinanî el-Endülüsî eş-Şatibî el-Belensî 1144 yılında İspanya'nın Valensiya şehrinde doğdu. İbn Cübeyr dönemin meşhur âlimlerinden fıkıh, hadis ve edebiyat dersleri almıştır. O *Rihle* denilen seyahatname kitabıyla tanınmıştır. Eserin orijinal adı ise Tezkire bi'l-Ahbar an İttifakât el-Esfar olarak bilinmektedir. Seyyah seyahatnameyi 3 Şubat 1182-4 Nisan 1185 tarihleri arasında Doğu'ya yaptığı seyahati ve hac ibadeti sırasında gördüğü yerleri anlatmak için yazmıştır.

İbn Cübeyr seyahatinde gittiği yerlerdeki ilginç rivayetlerden, siyasî-sosyal-ahlakî hayattan, dinsel yaşamdan, sahabe ve dindar kişilerin türbesi ile dönemin ziyaret edilen yerleri, halkın geçimleri ve gündelik işlerinden, Müslümanların ticarî ve sosyal ilişkilerinden bahsetmiştir. İbn Cübeyr dini değerleri kuvvetli olan bir seyyahtır. Bundan dolayı gezdiği, gördüğü yerlerdeki insanlara rahmet okur, dualar eder, güzel dileklerde bulunur ve her

durumda Allah'ı anmaktadır. Seyahatnamesinde de İslam inancına ve dini değerlere geniş yer vermiştir.

İbn Cübeyr İskenderiye ve Mısır'da uzun yıllar kalmıştır. Onun seyahatnamesi İskenderiye ve Mısır'ın tarihini ve coğrafyasını ayrıntılı bir şekilde anlatması bakımından araştırmacılar açısından önemli bir kaynak olarak görülmüştür.

Seyyah 1182 yılında çıktığı yolculuğunda Sardunya, Sicilya, Girit adaları, İskenderiye, Kahire gibi dönemin önemli şehirlerine seyahat etmiştir. 1184 yılında Mekke'ye gitmiş ve burada sekiz buçuk ay kalmıştır. Mekke'de kaldığı süreçte hac ve umre ibadetini yapmış, kutsal yerleri ziyaret etmiş ve bunları detaylı bir şekilde anlatmıştır. Ardından Medine, Kûfe gibi yerlere gitmiştir.

İbn Cübeyr bir süre sonra Irak'a dönmeye karar verir. Daha sonra Irak, Anadolu, Horasan kafilesiyle birlikte yolculuğuna devam etmiştir. Seyyah bu bölgelerde şehrin mimari yapısını, Bağdat'ın harap edilmesini, insanların yaşamını anlatmaktadır. 1184 yılında Musul, Nusaybin, Harran, Halep şehirlerine hareket etmiştir. Burada gördüğü Müslümanların dini yaşamı, rivayetlerini, geleneklerini, düğünlerini anlatmıştır. 1185 yılında Sicilya ve Sardunya'ya uğramıştır. Ardından Endülüs ve Granada'ya gitmiştir. İbn Cübeyr 1217 yılında İskenderiye'de vefat ettiği söylenmektedir (Şeşen, 2020: 11-14).

İbn Cübeyr gezdiği yerleri her gün not etmekte ve bu yerler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Seyahatname tarihi, coğrafi, kültürel yönlerden dolayı önemli bilgiler barındırmaktadır. Müellif şehirleri ve insanları tasvir etmekte, tarihi yerler hakkında incelemelerde bulunmakta, olayları araştırmakta, ilişkiler kurmaktadır. Bu yerlerin konaklama yapılarını, insanların çeşitli özellikleri, iklimleri, yiyecek ve içecekleri hakkında bilgiler vermektedir. Seyyah 1183'te Gırnata'dan yolculuğa başlamış ve 1185 yılında sona ermiştir. Gırnati, Mısır'ın büyük bölümünden sonra Mekke'ye ulaşmış ve hac görevini yerine getirmiştir. Daha sonra Medine, Bağdat, Musul, Nusaybin, Humus, Şam, Filistin yoluyla Sicilya üzerinden tekrar Endülüs'e gitmiştir (Varol, 2009: 71).

Seyyahın hac ibadetinden sonra dönüş yolculuğunu Mısır'dan yapmayarak Irak tarafına doğru gitmesi, Suriye, Filistin ve Sicilya'ya gitmesi birçok önemli detayı kaydetmesine neden olmuştur. Bu yerlerdeki dini, siyasi, sosyal, kültürel bilgiler tarihi belge niteliğinde ve bu belgelere başka yerlerde rastlanmamaktadır. Seyyah gördüklerini anında not etmektedir (Acar, 2004: 132).

c) Moğolistan Seyahatnamesi (Plano Carpini)

Johann de Plano Carpini'nin hayatı hakkındaki kaynaklar sınırlıdır. Onun 1182 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Bir tarikat üyesi olan Carpini'den ilk defa 1221 yılında söz edilmiştir. Fransisken Tarikatı'nda vaiz olan Carpini diğer tarikat üyeleri ile birlikte resmi işlerle görevlendirilmiştir. O ve tarikat biraderi olan Barnabas Almanya'nın çeşitli yerlerine giderek dini vaazlar vermiştir. Bundan dolayıdır ki dini bilgileri kuvvetli olan bir din adamıdır. 1228 yılına kadar Almanya'da çeşitli makamlarda bulunan Carpini tarikat adına vaazlar vermeye devam etmiştir. O 1241 yılında Moğollara karşı Haçlı Seferi düzenlemesi için dini vaazlar vermiştir.

Carpini 65 yaşında iken elçilik göreviyle Moğollara gitmesi için çağırılmıştı. 1246 yılında yanındaki heyet ile birlikte Polonya ve Rusya Üzerinden Moğol sarayına ulaştı. Moğol coğrafyasında bulunduğu sıralarda insanlar arasında dolaşarak Moğolların siyasi ve kültürel yapıları hakkında bilgi toplamıştır.

Elçilik görevinin yanında yeni insanlarla tanışan Carpini gezdiği yerlerdeki izlenimlerini notlarında kaydetmiştir. Onun seyahatnamesi Moğol ve Doğu halkının kültürünü anlatması bakımından kayda değer bir eser olarak bilinmektedir. Carpini, Moğol sarayında Güyük Han ile görüşerek 1247 yılında Kiev'e ulaştı. Daha sonra Dalmaçya'da başpiskoposluk makamına getirildi. Carpini'nin 1248-1252 yılları arasında öldüğü düşünülmektedir (Ayan, 2021: 15-22).

d) Doğu Seyahatnamesi (Monte Crucis)

1243 yılında Floransa'da dünyaya gelen Monte Crucis, 1267 yılında Dominikan Tarikatı'na girmiştir. Crucis manastırlarda din dersleri verip 1272'de dönemin önemli din adamlarından biri haline gelmiştir. O 1287 yılında Papa'nın emri üzerine misyonerlik çalışmaları için Ortadoğu'ya gönderilmek üzere görevlendirilmiştir.

Crucis 1288 yılında Floransa'da seyahate hazırlanarak Moğolistan'a doğru yola çıkmıştır. Kilikya, Doğu Anadolu, Azerbaycan, Tebriz, Mezopotamya, İran ve Irak'ı kapsayan bir yolculuktan sonra Doğu kiliselerinin Papalık buyruğu altına girmesi için diplomatik çalışmalara başlamıştır. O Moğol coğrafyasına olan bu yolculuğunu Bağdat'ta sonlandırmıştır. Daha sonra Doğu bölgelerine olan seyahatini "*Itinerarium*" veya "*Liber Peregrinationis in Partibus Orientis*" adlı eserinde anlatmıştır. Bu seyahatname on üçüncü yüzyılda Ortadoğu'da yaşayan halklara ve geleneklerine dair benzersiz bir kaynak olmasının yanı sıra, Bağdat'ın Moğol işgali altında bulunduğu dönemi anlatan en detaylı Batılı kaynakların başında gelmektedir. Seyyah seyahatnamede Doğu halklarının sosyal-siyasal-

kültürel yapıları anlatarak kaydetmiştir. Crucis Musul'da bulunduğu sıralarda misyonerlik görevinden dolayı Nasturileri Katolik inancına döndürmeye çalışmaktadır. Müellif seyahatnamesinde de Nasturi ve diğer Hristiyan topluluklarla ilişkisinden ayrıntılı söz etmektedir.

Crucis kendisinden sonra gelecek misyonerler için kılavuzluk edecek “*Liber Peregrinationis*” isimli seyahatnamesini Bağdat'ta bulunduğu günlerde (1289-1291) kaleme almıştır. Eserde gezdiği Doğu memleketlerini (Suriye, Galile/Celile, Tiberius/Tiberya, Yafa, Kudüs, Ürdün, Filistin, Tripoli/Trablusşam, Tartus, Kilikya, Lajazzo/Yumurtalık, Toroslar, Sivas, Erzurum, Ağrı, Tebriz, Bağdat, Musul, Tikrit) zengin ayrıntılarla tasvir etmiştir. 1300 yılında ise misyonerlik görevini sonlandırıp Floransa'ya dönmüş ve seyahatnamesini IV. Nicolas'a sunmuştur.

Crucis; Lübnan, Tarsus, Kilikya, Türkiye'ye seyahat ederek buradaki insanların yaşamlarına değinmiştir. Moğolların kökenine, anayurtlarına, inanışlarına, âdetlerine dair ilginç bilgiler veren Crucis, Moğollar ve Hristiyanlar arasındaki yakınlık ve dostluğa dikkat çekmiştir (Altunbaş, 2018: 9-14).

e) İbn Battûta Seyahatnamesi

Ortaçağın en büyük seyyahı olan İbn Battûta 1304 yılında Fas'ın Tanca şehrinde doğmuş; 1368 yılında ise vefat etmiştir. Uzun adı; Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. İbrahim Levati Tanci'dir.

İbn Battûta'nın tanınmasını sağlayan eseri *Rihle* veya *Tuhfetü'n-Nuzzar fî Garaibi'l Emsar ve Acabi'l-Esfar* (İlginç Ülkeleri ve Macera Dolu Yolculukları Merak Edenlere Armağan) adlı seyahatnamesi olmuştur.

Seyyah seyahati boyunca Türklerin, Moğolların, Maldivlilerin hükümdarları ve dönemin meşhur âlimleri ile karşılaşmıştır. İbn Battûta; Arapça, Farsça, Türkçeyi iyi bilmesi ve derviş gibi giyinmesi sebebiyle birçok ülkede kadılık görevine getirilmiştir.

Dini ilimlere meraklı olan İbn Battûta; İslam dinine, sufilere, zahitlere ve tasavvufa duyduğu yakınlıktan dolayı tasavvufi şiirler ezberlemiş, seyahatnamesinde ise sufilerin hayatlarına ve olağanüstü nitelikteki hikâyelerine geniş yer vermiştir.

Seyahatnamesinde ayrıntıları asla ihmal etmeyen İbn Battûta, eserinde insan ögesine çok fazla yer vermiştir. O eserinde devlet adamları, sufileri, âlimleri, şeyhleri, dönemin önemli tacirleri, hukuk bilginleri gibi farklı kişilerden bahsetmektedir. Seyyah bunlarla görüşme imkânı bulmuş ve onların yaşamlarına dair önemli bilgiler vermiştir. O çeşitli

milletlerin giyim kuşamı, töreleri, âdetleri, inançları, gezdiği ülkelerin coğrafyası, ekonomisi konusunda detaylara inmiştir.

İbn Battûta 1325 yılında Tanca'dan hac niyetiyle yola çıktığında henüz 22 yaşındaydı. Onun yolculuğu Kuzey Afrika ülkeleri, Doğu Afrika ülkeleri, Mısır, Kızıldeniz, Hint, Çin, Arap ülkeleri, Suriye, Anadolu gibi birçok coğrafyada geçmiş ve bu coğrafyaların sosyal-kültürel hayatları ile ilgili bilgiler edinmiştir.

İbn Battûta, 28 yıl süren gezilerini kâtip İbn Cüzeyy Kelbi'ye yazdırmıştır. İbn Cüzeyy eseri yazarken az da olsa müdahale etmiştir. İbn Cüzeyy eserde bazen kısaltmalar bazen de eklemeler yapmıştır. İbn Battûta'nın hatıralarını İbn Cüzeyy tarafından yazıya geçirilişi 1355 yılında son bulmuştur. İbn Cüzeyy elindeki bu seyahatname üzerine çalışıp düzeltmeler yaparak 1356 yılında bu seyahatnameyi düzenli ve toplu bir eser haline getirmiştir.

İbn Battûta Anadolu'da uzun süre bulunmuş ve Türklerin kültürel yapılarına dair önemli bilgiler de vermiştir. Seyahatinde Türkmen oymakları, ahilik teşkilatı, Anadolu'da mezheplerin yaygınlaşması, Türklerin ticaret limanları, Anadolu siyaseti ve beylikleri, sosyal hayat, şehirlerin, kalelerin mimari yapısı, gelenek, görenekler üzerine kayda değer ayrıntılarda bulunmuştur.

Sosyal hayat, âdetler, inançlar ve törelere dair zengin bir malzemeye sahip olan İbn Battûta Seyahatnamesi araştırmacılar tarafından önemli bir eser olarak kabul edilmiştir. Seyahatnamede bayramlar ve dini geceler, ölüm ile ilgili törenler, matem giysileri, tasavvufi hayat ve hikâyeleri, dinsel-büyüsel inanmalar, ekonomik hayat ve sosyal hukuk gibi uygulamalar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Eser edebî, tarihi, sosyolojik ve folklorik açıdan zengin olup bu alanda çalışan araştırmacılara yardımcı bir kaynaktır (Aykut, 2004: XXI-XXXVII).

İbn Battûta Seyahatnamesi'nin halk bilimi açısından önemine şu bilgilerle de değinmek mümkündür:

“Arap gezgini İbn Battûta, 1325 yılında ülkesinden ayrılarak otuz yılı aşan bir süre zarfında, içinde Türkiye ve Kuzey Türk ülkelerinin de bulunduğu çeşitli bölgeleri gezmiş ve seyahatinin sonunda anıları, Muhammed bin Cüzey el-Kelbî tarafından kaleme alınmıştır. İçinde daha çok halk bilimi araştırmalarını ilgilendirecek bilgilere (Ahilik teşkilatı ve ahiler, giyim kuşam, yiyecekler, meskenler, merasimler, töreler, vd.) yer veren seyahatnamede Türklerin defin ve dolayısıyla ağıt ve yas gelenekleri ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır.” (Oğuz, 2015, 125).

Tuhfetü'n-Nuzzar fî Garaibi'l Emsar ve Acabi'l-Esfar eseri günlük notlarından oluşmayıp hatıralarından meydana gelmektedir. Seyyah biri Hindistan'da soyulduğunda

diğeri gemisinin batması yüzünden notlarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir. İbn Cuzayy seyyahın anlattıklarının hemen hemen aynı olmakla birlikte kendinden de eklemeler yapmaktadır. İbn Cuzayy tanınmış şairlerin şiirlerinden eklemeler yapmakta ve bu kişilerin adlarına dair ilk kaynağı da göstermiş olmaktadır. İbn Cuzayy'ın dinleyenlerin ilgisini artırmak için bazı yerler hakkında işittiklerini veya çok eski dönemlerde yazılan eserlerden okuduklarını görmüş gibi anlatması eser hakkında şüpheler de uyandırmaktadır. Seyahatname folklorik malzemelerden başka XV. asrın ilk yarısında Müslümanların sanat ve iktisadi hayatlarını gösterecek bir hazine değerindedir. Seyahatname o dönemdeki Türklerin, İranlıların, Arap toplulukların yayıldığı yerler ve buna bağlı olarak konuştukları diller hakkında önemli bilgiler vermektedir. Devrin şeyhleri, dervişleri ve Sünni, Şii, Mutezile, Şafi mezhebi hakkında da bilgiler vermektedir (İslam Ansiklopedisi, 1997: 708-711).

Araştırmanın Amacı

Kültürel unsurlar toplumların uzun uğraşlar sonucu kazandıkları birikimleridir. Kültürü meydana getiren insandır; bu yüzden kültür insanın elinden çıkan değerlerin tümüdür. Toplumlari tanımak için onları var eden kültürlerini yakından öğrenmek gerekir. 12-14. yy.larda eğitim, din, merak, siyasi gibi nedenlerle seyahate çıkan El-Gırnati, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battuta bilmediklerini öğrenmiş ve öğrendiklerini de kaydederek öğretmişlerdir. Çalışmamızda ise bu seyyahların eserlerinde anlattıkları toplumların kültürel yapıları ve bunların birbirleriyle etkileşimleri folklorik yönden incelemek istenmektedir.

Halk bilimi toplumların değerlerini bir arada toplayan ve bunları kendine ait yöntemlerle sınıflandırarak açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Halk bilimi folklorun daha iyi anlaşılmasını ve geleceğe aktarılmasını sağlamak için folklor alanına giren unsurları çeşitli başlıklar halinde sınıflandırmaktadır. Çalışmamızda da yukarıdaki seyyahların seyahatnamelerinde tespit edilen folklorik unsurlar halk biliminin yöntemleri doğrultusunda sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Böylece bu yüzyıllarda yaşayan milletlerin folklorik unsurları yapılan sınıflandırma çalışması doğrultusunda düzenli ve bir arada toplanması amaçlanmaktadır.

Toplumlar tarih boyunca savaş, din, göç gibi nedenlerle etkileşim içindedir. Bu etkileşim ile birlikte bazı kültürel unsurlarını terk edebilmektedir. Sürdürülmeyi bırakılan unsurlar kaybolmaya mahkûmdur. Sözlü ürünler de dil yoluyla aktarılmadığı veya kayıt altına alınmadığı sürece unutulmaktadır. Seyyahlar ise toplumların kendi yazılı kaynaklarına almadığı birçok unsuru yazıya geçirebilmektedirler. Bu unsurlar diğer bilim dallarındaki

birçok olayın aydınlatılmasına da yardımcı olabilmektedir. Çalışmamızda ise seyyahların dikkatleri sonucu kaydedilen folklorik unsurların tarafımızca tespit edilip halk bilimi alanında çalışma yapacaklara yardımcı olmak istenmektedir.

Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi, Verilerin Toplanması ve Bu Verilerin Yazıya Geçirilmesi

Çalışmamızda metin incelemesi yapılmıştır. Bu çalışmaya literatür taraması ile başlanmış ve çalışmaya başlanmadan önce belirlenmiş olan seyahatnameler yazıldığı yüzyıllara göre sırasıyla okunmuştur. Daha sonra bu seyahatnameler ve seyyahlar üzerine yapılan akademik çalışmalar araştırılarak ön bilgiler toplanmıştır. Ardından halk bilimi alanında bilgi veren kaynaklar araştırılmıştır.

Çalışmamızda 12-14. yüzyıllara ait beş seyahatname incelenmiştir. Ebû Hâmîd Muhammed El-Gırnâtî'nin seyahatnamesi için Fatih Sabuncu'nun çevirisi esas alınmıştır. Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Cübeyr el-Kinanî el-Endülüî eş-Şatîbî el-Belensî'nin seyahatnamesi için Ramazan Şeşen'in, Johann De Plano Carpini için Ergin Ayan'ın, Ricoldus De Monte Crucis için Ahmet Deniz Altunbaş'ın ve Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî seyahatnamesi için de A. Sait Aykut'un tercümeleri esas alınmıştır.

Verilerin toplanması esnasında karşımıza çıkan folklorik ögeler fişleme yoluyla toplanmıştır. Bulunan unsurların folklorik yönünden değerinin olmasına dikkat edilmiştir. Bu yüzden seyahatnamelerde bulunan her folklorik unsur çalışmaya alınmamıştır. Çalışmamızda folklorun kapsam alanına giren unsurlarla ilgilenmiş ve bu unsurlar halk bilimi alanında çalışmış kişilerin görüşleriyle desteklenmiştir.

Çalışmamızdaki folklorik unsurlar yazıya geçirilmeden önce konu ile ilgili akademik bilgiler verilmiştir. Daha sonra seyyahların eserlerinde tespit ettiğimiz unsurlarla ilgili açıklamalarda bulunulmuştur. Ardından folklorik unsurlarla ilgili örnekler sırasıyla aktarılmıştır. Her bölümün sonunda ise o bölümde tespit edilen unsurlardan hareketle genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Seyahatnamelerdeki folklorik ürünler halk biliminin konuları doğrultusunda sınıflandırılmıştır. Yaptığımız sınıflandırılmada da halk bilimcilerin folklorun konularını sınıflandırdıkları tasnifleri göz önüne alınmıştır. Çalışmamızı kendi arasında ana ve alt bölümlere ayırdık. Bulunan unsurlar ise ait oldukları bölümlerin başlıklarına sırasıyla eklenmiştir.

Verilerin tasnifinde Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından yapılan ve 1976 yılında uygulamaya konulan Türk Folklor Arşiv Kılavuzu'na göre

100'lük kodlama seviyesinde belirlenen Türk Folklorunun konularına göre oluşturulmuştur. Aynı zamanda Sedat Veyis Örnek'in "*Türk Halkbilimi*" adlı eserindeki halk biliminin konularını oluşturduğu sınıflandırılmasından da yararlanmıştır. Bu tasnifler içerisinde yer almayıp da seyahatnamelerde tespit ettiğimiz konu başlıkları ise tarafımızca bu sınıflandırmalara uygun olarak eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HALK ANLATMALARI

1.1 Efsaneler

Efsane, Farsça bir kelime olup sözlükte “1. *ed.* Eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylence. 2. *mec.* Gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005: 603). Alman Grimm Kardeşler’e göre ise “Efsane, gerçek veya hayali muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikayedir.” şeklinde tanımlanmıştır (Karadavut, 1992: 17).

İnsanoğlunun tarihin ilk dönemlerinden itibaren yaşadığı coğrafyalar veya kavimler arasında anlattığı masalları, hikâyeleri vardır. İlk dönem insanları anlam veremedikleri tabiat olayları karşısında korku, heyecan ve şaşkınlıklarını gizleyememişler ve bu olayları çeşitli yollarla anlamlandırmaya çalışmışlardır. İnsanların canlı-cansız varlıklar karşısında kurulan hayali ve gerçek şeklinde kabul ettikleri olaylar zamanla efsanelerin doğmasına yol açmıştır (Elçin, 2004: 314-315).

“Efsanenin başlıca niteliği inanış konusu olmasıdır; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir.” (Boratav, 1969: 106). Efsanenin kahramanları ilahi güçler tarafından korunmakta veya kahramanların olağanüstü güçleri olduğuna inanılmaktadır. Efsaneler insanların açıklık getiremediği olayları anlamlandırmaya çalışarak onlara yol göstermektedir. Saim Sakaoğlu “*Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*” adlı çalışmasında efsanelerin hususiyetlerini dört başlığa ayırmıştır. Bu başlıkları şöyle sıralanmaktadır:

“a) Şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılırlar.

b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c) Umumiyetle şahıs ve hâdiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. Tariflerde yer almayan şu husûsiyeti de dördüncü madde olarak ilave edebiliriz:

ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır.” (Sakaoğlu, 1980: 5-6).

International Society for Folk-Narrative Research (Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu) kongresinde ileri sürülen görüş ve alınan karar sonucunda efsanelerin tasnifine dair ortak bir sınıflandırma yapılmıştır. Kongrede kabul edilen sınıflandırma günümüzde de geçerliliğini koruması bakımından önem taşımaktadır. Efsanelerin uluslararası

çapta tasnifini içeren bu sınıflandırma dört grupta toplanmıştır. Kongre sonucunda kabul edilen sınıflandırma ise şöyledir:

- “I. Dünyanın yaratılışı ve sonu (Kıyamet) ile ilgili efsaneler
- II. Tarihî efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler
 - A. Medeniyet ile ilgili yer ve eşyanın menşei
 - B. Bazı yerler ile ilgili efsaneler
 - C. Dip tarihi (prohistorya) ve ilk zamanlar ile ilgili efsaneler.
 - D. Harpler ve felâketler
 - E. Temâyüz etmiş kişiler
 - F. Bir düzenin bozuluşu
- III. Tabiatüstü varlıklar ve kuvvetler /mitik efsaneler
 - A. Kader
 - B. Ölüm ve Ölüler
 - C. Tekin olmayan yerler ve hayaletler
 - D. Hayaletlerin resmi geçidi ve savaşları
 - E. Öbür dünyada ikâmet
 - F. Cinler, periler, ruhlar
 - G. Medeniyetle ilgili yerlerdeki hayaletler
 - H. Değişmiş varlıklar
 - I. Şeytan
 - K. Hastalık yapan kötü ruhlar (cinler) ve hastalıkları.
 - L. Tabitüstü (sıhrî) kuvvetlere sahip kimseler
 - M. Efsanevî (mitik} hayvanlar ve bitkiler
 - N. Hazineleler
- IV. Dinî efsaneler /Tanrı ve Kahramanlarla ilgili efsaneler” (Sakaoğlu, 1980: 15-16).

International Society for-narrative research (Milletlerarası Halk Anlatısı Araştırmaları Kurumu) tarafından yapılan tasnifi yetersiz gören Boratav ise kendisine ait bir tasnif girişiminde bulunmuştur. Boratav konuları bakımından efsaneleri dört başlık altında toplamıştır. Oluşturulan yeni sınıflandırma şöyledir:

- “I. Yaradılış efsaneleri. — Oluşum ve dönüşüm efsaneleri. — Evrenin sorunu (Mahşer ve Kıyamet günlerini) anlatan efsaneler.
- II. Tarihlik efsaneler.
- III. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler.
- IV. Dinlik efsaneler” (Boratav, 1969: 108-109).

Karadavut (1992: 147) “*Yozgat Efsaneleri*” adlı çalışmasında efsanelerin anlatıldığı toplumun sosyal hayatında etkili olduğunu belirtmektedir. Efsaneler insanlara ders vermeyi amaçlayarak onların ibret almalarını ve iyilik yapmalarını teşvik etmektedir. Gelenek-göreneklerin yaşatılmasında efsanelerin koruyucu etkisi bulunmaktadır.

Efsaneler diğer anlatılar gibi toplumların kültürel unsurlarını içinde barındırmaktadır. Öncelikle sözlü kültür yoluyla nesilden nesle aktarılarak gelmiştir. “Yazının icadıyla birlikte ise efsaneler, özellikle “hikâyeci (rivayetçi) tarih” anlayışının da etkisiyle kaleme alınan yazılı kaynaklar, daha çok da tarih kitapları, vasıtasıyla korunarak gelecek nesillerle aktarılmıştır.” Yazılı kaynaklarda bulunan efsanelerde müelliflerin efsanelerin gerçekten yaşanmış olduğuna inanmaktadır. Efsaneler “yerel bir üründür; içinde yer alan mitolojik, tarihi, dini ya da fantastik kökeni, çekirdeği yeşerttiği, büyüttüğü ve serpildiği gözlenebilir.” Efsaneler diğer türlere göre canlı bir anlatıma sahiptir (Aslan, 2012: 86-88).

1.1.1. Seyahatnamelerdeki Efsanelerin İncelenmesi

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Carpini, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yaratılışı konu edinen efsaneler, olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili efsaneler, yer adlarıyla ilgili efsaneler, dini efsaneler ve hayvanlar hakkında anlatılan efsaneler yer almaktadır.

Adı geçen seyahatnamelerde yaratılış efsanesi olarak cinlerin yaratılışına örnek metin vardır. Yaratılış ile ilgili efsanede yaratma gücü Allah'a aittir. Var olan her cin Allah'ın iradesi sonucunda yaratılmaktadır.

El-Gırnâtî (2022: 75-78) [*Cinlerin Yaratılış Efsanesi*]nde cinlerin Allah tarafından ateşten yaratılması ile cinlerin ateşin dumanından yaratılması şeklinde iki farklı yaratılmayı anlatmaktadır. Bu efsaneye göre Allah Semûm Ateşi'ni yaratmış ardından ateşin alevinden bu varlıkları yaratarak cin diye adlandırmaktadır. Seyyah aynı zamanda Allah'ın cinleri ateşin dumanından yarattığına değinmektedir. Allah erkek olan cinin ardından dişi cini yaratmış ve onu Cinne diye adlandırmıştır. Bu iki cinin birlikte olması sonucu dişi cin hamile kalmaktadır. Ardından dişi cin otuz bir yumurta doğurmuş ve yumurtalardan biri kırılmaktadır. İçinden bir hayvan çıkmakta ve isminin Kutruba olduğunu söylemektedir. Görevini ise diğer yumurtaların üzerinde kuluçkaya yatmak olduğunu söylemektedir. Kutruba diğer yumurtaların üzerinde bir ay boyunca oturmaktadır. Seyyah daha sonra bu efsanede cinlerin çoğalmasını şu şekilde anlatmaktadır:

“Sonra yumurtaları olduğu yerde dağıttı. Cinne: “Dikkat et!” diye seslendi. Sonra Kutruba bu yumurtaların üzerine bir ay oturdu. Bir ay sonra yumurtalardan birini kırdı. Sonra içinden atmış bin tane İblis ve atmış bin dişi İblis çıktı. Söylendiğine göre onlardan birisi Şeytan imiş. Allahu Âlem.

Sonra bir başkasını kırdı ve ondan da, atmış bin cin ve atmış bin dişisi çıktı. Sonra başka bir yumurta kırdı, ondan da atmış bin çölde insanlara gözüken cinlerden ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurtayı kırınca, ondan atmış bin Hevâhî Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurtayı kırdı, ondan atmış bin Duhâniş (الدهاوش) (ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Gumâmiye Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan altmış bin İfrit ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Bulut Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Duman Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Ateş Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Pislik Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış 15 bin Altın renginde Altın Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı. Başka bir yumurta kırdı, ondan atmış bin Kasırga Cinleri ve bir o kadar da dişileri çıktı ki; onlar çölde (yeryüzünde) toz ve rüzgârla, değirmenin döndüğü gibi dönerler.

Kutruba bu cinlerden her bir cinsi Allah'ın dilemesi ile çöllere, dağlara, kumlara, mağaralara, ormanlara, denizlere, adalara, karanlıklara, havaya, pis yerlere, kanlı yerlere, kabir olan yerlere dağıttı. Ve onlara dedi ki:

- Çoğalın, yaşayın!

Onlardan her biri eşiyle ilişkiye girer ve otuz bir yumurta doğurur ve her yumurtada atmış bin “cin ve onun gibi olan dişisi” vardır. Bunları Allah Teâlâ'dan başkası hesaplayamaz. Bu sebepten Allah buyurur ki: “Gerçekten biz cehennem için cinlerden ve insanlardan çok sayıda yarattık.” Eğer Allah, insanı cinlerden koruyacak melekler tayin etmeseydi, muhakkak ki cinler Âdemoğlu'nu yok ederdi. Yine Allah Teâlâ: “Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan melekler vardır” diye buyurdu.” (El-Gırnâtî, 2022: 75-78).

Efsanede söz konusu yaratma gücünün Allah'a ait olduğu ve cinlerin yoktan var edilerek dünyanın farklı yerlerine yayılmaları anlatılmaktadır. Ateşten yaratılan cinin yaratılma hikâyesinde yumurtaların kırılması sonucu hem erkek cinler hem de dişî cinler beraber doğmaktadır.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili efsane metinlerinde insanların fiziksel görünümünün olağanüstü şekilde yaratıldığından söz edilmektedir.

El-Gırnâtî (2022: 71-73)'deki olağanüstü kişilerle ilgili efsane metinlerinde farklı vücut şekline sahip insanların efsane metinleri yer almaktadır. Buradaki [*Yarım Vücutlu İnsanların Efsanesi*]nde yarım başlı, yarım vücutlu, tek elli ve tek ayaklı insanların vücutları ile yaşamları anlatılmaktadır. Efsaneye göre bunlar Hint Okyanus'u çevresinde, ormanlık alanlarda yaşayıp tek ayağının üstünde zıplamaktadırlar. Bu millet akıldan yoksundurlar. Araplar onları avlayarak yemektedir. Bunlar Arapça konuşmakta, Arapların geleneklerine göre hareket etmektedir. Tüccarlık yapan biri onların yanına gittiğinde onları tek ayak üzerinde zıplayarak yürüdüğünü görmektedir. Bu millet köpeklerden korktuğu için bir köpek

yaklaştığında ağaçlara çok hızlı bir şekilde tırmanmaktadır. Efsanede dünyada yaşayan diğer insanlardan farklı olarak yaratılan varlıklardan söz edilmektedir. Seyyah ise farklı bir şekilde yaratılan insanların varlığına şaşırmakta ve dünyadaki ilginçlikleri insanlara göstermek istemektedir.

El-Gırnâtî (2022: 73)'deki [*Kız Doğuran Kadınlar Efsanesi*]nde ise suya girme sonucu hamile kalıp yalnızca kız doğuran kadınlar üzerinde durulmaktadır. Sudan bölgesinde yaşayan bu kadınlar arasında hiç erkek bulunmamaktadır. Tabba' Zulmenâr adlı kişi Karanlık Karanlık Ülkesine giderek burada yaşayan ve sadece kız çocuk doğuran kadınlara ulaşmaktadır. Bu bölge karşı konulmaz kumlarla akan bir vadide bulunmaktadır. Bir insanın oraya girmesi helak olması anlamına gelmektedir. Bu yüzden insanlar buradan uzak durmaktadır. Efsanede kadınların suya girerek sadece kız çocuk doğurma olayı ön plandadır. Sudan hamile kalma motifi ile suyun olağanüstü gücüne değinilmektedir. Su çocuk sahibi olmak amacıyla kullanılmaktadır.

[*Deniz Kızı Efsanesi*]nde ise balık kulağından çıkan kızın efsanesinden söz edilmektedir. Efsaneye göre insanlar kendilerine doğru gelen bir balığı yakalayıp kulağını delmektedirler. İnsanlar balığın kulağına ipleri bağlayıp kendilerine doğru çektiklerinde balığın kulağından tüm kadınlardan daha güzel bir kız çıkmaktadır. Bu kız vücudunun alt bölümünden itibaren beyaz bir deriyle kaplı yaşamaktadır. Kızın olağanüstü görünümü insanların şaşkınlığına yol açmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 154). Yarı kız yarı balık olarak yaşayan bu varlık olağanüstü görünümüyle yaşamını sürdürmektedir.

Carpini'nin halk arasında duyduğu olağanüstü kişi ve varlıklarla ilgili efsanelerde fiziksel görünüş olarak diğer insanlardan farklı yaratılan insanların özellikleri tasvir edilmiştir. Seyyah Moğol coğrafyasında Moğolların dinsel, kültürel, siyasi ve tarihleri hakkında bilgi toplarken halk arasında anlatılan efsane örnekleri ile karşılaşmakta ve bunları kaydetmektedir. O elçi olarak gittiği Moğol ülkesinde elçilik görevinin yanında insanlarla temas kurarken halkın inanmakta zorluk çektiği ve anlam veremediği efsane örneklerini aktarmıştır.

Carpini (2021: 95) tarafından kaydedilen [*Öküz Ayaklı ve İt Başlı İnsanlar Efsanesi*]nde Moğolların düzenledikleri seferler sonucunda Okyanus denilen yere varmaları ve bu yerde gördükleri olağanüstü görünümlü insanların yaşamları anlatılmaktadır. Bu insanlar iki kelime konuşur ve üçüncü kelime köpek gibi havlamaya başlamaktadırlar. Burada yaşayan insanlar öküz ayaklı ve it başlıdır. İnsanlardan farklı bir fiziksel görünüme sahip bu varlıkların vücutları hayvanlara ait organlardan oluşmaktadır.

Seyyahın kaydettiği [*Tekerlek Ayaklı İnsanların Efsanesi*]nde ise yer altında yaşayıp bir eli ve bir ayağı olan halkın olağanüstü yaşamına değinilmiştir. Bu insanların göğüslerinin

ortasında çıkan kolları vardır. Moğollar Ermeniler üzerine sefere çıktıklarında bu halk ile karşılaşmaktadır. Bunlar tek ayak üstünde bir attan daha hızlı koşmakta, birbirine destek vererek ok atmakta, yoruldukların da el ve ayak üstünde tekerlek gibi dönebilmektedirler. Bunlara tekerlek anlamına gelen siklop ismi de verilmektedir. Moğollar bu insanlardan çekinmekte ve onlardan bazılarını kaçıracak öldürmekte bazılarını da yakalayarak ülkelerine götürmektedirler. Onlardan bazıları Moğollar saraylarına barış anlaşması yapmak için gelmektedir (Carpini, 2021: 96).

İbn Battûta (2021: 544-545) tarafından kaydedilen [*Hindistan'daki Şehadet Ağacı Efsanesi*]nde halk arasında yaygın olarak anlatılan ağacın hikâyesi anlatılmaktadır. Seyyah Hindistan'ın Dehfattan şehrindeki ulu cami denilen yerde Şahadet Ağacı adı verilen olağanüstü özelliklere sahip bir ağaç görmektedir. Ağaç her sonbaharda rengi önce sarıya sonra kırmızıya dönüşen bir yaprak dökmektedir. Yaprığın üstünde de kelime-i tevhid yazılıdır. Yaprak düşmeye yakın Müslümanlar ve diğer halklar ağacın altında oturarak düşen yaprağı ikiye bölüp aralarında paylaşırlar. Yaprak ile hastaları tedavi ederler. Hükümdar Kuvayl yaprak üstündeki Arapça yazının manasını anladığı için İslam'ı kabul etmiştir. Hükümdar ve ahali ağaca saygı göstermişlerdir. Hükümdarın çocuğu ise sonradan dinden çıkar ve ağacı kökünden söker. Ağaç ise eskisinden daha gür çıkar ve çocuk da ağaca zarar verdiği için hemen ölür. İnsanlar ağacın bu özelliklerinden dolayı yanında namaz kılmaktadır. Ağacın hastaları iyileştirmesi, farklı dinlerdeki toplumlar arasında saygı görmesi, yaprak değiştirmesi gibi özelliklere sahip olması onun hayat verdiğini ve güçlü bir varlık olduğunu göstermektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde yer adlarıyla ilgili efsaneler bulunmakta ve bu yerlere ile kişilere kutsallık ifade edilmektedir. Kutsal veya büyüleyici güce sahip bir yeri anlatan bu efsaneler Tanrı, peygamber ve diğer insanlarla ilgili hikâyelerden oluşmaktadır.

El-Gırnâtî'deki yer adlarıyla ilgili efsaneler dini konularla birlikte anlatılmaktadır. Seyyahın [*İrem Şehri Efsanesi*] ile [*Bakır Şehri Efsanesi*]nde büyüleyici özelliklere sahip şehirlerin hikâyelerinden söz edilmektedir.

[*İrem Şehri Efsanesi*]nde Şeddâd adlı hükümdarın İrem şehrini altın ve gümüşlerle yaptırması ve Hud Peygamber ile mücadelesi anlatılmaktadır. Efsane'de Allah'a karşı gelen hükümdarın yaptığı olağanüstü şehirde meydana gelen hikâyeler anlatılmaktadır. Melik Şeddâd Ad Kavmi'ne mensuptu ve bütün dünyayı yönetmekteydi. Hükümdar Allah'a isyan ederek kendini güçlü görmüştür. Allah Hud Peygamberi hükümdara göndererek kendisine itaat ve kulluğa davet etti. Şeddâd ise bu dünyada her şeye sahip olduğunu ve Allah'tan bir

şey istemesine gerek kalmadığını söyleyerek Allah’a kulluk etmeyi kabul etmez (El-Gırnâtî, 2022: 81-86).

[*Bakır Şehri Efsanesi*]nde ise cinlerin Davut b. Süleyman adına inşa ettikleri kayıp şehrin emir Musa bin Nusayr tarafından aranması ve yolculukta başına gelen felaketler hikâye edilmektedir. Onlar şehirde olağanüstü varlıklardan dolayı şehrin surlarına girememektedir (El-Gırnâtî, 2022: 86-94).

El-Gırnâtî (2022: 113)’de bulunan [*Mısır’daki Yaşlı Kadın Duvarı*] adlı efsanede Mısır meliklerinden I. Duluke’yi simgeleyen bir duvar vardır. Duvar bulunduğu yerde uzunca bir bölgeyi kaplamaktadır. Kıptiler bu duvar hakkında Allah’ın firavunu boğmasından sonra diğer meliklerin Mısır’ı istemelerinden korktukları için yaptırdığı ve neslinin çoğalması için kadınlarla köleleri evlendirdiği söylemektedir. Başka bir anlatıya göre Melike’nin bir çocuğunun olduğu sonra bu çocuğun yıldızları izlemeye başladığı, timsahın çocuğu yediği kehaneti ortaya çıkınca çocuğu korumak için bu duvarı yaptırdığı anlatılmaktadır. Çocuk büyüdüğünde bu olayı duyar ve doğum yerini görmek ister. Ardından kehanet gerçekleşir ve çocuk ölür. Piramitler hakkında anlatılan efsaneler halk arasında yaygınlık kazanmakta ve halkın buraya olan ilgisini artırmaktadır.

El-Gırnâtî (2022: 145- 147)’deki [*Serendip Adası Efsanesi*]nde ise etrafı sık ağaçlar ve tehlikeli yılanlarla dolu bir ada vardır. Anlatılanlara göre bu adaya insanların girmesi imkânsızdır. Bu adanın ortasında bulunan dağa Hz. Âdem inmiştir. Adada bulunan büyük yılanlar insanları ve hayvanları yutmaktadır. Adada vücuda sürüldüğünde demirin bile işleyemediği yağ bulunur. İnsanlar bu yağı elde etmek için çeşitli yollar aramaktadır. Adanın içindeki tehlikeli yılanların insanları demirden daha güçlü yapan yağın alınmasını engellemektedir.

İbn Battûta (2021: 50) Seyahatnamesi’ndeki yer adlarıyla ilgili efsaneler halk arasında anlatılan olağanüstü nitelikteki hikâyelerden oluşmaktadır. [*Mısır Piramitlerinin Efsanesi*]nde hükümdarın gördüğü rüya sonucu kurulan yerin hikâyesi anlatılmıştır. Halkın inanişına göre bu yerde yapılan piramitlerin nasıl ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Anlatılanlara göre Mısır hükümdarlarından biri gördüğü rüyadan dolayı korkuya kapılmakta ve hükümdarlara ait cesetlerin korunması için bu piramitleri yaptırmaya karar vermektedir. Müneccimlere ise gelecekte bu piramitlerin açılıp açılmayacağını söyler. Müneccimler ileride bu piramitlerde bir delik açılacağını söylemektedir. Hükümdar piramitlerin yapılmasında gerekli olan masrafın açılacak delik içine konulmasını emretmektedir. Müneccimler deliğin nerden açılacağını da bilmektedir. Piramitler altmış yılda yapılmakta ve inanişına göre görünmeyen güçler tarafından korunmaktadır. Müminlerin emiri Me’mûn saltanatı döneminde

askerlerine piramitlerin yıkılmasını emreder. Mısır bilginleri emire bundan vazgeçmesini ister ancak o bilginleri dinlemez. Bahsedilen delik mancınık ile açılınca Mısır hükümdarının koydurduğu para ortaya çıkar ve adam yıkmaktan vazgeçer.

Seyahatnamelerde dini efsane örnekleri peygamberler ve dini şahsiyetli kişilerin hikâyeleri üzerine kuruludur. Bu dini efsanelerde peygamberler mucize göstermekte ve bu kişiler Allah tarafından korunmaktadırlar.

El-Gırnâtî'deki din nitelikli efsanelerde hem dini inancın hem de olağanüstü varlıkların beraber işlendiği efsaneler bulunmaktadır. Seyyah Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda bulunmuş ve halk arasında uzun yıllar boyunca anlatılan dini efsanelerle karşılaşmıştır. Bu efsanelerde dua etme, peygamber isimlerini anma, Kur'an'dan ayetlerle delil gösterme ve her durumda Allah'a sığınma gibi dinsel konular çokça bulunmaktadır.

El-Gırnâtî (2022: 157)'deki [*Abdullah b. Ömer ve Ebû Cehil*] efsanesinde Abdullah b. Ömer Mekke'de müşriklerin öldürüldüğü bölgeden geçerken yer yarıp altından alevler içinde ve kapkara bir şekilde Ebu Cehil çıkmaktadır. Abdullah'tan su isteyen Ebu Cehil boynundaki zinciri tutan adam tarafından kırbaçlanarak yer altına sokulmaktadır. Zinciri tutan adam Ömer'den ona su vermemesini söylemektedir. Hikâyede de ikisi arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Efsanede Müslümanlara zararı dokunan Ebu Cehil'in çektiği azap görülmektedir.

[*Danyal Peygamber Efsanesi*]nde rüya yorumlayan Danyal Peygamberin ilahi gücünden söz edilmektedir. Peygamber etrafında gelişen bu hikâyede rüya yorumlama, peygamberin mezarının türbe haline getirilmesi, insanların onun cesediyle yağmur duasına çıkmaları gibi unsurlar anlatılmaktadır. Hikâye Danyal Peygamber ile hükümdar arasında geçen tarihi ve efsanevi özellikler barındırmaktadır. Hikâye şöyle anlatılmaktadır:

“Ömer b. Hattab zamanında meşhur sahabelerden Ebû Musa el-Ensari (r.a), Horasanı fethetti ve Sus şehrine girdi. Kalesinde, üzerinde asma kilit olan bir ev buldu. Kilidi açtı ve içinde bedeni bozulmamış bir adam olan mermerden bir sandık buldu. Ardından Ebû Musa, Ömer b. Hattab'a mektup yazarak bunu haber verdi. Ömer b. Hattab da bu olayı rahiplerin önde gelenine sordu. Rahip dedi ki:

- Ya Müminlerin Emiri bu Danyal Peygamber'dir. Kudüs yıkıldığında Buht'n-nasr (Buhtunnasr) Danyal Peygamber'i (a.s.) esir almıştı. Danyal, Buht'n-nasr'ın yanındaydı ve Buht'n-nasr bir rüya gördü, ancak ondan korktu ve unuttu. Sonra rüyasını ulema topluluğuna sordu. Onlar 'Bizim gayba dair bir bilgimiz yoktur, senin unuttuğunu biz nasıl bilelim? dediler.

Danyal ise:

- Rabbim senin rüyandan beni haberdar etti ve rüyayı bana yorumladı, dedi.

Buht'n-nasr:

- Bana anlat ya Danyal!

Danyal:

- Başı semada, ayakları yeryüzünde bir put gördün. Yukarısı altın, göğsü gümüş, iki baldırı bakır, iki bacağı demir, ayakları emayedendi. Sonra semadan putun başına doğru inen küçük bir taş gördün. Bu taş, putun vücudunun tamamını parçalara ayırdı toz haline getirdi. Sonra bu taş kocaman oldu hatta sema ile yeryüzünün arasını doldurdu.

Buht'n-nasr:

- Doğru söyledin ya Danyal, bu rüyanın yorumunu söyle bana!

Danyal:

- O put, sizin Acem Halkı'na olan yönetiminizdir. Altın, hükümdarlardır. Gümüş, onların vatandaşları; bakır, onların hizmetçileri; demir, orduları; emaye, onların küçükleridir. Taş ise ahir zamanda çıkacak olan Nebi Muhammed'dir. Yönetimlerinizi yıkıyor, öyle ki ondan yeryüzünde hiçbir iz kalmıyor. Yer ve gökyüzü arasını diniyle dolduruyor ve orada olan her şeye onun ümmeti hâkim oluyor.

Bunun üzerine Buht'n-nasr, Danyal'ı ve yanındaki İsrail halkından (Yahudilerden) olan esirleri azat ederek onlara iyiliklerde bulundu. Ondan başka kimse de orada söz sahibi değildi.

Sonra Buht'n-nasr yine bir rüya gördü ve unuttu. Tekrar Danyal'a sordu.

Danyal:

- Üzerinde yedi dalı olan büyük bir ağaç gördün. Her bir dal üzerinde, sayılamayacak ve hesap edilemeyecek çeşitli hayvanlardan oluşan dallar vardı. Sonra hükümdar semadan indi ve bu ağacın dallarını söktü ve büyük bir kaygıyla onu bıraktı.

Buht'n-nasr:

- Rüya budur. Yorumu nedir?

Danyal:

- O ağaç sensin, Allah (Azze ve Celle) seni bu ağacın üzerindeki bütün hayvanların suretine çevirecek ve yedi sene öyle kalacaksın. İlk olarak kartal suretine, son olarak da sinek suretine dönüştürüleceksin. Sonra sarayına geri döneceksin ve Allah Teâlâ seni eskiden olduğu gibi tekrar insan suretine çevirecek. Buht'n-nasr korktu ve “ Ya Danyal bu dönüşümün işareti nedir ?” diye sordu.

Danyal:

- Kolunun üzerinde yeşil tüy gördüğünde, sen yedi sene sonra tekrar dönene kadar oğlunu hükümdarlığına yönetici olarak ata!

Günlerden bir gün Buht'n-nasr koluna baktı ve kolunun derisinin altında yeşil tüyü gördü. Sonra karısı ve oğlunu da alarak halkının karşısına çıktı. Oğlunu memleketine yönetici yaptı. Ardından kendisi dönene kadar, oğluna Danyal'dan ayrılmamasını ahdedti. Danyal Dünya'nın en âlim kişisidir.

Sonra Buht'n-nasr silkelendi ve kartala dönüşüp havada uçmaya başladı ve insanlar onu gördü ardından yedi seneliğine kaybolup gitti. Bu yedi sene içerisinde çeşitli hayvanlara dönüştü ve son olarak sineğe dönüştü. Sonra Buht'n-nasr sarayına geri gelerek tahtına oturdu. Ardından tekrardan silkelendi ve eskiden olduğu gibi âdemi oldu. Ülkesinin halkı ona secde etti ve onun dönüşüne oldukça sevindiler. O Allaha hamd etti, onu övdü ve Hakk'ın Hakikatine şahitlik etti. Danyal'a iman etti ardından onla birlikte halkı da ona iman etti. Nasır o gece öldü. Danyal de ondan sonra vefat etti.

Ömer'in (r.a.) halkı Danyal'ın cesediyle yağmur duasına çıkarlarmış ve eğer yağmur yağmazsa Ömer (r.a) bu olaya çok şaşırırmış. İnsanların onun cesedine ulaşmamaları için Ebû Musa'nın, onu suyun altına defnettirdiği yazılmıştır.

Ebû Musa emretmiş ve defnedildiği yerden alınıp, Sus Nehri'nin ortasına kabri kazılarak, mermer levhalardan oluşan bir sanduka ile bu nehrin altına gömülmüş. Taş ve kireçle sağlam bir mezar inşa edilmiş, öyle ki su bile cesede ulaşamıyormuş. Sonra nehir mezarın üzerinden akıtılmış. Onun yakınına sahil kıyısında mezar boyunca büyük bir mescit yapılmış. Bu mescit, “Mescidu'n Danyal” diye bilinmektedir.” (El-Gırnâtî, 2022: 168-171).

[*Ashab-ı Kehf Efsanesi*]nde bir mağarada yedi gencin ve onların ayağının altında da bir köpeğin uyuduğu anlatılmaktadır. Bunlar canlı gibi yatarlar ve uzuvlarından hiçbir şey kaybetmemişlerdir. İnsanlar onların nur saçtığını söylemekte ve onları ziyaret ederek üzerlerine elbiseler bırakmaktadır. Mağarada bir mescit bulunmaktadır. Mağarada yapılan dualar kabul edildiği için halk buraya gelerek dualar etmektedir. Seyyah bu insanların bereketli olduğunu göstermek için onlarla ilgili ayetlerle delil göstermektedir (El-Gırnâtî, 2022: 155-156).

İbn Cübeyr'deki dini efsanelere göre peygamber Allah ile konuşmakta, Allah tarafından korunmakta ve cansız nesnelerden haber almaktadır. Bu efsanelerde peygamberlerin dini görevleri ve olağanüstü mucizeleri beraber anlatılmıştır. [*H. Peygamber ile Konuşan Taş*] ve [*H. Peygamber'i Saklayan Dağ*] efsanelerinde peygamber cansız nesnelerle konuşarak haber almaktadır. Bu efsanelerde taş ve dağ gibi cansız varlıklar konuşmaktadır.

İbn Battûta'daki dini efsanelerde peygamberler ve onların mucizeleri ön plandadır. Seyyah peygamberlerin yaşamış olduğu yerlerde bulunduğu sırada halk arasında duyduğu dini efsaneleri kaydederek peygamberlerin kutsal özellikler taşıdığına dikkat çekmiştir.

İbn Battûta ve İbn Cübeyr'de anlatılan dini efsanelerde benzer efsane örnekleri bulunmaktadır.

[*H. Peygamber ile Konuşan Taş*] efsanesinde Peygamberin yanından geçtiği esnada ona selam veren taşın söz edilmektedir. Aynı zamanda Peygamber Ebu Bekr'in evine gittiğinde ve Ebu Bekr evde olmadığına taş Peygambere seslenerek onun evde olmadığını söylemektedir. Taşın bereketinden ve Peygamberle konuşmasından dolayı ziyaret edilmekte ve el sürülmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 80-81; İbn Battûta, 2021: 144).

[*H. Peygamber'i Saklayan Dağ*] efsanesinde Peygamber'in Ebû Bekr es-Sıddık ile Sevr Dağı'ndaki saklandığı mağaradan söz edilmektedir. Peygamber bu dağın üstündeyken dağ dile gelmekte ve ona korkmamasını söylemektedir. Onlar mağaraya yerleşince Allah örümceğe seslenerek bir ağ yapmasını emretmektedir. Güvercin ise ağda yuva yapmaktadır. Müşrikler mağaranın ağzına geldiklerinde örümceğin ağ kurduğunu ve güvercinin yuva yaptığını görünce kimsenin buraya gelmediğini düşünmüşlerdir. Peygamber bu mağarada Ebû

Bekr'e tehlikenin oluşabilme durumunda Allah tarafından bir kapının açılacağını söylemiştir (İbn Cübeyr, 2020: 81-82; İbn Battûta, s. 147-148).

[*Yunus Peygamber Tepesi*] efsanesinde Yunus Peygamberin kavmiyle birlikte Allah'a dua ederek üzerlerindeki azabı kaldırmasından söz edilmektedir. Yunus Peygamber kavmine yol göstermekte ve onları iyiliğe yönlendirmektedir. Peygamber kavmine yakınlarında bulunan bir çeşmeden temizlenmelerini ve Allah'a dua etmelerini söylemektedir. İnsanlar birlikte tepeye çıkarak dua etmekte ve Allah üzerlerindeki azabı kaldırmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 176; İbn Battûta, s. 229).

Bu efsaneler hem İbn Battûta Seyahatnamesi hem de İbn Cübeyr Seyahatnamesi'nde geçmektedir. Bu iki seyyah aynı Müslüman coğrafyalarda gezdiği için halk arasında yüzyıllardan beri anlatılan aynı efsane örnekleri ile karşılaşmışlardır. İbn Cübeyr ve İbn Battûta farklı yüzyıllarda yaşayan seyyahlardır. Bu efsane örnekleri de her iki seyyah döneminde halk arasında anlatılmaya devam etmiştir.

[*Hz. Meryem Efsanesi*]nde Cebrail Meryem'in yanına gelerek ona hamile kalacağını ve insandan olmayan bir çocuk doğuracağını söylemektedir. Meryem, Cebrail'e bakire olduğunu ve bunun mümkün olamayacağını söylemesi üzerine Cebrail Tanrı'nın gücüyle gerçekleşeceğini söylemektedir. Melek Kutsal Ruh'u Meryem'in rahmine yerleştirilmiştir. Meryem lekesiz bir şekilde hamile kalmakta ve Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler bundan kuşkuya düşmemektedir (Crucis, 2018: 27-28). Babasız doğumun gerçekleştiği efsanede olağanüstü bir şekilde hamile kalma görülmektedir.

Seyahatnamelerde hayvanlar etrafında gelişen efsane örnekleri de bulunmaktadır. Crucis (2018: 53-55) Seyahatnamesi'nde yer alan efsanede tavşan ve baykuşun Tatarlar arasında kutsal kabul edilişi hikâye edilmektedir. Seyyahın anlattığı [*Tatarların Tavşan ve Baykuş Efsanesi*]nde bir Tatar avcısı kaleye girdiğinde duyduğu garip seslerden dolayı korkmaktadır. Efsaneye göre Tatarlar vahşi bozkırlarda yaşamakta ve hayatlarını çobanlık ile avcılık yaparak sürdürmektedir. Burada kimsenin uğramadığı bir kale vardı. Kale olağanüstü özellikle sahiptir bu yüzden insanlar kaleye yaklaşmaktan korkmaktadır. Bir Tatar avcısı köpekleriyle birlikte tavşanı kovalamaktaydı. Avcıdan kaçan köpek bahsedilen kaleye sığınır. Tatar kaleye yaklaşınca çıkan gürültülere aldırış etmez. Ancak daha da yaklaşınca korkunç seslerden dolayı geri çekilmiştir. Bu sırada bir baykuş uçarak kapının üzerine konar ve ötmeye başlamış. Tatar baykuşun içeriye girince ve bir şey olmadığını görünce cesaretlenip içeriye girer ve kalenin içini gezer. Daha sonra geri dönüp halkının yanına gider ve durumu anlatır. Tatarlar toplanıp bu kaleye girmek isterler. Kendilerini o kaleye götürdükleri ve yol gösterdikleri için tavşana saygı duymaya başladılar. Kalkanlarına ve çadırlarına da tavşan

resmini yapmaya başladılar. Baykuşun da Tanrı'nın bir meleği olduğunu ve Tanrı'nın kendilerine uyarı olarak gönderdiklerini düşünerek baykuşa tavşandan daha çok saygı gösterdiler. En soylu Tatar beylerinin taktıkları şapkaların üzerine baykuş tüyü derisi bir taç takmaktadırlar.

El-Gırnâtî (2022: 143) Seyahatnamesi'ndeki [*Musa ve Yuşa'nın Balık İle İlgili Efsanesi*]nde pişmiş bir balığın tekrardan canlanmasından ve ondan çoğalan balıklardan söz edilmektedir. Musa ve Yuşa kayanın dibinde bir balığın başı ve gözü dâhil olmak üzere yarısını yemekteler. Tekrardan bu kayanın yanına geldiklerinde balığın yarısı pişmiş olduğu halde tekrardan canlandığını görmektedirler. Bu balıktan tek gözlü ve yarısı yenmiş gibi kılçıkları görünen balıklar türemektedir. Yahudiler ve Hristiyanlar bu balıklardan bereketlenmek için ülkelerine götürmektedirler.

1.1.2. Seyahatnamelerdeki Efsanelerle İlgili Genel Değerlendirme

Bunlardan hareketle yaratılış efsanelerinde evrenin ve insanların yaratılışından ziyade cinlerin yaratılışı anlatılmaktadır. Yaratılış efsanelerinde yoktan var eden Allah'tır. Efsanede ateşin yaratmada etkili olduğu ve cinlerin yumurta ile çoğaldığı görülmektedir. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçlerle ilgili efsanelerde insanlar hakkında anlatılan hikâyeler üzerinde durulmaktadır. El-Gırnâtî gezmeyi, yeni yerler öğrenmeyi seven ve olağanüstü olayları merak eden biridir. O halk arasında duyduğu efsanelerde olağanüstü özellikler dikkatini çektiği için seyahatnamesinde de olağanüstü efsanelere daha fazla yer vermiştir. Carpini elçilik görevinden dolayı Moğollar hakkında bilgi toplarken halkın inanmakta zorlandığı olağanüstü kişilerle ilgili efsanelere yer vererek bu efsaneleri kendi ülkesinde anlatmak istemektedir. El-Gırnâtî ve Carpini'de birbirinden farklı coğrafyalarda insanların olağanüstü bir şekilde yaratıldığına dair benzer efsaneler anlatılmaktadır. El-Gırnâtî'deki *Yarım Vücutlu İnsanların Efsanesi* Yemen'in San'a şehrinde geçerken Carpini'deki *Öküz Ayaklı ve İt Başlı İnsanlar Efsanesi* Okyanus denen yerde, *Tekerlek Ayaklı İnsanların Efsanesi* ise Ermenistan bölgesinde geçmektedir. Olağanüstü kişiler ve varlıklarla ilgili tespit ettiğimiz efsanelerde bazı insanların farklı fiziksel görünüme sahip olduğu, bunların diğer toplumlarla yaşamadığı ve kendilerine ait yerlerde yaşadıkları, vücutlarını olağanüstü bir şekilde hareket ettirdikleri görülmektedir. Yer adları ile ilgili efsaneler seyyahların gezileri sırasında dikkatlerini çeken ve güzel buldukları yerler olduğu için seyyahlar tarafından anlatılmıştır. Bu efsanelerdeki yerlerde büyüleyici özellikler bulunmakta ve kişilerde ise kutsallık vardır. Bir bölge, şehir etrafında gelişen bu efsaneler insanların yaşamı üzerinde etkilidir. Dini efsanelere baktığımızda seyyahlar dinlerine olan bağlılıklarından dolayı dini konulara ağırlık

vermişlerdir. Çalışmamızda her toplumun kendi efsanelerine dinsel konularını ve inanç sistemini yerleştirdiği görülmektedir. El-Gırnâtî'deki dini efsanelerde peygamberlerin, sahabelerin ve saygın kişilerin sözlerini dikkate alınması gerektiği, onların yaşamındaki olaylardan ders çıkarılması, onların mucizeler gösterebileceği gibi konular üzerinde durulmaktadır. İbn Cübeyr sürekli Müslüman coğrafyalara seyahat etmiş, özellikle hac görevi zamanında Müslümanların arasında uzun süre yaşamıştır. Seyyah Müslümanlar arasında anlatılan efsanelerde daha çok dini konularla karşılaşmıştır. İbn Battûta hac görevini yaparken Müslümanlar arasında duyduğu dini nitelikli efsanelerden etkilendiği için bunları kaydetmek istemektedir. İbn Battûta'daki dini efsane metinleri peygamberler etrafındaki hikâyelerden oluşmaktadır. İbn Cübeyr ve İbn Battûta'da benzer efsanelerin bulunması onların aynı bölgelerde bulunması ve halkın yüzyıllardan beri o efsaneleri halk arasında anlatmasından kaynaklanmaktadır. Hayvanlar etrafında gelişen efsanelerde hayvanların o topluma fayda vermesi, bereketli olarak görülmesi, onları kurtarması gibi nedenlerden dolayı toplumlar arasında önemli bir yer edinmiştir.

1.2. Menkabeler

Menkabe “Arapça nekabe (isabet etmek, bir şeyden bahiste bulunmak yahut haber vermek) kökünden türeyen” bir sözcük olup güzel iş ve harekette bulunma manalarına gelmektedir (Ocak, 1992: 27). Sufilerin, din büyüklerinin kerametlerini anlatma hikâyesi olan menakıbnameler “tarikat kurucularının, mezhep imamlarının, diğer mühim dinî ve millî kahraman şahsiyetlerin biyografilerini, kerametlerini, olağanüstü hâllerini anlatabilme isteği ile yazılan manzum ve mensur eserlerdir.” (Güzel, 2015: 715).

Menkabe; din büyükleri, veli ve hikmetli kişilerin hayatlarını, dini yaşamlarını ve olağanüstü kerametlerini anlatan hikâyelerdir. Evliyaların Allah tarafından kendisine verilen olağanüstü halleri ve kerametleri onları mukaddes biri yapmış ve halk arasında saygı gören biri haline getirmiştir. Menkabelerde anlatılan kişiler gerçek kişiler olduğu için anlatılan olayın da gerçekten yaşanmış olduğu söylenmektedir. Menkabelerde dini şahsiyeti olan kişinin kerametleri zamanla bir anlatıcı tarafından anlatılmaktadır. Evliyanın bir veya birkaç kerametine tanık olmuş ya da toplumda sözlü kültür yoluyla sohbet ortamlarında anlatılmış bu kerametler bir anlatıcı tarafından hikâye edilerek kaydedilmiştir (Gülerer, 2013: 235).

Menkabe sufilerin izhar ettikleri kerametleri anlatan hikâyelerden oluşmaktadır. Keramet kelimesi menkabe yerine de kullanılmış ve menkabelerin özünü teşkil etmiştir. Keramet, velilerin bilinen alametlerindendir ve velilere Allah tarafından verilmiş bir hediyedir. Keramet sahibi veliliğini ispat etmek için kerametini gerekli yerlerde kullanır ama

bunu yaparken de asıl güç sahibinin Allah olduğunu unutmaz ve alçakgönüllülüğünü elden bırakmaz. Keramet velilerin ulaşmak istediği son makam değildir. Veli bu kerameti Allah'a ulaşmada kendisine verilen bir imtihan olarak görür. Velinin istediği Allah'a ulaşma niyetidir (Ocak, 1992: 27-28). Allah'a ulaşma niyetinde olan veli kendisine verilen keramet ile taçlandırılmıştır. Böylece kerametler velilerin Allah tarafından kendisine verilen hediyenin yine Allah'ın yardımıyla gerekli gördükleri durumlarda halka gösterdiği olağanüstü hallerinin anlatılmasıyla oluşmaktadır.

Hadis mecmualarında peygamber ve ashabının hal tercümelerinden bahseden hadislerin toplandığı hikâyelerinden yola çıkarak menkabelere rastlanabilmektedir. Yine önemli tarihi kişiliklerin çeşitli olaylar karşısında gösterdiği hal tercümelerine de menkabe denilmiştir. Bir zümrenin, grubun, kabilenin övünülecek işlerini anlatan eserlerin adlarında bu kelimeye rastlanmaktadır. Bir mezhebin, tarikatın kurucusunun, hareketleri, söz ve davranışları, etrafında topladığı üyeleri, düşünce tarzı, yaşam biçimi ile ilgili yazılan eserlerde de menkabe adına rastlanmaktadır. Menakıbnamelere sufilerin, velilerin, dervişlerin, şeyhlerin izhar ettikleri eserlerin adlarında da rastlanmaktadır. Bu eserlerde olağanüstü olaylar, mucizeler, kerametler görülmektedir. Aynı zamanda anlatılan eserlerde menkabe kelimesi keramet yerine de kullanılmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1997: 701-702).

XI. yüzyıldan itibaren tasavvufi düşüncelerin Müslümanların arasında hızla yayılması ve şekillenerek insanların arasına yerleşmesinden sonra menakıbname geleneği ortaya çıkmıştır. Tezkireler, mesneviler, tarihi kitaplar, biyografik eserler ve diğer birçok yazılı kaynaklarda menkabeler kendine yer bulmaktadır. Bu asırdan sonra menkabeler sayılamayacak kadar çoktur. Evliya menkabeleriyle ilgili eserlerde devrin gelenek ve göreneklerine dair izler de bulunmaktadır. Bu eserlerde olağanüstü olaylar görülmekteyse de bazı tarihi kaynaklara bakıldığında bu menkabelerde yanlış ve abartılı bilgilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Ancak bazı şahsiyetlerin toplumda nasıl önemli bir yer edindiğini göstermek için bu menkabelere ihtiyaç duyulmaktadır. Menkabeler orta çağın sonunda mağrip bölgelerinde önemli bir yer edinmiştir. Şeyh ve dervişlerin ölümlelerinden sonra onlarla ilgili birçok menkabe eser kaleme alınmıştır. Menkabeler XVI. yüzyıldan sonra İran edebiyatında başta Hz. Ali olmak üzere Şiiilerin on iki imamı hakkında yazılan medhiyeler anlamında da kullanılmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1997: 702).

İslamiyet'ten sonra Türklerin etrafında gelişen tasavvufi düşüncelerden hareketle iyiliklerde bulunan, sohbet esnalarında dini vaazlar veren dervişleri, "Türkler eskiden dinî kutsiyet verdikleri ozanlara benzetip onları hararetle kabul ederek dediklerine inanıyorlardı." (Gülerer, 2013: 236). Eskiden destancılar için kullanılan ozanların yerini derviş ve veliler

almaya başladı. Bu dervişlerin olağanüstü halleriyle ilgili hikâyeler anlatılmaya başlandı. Sözlü gelenek yoluyla aktarılan anlatılar zamanla farklı yollarla tekrardan anlatılmaya başlanmaktadır. Böylece çeşitlenerek çoğalmaktadır. Bunların çoğalmasında efsaneleri diğer dinlerin azizleri hakkındaki anlatıların etkisi bulunmaktadır. Bir yerde azizler hakkında anlatılan hikâyeler o bölgeye sonradan gelen dervişler için de söylenebilmektedir (Gülerer, 2013: 237).

Menakıbnamelerde dini yaşamlarıyla öne çıkan veliler Allah’a yakın olmaya ve Allah’ın rızasını kazanmaya çalışmaktadır. Velilerin Allah tarafından kutsiyet kazanmasının işareti onlara verilen kerametleridir. Bu kerametler ile Allah tarafından korunan veliler zamanla halk arasında kutsiyet ve saygınlık kazanmıştır. Böylece toplumda veli kültü oluşmaya başlamıştır. “Veli kültü temelinde bir olay örgüsüne sahip olan menkıbeler, kahramanı olan velilerin göstermiş oldukları kerametlerle süslenmiştir. Peygamber mucizelerinden mülhem anlatılara dâhil oldukları düşünülen kerametler menkıbenin ana unsurudur.” (Yeşildal, 2019: 11).

Menkabelerde anlatılan kişilerin toplumdaki varlığı bilinmektedir. Bu kişilerin yaşadığı zaman ve mekân bellidir. Bunlar dini bir karaktere sahiptir ve yaşamını da bu yönde sürdürmektedir. Bunlardan hareketle de Ahmet Yaşar Ocak menkabelerin hususlarını şu başlıklarla açıklamaktadır:

- “1. Kahramanları gerçek ve mukaddes kişilerdir.
2. Olayların belirli yeri ve zamanı vardır.
3. Sırf eğlenmek, bir eşyanın yahut tabiat olayının izahını yapmak için uydurulmuş değildir. Gerçek olduklarına inanılır.
4. Yarı mukaddestirler ve bir doğma gibi kendilerini kabul ettirirler.
5. Konu edindikleri velî hayatta iken de, öldükten sonra da meydana gelebilirler.
6. Biçim olarak son derece kısa ve sade bir anlatım tarzına sahiptirler” (Ocak, 1992: 33).

1.2.1. Seyahatnamelerdeki Menkabelerin İncelenmesi

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yer alan menkabelerde veli, keramet ve olağanüstü özellikler birlikte işlenmiştir.

Seyahatnamelerdeki evliyalar toplum arasında saygı gören, ibadetlerine bağlı olan, bilgisiyle öne çıkan, tehlikeleri önceden hissedebilen ve ihtiyaç duyduğu anlarda keramet gösteren kişilerdir. Bu veliler dini bir karaktere sahiptir ve Allah rızasını ön planda tutmaktadırlar.

Seyahatnamelerdeki menkabelerde ortak olan konu keramet motifidir. Bu motif tüm seyahatnamelerde bulunmaktadır. Veliler kerametlerini sürekli değil belirli olaylar karşısında göstermektedir. Onlar sahip oldukları kerametın Allah tarafından verildiğinin bilincindedirler.

Veli kendisine verilen keramet ile olağanüstü davranışlarda bulunabilir. Onlar az yemekle binlerce kişiyi doyurabilme, dua ederek yemek bulabilme, dua ile insanların hareket etmelerini engelleyebilme, bir yerden başka bir yere hemen gidebilme, tehlikelerden haberdar olabilme, insanların aklındaki düşünceleri öğrenebilmektedir. Aynı zamanda onlar cansız nesnelerden haber alabilme, mevsimi olmayan yiyecekleri bulabilme, başkalarının gördüğü rüyaları görmüş gibi yorumlayabilme, birçok şekle girme gibi özelliklere sahip olabilmektedir. Velinin gösterdiği keramet sadece veliye aittir ve bu kerametler diğer insanlar tarafından yapılamamaktadır.

El-Gırnâtî'deki menkabelerde sufilerin, din adamlarının olağanüstü halleri karşımıza çıkmaktadır. Seyyahın menkabelerde öne çıkardığı unsur keramet motifidir. O olağanüstü bir özelliğe sahip olan kerametleri anlatmak istemektedir.

[*Muhammed Hoca'nın Toprak Kerameti*] menkabesinde Muhammed Hoca'nın mezarından alınan bir avuç toprak ile insanlar tehlikelerden kurtulabilmektedir. Mezardan alınan toprak ile denize açılan biri fırtına esnasında bu toprağı denize atması durumunda fırtına kendiliğinden kaybolmaktadır. Halk dua ederek fırtınadan kurtulmakta ve bunu mezarda alınan toprak sayesinde olduğunu anlatmaktadır. Aynı zamanda bu toprağı yanında bulunduran kişiler değerli eşyalarını kaybetmez, kaybetse bile tekrardan bulabilmektedir. Bereketli olduğuna inanılan toprak halk arasında hikâyelere konu olmaktadır. İnsanlar Tunus tarafında yaşayan bu dindar adamın dualarının kabul edildiğini söylemekte ve onun mezarına giderek dualar etmektedirler (El-Gırnâtî, 2022: 172-173).

[*Mağaradaki Sufilerin Kerameti*] menkabesinde mağarada geçen hikâyede ipe asılı on beş dal vardır. Bu dallardan bir tanesi alınınca onun yerine bir başkası kendiliğinden hemen gelmektedir. Kadı Ebû Yusuf bunun sufilerin kerameti olduğunu söylemektedir. Efsaneye göre olay Hindistan'daki bir dağda bulunan mağarada geçmekte ve mağarada küçük bir delik vardır. Bu mağarada on beş adet dal ipe asılı bulunmakta ve insanlar bu dalların niçin ve hangi ipe bağlandığını bilememektedir. Bu bağlardan biri çözüldü mü kimse eskisi gibi bağlayamamaktadır. Bu demetleri sufi gibi Allah aşkıyla bağlı olanların çözebileceğine inanılmaktadır. Sufilerin kaldığı tekkelerde de bu demetlerden bulunmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 128).

İbn Cübeyr'deki menkabelerde birçok evliya ismi geçmekte ve seyyah bu evliyaların isimlerini her durumda anmaktadır. Seyyah bu menkabelerde evliyaların salih, bilgili, Allah

dostu ve dualarının kabul edildiğini anlatarak insanların bu kişilere saygı duymasını istemektedir.

İbn Cübeyr (2020: 83-84) Seyahatnamesi'nde yer alan [*Ebû Hamid el-Gazzalî*] menkabesinde Allah'a olan bağlılığından dolayı duaları kabul edilen velinin salih kişiliği ve gösterdiği kerameti anlatılmaktadır. Halkın anlattığına göre bu veli yağmurun yağması için dua etmektedir. Veli Kâbe'de dua ettiğinde dualarının kabul edileceği söylenmektedir. İnsanlar onun bereketinden yararlanmak istemektedir.

Seyyahın kaydettiği [*Şam'daki Sufilerin Kerametleri*] adlı menkabede sufiler tekkelerde yaşayarak dünya işlerini terk etmişler ve bunlar sadece Allah'a ibadet etmişlerdir. Bu sufiler gittikleri yerlere bereket götüren ve olağanüstü davranışlarda bulunan kişilerdir. Sufiler bütün işlerinde Allah'ın rızasını ön planda tutmaktadır. Onlar yaptıkları her işin karşılığını Allah'tan beklemektedir. Davranışları diğer insanların davranışlarından farklıdır. Bu dünyada iyi davranışlarda bulunanların ahirette en güzel nimetlere kavuşacağına inanmaktadırlar (İbn Cübeyr, 2020: 214-215).

[*Şeyh Ebû'l-Yekzan el-Esved*] ile ilgili menkabede şeyh kerametleri ile ünlenmiş, sürekli ibadet etmiş, dünya malını terk etmiştir. Şeyh Allah'a yakın olmak isteyen, hayatını mescitte geçiren, azla yetinen biridir. İnsanlar şeyhin bereketinden ve halinden etkilenerek ona saygı duymaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 179).

Crucis (2018: 80) Seyahatnamesi'nde [*Nasturilerdeki Azizlerin Kerametleri*] adlı menkabede Nasturiler arasında yaşayan azizlerin kerametleri anlatılmaktadır. Nasturiler içlerindeki çoğu insanın keramet gösterdiği ve gaipten haber verdiklerini anlatmaktadır. Onlar keramet sahibi insanların ermiş kişiler olduğunu söylemektedir. Geçmişteki atalarından bazılarının mucizeler gösterdiklerine inanırlar. Aziz saydıkları Nestorius ise bir ayın sırasında dua okurken üzerine gökten parlak bir ışık düşmektedir. Yine onların aziz saydıkları patriklerinden biri göz açıp kapayıncaya kadar Bağdat'taki makamından Hz. Muhammed'in mezarına gidebilmektedir.

İbn Battûta Seyahatnamesi'ndeki menkabe örneklerinde insanları doğru yola iletme, onların yanlışlarını düzeltme, gidecekleri yolu gösterme, evliyaların Allah tarafından korunduğunu söyleme ve onların dini yönleri gibi konular anlatılmaktadır. Evliyalar olağanüstü vasıflarından dolayı Allah veya peygamberden haber alabilmektedir. Onlar cansız nesnelerle konuşabilmekte veya gördükleri rüyalar gerçekleşebilmektedir.

[*Şeyh Ebû Abdullah Fâsî Kerameti*] menkabesinde İskenderiye'nin büyük velilerinden olan Şeyh Ebu Abdullah namazda selam verdiğiğinde görünmeyen varlıklar onun selamına

karşılık vermektedir. Şeyh ona selam veren varlıkların sesini duyabilmektedir (İbn Battûta, 2021: 30).

İbn Battûta (2021: 30) tarafından kaydedilen “*Şeyh Halîfe'nin Bir Kerameti*” adlı menkabede peygamber şeyhin rüyasına girerek onunla konuşmaktadır. Peygamber rüyada şeyhe kendisini ziyaret etmesini söylemektedir. Şeyh ise Medine'ye hareket edip Peygamber Mescidi'ne varmakta, iki rekât namaz kılarak peygambere selam vermektedir. Orada bulunan direklerden birine yaslanarak başını ellerinin arasına almaktadır. Bu hareket tasavvufta tezyik olarak adlandırılmaktadır. Bir müddet sonra başını kaldırdığında önünde yemekler görmektedir. Bu menkabede şeyh uykudayken kendisine görünmeyen varlıklar tarafından yemekler bırakılmaktadır.

“*Büyük Veli Ebu'l-Hasan Şâzili'nin Kerameti*” menkabesinde öleceği yeri ve zamanı bilen şeyhin halleri anlatılmaktadır. Veli her sene hacca gitmekte ve son haccında ise hizmetçisine bir ölü için gerekli olan malzemeleri almasını söylemektedir. Veli öleceğini bildiği yere gelince yıkanmış, namaz kılmış ve namazın ardından vefat etmiştir (İbn Battûta, 2021: 31).

[*Şeyh Ebû Abdullah el-Mürşidî'nin Kerametleri*] menkabesinde İskenderiye'de yaşayan ve insanlar arasında saygı gören ermiş şeyhin kerametleri anlatılmaktadır. Şeyh Ebû Abdullah el-Mürşidî kendini ibadete vermiş, dünya ile ilişkisini kesmiş ermiş biridir. Tek başına inzivaya çekilerek Allah'a dualar etmektedir. Kendisini ziyaret eden kişilere bol ihsanlarda bulunmaktadır. Bu şeyh insanlara arzu ettiklerini veren, mevsimi olmayan meyveleri bulan, yemek olmadığı durumlarda yemek bulabilen ve rüyaları yorumlayan bir ermiştir. Şeyhin olağanüstü hallerinden dolayı halk ona saygı göstermekte ve onu ziyaret etmektedir. O rüyaları yorumlayarak insanların yapması gerekenleri söylemekte ve onlara yol göstermektedir (İbn Battûta, 2021: 36-38).

[*Şeyh Cemaleddîn Efendi Kerameti*] menkabesinde kendisine zorla musallat olan kadının tuzağından kurtulan şeyhin hikâyesi anlatılmaktadır. Bu şeyh aynı zamanda kendisine hakaret eden bir adam karşısında şekil değiştirerek önce siyah sakallı sonra ak sakallı ve son olarak da en baştaki gibi sakalsız hale dönüşmektedir. Böylece adamın hakaret etmesini durdurarak onun kendi tarikatına ve müritleri arasına girmesini de sağlamıştır (İbn Battûta, 2021: 42- 43).

“*Kadı Mecdüddîn'in Saygı Görmesine Sebep Olan Hâdise; Apaçık Bir Keramet*” adlı menkabeye göre Irak hükümdarı Muhammed Hudâbende İslam dinini kabul etmeden önce Cemaleddîn Mutahhar ile arkadaş olmuştur. Sultan kavmiyle birlikte İslam'a girince bu kadıya pek saygı göstermişlerdir. Sultan yeni Müslüman olduğu için dini konuları tam olarak

bilmiyordu. Bu yüzden Cemaleddîn'in yanlış anlattığı konulara inanarak halkını zorla Râfîzî mezhebine sokmaya çalışmaktadır. Sultan hutbelerde de üç halifenin isminin çıkarılıp Hz. Ali ve ona uyanların isimlerini anmalarını emretti. Bağdatlılar buna uymayınca Şiraz ve İsfahan halkı da uymadı. Durumdan haberdar olan sultan bu şehrin hatiplerini yanına çağırır. Sultan kendisine karşı gelenleri yırtıcı köpeklerin önüne atmaktadır. Önce Şiraz kadısı Mecdüddîn'i atmaya karar verir. Köpekler Mecdüddîn'e yaklaştıkça havlamayı kesmektedir. Mecdüddîn'in yanına geldiklerinde ise hiçbir şey yapmamaktadır. Olayı duyan sultan Mecdüddîn'in saygın bir din adamı olduğunu anlamakta ve koşarak ayaklarını öpmekte, en güzel elbiseleri ona giydirmektedir (İbn Battûta, 2021: 201-202).

[*Şeyh Ebû Abdullah'ın Serendib Dağıyla İlgili Kerameti*] menkabesinde fillerin, hükümdarın ve diğer insanların şeyhe olan saygıları ile bu şeyhin kerameti hikâye edilmektedir. Şeyh ve dervişler bir yolculuk esnasında küçük fillerle karşılaşmaktadır. Şeyhin sözünü dinlemeyen dervişler bu fillerden bir tanesini yediklerinde diğer fillerin saldırılarına uğramaktadır. Şeyh ise bu filin etini yemediği için filler ona dokunmamış aynı zamanda bu fillerden biri şeyhi hortumuyla sırtına alarak halkın olduğu yere getirmiştir. Halk şeyhin bereketinden yararlanmak için onu ziyaret etmektedir (İbn Battûta, 2021: 209).

[*Şöl Kabilesinden Birinin Kerameti*] menkabesine göre İran'ın Şiraz bölgesinde insanların içinde geçenleri bilen ve ona istediklerini veren bir kişi vardır. Bu insanlara istediğini verdikten sonra hemen ortadan kaybolmakta ve kimse onu bir daha görememektedir. Halk bu kişinin isminin Behlûl Şölî olduğunu söylemektedir (İbn Battûta, 2021: 212).

[*Şeyh Ahmed b. Uceyl'in Kerameti*] menkabesinde Zeydiye mezhebinin meşhur bilginlerinden oluşan bir grup Yemenli, şeyhi ziyarete gelmektedirler. Onlar sohbet esnasında şeyhe kaderin olmadığına ve her insanın kendi eylemini kendisinin yarattığına dair görüşlerini söylemektedirler. Şeyh ise onların düşüncelerinin yanlış olduğunu göstermek için yerlerinden kalkmalarını istemektedir. Ayağa kalkmak isteyen Zeydiye âlimleri şeyhin kerametinden dolayı hareket edemezler ve uzun bir süre yerde hareketsiz kalırlar. Kader konusunda yanlış düşündüklerini anlayan Zeydiye âlimleri şeyhin huzurunda tövbe etmişler ve yerde hareketsiz kalmaktan kurtulmuşlardır (İbn Battûta, 2021: 241).

[*Yolculardan Hıdır'ın Kerameti*] adlı menkabede denizde fırtına oluştuğu esnada gözlerini kapatarak gelen melekleri önceden görebilen velinin kerametinden söz edilmektedir. Bu veli tehlikeleri önceden hissedebilmektedir. Denizden tehlike geleceği esnada uyur gibi yaparak canları alan meleklerin gelip gelmeyeceğini görmektedir. Veli, Allah belayı ortadan kaldırırsa kadar böyle yapmaktadır (İbn Battûta, 2021: 259).

[*Şeyh Haydarî*] adlı menkabe de adına adaklar tutulan ve bereketli olduğuna inanılan şeyhin hikâyeleri anlatılmaktadır. Şeyh idam edileceği sırada bereketinden dolayı ilk seferde başı kesilmemiştir. Hint bölgesinde yaşayan şeyhin ünü uzak bölgelere kadar gitmektedir. Ticaret ile uğraşanlar denize çıkmadan önce şeyhin adına adaklar tutmaktadır. Onlar denizden geldiklerinde de şeyhin yanına gelerek adaklarını yerine getirmektedir. Bu şeyh insanların içinden geçenleri, onların dertlerini bilebilmektedir. Şeyh Haydarî isyancılar için hayırlı dua edince sultan tarafından idamına karar verilmektedir. Ancak bereketinden dolayı ilk seferde başı kesilmemektedir. Kararından dönmeyeceğini söyleyen sultan onu idam eder (İbn Battûta, 2021: 461).

[*Şeyh Uryân Muhammed'in Kerameti*] menkabesine göre Allah dostlarından olan şeyh tek başına yaşayarak yemek biriktirmez, elinde bulunanları da fakirlere dağıtmaktadır. Kendisine ziyarete gelen insanlara ihsanlarda bulunmaktadır. Şeyh bereketiyle sultanın yanında kaldığında sultan savaşı kazanmaktadır (İbn Battûta, 2021: 522).

[*Şeyh Celâleddîn*] adlı menkabe de şeyh yüz elli yaşına kadar yaşayarak ömrünü ibadetle geçirir. Az yiyecek ile yetinerek on günde bir iftar eder. O ne zaman öleceğini bilmektedir. İnsanların içinden geçenleri bilir ve istediklerini onlara hediye olarak verir. Onun verdiklerinde uğur ve bereket vardır. Tüm varlıklarla irtibat kurabilir. Şeyhin öldükten sonra da Mekke'de ibadet ettiğini görenler vardır (İbn Battûta, 2021: 597-599).

1.2.2. Seyahatnamelerdeki Menkabelerle İlgili Genel Değerlendirme

Bunlardan hareketle seyahatnamelerdeki menkabelerde evliyaların biyografilerinden ziyade kerametleri ön plandadır. Bu menkabelerde evliyalar dini yaşamlarıyla öne çıkmak ve Allah'a yakın olmak istemektedirler. İncelediğimiz seyahatnamelerde de ortak olan unsur keramet motifidir ve hikâyeler bu motif etrafında geçmektedir. Seyyahlar hem evliyalar hayatayken onlarla ilgili anlatılan menkabeleri hem de evliyalar öldükten sonra arkalarından anlatılan menkabeleri duymuşlar ve bunları kaydetmişlerdir.

Seyahatnamelerde anlatılan menkabeler insanlar arasında sözlü olarak anlatılmaktadır. Seyyahlar halk arasında nesilden nesle aktarılan bu menkabeleri kaydetmektedirler. Onların anlatıcılardan duyduğu bu hikâyeleri yazıya aktarmaları menkabelerin kalıcı olmasını ve geleceğe aktarılmasını sağlamaktadır.

Menkabelerde anlatılan kahramanların gerçekten yaşadığına ve bunların mukaddes olduğuna inanılmaktadır. Olayların geçtiği yerler insanlar tarafından bilinmektedir. Anlatılan menkabeler genel olarak kısa anlatılardır ancak uzun anlatıma sahip menkabeler de bulunmaktadır. Menkabelerde bahsedilen veliler Allah rızasını ön planda tutmakta ve Allah'a

ibadet ederek yaşamlarını sürdürmektedirler. Veliler gerek görmedikleri durumda insanlar arasında bulunmamaktadırlar ve bunlar insanların olmadığı yerlerde inzivaya çekilmektedirler.

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta'nın birçok menkabeye yer vermelerinin sebebi onların dini değerlere önem vermelerinden kaynaklanmaktadır. El-Gırnâtî'deki menkabelerde evliyaların kerametleri ve olağanüstü halleri anlatılmak istenmektedir. Seyyah olağanüstü olayları seven ve bu olayları merak eden biridir. Bu yüzden öğrendiği menkabelerde keramet ve olağanüstü özellikler dikkatini çektiği için menkabelerde keramet motifine fazla yer vermiştir. İbn Cübeyr'deki menkabelerde evliyaların Allah'a yakınlığından ve Allah tarafından korunmasından dolayı onlara saygı duyulması istenmektedir. Seyyah İslam'a olan bağlılığından dolayı evliyaların ibadetleri, dualarının kabul edildiği, Allah ile yakınlıkları gibi konulara ağırlık vermiştir. Müellif velilerin dini yönlerini öne çıkarmaktadır. İbn Battûta dini değerlere önem veren biri olduğu için seyahatnamesinde de dini şahsiyeti olan kişilerin menkabelerine geniş yer vermiştir. O anlattığı konularda söylediklerini desteklemek ve kanıt göstermek için menkabe örneklerinden yararlanmıştır. Seyyah menkabe örneklerini verirken daha çok halk arasında bilinen ve insanların saygısını kazanmış kişilerin menkabeleri üzerinde durmuştur. Müellif velilerin saygın ve dindar kişiler olduklarını, sıkıntıların, dertlerin çözümünde yardımcı olduklarını anlatmaktadır.

1.3. Destanlar

Destan, Farsça bir kelime olup sözlükte “1. Tarih öncesi tanrı, tanrıça, yarı tanrı ve kahramanlarla ilgili olağanüstü olayları konu alan şiir, epope. 2. Bir kahramanlık hikâyesini veya bir olayı anlatan, koşma biçiminde, ölçüsü on bir hece olan halk şiiri” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005: 510).

Destan; toplumların hayatını etkileyen önemli olaylar, savaşlar, göçler veya felaketler sonucunda doğan, onların olağanüstü olayları ve kahramanlıklarını anlatan, ulusların milli varlığını korumaya çalışan, sözlü gelenekle yaşatılan ve destan anlatıcısı tarafından şiirle söylenen uzun soluklu anlatımlardır. Destanlar ulusların var olma ve bağımsızlıklarını kazanma hikâyesi olup eski çağlardan beri anlatılmaktadır. Destanların oluşması için halkın tümünü derinden etkileyen bir olayın yaşanması gerekmektedir. Destan tanımı şu şekilde de yapılmıştır:

“Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsânelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin irâdesini ellerinde tutan

«Kahraman-Bilge» şahsiyetlerin menkabevi ve hakikî hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir. Tarihe bağlı olmakla beraber, tarih sayılmayan; ozanların kobuzlarla terennüm ettiği; cemiyetin ortak hayat görüşü ile ülkülerini aksettiren bu eserlerin teşekkülü için bir «yaratma zemini» ile savaş, din değiştirme, göç, kuraklık vb. gibi büyük hâdiselerin millet vicdanında birtakım sarsıntılara sebep olması lâzımdır.” (Elçin, 2004: 72).

Destanlar Türk coğrafyalarında birden çok anlama gelip olongo, ölüng, koşug, yır, cır, sab-saw, irtegi gibi kelimelerle karşılanmıştır. Destan Türk coğrafyalarında tarih boyunca hikâye, kıssa, masal, atalar sözü gibi manalarda kullanılmıştır. Bunun mana ve mahiyeti eski zamanlardan ve geniş coğrafyalardan geldiği için birçok kelime ile karşılanmaktadır. Destanın ilk ortaya çıkış şekli belli değildir. Bunlar uzun anlatımlardan oluştuğu için özel anlatıcıları vardır. Anlatıcıları da sıradan kişiler değildir, destan anlatmak için özel yetenek gereklidir (Sakaoğlu ve Duymaz, 2021: 19-20). Destanların oluşabilmesi için milletlerin karşı karşıya kaldığı büyük bir olayın yaşanması gerekir. Bu olay bir süre sonra destan anlatıcısı tarafından şiir ile söylenmektedir. Uzun soluklu ve anlatılması en zor edebi ürünlerden olduğu için her milletin destanı yoktur. Milli destanın oluşması ve meydana gelmesi için şu şartları taşıması gerekmektedir:

- “1. Destan çekirdeği dediğimiz çok büyük bir olayın gerçekleşmesi ve bu olaydan sonra da destanın gelişebilmesi için uzunca bir sukûnet dönemi yaşanması gerekir.
2. Destan çekirdeği dediğimiz bu olayın (büyük bir savaş, salgın, deprem, sel baskını, kuraklık, toplu göç, büyük zafer...) gerçekleştiği zamanda söz konusu toplumun sosyolojik aşamasını tamamlayıp millet olma seviyesine ulaşması ve bu toplum içinden çıkan sanatçıların bu olayı şiirle ifade etmesi gerekir.
3. Bu şiirlerin varyantlaşma sürecinin başlaması gerekir. Bir başka ifadeyle şiirlere yapılan ekleme ve çıkarmalarla, ferdin malı olmaktan çıkıp anonim bir karakter kazanması gerekir.
4. Bir edebi eser olarak ortaya çıkmış olan bu millî destanın unutulmaması için usta bir şair tarafından bir kompozisyon dahilinde derlenip yazıya geçirilmesi gerekir.” (Güzel ve Torun, 2003: 45).

Destanlarda olaylar bir kahramanın etrafında geçmekte ve bu kahraman kendi milletinin varlığı için mücadele etmektedir. Kahramanın ön planda olduğu ve başarılarının anlatıldığı bu destanlar epik destan olarak bilinmektedir. Halk edebiyatının önemli türlerinden olan epik destan “toplumlarını çoğunlukla dış düşmanlara ve felaketlere karşı koruyan olağanüstü özelliklere de sahip kahramanların hayatını ve kahramanlıklarını anlatan uzun ve çoğunlukla manzum veya manzum-mensur karışık anlatılar” şeklindedir (Çobanoğlu, 2018: 111). Epik destanlarda millî bir kahramanın ortaya çıkması ve bu kahramanın yol boyunca ulusal varlığı korumaya çalışması onu bir amaç etrafında toplamıştır. Kahramanın etrafında

yeniden birleşen milletler de ortak bir ülkü için bu kahramanla birlikte hareket etmektedir. Bu yüzden epik destanlar kültürel birlikteliğe sahip milletler ile kahramanın uluslaşmasının hikâyesidir.

Epik destanlarda milletlerin hayatında yer edinmiş soylu bir kahramanın milli varlığı korumak adına düşmanlarla savaşması ve bu savaşlardaki mücadelesi anlatılmaktadır. Destanlardaki kahramanlar soylu kişilerdir, onlar toplumu yönetmekte ve toplum adına savaşmaktadırlar. Bu destanlar toplumdaki iç ilişkiler ve bireyler arasındaki olaylardan ziyade toplumu yöneten ideal kişilerin dış güçlerle yaptıkları savaşları anlatmaktadır (Boratav, 1969: 38-39).

Epik destanlar tarihin en eski dönemlerinden bu yana anlatılarak süregelmiştir. Epik destanlar içinde önemli bir yer tutan Cengiz Han Destanı da Cengiz Han'ın hayatına ve maceralarına değinerek halk arasında uzun yıllar boyunca anlatılmıştır. Fuad Köprülü de Cengiz Han Destanı hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Köprülü'ye göre “«Cengiznâme» büyük fâtiḥ'in ecdâdı, kendisinin doğuş tarzı, fetihleri ve te'sisleri hakkındaki umûmi halk rivâyetlerinden toplanmış fakat «Tarihî» mâhiyette bir destandır. «Cengiz»in şeceresi, bu rivâyete göre babası tarafından «Oğuz Han»a dayanıyor” olması bu destanın önemini göstermektedir (Köprülü, 1980: 237).

Geçmişten beri Cengiz han ve soyu etrafında birçok destan yazıya geçirilmiştir. Bunlardan bazıları varlığını korumuş ve günümüze kadar gelmiştir. Ötemiş Hacı tarafından XVI. yüzyılda Çağatayca olarak yazılan Çengiz-Name; Cengiz Han ile başlayıp Toktamış Han'ın saltanatı ele geçirmesine kadar geçen süreyi anlatan eserdir. Eser 14. yüzyıla kadar yaşanan tarihi, siyasi, sosyo-kültürel olayları anlatmaktadır. Müellif Çengiz Han, İçen Han, Şiban Han, Berke Han, Mengü Han, Tokta Han, Özbek Han, Canibek Han, Berdibek Han ile ilgili destanları anlatmaktadır. Destan'da hanların çocukları, diğer kavimlerle ilişkileri, savaşları, başarılarından bahsedilmektedir (Kemaloğlu, 2020: IX-XVIII).

Cengiz Han hakkında yazılan destanlardan biri olan Cengiznâme; Cengiz Han ve soyunun hayatları etrafındaki olayları anlatan eserdir. Orta Asya Türklerinde “Dâstân-ı Nesl-i Cengiz Han” olarak bilinen destan kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. Destan Başkurtlar, Tatarlar, Kazaklarda büyük öneme sahiptir. “Orta Asya'da yaşayan Türk boyları arasında XIII. asırda doğup gelişen Cengiznâme'nin; Moğol hükümdarı Cengiz'in hayatı, kişiliği ve fetihleri ile ilgili olarak Cengiz'in oğulları etrafında idare edilen Türkler tarafından meydana getirildiği” bir destandır. Cengiznâme bir girişten ve altı bölümden oluşmaktadır. Girişte Cengiz'in soyu verilmektedir. Bu soy ise dini ve mitik şahsiyetlerle başlamaktadır.

Eserdeki asıl metinler ise tür ve şekil bakımından birbirinden farklı anlatımlara sahiptir (Altınkaynak, 2007: 1-2).

1.3.1. Seyahatnamelerdeki Destan Metinlerinin İncelenmesi

Carpini, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde Cengiz Han'a ait destan metinleri bulunmaktadır. Seyyahlar Moğol coğrafyasında bulundukları sırada halk arasında anlatılan ve ilk anlatıcısının kim olduğu bilinmeyen Cengiz Han Destanı hakkındaki hikâyeleri kaydetmişlerdir. Seyahatnamelerdeki bu hikâyeler günümüzde anlatılan Cengiz Han Destanı ile benzerlik göstermesi bakımından çalışmamızda da destan metinleri olarak adlandırılmıştır. İncelediğimiz seyahatnamelerde Cengiz Han'ın doğumu ve gençlik çağından ziyade askeri başarıları, alp kişiliği ve kahramanlığı gibi olaylar anlatılmıştır.

Seyahatnamelerdeki Cengiz Han ve Cengiz Han'ın oğulları hakkında anlatılan hikâyeler Moğol halkı arasında yüzyıllardan beri söylenmektedir. Seyyahlar ise bu hikâyeleri eserlerinde mensur şeklinde anlatarak Cengiz Han'ın kahramanlık yönüne dikkat çekmişlerdir.

Destanların oluşmasındaki önemli unsurlardan biri olan savaş, Cengiz Han ile ilgili metinlerde çokça görülmektedir. Bu savaşlarda toplumların tümü etkilenmektedir. Seyahatnamelerdeki destanlar aynı zamanda tarihi bir nitelik taşımaktadır.

Carpini, Moğol bölgesinde yaşayan dört kabilenin tarihini araştırırken Cengiz Han hakkında anlatılan hikâyeyi duymaktadır. Seyyah, Cengiz Han hakkındaki hikâyede Cengiz Han'ın ortaya çıkışını, seferlerini, orduyu toplamasını, halkı bir araya getirmesini, tek başına hükümdar olmasını, oğullarını ve orduyu birbirinden ayırıp her birini sefere göndermesini, kahramanlığını, olağanüstü varlıklar karşılaşmasını, yasalarını resmileştirmesini ve ölümünü anlatmaktadır.

Carpini (2021: 68-83) tarafından anlatılan hikâyede Cengiz Han tüm savaşlarda ön plandadır. O aklını iyi kullanması, toplumu yönetmesi ve savaşçı kişiliği sayesinde herkesi itaat altına almaktadır. O dağılmış olan bir kavmi yeniden toparlayan biridir. Cengiz Han Tatarlar, Merkitler ve Keraitler, Naymanlar ve Kara-Hıtlara karşı zafer kazanmakta, Ögeday Kağan Omil şehrinde konuşamayan ve ayaklarında kemik olmayan olağanüstü şekilde yaratılan insanlarla karşılaşmaktadır. Moğollar Kıtaylar ve Uygurları yenerek Uygurlardan yazıyı öğrenmektedir. Cengiz'e ise burada ilk kez Kağan unvanı verilmektedir. Yapılan savaşlar esnasında her on kişiden birinin kesilmesi emredilmektedir. Cengiz Han ordusunu üçe ayırarak her birini farklı bölgelere göndermektedir. Moğollar çölde köpek yüzlü insanlarla karşılaşmakta, Kırgızlarla savaşarak, doğuya doğru ilerlemekte ve burada güneşin

çıkardığı sestten dolayı ölen insanları görmektedir. Ülkesine dönmekte, yasalarını çıkarıp orduyu düzene sokmaktadır.

Seyyahın sözlü olarak duyduğu ve eserinde kaydettiği metin şöyledir:

“Yeka-Moğol ülkesinde Cengiz adında birisi ortaya çıktı, O, yolunda yürümeye, hâkimlerin önünde başarılı bir avcı olarak başladı. İnsanlar ondan çalmayı, gasp etmeyi ve yağmayı öğrendiler. Yabancı ülkelere sefer yaptıkça, sürekli olarak birçok insanı kendisine bağlamayı ve hâkimiyeti altına almayı tecrübe ediyordu. Fakat, her şeyden önce kendi ulusunu kendine bağlamayı çok iyi biliyordu ve böylelikle onlar, her türlü hareketle liderlerini izlemeye hazır duruma gelmişlerdi. Ordusuna omuzdaşlarını alarak çoğaldıktan sonra ilk seferini Tatarlar (ya da Su-Moğollar) üzerine yaptı. Kabile reislerini öldürdü, birçok savaşlardan sonra Tatarları boyunduruğu altına aldı ve kendi hâkimiyetine girmeye zorladı. Böylece yendiği kabilelerin nüfuslarıyla güçlendi; silâhlarını Tatarların komşusu olan Merkitlerin üzerine çevirdi ve aynı şekilde silâh zoruyla onları da tâbi kıldı. Ondan sonra Mecritler (Keraitler) üzerine yürüdü ve müthiş bir zafer kazandı.

Naymanlar, Cengiz'in gücünün hangi noktaya eriştiğini işitince çok kıskandılar, çünkü onların güçlü bir hükümdârları vardı ve adı geçen kavimler ona vergi vermekte idiler. Fakat bu hükümdâr öldükten sonra, onun halefleri olan oğulları, bir halkı yönetmek için genç, aptal ve yeteneksiz idiler. Üstelik kendi aralarında uyumsuz olup, birlik değildiler. Cengiz bu sırada böyle yüksek bir noktaya ulaştığı halde bunlar, yukarıda zikredilen ülkelere bir baskın yaparak erkekleri, kadınları ve çocukları öldürüp, mallarını da yağmaladılar.

Bu haber üzerine Cengiz, kendisine tâbi olan bütün kuvvetleri topladı. Diğer taraftan Naymanlar ve Kara-Hıtaylarda hemen bütün kuvvetlerini iki dağ arasındaki dar bir geçitte topladılar. Burada Naymanların ve Kara-Hıtayların Moğollar tarafından müthiş bir yenilgiye uğratılmış olduğu müthiş bir savaş vuku buldu. Bunların büyük bir kısmı öldürüldü ve geriye kalanlardan kaçıp kurtulamayanlar esir edildiler.

Kara-Hıtayların ülkesinde Cengiz Han'ın oğlu Ögedey Kağan (tahta çıktıktan sonra) Omil adında bir şehir kurdu. Güneye doğru buraya yakın olan büyük bir çöl vardır. Burada hiçbir kelime konuşamayan ve ayaklarında eklem olmayan insanlar oturmaktadırlar. Bir kez yere düştükleri vakit, başka birisinin yardımı olmaksızın ayağa kalkamazlar. Âdetlerine göre, deve yününden keçe yapıp, bunları elbise olarak giyerler ve rüzgâra karşı korunmak için etraflarına yerleştirirler. Moğollar bir defasında onlara hücum edip, oklarla yaraladıklarında, yaralarını otlarla tıkamış ve bütün güçleriyle onların önünden kaçmışlardır.

Moğollar ülkelerine döndükten sonra, Kıtaylara karşı savaşa hazırlanarak yola çıktılar ve onların sınırlarından içeriye girdiler. Bu haber üzerine Kıtay hanı ordusuyla Moğollara karşı çıktı ve zorlu bir savaş cereyan etti. Moğollar bu savaşta müthiş bir yenilgiye uğratıldılar. Orduda bulunan bütün Moğol kumandanlarının sayısı, savaş karargâhında yediye kadar düştü. Bu nedenden dolayı herhangi bir kimse Moğolları "Siz bu ülkeye veya başka bir ülkeye saldırırsanız, ölülerden olursunuz; çünkü orada büyük bir kavim oturuyor ve onlar savaşçı bir kavimdir," diye tehdit ederse buna rağmen Moğollardan şu cevap alınabilir: "İlkin biz de öldürülmüştük ve bizden sadece yedi kişi hayatta kalmıştı; ve biz buna

rağmen yeniden büyük bir ulus olduk. Bu yüzden bu gibi tehditlerden korkmayız.” Cengiz Han ve diğerleri ülkelerine kaçtılar.

Cengiz Han bir süre dinlenip, yeni bir sefer için hazırlıklarını tamamladıktan sonra, Nasturi Hristiyan inancından olan Uygurların ülkesi üzerine yöneldi ve yaptığı bir savaşla onları tamamen mağlup etti. Galipler mağluplardan yazıyı öğrendiler, zira Moğolların daha önce kullandıkları bir yazıları yoktu, fakat şimdi aynı bu Uygur yazısına Moğol yazısı adını vermişlerdir. Oradan sefere devam ederek, Sarı Uygurların, Karanitlerin, Oyratların ve Kumanların ülkelerine girdi. Bütün bu ülkeleri savaşta yendikten sonra, kendi memleketine geri döndü.

Kısa bir istirahatten sonra, Cengiz Han bütün ordusunu etrafına topladı ve tekrar Kıtaylarla savaşa yöneltti. Uzun süren bir savaş neticesinde, onların ülkesinin büyük bir kısmını zapt ettiler ve hatta hükümdarlarını da kendi başkentinde kuşattılar. Kuşatma, ordunun bütün yiyecekleri bitinceye ve artık yiyecek hiçbir şeyleri kalmayınca kadar uzadı; öyle ki, Cengiz Han her 10 kişiden birinin kesilip, diğer arkadaşlarına yiyecek olarak verilmesini emretti. Şehir halkı onlara karşı savunma aletleriyle ve oklarla cesurca direndi ve atmak için taşları bitince, taş yerine gümüş ve eritilmiş gümüş attılar. Çünkü şehirde bir hazine birikmişti.

Moğollar uzun bir savaş ve düzenli bir kuşatmaya rağmen, şehre hâkim olamayınca ordugâhtan şehrin ortasına kadar büyük bir yeraltı tüneli kazdılar. Şehrin ortasında aniden bir yer açıldı ve Moğollar, halkın haberi olmadan şehrin göbeğine çıktılar. Bunlar aynı zamanda dışarıdakilerle beraber şehir halkına karşı savaşarak, dışarıdakilerin de bu arada şehre girebilmesi için şehrin kapılarını kırdılar. Hükümdâr ve halkın büyük bir kısmı öldürüldü; şehir işgal edilerek altın, gümüş ve bütün mücevherler götürüldü.

O zamanlar Kıtayların hükümdârına karşı zafer kazandıktan sonra, zikredilen Cengiz Han, ilk defa olarak kağan unvanını aldı. Her şeye rağmen Moğollar, Kıtayların deniz kıyısında bulunan bir bölgesini bu güne kadar kendilerine tâbi kılamamışlardır.

Kıtaylar Şamanist'tirler ve özel bir yazıları vardır. Söylendiğine göre, eski ve yeni ahitleri, atalarına ait şecereleri, keşişleri, bizim kiliselerimize benzeyen ve içerisinde belirli zamanlarda dua ettikleri yapıları vardır. Sadece bir Tanrı'ya taparlar, bizim peygamberimiz İsa'ya saygı duyarlar ve sonsuz hayata inanırlar. Buna mukabil vaftizin ne olduğunu bilmezler ama Kutsal Kitabımıza dikkat ve saygı göstererek, Hristiyanları severler ve merhamet dolu birçok işler yaparlar. Kısacası çok iyi kalpli ve sevgi dolu insanlardır.

Sakalsızdırlar ve yüz yapılarının genişliği dışında, hemen hemen Moğollara benzerler. Özel bir dil konuşurlar ve bütün zanaat işlerinde dünyanın en becerikli ustalarıdırlar. Ülkeleri hububat, şarap, altın, ipek ve insan yaşamı için gerekli olan tabii her şey bakımından zengindir.

Cengiz Han ordusunu kısa bir müddet dinlendirdikten sonra, onu birkaç kısma ayırdı ve oğlu Cuci'yi bir ordu ile Kumanlar üzerine gönderdi. Bu, onlara karşı birçok muazzam zafer kazandıktan sonra ülkesine geri döndü.

Başka bir oğlunu da bir ordunun başında Hindistan'a sevk etti. Bu da Küçük Hindistan halkına karşı büyük bir zafere ulaştı; bunlar Athiophier adı verilen siyah Müslümanlardır. Bu ordu buradan devam ederek Büyük Hindistan'da yaşayan Müslümanlarla savaşa yöneldi. Bu haber üzerine o ülkenin kralı olan Papaz Johannes, bütün savaş kuvvetleriyle beraber onlara doğru ilerledi.

O, insan büyüklüğünde ve bakır görünümünde maketler yaptırdı. Bunları atların üzerindeki eyerlere oturtturarak, içlerine ateş ve arkalarına da körüklü birer adam yerleştirdi. Bu şekilde hazırlanmış olan birçok maket ve at Moğollara doğru ilerledi. Savaş alanına ulaşınca kapalı bir saf düzeninde ve birbirinin yanında olarak atlarını önden gönderdiler, fakat arkada oturmakta olan adamlar benim adını bilmediğim bir maddeyi bu maketlerin içlerinde yanan ateşe attılar. Sonra da körükleriyle ateşi güçlendirdiler. Grek ateşi dolayısıyla düşman askerleri yanmaya başladı ve duman dolayısıyla hava büsbütün karardı. Bu sefer oklarını Moğollara doğru fırlattılar ve birçoğunu yaralayarak öldürdüler. Böylece Moğollar şaşkınlık içerisinde düştüler ve bu ülkeden kovuldular. Bizim duyduğumuza göre, hiçbir zaman da onlara karşı savaşmak için geri dönmediler.

Çölden geçmekte olan geri dönüş yollarında gelmiş oldukları ülkede, bazı kadın yüzlü azmanlarla karşılaştılar; bu rivâyetler bize, hükümdârın sarayını ziyaretimiz sırasında Rus rahipleri ve onların arasında uzun süre bizzat yaşamış olanlar tarafından teyit edildi. Bazı tercümanlar vasıtasıyla bu kadınlara, ülkede yaşayan erkeklerin nerede oldukları sorulunca şöyle cevap verdiler: "Bu ülkede yaşayan bütün kadınlar insan yüzlüdür, buna karşılık erkekler ise köpek görünümüne sahiptirler."

Moğollar bu ülkede bir süre daha kalmakta iken, itbaşılar nehrin karşı kıyısında toplandılar ve orada o sırada çok sert bir kışın ortasında hepsi birden suyun içine atladılar. Hemen akabinde de tozun içerisinde yuvarlandılar ve su ile karışan toz, bütün vücutlarında dondu; bu hareketi vücutlarının üzerinde sağlam bir kabuk meydana gelinceye kadar tekrar ettiler ve Moğollarla savaşmak üzere büyük bir şiddetle saldırdılar. Moğolların bunlara attıkları oklar, âdeta sert taşlara çarpmış gibi oldu ve diğer silâhlarla da onlara bir şey yapamadılar. Bu yüzden it başlılar onların üzerine daha şiddetli bir şekilde saldırdılar ve dişleriyle birçoklarını yaralayarak öldürdüler.

Bu şekilde Moğolları ülkelerinden çıkarttılar ve o zamandan beri şu söz söylenir olmuştur (birbirlerine alayla söylerler): "Senin baban ve kardeşin it başlılar tarafından öldürülmüştür." Fakat Moğollar zikredilen kadınlardan yakaladıklarını memleketlerine götürdüler ve bunlar ölene kadar orada yaşadılar. Moğol ordusu oradan geri döndü ve Buri-Tabet ülkesine gelerek, onlara karşı savaşıp zafer kazandı. Bunlar putperesttirler ve çok iğrenç âdetleri vardır. Bir kişinin babası öldüğünde, akrabaları toplanır ve onu yerler; bu bize anlatılarak teyit edilmiştir.

Sakalları yoktur ve bizzat şahit olduğumuz gibi, beraberlerinde daima büyüyen sakallarını kazımak üzere bir demir çekecek taşırlar. Çirkin ve tipsizdirler. Bu ordu oradan ülkeye geri döndü.

Cengiz Han diğer iki orduyu sefere gönderirken, kendisi de bizzat üçüncü ordu ile doğuya Kırgız ülkesine doğru sefere çıktı. Fakat o, silâh zoruyla buraya hâkim olamadı ve bize anlatıldığına göre, Hazar Dağları'na vardı. Bu dağların bir tarafı mücevher taşlarıyla kaplı olduğundan onların oklarını ve diğer silâhlarını mıknaş gibi çekti. Hazar Dağları'nda kuşatılmış bulunan insanlar, ordunun gürültüsünü işitince muhtemelen dar bir yol açıp dağlardan çıkmağa teşebbüs ettiler. Moğol ordusu 10 sene sonra geri dönerken, dağda açılmış olan bu yolu buldu.

Fakat Moğollar, onların ülkelerine girmeyi denediklerinde (10 sene sonra?) bunu asla başaramadılar, çünkü önlerinde bölük bulutlar bulunuyordu ve bu yüzden ilerleyemiyorlardı. Yüzleri aniden simsiyah olmuştu. Karşı taraftaki rakipler olayı Moğolların kendilerine doğru ilerlemekten korktukları şeklinde yorumladılar ve bundan dolayı onlara saldırdılar. Fakat kendileri de bulutlara varınca, zikredilen sebepten dolayı daha fazla ilerleyemediler. Moğollar bu dağlara varmadan önce, çok büyük bir sahrayı kat etmek zorunda kalmışlardı.

Oradan doğuya doğru gittiler ve yolları onları bir aylık mesafeden daha da uzun süren büyük bir çöle götürdü. Bize de güvenilir kişilerin anlattıklarına göre, hiçbir insan bulamadıkları bir ülkeye ulaştılar. Burada bütün ülkeyi aradılar ve bir adamla karısını bulunca, onları yakalayıp Cengiz Han'ın huzuruna çıkardılar. Onlara bu ülkenin insanların nerede oldukları sorulunca, dağların arasında yeraltında yaşadıklarını söylediler. Cengiz Han kadını alıyordu, fakat adamı kendi elçileriyle beraber göndererek, halkın huzuruna gelmesini emretti.

Adam onların yanına gidip de Cengiz Han'ın buyruğunu iletince, belirli bir gün tayin edip onun yanına gideceklerini ve emirlerine itaat edeceklerini bildirdiler. Fakat bu arada yeraltındaki gizli geçitlerde toplandılar ve Moğollara karşı hareket ederek, ani bir saldırı ile onlardan birçoğunu öldürdüler. Üstelik Moğollar, doğan güneşin olağanüstü gürültüsüne dayanamayıp, bu olağanüstü gürültüden kurtulmak için, güneş doğarken bir kulaklarını yere bastırıp tıkamalarına rağmen, birçoğu bu gürültüye engel olamayıp hayatını kaybetti. Cengiz Han ve adamları burada hiç bir şey başaramayacaklarını, bilâkis saldırılar ve gürültü yüzünden adamlarını kaybettiklerini görünce kaçarak bu ülkeyi terk ettiler.

Fakat karı kocayı yanlarında götürdüler ve onlar da ölene kadar Moğolların ülkesinde kaldılar. Kendilerine yeraltında yaşamalarının nedeni sorulduğunda, senenin belli bir gününde güneş doğarken, insanların dayanamayacağı bir gürültünün ortaya çıktığını ve bundan dolayı yeraltında yaşadıklarını söylediler. Hatta bu gürültüyü bastırabilmek için kendileri müzik aletleri ve davullarla daha büyük gürültüler yapmak zorunda kalıyorlarmış.

Cengiz Han sözü edilen ülkeden geri döndüğünde yiyecekleri bitmiş ve hepsi son derece büyük açlık çekmişler. Bu sırada tesadüfen bir hayvanın bağırsaklarını bulmuşlar. Bunları alıp içindeki pisliği temizledikten sonra, pişirerek Cengiz Han'ın önüne koymuşlar. O ve kumandanları bunu yemişler. Bu yüzden Cengiz Han, bir hayvanın pisliği dışında yenilebilecek kanı, bağırsağı ve herhangi bir parçasının atılmamasını yasalaştırmıştır.

Bu olaydan sonra Cengiz Han vatanına geri dönüp, yasalarını ve çok çeşitli olan talimatlarını bildirdi. Moğollar bunlara kesinkes uymaktadırlar. Bu talimatlardan ikisini burada zikretmek istiyoruz. Birincisi şöyledir: Kendisine yetki verilen ve bu yetki ile kibirlenip, komutanlar tarafından seçilmediği halde hakan olmak isteyen affedilmez ve acımadan idam edilir. Bu yüzden şu andaki hakan Güyük Han'ın seçiminden önce, bu mevkii elde etmek isteyen Cengiz Han'ın bir torunu (veya yeğeni), hakan olmak istediği için ölümle cezalandırılmıştır.

Cengiz Han'ın diğer yasası, dünyaya hâkim olup, başta hâkimiyetine girmeyen uluslarla barış yapmamaları hususunda idi. Bu yasa, kendileri yok olana kadar geçerli kalacaktı. Çünkü 42 seneden beri savaşmakta olup, 18 sene daha egemenliklerini sürdüreceklerdir. Bir efsaneye göre, sonunda başka bir ulus tarafından yenileceklerine inanıyorlar, fakat bu ulusun hangi ulus olduğunu bilmiyorlardı. Bu yenilgiden kurtulanlarla, kendilerini yenenlerin de bu yasalara uymağa devam edeceklerini söylüyorlardı (bunun anlamı yenen ve yenilenler, Cengiz Han'ın yasalarına uymaya devam edeceklerdir).

Cengiz Han her on, yüz, bin askere ve tümene bir komutan vererek, böylece ordunun düzenlenmesini sağladı ve bütün organizasyonu bu şekilde yaptı. Şimdi bunların hepsini anlatmak uzun zaman alır, ayrıca bazılarını biz de bilmiyoruz. Cengiz Han bütün yasalarını koyup, teşkilâtını kurduktan sonra yıldırım çarpması ile ölmüştür.” (Carpini, 2021: 68-83).

Crucis elçilik ve misyonerlik görevleri nedeniyle bulunduğu Moğol coğrafyasında Moğolların büyük hükümdarı Cengiz Han hakkındaki hikâyeleri duymuştur. Seyyah halk arasında yaygın olarak anlatılan ve ulu han olarak bilinen Cengiz Han'ın bilgelikliğini ve askeri başarısını anlatarak bunları eserinde kaydetmiştir.

Seyyahın Moğollar arasında duyduğu hikâyeye göre ulu han olarak bilinen Cengiz Han (Cinciscanus) askerlerin her birine yüz adet birbirine bağlanmış ok vererek bu okları kırmalarını istemektedir. Ama askerler bu okları kıramazlar. Cengiz Han ise bütün askerleri bir araya toplayarak beraber kırmalarını söylemektedir. Askerler bu okları beraber kırmayı başarinca Cengiz Han ordusuna her zaman ve her yerde bu şekilde hareket etmelerini öğütleyerek toplumsal yönden mesaj verir. Daha sonra ordusunu üç bölüğe ayırarak her birini farklı bölgelere savaşmaları için gönderir. İlk bölüm ulu han ile birlikte Hindistan'a gitmektedir. İkinci bölüm Hazar, Bulgaristan, Rusya, Ukrayna, Polonya, Macaristan ve tüm Karadeniz'i ve üçüncü bölüm Horasan, Pers Toprakları, Gazze, gibi yerleri fethetmektedir (Crucis, 2018: 55-58).

Seyyah tarafından kaydedilen metin şöyledir:

“Tatarlar dağı aşınca, önlerine çıkan tüm şehirleri nasıl zapt edeceklerini müzakere etmek için toplandılar. Cinciscanus isimli ulu han sözü aldı: *“Eğer dediğiniz gibi tüm dünyayı fethetmek istiyorsanız iki şeye ihtiyacınız var: birincisi beylerinize itaat etmek ve aranızda birlik ve dirlik sağlamak.”* Sözü bitirdikten sonra yüz tane ok getirip, demet yaparak sıkıca birbirlerine bağlattı. Daha sonra kuvvetli bir erine verip ok demetini kırmasını emretti. Tatar savaşçı birbirine bağlanmış okları kıramayınca bir başkasına verip ona da aynıni yapmasını emretti, daha sonra bir üçüncüye, sonra dördüncüye... Yüz adamından deneyen hiçbir okları kıramadı. Cengiz Han bunun üzerine demeti çözdürdü ve her askere bir ok düşecek şekilde dağıttırdı. Her biri kendisine verilen oku kolayca kırınca sözü tekrar aldı: *“Gördünüz, hiçbiriniz okları bir aradayken kıramadınız, yüz adam tek bir ok demetini kırmayı başaramadı. Fakat birbirlerinden ayırınca kırılmamış tek bir ok bile kalmadı. Siz de böyle birlik olursanız hiç kimse size üstün gelemes. Lakin ne zaman aranızda tefrika girer, gücünüzü kırmayı kolay olacaktır.”*

Daha sonra Tatarları üç bölüğe ayırdı. Bir bölüm ulu han ile beraber Hindistan'a dek uçsuz bucaksız Cataiam krallığını işgal etti ve Rahip Johannes'i öldürüp imparatorluğunu işgal etti. Ulu hanın oğlu, Rahip Johannes'in Tachuscatun isimli kızıyla evlendi ve on iki büyük krallığı yıkarak varlıklarına son verdi.

İkinci bölüm Demir Kapı'dan (Portas Ferreas, Derbent) geçerek, Büyük Deniz'i aştı ve tüm Gaçaria (Hazarya), Blaccos (Bulgaristan), Russos (Rusya), Albanenses ve Rutenos'u (Ukrayna) kırıp geçirdi, Polonya ve Macaristan'ı yakıp yıktı, Büyük Deniz'e (Karadeniz) dek talan ede ede ilerledi, hatta Kumanları ve on iki büyük krallığı yıktı.

Üçüncü bölüm, cennetten akan Gion veya Fison nehirlerini geçerek, Horasan, Medya ve Pers topraklarını, Müslümanların başkenti Baldaccum'u (Bağdat) yok ettiler ve Halifeyi öldürdüler.

Türkiye'yi istila ettiler ve tüm Harzemşahları katlettiler, Gaçça (Gazam, Gazze) şehrine dek tüm Suriye'yi ele geçirdiler ve yakıp yıktılar, Kudüs'ü aldılar ve Hristiyanlara verdiler. Hint Denizi'nden, Büyük Deniz'e, Büyük Deniz'den, Akdeniz'e Gaçça'ya (Gazze) kadar tüm toprakları istila ettiler. Fakat çöl geçmelerine izin vermediği için, Mısır'a ayak basamadılar. Yurtlarından silahsız, ellerinde sopalar ve deriden zırhlarla çıkan Tatarlar, tüm bu illerdeki insanların neredeyse tamamını yok ettiler. Sadece bazılarında yay ve ok vardı. Ve bindikleri atlar neredeyse keçi kadar küçüktü. İstila ettikleri Şark ülkelerinde yarattıkları yıkım ve talanın yarattığı korku o denli büyüktü ki, sadece Tatar isminin duyulması bile kadınların çocuklarını düşürmesine sebep oluyordu. Olan bitenleri anlatmaya kimin dili varabilirdi ki? Hristiyanlar haricinde, erkek, kadın, çocuk, yaşlı demeden kılıçtan geçirip, kimsenin canını bağışlamadılar.” (Crucis, 2018: 55-58).

İbn Battûta seyahatnamesinde Tinkiz Han (Cengiz Han) hikâyesine yer vermiştir. Seyyah seyahatinde Buhara bölgesini gezerken Tatarların Buhara'yı yıkmasını ve Cengiz Han'ın bu savaşlardaki başarısını duymaktadır. İbn Battûta bu hikâyede Cengiz Han'ın kahramanlığı, diğer hükümdarlarla mücadelesi, Harezm, Horasan, Maverâünnehir, Otrar gibi önemli şehirleri fethetmesini anlatmaktadır.

Seyyah tarafından kaydedilen metin şöyledir:

“Tinkîz (:Çingiz) Han Hıtâ ülkesinde demirciymiş. Onuruna düşkün, güçlü ve cengâver biriymiş. İnsanları çevresinde toplar, onları doyurmuş. Zamanla etrafındaki insanlar çoğalarak onu kendilerine önder seçiyorlar. Böylece o, önce doğduğu şehri ele geçirip kuvvet ve nüfuzunu artırıyor, sonra Hıtâ ve Çin ülkelerine aralıksız çapullarda bulunarak taraftarlarının sayısını artırıyor. Sonra Hoten, Kaşgâr ve Almâlık şehirlerini yağmalıyor.

Huvârezm, Horasan ve Mâverâünnehr hükümdarı olan Celâleddîn Sencer b. Huvârezmşâh'ın durumu o sıralar iyiymiş. Bu yüzden Tinkîz Han onun ülkesine doğrudan saldırmaya cesaret edememiş. Lâkin bazı tüccarlarla anlaşarak onları Çin ve Hıtâ kumaşlarıyla Celaleddin'in sınır şehri olan Otrâr'a gönderiyor. Otrâr (:Fârâb) valisi durumu Celâleddîn'e bildirerek tüccarlara karşı ne yapması gerektiğini soruyor. Celâleddîn, tüccar taifesinin elindeki malın alınmasını, ibret olsun diye uzuvlarının kopatılarak kendi memleketlerine gönderilmesini emrediyor!

Vali bu emri yerine getirince Tinkîz Han sayılamayacak kadar çeri toplayıp büyük bir ordu hazırlayarak İslâm beldelerini basmaya niyetleniyor, önce Otrâr üzerine yürüyor.

Tinkîz Han'ın yaklaşmakta olduğunu haber alan Otrâr valisi, düşmanın durumunu öğrenmek için ileri mevkilere casus gönderiyor. Söylentilere göre casuslardan biri dilenci kıyafetine bürünerek Tinkîz'in kumandanlarından birinin karargâhına girmeye muvaffak oluyor. Ama kendisine yemek verecek kimse bulamayınca bir Tatar askerinin yanında saatlerce bekliyor. Askerin tek lokma yiyeceğinin olmadığını görüyor; nihayet akşam vakti asker çantasından kuru bir bağırsak çıkarıp suda ıslattıktan sonra atından aldığı kanı bu torbacığa dolduruyor ve ağzını bağlayıp ateşte pişiriyor! Meğer yiyeceği bundan ibaretmiş. Casus, Otrar'a dönerek vaziyeti valiye anlatıyor ve Tatarlara karşı kimsenin güç

yetiremeyeceğini belirtiyor. Durumu Sultan Celâleddîn'e bildiren vali acele yardım istiyor. Yanında bir miktar asker bulunduran valiye, Celâleddîn altmışbin kişilik bir kuvvet gönderiyor.

Sonunda her iki ordu savaşa tutuşuyor. Tinkîz Han'ın ordusu karşı tarafı korkunç bir bozguna uğratarak Otrâr'a girip erkekleri doğruyor, çocukları esir alıyor! Ardından Celâleddîn geliyor savaş meydanına. İki taraf arasında şimdiye kadar görülmemiş kanlı bir savaş cereyan ediyor. Neticede Tinkîz Han galip gelerek Mâveraünnehir bölgesinin hâkimi oluyor. Buhara, Semerkand ve Tirmiz'i yakıp yıkarak Ceyhun nehrini aşıyor; Belh ve Bâmiyân şehirlerini ele geçirdikten sonra Horasan ve Acem Irakı diye bilinen bölgelere yürüyor. Belh ve Mâverâünnehr' de Müslümanlar ayaklanınca tekrar onların üzerine hücum ediyor; her yeri mahvediyor ve halkı kılıçtan geçiriyor. Tirmiz şehrine varınca da aynı vahşeti tekrarlıyor! O zamandan beri burası haraptır işte. Şu anda buradan iki mil uzakta ve aynı isim verilmiş yeni bir şehir var (:Tirmiz). Tinkîz, Bâmiyân halkını da kılıçtan geçirerek şehri yerle bir etmiş ama büyük câmiin minaresine dokunmamıştır. Yine kaydedelim ki o, Buhara ve Semerkand ahalisine de dokunmamıştır. Bu feci işlerden sonra Irak'a geliyor. Tatarların vahşeti o dereceye ulaşıyor ki hilâfet merkezi Bağdat'ta halkı toptan kılıçtan geçiriyorlar. Abbâsî halifesi Mu'tasimbillah da öldürülüyor o esnada. Allah rahmet eylesin!" (İbn Battûta, 2021: 351-352).

1.3.2. Seyahatnamelerdeki Destan Metinleri İle İlgili Genel Değerlendirme

Bunlardan hareketle Cengiz-name veya Cengiz Han Destanı olarak bilinen ve günümüzde yazılı hale getirilen destanın örnek metinleri bu seyahatnamelerde de görülmektedir. Seyyahlar Cengiz Han hakkındaki hikâyelerin toplumda sürekli anlatılması ve bu hikâyelerin toplumun tümünü etkilemesi sonucu eserlerinde kaydetmek istemişlerdir. Seyahatnamelerde anlatılan Cengiz Han hikâyelerinde Cengiz Han'ın yaşamından ziyade savaşlardaki kahramanlığı, alp kişiliği ve askeri başarıları ön plandadır. Bu seyahatnamelerde Cengiz Han aklını kullanan, düşünerek hareket eden, liderlik vasfı olan biridir. Bunlardan dolayı Cengiz Han fetihlerde başarılı olmaktadır.

Carpini ve Crucis'in 12. yy.da kaydettikleri bu destan metinleri İbn Battûta'nın 14. yy.da kaydettiği destan metni ile benzerlik göstermektedir. Halk arasında anlatılan destanlar bu yüzyıllarda sözlü olarak yaşamaya devam etmiştir. Sözlü olarak anlatılan bu kahramanlık destanı yazıya geçirilerek kalıcılaştırmaktadır.

Carpini'deki Cengiz Han ile ilgili anlatı diğer seyyahlarda geçen anlatılardan daha uzundur. Seyyah Cengiz Han'ın seferleri sırasında karşılaştığı olağanüstü olaylara değinmektedir. Carpini ve Crucis'ta Cengiz Han'ın ordusunu üçe ayırması, her birini sefere göndermesi, fethettiği ülkeler gibi konular benzerdir. İbn Battûta'da ise Cengiz Han'ın Çin ve Hindistan'daki seferleri üzerinde çok durmaktadır. Seyyahların kaydettiği metinler sosyal ve tarihi niteliklidir. Anlatıldığı yüzyılların çeşitli yapıları hakkında bilgiler vermektedir.

1.4. Hikâyeler

1.4.1. Kıssalar

Kıssa; sözlükte “Kendisinden ders alınması gereken kısa hikâye” şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2005: 1168). Kıssa; halk arasında yaşanan veya yaşanabilecek sosyal-kültürel-tarihî olayları anlatan hikâyelerdir. Hikâye ise “Arap dilinde başlangıçta «kıssa» ve «rivâyet» olarak düşünülen, sonraları «eğlendirmek» maksadı ile «taklid» mânâsında kullanılan «hikâye» deyiimi, gerçek veya hayâli birtakım vak'aların, mâcerâların hususî bir üslûpla, sözle nakil ve tekrarı” şeklinde tanımlanmaktadır (Elçin, 2004: 444). Kıssalar insanlara iyi ve güzeli, doğru ve yanlış göstererek nasihatte bulunmaktadır. Hemen her konuda söylenebilen kıssalarda olağanüstü olaylar da görülebilmektedir.

Boyutları bakımından hikâyeleri şu iki kümede incelemek mümkündür:

“1) Efsaneden, masaldan, ya da gerçek yaşamdan alınmış bir tek olay çevresinde örülmüş, yapısı basit, kısa hikâyeler; bunları Doğu- Anadolu bölgesinde serküste (<<sergüzeşt>> kelimesinden bozma) ya da kaside (<<kıssa>> kelimesinden bozma) adlarıyla gösterirler; türkülerıyla birlikte en çok bir iki saatlik anlatma süresi olan hikâyelerdir bunlar. 2) Daha kalabalık kişileri, birbiri ardından gelen beklenmedik durumları, ve bunun sonucu olarak da az çok çapraşıklaşan olayları birbirine ekleyerek anlatıya uzun bir süre sağlayan hikâyeler; bunlar çokluk kahramanlarının hayatlarından uzunca bir süreyi (aşk hikâyelerinde) ya da kısa bir sürenin çok maceralı bir dönemini (Köroğlu kollarında) konu edinmişlerdir; bu çeşitten büyük hikâyelerin anlatılması bir gece (3-4 saatlik bir oturum) den 5, hatta 7 geceye kadar sürebilir.” (Boratav, 1969: 57).

Kıssa, kök itibarıyla yalnızca hikâye anlatmak değildir. Kullanıldığı yere göre birçok anlama gelen kıssa; yeni şey, yenilik, takip etmek, nakletme, hikâye anlatmak, mesele, konu, kırpma ve kesmek, haber vermek, söz, dini-ahlâkî hikâye gibi birçok anlamda kullanılmıştır. Kıssa, birine bir şeye dair olayları sırasıyla takip edip anlatmak manasındadır. Kelimenin tam ve anlaşılır bir anlamı yoktur, kapalı anlama sahip olup kullanıldığı yere göre yeni anlam kazanmıştır. Kıssa dini hikâye anlatma olarak da kullanılmıştır. Geçmişte yaşanan olayları hikâye edip aktararak insanları iyiliğe, doğruluğa sevk etmek anlamına da gelmektedir. Kıssa anlatan kişiler bazen kendiliğinden yeni şeyler ekler veya olayın akışına göre bir şeyler keser. Kıssalar kesin delil olarak kabul edilmezler ve kıssalara gerçek hayatta yaşanmış gibi kesin hüküm verilemez. Kıssalar önce hikâye başlığı altında toplanmıştır. Hikâyeden sonra dini konuları anlatan efsaneler de eklenince dini efsane denilmiştir. Daha sonra dini hikâye denilmiş ama din ile alakası olmayan hikâyeler de eklenince hikâye olarak kalmıştır (İslam Ansiklopedisi, 1997: 771-774).

1.4.1.1. Seyahatnamelerdeki Kıssaların İncelenmesi

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde bulunan kıssalar hikâye değildir. Bunlar seyyahların anlattıkları konular arasına sıkıştırılmış kıssa örnekleridir. Seyyahlar; hatıra, tarih, hükümdarlar ve saygın kişiler, şehirler, evliyalar, gelenekler, inançlar vb. konularda anlattıklarını desteklemek veya konunun önemini göstermek için kıssalardan faydalanmıştır. Bundan dolayı seyahatnamelerdeki bu metinler kıssa olarak adlandırılmıştır.

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde tespit edilen kıssalar konu çeşitliliği bakımından zengindir. Adı geçen seyahatnamelerde din nitelikli kıssalar, evliyalar ve ulu kişiler hakkındaki kıssalar, hükümdarlar etrafında teşekkül eden kıssalar, olağanüstü varlıkları konu edinen kıssalar, günlük hayattaki hadiseleri konu alan kıssalardan örnekler bulunmaktadır. Ayrıca seyyahların başlarından geçen anılar, ilginç buldukları olaylar, kendilerini etkileyen yerlerle ilgili kıssa örnekleri de bulunmaktadır.

Seyahatnamelerdeki kıssalarda insanları uyarma, onlara yol gösterme, onları doğru yoldan ve bildiğinden ayrılmamasını anlatma, yaşadıkları tehlikelerden ders almalarını sağlama, nasihat verme, sabırlı ve hoşgörülü olmalarını isteme, zor durumlarda Allah'tan yardım isteme gibi mesajlar verilmektedir.

El-Gırnâtî halk arasında duyduğu ve kendisinde merak uyandırdığı kıssaları eserinde kaydetmiştir. Seyyah eserindeki kıssalar ile insanlara karşılaştıkları zorluklarda her zaman bir çıkış yolu olduğunu, insanların aklını kullanarak olaylar karşısında çözümler bulabileceklerini ve onların zorluklar karşısında sabırlı olmalarını öğütlemektedir.

İbn Cübeyr'deki kıssalarda insanlara ders veren olaylar anlatılmaktadır. Bu kıssa örnekleri şehirler, peygamberler ve toplumdaki diğer insanlar hakkındaki hikâyelerden oluşmaktadır. İbn Cübeyr bu kıssalar ile Allah'ın insanlara her zaman yardım ettiği, zor ve sıkıntılı durumlarda Allah'tan ümidin kesilmemesi gerektiği gibi konulara değinmiştir.

İbn Battûta seyahati sırasında hem geçmiş dönemlerde yaşanmış önemli olaylarla ilgili kıssaları duymuş hem de kendi döneminde yaşanan olaylarla ilgili kıssa örneklerine şahit olmuştur. Seyyah seyahatnamesinde dini kıssalar, hükümdarlar etrafında teşekkül eden kıssalar, evliya ve ulu kişiler hakkındaki kıssalar, olağanüstü varlıklarla ilgili kıssalar ve toplumsal olaylarla ilgili kıssalardan çokça yararlanmıştır.

İbn Battûta seyahatinde dikkatini çeken yerleri, kendisinden mutluluk uyandıran hadiseleri, aldığı hediyeler karşısında gösterdiği sevinci anlatmak için kıssa örneklerine yer vermiştir. Seyyah kıssalarda uzun yıllar boyunca gezdiği yerlerdeki insanların yaşamı, gelenekleri-görenekleri, inançları gibi konuları anlatmıştır. Bu yüzden onun anlattığı kıssalar folklorla dair önemli unsurlar taşımaktadır.

Çalışmamızdaki sahabeler etrafında gelişen kıssalarda peygamber döneminde Hz. Ali, Ömer ve Abbas ile ilgili olaylar anlatılmaktadır. Sahabelerin dini nitelikleri, saygın kişi olmaları, Peygamber ile yakınlıklarının bulunmasından dolayı halk arasında saygı görmektedirler.

“Hz. Ali b. Ebû Talib'in (r.a.) Hikâyesi”nde Hz. Peygamber Belh şehrindeki salih insanların rüyasına girerek Hz. Ali'nin mezarının olduğu yeri söylemektedir. Şehirde bu rüyayı görenlerin sayısı artınca insanlar durumu şehrin valisi Kumac'a anlatmaktadır. İnsanlar rüyanın doğruluğunu tartıştıklarında içlerinde bir fakih bu rüyanın doğru olamayacağını söylemektedir. Zira Hz. Ali'nin Kûfe'de öldürüldüğünü ve oraya gömüldüğünü söylemektedir. Ardından bu fakihin başına olaylar gelmeye başlamaktadır. Bu fakih gece yarısı emir Kumac'a doğru bağırarak koşmaya başlamaktadır. Kumac onun içeri alınmasını söyler. Fakih kimsenin onu dövmediği halde vücudunun her yerindeki siyahlıkları göstermiş. Fakih evde uyurken Alevilerden bir kısım gelmekte ve ona peygamberi yalancılıkla suçladığı ve Hz. Ali'nin burada yattığına inanmadığı için onu cezalandıracaklarını söylemektedirler. Sonra bu Aleviler fakihi sürükleyerek Hz. Ali'nin mezarına götürerek ona Hz. Ali'yi gösterirler. Fakih bağışlanmak isteyerek af dilemektedir. Ardından Hz. Ali onları durdurana dek adamlar fakihe saldırırlar. Kumac askerlerle o mezara giderek mezarı kazarlar ve içinde Hz. Ali'nin bozulmamış cesedini görmektedirler. Ardından burada türbe yapmaktadırlar. Kıssada bu rüyaya inanmayan bir emirin başına gelen felaketler hikâye edilmektedir (El-Gırnâî, 2022: 178-181). Peygamberin girdiği rüyaların ciddiye alınması ve onu yalancılıkla suçlanmaması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Peygamber ve sahabeler saygın kişilerdir.

[Hz. Ömer ve Hz. Abbâs Arasındaki Mescit Davası] adlı kıssada sahabeler etrafındaki mescit olayı anlatılmaktadır. Kıssada sahabelerin yaptıkları her şeyden sorumlu olduğu, onların mevkilerinden dolayı haksızlık yapmamaları gerektiği, yanlışlarından dönmeleri gibi konular anlatılmaktadır. Ömer b. Hattâb döneminde mescidin genişletilme çalışmaları yapılmaktadır. O Peygamberin hadisine uyarak mescitte gerekli eksiklikleri tamamlamak istemektedir. Hz. Ömer genişletme çalışmaları sırasında Hz. Abbâs'a ait olan yeri izinsiz alınca ikisi arasında tartışma çıkmaktadır. Tartışmayı çözmeleri için Übeyy b. Ka'b'ı hakem tayin ederler. Übeyy b. Ka'b o mıntıkayı Peygamberin Hz. Abbâs'a verdiğini söyleyerek Hz. Ömer'i haksız bulur. Hz. Ömer yanlışının farkına varınca Hz. Abbâs' rızası ile bu mıntıkayı mescide dâhil etmektedir (İbn Battûta, 2021: 122-123).

Çalışmamızda evliya, şeyh ve saygın kişiler etrafında gelişen kıssalarda toplumda önemli yer edinmiş, onları çeşitli yönleriyle etkilemiş kişilerin hikâyeleri anlatılmaktadır. Bu

kişiler, insanlara yol göstermekte, onları tehlikelerden korumakta, olağanüstü davranışlarda bulunabilmektedirler.

İbn Battûta (2021: 29-30) şeyh ve dervişlerle ilgili kıssalardan etkilenmiş ve bunları eserinde anlatmıştır. “*Kadı Fahreddîn Rîgî’nin Hikâyesi*”nde şeyhin halk arasındaki yaşamı anlatılmaktadır. Şeyh İskenderiye şehrine yaklaştığında şehirdeki herhangi birinden uğurlu bir söz işitmedikçe şehre girmemeye karar verir. O esnada kapıların kapanmasına yakın kapıcı onun kadı olduğunu zannederek içeriye çağırır. O da kadı zannedildiğine sevinir ve hemen içeri girmektedir. Zamanla bilgisiyle adından söz ettirir. Dünyaya değer vermeyen ve Allah’a ibadet eden haliyle tanınmaktadır. Yetenekleri sultanın kulağına gidince sultan onu İskenderiye kadılığına atamaktadır. İskenderiye halkı kadılığın kendilerine verilmemesine kızarak sultandan bunu değiştirmelerini istemektedir. Ancak müneccimlerin verdiği habere göre bu kadının ülkede kırk yıl kadılık yapacağı söylenmektedir.

[*Ebû Ya’kûb Yusuf’un Hikâyesi*]nde bereketli olduğuna inanılan kişinin başından geçen olaylar anlatılmaktadır. Ebû Ya’kûb Yusuf Şam şehrine gelince hastalanarak sokaklara düşmektedir. İyileştikten sonra Melik Nûreddîn’e ait bir bahçenin bakıcılığı için tutulur. Meyve zamanında Melik Nûreddîn bahçeye geldiğinde bostan sahibi Ebû Ya’kûb Yusuf’a bir nar getirmesini ister. Ancak getirdiği nar ekşi olduğu gerekçesiyle bostan sahibi bu narı değiştirmesini ister. Yeni getirdiği nar da ekşi çıkınca bostan sahibi Ebû Ya’kûb Yusuf’a kızar. Sultan Ebû Ya’kûb Yusuf’un ismini duyunca hemen yanına gelir. Çünkü rüyasında Yusuf ile buluştuğunu ve bu işten bereketli çıktığını bilmektedir. Yusuf’u yanına alarak evine götürür ve ona ziyafetler verir. Yusuf günün birinde sultanın yanından firar eder ve Şam köylerinden birine sığınır. Ev sahibi olan yaşlı adam Yusuf’a iyi davranarak yiyecekler verir. Yusuf ise adama dua eder ve bulabildiği kadar bakır kap getirmesini ister. Adam bakır kapları getirince Yusuf iksir ile bunları altına çevirir. Bu olaydan sonra gider ve hiçbir yerde bulunmaz (İbn Battûta, 2021: 71-72).

“*Edhem’in Hikâyesi*”nde izinsiz yediği bir elma yüzünden hükümdardan helallik istemek için yola çıkan Edhem’in kıssasından söz edilmektedir. Edhem Buhara’da bir bahçede akan nehirde abdest alırken bir elma görür ve elmayı ısırır. Kalbine bir kuşku düşerek bahçe sahibinden helallik almak istese de bahçe sahibi arsanın yarısının hükümdara ait olduğunu söylemektedir. Sultan ise Belh şehrinde oturmaktadır. Edhem yola düşerek sultan ile konuşur ancak sultan onun ertesi gün gelmesini ve hakkını helal edip etmeyeceğini söyler. Sultanın çok güzel bir kızı vardır. O kızını ibadetle geçiren iyi ve doğruyu birbirinden ayıran birine vermek ister. Kızına Edhem’den bahsedince kızı evlenmek istediğini söyler. Sultan ertesi gün Edhem’e kızıyla evlenmesi durumunda hakkını helal edeceğini söylediğinde Edhem kabul

eder. Zifaf odasında sabaha kadar namaz kılar. Ertesi gün tekrardan sultana hakkını helal etmesini isteyince sultan ona kızıyla karı koca olmadığı sürece hakkını helal etmeyeceğini söyler. Sultanın dediğini yaparak karı koca olurlar ve boy abdesti alıp ardından ölmüştür. Sultanın kızı Edhem'den hamile kalıp İbrahim adında bir çocuk doğurmuştur (İbn Battûta, 2021: 88-89).

*“Cebel-i Lübnân'daki Bir Dervişin Hikâyesi”*nde dervişlerin hallerinden söz edilmektedir. Dervişler günün birinde dağda bir ateş etrafında oturmaktadır. İçlerinden biri karnı acıktığını söyleyince iltifat edilmeyip küçük görülen başka bir derviş hemen söze girer. Onlara İbrahim b. Edhem'in mezarının yanında yaban eşeği gördüğünü ve hiçbir yere kaçamayacağını söylemektedir. Dervişler oraya gittiğinde hayvanı bulurlar ve pişirerek yerler. Haberi veren derviş aradıkları halde bulamazlar. Burada hor görülen derviş olağanüstü bir hal göstermiştir (İbn Battûta, 2021: 92).

*“Ermiş Arslan'ın Bozdoğan Diye Adlandırılışının Hikâyesi”*nde Allah dostlarından olan Ahmet Rifâî ile Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin arasındaki olay anlatılmaktadır. Ahmet Rifâî tekkesinde kopardığı bir salkım hurmayı hac ibadeti esnasında Ebû Medyen Şuayb b. Hüseyin'e vermek ister. Ahmet Rifâî hurmaları memleketinde bırakmıştır. Bu esnada yanındaki hizmetkârı Arslan hurmayı almak için efendisinden izin alır. Efendisi izin verince o birden ortalıktan kaybolur ve gelerek hurmaları getirir. Kıssada ermiş olan kişilerin istediği zaman istediği yere hemen gidebildiğinden söz edilmektedir (İbn Battûta, 2021: 107).

*“Ebû Abdullah Garnatî'nin Garip Hikâyesi”*nde evini ve ailesini Ebû Abdullah'a teslim eden adamın kötü niyetli karısının Ebû Abdullah'a zorla musallat olmaya çalışması anlatılmaktadır. Gırnatalı Ebû Abdullah bir adamın yanında hizmetkârlık yapmaktadır. Adam Abdullah'a çok güvenir, yolculuğa çıktığında da ailesini ona emanet etmektedir. Yine yolculuğa çıktığında da adamın karısı Abdullah'a asılmaya çalışmaktadır. Abdullah Allah'tan korktuğu için cinsel organlarını keserek bayılmaktadır. Halk onu gördüğünde tedavi eder. Abdullah daha sonra mescitte kalmaya başlar ve mescidin reisi olmaktadır (İbn Battûta, 2021: 127).

*“Rebî Ribâtı'nın Üstünlüğüne Dair Bir Hikâye”*sine göre Mekke emirinin köleleri emirin atlarını Rebî Ribâtı'na götürerek oranın kuyusunda suvarmaktadırlar. Aradan biraz vakit geçtikten sonra atlar acıdan yerde sürünmeye başlamaktadır. Emir olayı duyunca ribata gelerek dervişlerden özür dilemektedir. Bu dervişlerden birini de alarak hayvanların yanına giderler. Derviş eliyle hayvanların karnını ovmaktadır. Bu esnada hayvanlar içtikleri bütün suyu dışarı atmaktadır. Bu olaydan sonra kimse dervişlerden izinsiz ribatta su içmemektedir (İbn Battûta, 2021: 154-155).

“*Mecnun Hasan'ın İlginç Hikâyesi*” adlı kıssada dervişlerin beddua edince beddualarının tuttuğu, onların istediği yere hemen gidebildiği gibi özelliklerinden söz edilmektedir. Kıssaya göre Hasan Kâbe’de bir derviş ile sürekli tavaf etmektedir. Derviş bir ara Hasan’a annesini ziyaret etmesini de söylemektedir. Tavaftan sonra derviş Hasan’a elbisesinden tutmasını söyler. Hasan gözlerini açınca kendini baba evinde bulmaktadır. Daha sonra tekrar dervişin yanına gider. Hasan, dervişe arkadaşı olan Şeyh Necmeddîn'i görmek istediğini söyleyince derviş ona tekrar elbisesinden tutmasını ve gözlerini kapatmasını söylemektedir. Bir anda kendini arkadaşının yanında bulmaktadır. Hasan arkadaşı Şeyh Necmeddîn'e dervişten söz edince arkadaşı derviş görmek ister. Derviş ise arkadaşına kendisinden bahseden Hasan’a beddua edince Hasan’ın dili tutulmaktadır (İbn Battûta, 2021: 158-159).

“*Mevlânâ'nın Hikâyesi*”nde Mevlânâ öğrencilerine ders verirken ders esnasında bir Helvacı tepsi ile içeri girer ve Mevlânâ’ya bir dilim helva yedirir ardından medreseden çıkar. Helvayı yiyen Mevlânâ bu Helvacı’nın peşinden giderek senelerce gelmez. Mevlânâ uzun zaman sonra döndüğünde ise Farsça şiirler okumaya başlamış ve şiirleri de Mesnevî adlı kitapta toplanmıştır. İnsanlar bu kitaba çok saygı göstermektedir. Cuma günleri tekkelerde bu şiirleri okumaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 283).

“*Câm Şehrinin Kurucusu Olarak Bilinen Şeyh Şihâbeddîn'in Hikâyesi*”nde Şeyh Şihâbeddîn öncelerine zevkine düşkün biriymiş. Arkadaşları ile birlikte her gün birinin evinde toplanarak âlem yapmaktadırlar. Bir gün sıra Şihâbeddîn’e gelince ansızın tüm yaptıklarından pişman olup Allah’a tövbe etmektedir. Ancak arkadaşlarının masraftan kaçmak için böyle yaptığını ve kendisine inanmayacağını düşünmektedir. Arkadaşları eve gelmeden o şarapları tulumlara doldurmakta ve gerekli hazırlıkları yapmaktadır. Arkadaşları tulumlardan şarap içmek isteyince hepsinde şerbet çıkmaktadır. Arkadaşlarına durumu anlatarak tövbe ettiğini söyler. Ardından bir zaviye yaptırır ve hepsi burada hayatlarını ibadetle geçirmektedirler (İbn Battûta, 2021: 371-372).

[*Sinkelân'da Yaşayan Adamın Kıssası*]nda halk arasında bereketli olduğuna inanılan ve saygı duyulan adamın yaşamından söz edilmektedir. Sinkelân’da yaşı iki yüzü geçen, şehir dışındaki bir mağarada yaşayan, yemek yemeyip su içmeyen biri yaşamaktadır. Bu adam bir insana görüldüğünde bir daha ona görünmemektedir. İnsanlar onun sırlarından birini öğrendiğinde o artık kimseye görünmez. Onu mağaraya görmek için gidenler başka birini görürse o bir başkası aslında ihtiyarın kendisidir. Çünkü sürekli başka insanların şekline girmektedir. İhtiyar mağaraya geldiğinde bütün halk onu görmeye gitmektedir. Mağarada hiçbir şey olmadığı halde insanlara hediyeler vermektedir (İbn Battûta, 2021: 619-621).

Çalışmamızda hükümdar etrafında gelişen kıssalarda fakir insanların hükümdar olması, hükümdarların cömert davranarak insanlara hediyeler dağıtması, hükümdarların adaletli olması, insanların sorunlarını çözmesi gibi konular anlatılmaktadır. Seyyahlar bu konular ile insanlara ders vermek, onların karşılaştığı sorunlarda çözüm üretmeleri gerektiği gibi mesajlar vermektedir.

İbn Battûta (2021: 56-57) Seyahatnamesi'nde anlatılan “*Vali Hasîb'in İlginç Hikâyesi*”nde Abbasi Halifesi Mısır halkına kızdığı için en değersiz kölesi olan Hasîb'i Mısır'a vali olarak göndermektedir. Hasîb köleler arasında en değersiz olanıdır. Halife daha önceden gönderdiği valiler gibi bu kölesinin de Mısır halkına sıkıntılar vereceğini düşünmektedir. Hasîb ise Mısırlılara iyi davranarak onların sevgisini kazanmaktadır. Hasîb insanların sorunlarını çözmekte, onlara adaletli davranmakta, kendisine gelenlere hediyeler vermektedir. Halife ise Hasîb'in bu kadar sevilmesine kızmaya başlamakta ve onun gözlerini kör etmeye karar vermektedir. Günün birinde kendisine bir kaside okumaya gelen gence belindeki yakutu verir. Genç yakutu bozmak için kuyumcuya gittiğinde kuyumca bu kadar değerli bir yüzüğün ancak padişaha ait olacağını düşünerek olayı padişaha bildir. Padişah gencin bulur, Hasîb hakkında konuşurlar ve ona yaptığı haksızlığa pişman olarak onun dileklerini yerine getirir. Hikâyede ise Halife'nin bu kadar sevgiye layık görülen Hasîb'in gözlerini kör etmesi ve Hasîb'in bundan sonraki yaşamı anlatılmaktadır.

“*Hind Sultanının Cömertliğine Dair Hikâyeler*”de Hint sultanının cömertliği ile ilgili kıssalar anlatılmaktadır. Sultan yanındaki nedimlerinden olan Emir Abdullah'a hazineden istediği kadar altın almasını söylemektedir. Şerefülmülk Horasânî Emîrbaht Hint sarayında hastalanınca sultan onun iyileşmesini sağlamaktadır. Sultan bu adamın ağırlığı kadar altını ona hediye etmektedir. Sultan orada bulunanlara başının dertten kurtulması için sadaka verilmesi, iyilik yapılması için nasihat vermektedir (İbn Battûta, 2021: 206-207).

[Hükümdar Kebek'in Kıssası]nda Kebek'in Müslümanlara olan hürmeti, onlara hediyeler vermesi, fakirleri koruması, toplumda adaleti sağlaması ve haksızlık yapanları en sert şekilde cezalandırması gibi olaylar anlatılmaktadır. Kebek bu yönüyle insanlar arasında sevilmektedir (İbn Battûta, 2021: 354).

“*Gıyâseddîn'in Garip Hikâyesi*”nde ise bir dervişin duası sonucu sultan olan kölenin hikâyesi anlatılmaktadır. Balaban dervişe yaptığı iyilik sonucunda onun duasını almaktadır. Bu hikâyedeki köle, sultan tarafından satın alınıp saraya getirilmiş, başından çeşitli maceralar geçtikten sonra da sultan olmuştur. Sultan yüz kadar köle satın alır ve bunların arasında tıknaz ve çirkin bir köle olan Balaban da bulunmaktadır. Müneccimler günün birinde bir kölenin hükümdarlığı onun oğlundan alacağını söylemektedir. Sultan tüm köleleri sırayla

müneccimlere gösterir. Sakalık yapan köleler o esnada çirkin ve güçsüz olan Balaban'ı çarşıya su almaya göndermişlerdir. Balaban çarşıdan gelemediği için bu saka kölelerden biri onun yerine sıradan geçmektedir. Bu yüzden müneccimler aradıkları kişiyi bulamazlar. Geçiş sona erince Balaban içeriye gelmektedir. Balaban'ın zeki ve becerikli olduğu anlaşılınca onu saka başı yaparlar. Sonra orduya katılır ve başarılı olunca kumandan olmaktadır. Nâsireddîn sultan olmadan önce Balaban'ın kızıyla evlenmektedir. Ardından dervişin dediği gibi Balaban sultan olur (İbn Battûta, 2021: 408-409).

Olağanüstü olayları konu edinen kıssalarda büyücülerin, cinlerin, sihirbazların yaptıkları olağanüstü davranışları, insanları şaşırtmaları ve hareketleriyle onları korkutmaları ile ilgili olaylar anlatılmaktadır. Bu olaylar Hint bölgesinde geçmektedir. Burada sihir işleriyle uğraşan insanların sayısı fazladır. Halk ise bunlar etrafında çeşitli hikâyeler anlatmaktadır.

[*Sihirbaz Kadınların Hikâyeleri*] Hint ülkesinde kıtlık görülünce hükümdar herkese erzak dağıtmaktadır. Hükümdar saraylarda insanları ağırlamakta ve bunlardan biri de sihirbazlardır. Burada sihirbaz bir kadın çocuğun kalbini yediği için onu hükümdarın naibinin yanına göndermektedirler. Kadının el ve ayaklarını bağlayıp nehre atarlar ama o boğulmadı. Onlar da bu kadının büyücü olduğunu anladılar. Çünkü büyücü olmasaydı nehirde boğulurdu. Naip kadının yakılmasını emreder. Şehrin bütün halkı gelip büyücünün külünü aldılar. Onlar bu kül ile büyülerden korunacağına inanmaktadırlar. Cûkîler sarayda hükümdarın yanındaiken hükümdar onlara meziyetlerini göstermesini istemektedir. Bu sihirbazlardan biri yavaşça bağdaş kurmuş halde yukarıya doğru yükselmektedir (İbn Battûta, 2021: 526-527).

[*Büyücünün Hikâyesi*]ne göre adada bir put evinde bir büyücü vardır. Onu ziyarete gelenler yanında yemek olup olmadığını süzdüklerinde büyücü hemen onların aklından geçenleri bilir ve onlara yiyecek bir şeyler verir. İnsanlar bu büyücünün Müslüman olduğunu söylemektedir. Büyücü insanların neler yapacağını ve ne düşündüğünü bilmekte bu yüzden insanların yolculukları esnasında onlara yardımcı olmaktadır (İbn Battûta, 2021: 536-538).

[*Maldiv Adalarının İslam'a Girişi ve Buraya Gelen Cinler*] adlı hikâyede cinlerin adalara gelişi, sadece kızları öldürmesi, cinin Kur'an okuyan birini duyunca kaçması, halkın adetleri gibi olaylar anlatılmaktadır. Maldiv Adaları halkı önceden Müslüman değilmiş. Buraya her ay denizden bir cin gelmektedir. Halk cin geldiğinde aralarında bakire bir kızı kura ile belirleyip cinin yanına gönderirler. Sabah kızı almaya gittiklerinde ise kızın bekâreti bozuk ve ölü halde bulurlar. Adaya Ebu'l-Berekât Berberî adında biri gelip bir kadının yanında misafir olur. Eve gelen kadınlar ve ev sahibin ağladığını görünce nedenini anlatırlar. Evdekiler de nedenini anlatır. Ebu'l-Berekât ise kadının kızı yerine cinin yanına gideceğini söylemektedir. Ebu'l-Berekât cinin geleceği put evinde Kur'an okumaya başlıyor, cin geldiğinde ise aldırış

etmeden Kur'an okumaya devam ediyor. Cin Kur'an kelamını duyunca korkarak gidiyor. Sabah ahali geldiğinde onun ölmediğini görünce hükümdara götürüyorlar. Ebu'l-Berekât ise ona Müslümanlık çağrısında bulunuyor. Hükümdar gelecek aya kadar burada kalması ve cini tekrardan korkutması durumunda Müslüman olacağını söylemektedir. Ebu'l-Berekât gelecek ay tekrar put evine gider ve sabaha kadar Kur'an okumakta ama cin gelmemektedir. Böylece bütün bölge Müslüman olmuştur (İbn Battûta, 2021: 561-562).

“*Hokkabaz Hikâyesi*” hokkabazlar olağanüstü olaylarla insanları etkilemektedir. Onlardan biri birbirine geçirilmiş ahşap bir küreyi havaya kaldırmaktadır. Küre bir süre sonra gözden kaybolmaktadır. Sihirbazın çırağı ise yukarıya doğru yükselerek küreye doğru gider. Sihirbaz çırağını yanına çağırır. Ardından onun ellerini, ayaklarını, başını birbirinden ayırıp yere fırlatır. Sonra bu organları yeniden birleştirmektedir. Hokkabazın bu olağanüstü halleri onları ilk defa gören kişileri şaşırtmaktadır. Onları tanıyanlar ise tüm bunların bir oyun olduğunu bilmektedir (İbn Battûta, 2021: 625-626).

Günlük hayattaki hadiseleri konu alan kıssalarda insanların günlük yaşamlarında karşılaşılabilecekleri olaylar, başlarından geçen hadiseler, etkilendikleri durumlar, yaptıkları iyilikler, onların yaşadıkları tartışmalar gibi konular anlatılmaktadır.

El-Gırnâtî'deki [*Tezi Affan Kıssası*]nda Affan adlı biri önce kölesini azat eder ve ardından tanımadığı bir adama yardım etmektedir. Affan yaptığı iyiliklerden dolayı halk arasında sevilmiş ve öldükten sonra da insanlar onun mezarını ziyaret ederek dualar etmiştir. Affan Mısır'da terzidir ve kölesine ekmek pişirmesini söylediğinde kölesi yanlışlıkla onun değerli elbiseleri dâhil her şeyi yakmaktadır. Ancak Affan bu köleye kızmak yerine onu azat etmektedir. İnsanlar Affan'ın yaptığı hareketten dolayı ona olan sevgileri artmaktadır. Affan günün birinde tüccarlardan birinin mallarını satmak için Hindistan'a gitmektedir. Dönüşte de fırtınanın çıkmasından dolayı gemi onların yönünü Zencilerin Ülkesine çevirmektedir. Hükümdar burada herkesle sırayla görüşüyor, sıra Affan'a gelince hükümdar yerinden kalkarak onun elini ve ayağını öpmektedir. Hükümdar kendisinin Mısır'da azat ettiği kölesi olduğunu söyleyerek ona saygı göstermektedir. Ardından Affan'a değerli hediyeler ve köleler vererek onu memleketine göndermektedir. Affan bunlarla daha çok ev, dükkân yaparak fakirlere yardım eder. İnsanlar şimdi onun mezarının üzerine elbiseler bırakmakta ve halk pazartesi, perşembe günleri onu ziyaret ederek ihtiyacı olan malları almaktadır. İnsanlar onun yaptığı iyiliklerden dolayı mezarına uğrayarak dualar etmektedir (El-Gırnâtî, 2022: 173-178).

[*Zemzem Kuyusu ve Kubbesini Değiştiren Acem*] hikâyesinde anlatılanlara göre Harem-i Şerif'te halifenin izni olmadan kimse bir şey yenileyememektedir. Bunu yapabilecek kişi şehrin emirine çok yüksek bir miktar vermelidir. Acemlerden biri Zemzem kuyusunu ve

kubbesini beğenmeyince emire bunları değiştirmek istediği ve izin verdiği durumda kendisine de masraflar kadar ödeme yapacağını söylemektedir. Emir kendisine çok fazla para geleceğini hesaplayınca hemen kabul eder. Acem inşaata başlamakta ve muhasebeciler de hesapları tutmaktadır. İnşaat bittiğinde emir parasını almak için adamın yanına gittiğinde adam çoktan kaçmıştır. Adam kuyu ve kubbeyi değiştirdiği için büyük sevap kazanmıştır (İbn Cübeyr, 2020: 90-91).

[*Sümeysâtî ve Zimamüddâr*] adlı kıssada Sümeysâtî yardıma muhtaç Zimamüddâr'a yardım etmektedir. Zimamüddâr ise yaptığı iyiliklerden dolayı Sümeysâtî'ye bütün mal varlığını bırakmaktadır. Seyyah bu kıssa ile iyilik edenin iyilik bulacağı mesajını vermiştir. Sümeysâtî dindar bir kadındır. Bir gün evinin hizasında hasta bir adam bulup onu tedavi etmektedir. Adam iyileşince isminin Zimamüddâr olduğunu söylemektedir. O Abbasi halifesinin en yakın adamıdır ama bir nedenden dolayı kovulduğunu söylemektedir. Zimamüddâr kadına kendisinin öldükten sonra Bağdat'a evinin olduğu yere gitmesini ve bahçesinde gömülü olan hazineyi alıp iyi işlerde kullanmasını söylemektedir. Sümeysâtî adam ölünce Bağdat'a gider ve söylenen altınları alarak tekrardan Şam'a gelmektedir. Burada bir ev satın aldıktan sonra sufileri buraya yerleştirir. Kendisinin de buraya gömülmesini ve her cuma hatim indirilmesini emretmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 219- 220).

[*Kostantiniye Olayı*]'nın anlatıldığı kıssada Kostantiniye hükümdarının ölmesi üzerine küçük oğlunun düşmanları tarafından öldürülmeye çalışılması ve onun birçok maceradan geçtikten sonra tekrardan hükümdar olması anlatılmaktadır. Kostantiniye hükümdarı ölünce krallığı karısına bırakmaktadır. Hükümdarın yeğeni ülkeyi ele geçirmek için kadını öldürmüş ve onun çocuğunu da zincire vurmuştur. Adamın çocuklarından biri ona acımış ve zincirden kurtararak kaçırmış, çocuk bir adaya düşmüş ve buranın halkı onun kral olduğunu anladıklarında ona saygı duymaya başlamışlardır. Zamanı geldiğinde bu çocuk tekrardan hükümdar olmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 257-258).

[*Müslüman Adamın Savaşta Yardımı*] hikâyesinde Müslüman ve Hristiyanlar arasında yapılan savaşta Monchor adında bir Müslüman vardır. Savaş esnasında rütbece kendisinden üstün birisi atından düşünce Monchor hemen ona yardım eder ve onu esir edilmekten kurtarır. Atla kaçan soylu kral olunca kendisini kurtaran bu adamı arayarak zindandan çıkarmaktadır (Crucis, 2018: 91).

"*Takiyyüddîn Mısrî'nin Hikâyesi*"nde insanların kendisini ilgilendirmeyen işlere karışmaması gerektiği, tanımadığı insanları tehlikeye atacak sözlerin söylenmemesi gerektiği gibi mesajlar verilmektedir. Hikâyede Takiyyüddîn Mekke'de kendisini ilgilendiren veya ilgilendirmeyen her şeye karışırdı. Hacılarından birinin malını çalan çocuğun elinin kesilmesi

için emire baskı yapmaktadır. Çocuğu bırakmak niyetinde olan grup Takıyyüddîn'in sözleri yüzünden çocuğun elini keserler. Takıyyüddîn yüzünden eli kesilen çocuk intikam almak ister. Ancak Takıyyüddîn emir tarafından korunan biridir. O şehirden ayrıldığı bir vakitte eli kesilen çocuk onu bıçak ile öldürmektedir (İbn Battûta, 2021: 152-153).

“*Cemal Lûk'un Hikâyesi*”nde kurduğu tekkelerde fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayan eşkıyanın hikâyesi anlatılmaktadır. İran kökenli olan Cemal eşkıyalık yapmaktadır. Onun çatışma esnasında bir eli kesilmiş ve kesik el lakabını almıştır. Yanındaki kişilerle birlikte eşkıya yaparak halktan aldıkları ile zaviyeler inşa etmekte ve fakirlerin burada ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Kurduğu tuzaklar sayesinde askerleri yenmekte ve çölleri geçmektedir. Daha sonra yaptıklarından pişman olup yaptırdığı bir zaviyede hayatını ibadetle geçirmektedir. Öldükten sonra da kabri ziyaret edilir hale gelmiştir (İbn Battûta, 2021: 267).

“*İntihar Eden Şerifin Hikâyesi*” adlı kıssada iyilik yapmanın ve cömert davranmanın önemine değinilmektedir. Hikâyede Ali b. Mansûr adlı şerifin insanlara yaptığı iyilikleri, cömertliği, dünya malını umursamazlığı gibi konular anlatılmaktadır. İnsanların kendisi hakkında kötü şeyler düşünmesinden çok korkmaktadır. Şerif Çin’de bir handa kaldığı esnada hemşehrisinden borç para ister ama adam vermez üstelik ondan handaki odasının kirasını da zorla alır. Ali b. Mansûr buna çok üzülür ve odasına giderek intihar eder. Bu adam daha önce de birinden aldığı borç parayı ödeyemeyince intihar etmeye kalkışmış ve son anda kurtulmuştur (İbn Battûta, 2021: 348-349).

Çalışmamızda bu sınıflandırmalar dışında kalan başka kıssalar da bulunmaktadır. Bunlardan birer örnek tespit edildiği veya konuları bakımından herhangi bir sınıflandırmaya dâhil edilmediği için “Diğer” başlığı altında verilmiştir. Çalışmamızdaki Diğer Kıssalarda hayvanlar, mekânlar, tarihi olaylar, mezheplerle ilgili hikâyeler anlatılmaktadır.

[*Rahha Kuşu*] kıssasında Çin Denizi adalarındaki Rahha adlı kuş olağanüstü özellikleri anlatılmaktadır. Kıssaya göre insanlar bu kuşun tüyünden bir tane alınca ve bu kuşun etini pişirince başlarına felaketler gelmektedir. Mağripli biri Çin Adalarından bu kuşun kanadını getirmiştir. Bu adam Deniz yoluyla Çin’e giderken rüzgâr onları bir adaya atmaktadır. Adada su aradıklarında Rahha adlı kuşun yumurtasını bulmaktadırlar. Yumurtaya taş ve sopalarla vurduklarında içinden büyük bir civciv çıkmaktadır. Civciv’in tüyünden birini kopartmaktalar, etinin bir kısmını pişirmekte ve diğer etleri de gemiye yüklemektedirler. Ertesi gün bu eti yemelerinden dolayı sakallarının siyahladığını, saçlarının beyazladığını görmüşlerdir. Tencerede eti karıştırdıklarında kullandıkları dal parçasının da gençlik ağacı olduğunu söylemektedirler. Ardında Rahha kuşu süzülerek gelmekte ve onlar son anda kaçmayı başarmaktadırlar (El-Gırnâtî, 2022: 148).

[*Hindistan'daki Vezir ile Hekim*] adlı hikâyede Hindistan cevizinin dünyaya gelişi ile ilgili olay anlatılmaktadır. Hint hekimi ile padişah çok yakın arkadaşdır ancak hekim ile vezir arasında düşmanlık vardır. Hekim günün birinde padişaha vezirin kafasını kesmesi durumunda ulu bir hurma ağacının çıkacağını ve meyvesiyle tüm ülkeyi besleyeceğini söylemektedir. Sonuçta hekimin söylediğini yapan padişah onun kafasını kesmektedir. Hekim kelleyi gömer ve beyninin içine de hurma çekirdeği bırakır, böylece hindistancevizi dünyaya gelir (İbn Battûta, 2021: 255).

“*Tavşan Etiyle İlgili Bir Hikâye*”nde Mâlikî ve Hanefilerin namazları ve hayvan eti yeme ile ilgili olaylar anlatılmaktadır. Malikiler namazda iki elini yana saldıklarında Hanefiler onların Şii olduğunu zannetmektedir. Bu yüzden onlardan uzak durmaya çalışmaktadır. Malikiler Şii olmadıklarını söyledikleri halde Hanefiler buna inanmaz. Hanefi yöneticilerinden biri hizmetçisine bir tavşan verip onlara götürmesini istemektedir. Yönetici onların bu tavşanı yiyip yemeyeceğini öğrenmek istemektedir. Zira Şiiler tavşan eti yemezler. Malikiler bu tavşanı yediklerinde herkes onların Şii olmadığını anlamaktadır (İbn Battûta, 2021: 308).

“*Belh Mescidi'nin Yapılış Hikâyesi*”nde Belh Mescidini yapan kadının cömertliğinden ve iffetine düşkünlüğünden söz edilmektedir. Hikâyede Halife, Belh halkına kızdığı için ağır vergiler vermelerini emretmektedir. Belh Mescidini yaptıran ve emirin eşi olan kadın ise halktan ağır vergileri almaya gelen memurlara vergi yerine pahabiçilemez elbisesini vererek halifeye götürmelerini istemektedir. Kadının cömertliğinden etkilenen halife kadına elbisesini geri gönderir. Aynı zamanda kadının bu hareketinden dolayı o yıl halktan vergi almamaktadır. Kadın ise halifenin gözlerinin elbiseye değmesinden dolayı bu elbiseyi almak istemediğini söylemektedir. Elbisesini satarak elde edilen parayla bir mescit, ribat ve zaviye yaptırır. Artan parayı da mescidin ihtiyaçları için bir sütunun altına gömmektedir (İbn Battûta, 2021: 365-366).

“*Râfîzî Haydutlarının Hikâyesi*”nde haydutluk yapan adamların olayları anlatılmaktadır. Mes'ûd ve Muhammed'in kendileri gibi beş arkadaşı daha vardır. Bunlar sarp kayalıklarda yaşar, eşkıyalık yaparlar. Onların şöhretini duyan birçok eşkıya da onlara katılınca sayıları artmış ve bir bölgeyi ele geçirerek burada liderleri olan Mes'ûd'a sultan unvanını vermektedirler. Bunlar Râfîzî mezhebindedirler ve herkesi kendi mezhebine sokmaya çalıştıklarında halk ile çatışmalar yaşamaktadırlar. Hasan adlı birini de Halife ilan etmişlerdir. Râfîzîler Nîsâbûr'u ele geçirince Sultan Tugay Tûmûr onların üstüne bir ordu gönderir ancak ordusu yerle bir edilir. Bu saldırılar birkaç defa tekrarlanınca Melik Hüseyin onların kendi ülkesine de saldıracağını düşünerek hazırlık yapmaktadır. Bu iki grup

savaştığında Râfızîler büyük bir yenilgi almış ve liderleri de kaçmıştır. Melik Hüseyin aracılığıyla bu Râfızîler İslam'a ve halka zarar verememiştir (İbn Battûta, 2021: 367-369).

1.4.1.2. Seyahatnamelerdeki Kıssalarla İlgili Genel Değerlendirme

Bu bağlamda seyahatnamelerde kıssa örnekleri çokça kullanılmıştır. Seyyahlar anlattıkları olayları desteklemek ve söylediklerini inandırıcı kılmak için kıssa örneklerinden çokça yararlanmışlardır. Seyahatnamelerde anlatılan kıssalar konu çeşitliliği bakımından zengindir. Burada daha çok gündelik hayatta yaşanabilecek olaylar, dervişler, şeyhler, hükümdarlar ve sahabelerle ilgili kıssalar ön plandadır. Bu kıssalar seyyahların dikkatini çekmesi, onlarda merak uyandırması ve halk arasında anlatılan hikâyeler olmalarından dolayı kayda alınmıştır.

Seyahatnamelerdeki kıssalarda insanları kötü olaylara karşı uyarmak, iyi ve güzeli göstermek, karşılaştıkları olaylar karşısında düşünmelerini ve ibret almalarını sağlamak, adaletli olmalarını istemek, cömert davranarak insanlara yardımcı olmak, emanete sahip çıkmak gibi konularda insanlara ders vermek amaçlanmıştır. Anlatılan kıssalarda insanları düşündürürken öğretmek, öğretirken ders almalarını sağlamak vardır. Kıssalarla insanları tehlikeler karşısında uyanık hale getirmek ve onların mücadele etmeleri gerektiği istenmektedir.

Sahabeler etrafında gelişen kıssalarda sahabelerin dindar insanlar oldukları, bereketli ve saygın kişilikleri ile bilindikleri görülmektedir. Sahabeler peygamberin yakınında bulundukları için onlara saygısızlık yapılmamaktadır. Derviş, şeyh ve evliyalarla ilgili kıssalarda bereketli olduğuna inanılan insanların hikâyeleri anlatılmaktadır. Evliyalar Allah'a ibadet etmekte ve insanların sorunlarının çözümünde yardımcı olmaktadır. Bu kıssalarda evliyaların kerametlerinden ziyade bereketli yönü, saygı görmeleri, insanlara yardım etmeleri ön plandadır. Hükümdarlar etrafında gelişen kıssalarda hükümdarların halka karşı sorumlu oldukları, fakirlere yardım etmeleri ve ülkesini adaletle yönetmeleri gerektiği anlatılmaktadır. Olağanüstü olaylar etrafında gelişen kıssalarda büyücülerin, cinlerin insanların karşısında yaptıkları sihirler ve onları şaşırtmaları anlatılmaktadır. Günlük hayattaki olayları konu edinen kıssalarda insanların zor durumda olanlara yardım etmesi ve iyilik yapanın iyilik bulacağı anlatılmak istenmektedir.

Çalışmamızda özellikle İbn Battûta hikâye örneklerine geniş yer vermiştir. Müellif hükümdarların saraylarında bulunduğu sırada hükümdarları daha yakından tanıyıp onların sevgisini kazanmak için onlarla ilgili hikâyelere yer vermiştir. Seyyah hediye almayı seven biri olduğu için aldığı hediyeler karşısındaki sevincini göstermek istemiş ve konuyla ilgili

hikâyeleri aktarmıştır. Seyyah insanların cömert olması ve yardıma muhtaç olanlara yardım edilmesi gerektiğini hikâyelerle insanlara göstermek istemektedir. O büyücülerin ve sihirbazların olağanüstü özellikleri karşısında şaşkınlığını anlatmak için hikâyeler anlatmıştır. Büyücülerin gösterdiği olağanüstü halleri insanlara anlatmaktadır. Seyyah şeyh ve dervişlerin yanında bulunduğu sırada onlarla ilgili bazı hikâyelere şahit olmuş ve bu hikâyelerden etkilenip eserinde anlatmıştır.

İbn Battûta geçmişte yaşanmış ve halk arasında duyduğu hikâyeleri anlatırken hikâyeye “anlatılanlara göre” veya “bana söylenenlere göre” şeklinde başlamaktadır. Seyyah kendisinin bizzat şahit olduğu hikâyeleri anlatırken söze bu şekilde başlamamaktadır ve olayları olduğu gibi anlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AD VERME GELENEĞİ

2.1 Ad Verme Geleneği Hakkında Genel Bilgiler

Toplumlar tarih boyunca adlara büyük önem vermiştir. Adını alan kişi bireysel ve toplumsal olarak varlığını kazanmaktadır. Adlar gelişigüzel verilmez ve her ad bir hikâyeye sahiptir. Canlı-cansız her varlık ve nesnenin bir adı vardır ve bunlar belirli etmenler sonucu verilmiştir. Sedat Veyis Örnek'e göre ad vermede çeşitli etmeler rol oynamaktadır. Bunlarda "çocuğun doğduğu gün, zaman, ay ve mevsim; doğum yapılan yer; doğduğu sıradaki olaylar; kimi kişilere karşı duyulan hayranlık, şükran ve minnet duyguları; gelenekler; ailenin varıllığı, yoksulluğu; daha önceki kardeşlerinin yaşayıp yaşamadıkları" gibi etmenler etkilidir (2016: 207-208).

Adların verilmesinde dinlerin ya da inanç sistemlerin etkisi önemli bir yere sahiptir. Kutsal kabul edilen din toplumun inanç boyutunu yansıtmışından dolayı ad ile ilişkili olmuştur. Kişiye yapılacak büyü onun adı üzerinden yapılır. Yeni doğan çocuklara türbelerde yatan kişilerin adları veya toplumdaki önemli din adamlarının adları verilmesi o çocukların tehlikelerden korunmasına bağlanır. Bundan dolayı yaşamı kolaylaştırmak için verilen adlar köken itibarıyla dini veya inanç yönünden etkili olabilmektedir (Yeşildal, 2018: 50-51). Bunun sonucunda da insanlara kutsal olanı yaşatma ve kutsal olana saygıdan dolayı adlar verilebilmektedir.

İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmak ve doğada bulunan her nesneyi kolayca tanımlamak için gördükleri her şeyi adlandırmak zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı onlar ad vermeyi önemli bir gelenek olarak görmektedir. Adların verilmesinde toplumların dünyaya bakış açılarını, sosyokültürel yapılarını, serüvenlerini görmek mümkündür. Adlar eski dönemlerden beri çeşitli törenlerle yapılmakta ve bu törenlerde onların dinsel büyüsel inanışlarına dair unsurlar yer alabilmektedir (Türktaş, 2019: 42-43). Adlar belirli olay ve olgulara göre verilmektedir. Bir toplumda verilen adlara bakarak o toplumun kültürel yapısı hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Eski Türklerde adların verilmesine büyük önem verilmekte ve çocuklara verilen adlarda merasimler yapılmaktadır. Adlar verilirken toplumların inandıkları kutsal değerler, yaşanan ve başlarına gelen olaylar, hastalıklar gibi çeşitli etkenler ön planda tutulabilmektedir. Adların verilmesinin önemine şöyle değinmek de mümkündür:

“Türklerdeki kişi adları toplumun çeşitli gruplarını, onların dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini, inançlarını kapsamakta ve yansıtmaktadır. Kullanılan kişi adları, hükümdarlarla sade vatandaşlar ve zengin insanlar ile fakir insanlar arasındaki farklılıkları dahi adın yapısı, içeriği ve diğer özellikleri ile belirtmektedir.” (Abdurrahman, 2004: 128).

Çocuklar hastalık, felaket ve kötü ruhlardan korunmak için ad alabilmekte veya çocukların adları değişebilmektedir. Bundan dolayı ad verme ile halk inançları bir ilişki içinde olmuştur. “İsimler kişiliğin karakterlerini yansıtır. Bazı dinî inançlarda (Yahudilikte) hastalandığı zaman kişinin ismi değiştirilerek hastalıktan kurtulacağına inanılır.” (Akıncı, 2021: 64).

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikayeleri Oğuz Türklerinin diğer boylarla mücadelesini, savaşlarını anlatmaktadır. Eserde kahramanların belirli olaylar karşısında aldıkları adlar vardır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu hikâyesine göre çocuklar on beş yaşına geldiğinde ve bir marifet gösterdiğinde ad almaktadır. Dirse Han’ın küçük oğlu Akmeydan’da kimsenin yenemediği Bayındır Han’ın azgın boğasını tek başına ve yiğitçe yenmektedir. Oğuzlara göre ad veren kişi Dedem Korkut’tur. Dedem Korkut “Hey Dirse Han! Senin oğlun Bayındır Han’ın azgın boğasını öldürdü. Cümle âlem oğlunun yiğitliğini gözleriyle gördü. Bu oğlan artık ad almayı hak etti. Oğlunun adı bundan sonra Boğaç olsun. Adını ben verdim. Yaşını Allah versin.” diyerek çocuğa hak ettiği adı vermektedir (Teyek, 2017: 17-19). Bay Büre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu hikâyesinde Bay Büre’nin oğlu babasının bezirgânlarını ve onların mallarını düşmanlardan yiğitçe kurtarınca ad almayı hak etmektedir. Oğul düşmanlara karşı zafer kazanmakta, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmektedir. Oğuzlara göre çocuk kahramanlık göstermeden ad alamaz. Bu çocuk ise on beş yaşına kadar ad almamıştır. Bay Büre oğlu ad alacağı esnada Oğuz’un bütün beylerini ziyafete çağırmaktadır. Dedem Korkut ise bu ziyafete gelerek dua edip çocuğa Bamsı Beyrek ismini vermektedir (Teyek, 2017: 47-50).

Oğuz Kağan’ın Uygur varyantına göre Oğuz Kağan ile Urum Kağan savaşmış ve Urum Kağan kardeşi Uruz Kağan ile kaçmaktadır. Uruz şehri koruması için oğlunu şehirde bırakır. Ancak Oğuz Kağan bu şehre yaklaştığında Uruz Kağan’ın oğlu Oğuz Kağan’a altınları göndererek onunla dost olmak istediğini söylemektedir. Oğuz Kağan ise şehri iyi koruması ve dost olmak istemesinden sonra ona Saklap ismini vermiştir. Bu destana göre insanların yaşamlarında göstermiş oldukları özellikler onların ad almalarında etkili olmaktadır. Uruz’un oğluna verilen ad onun sadık, ve bulunduğu yeri iyi korumasından gelmektedir. Destanın devamında ise Oğuz Kağan İtil denilen ırmağa yaklaşıncı bu ırmaktan nasıl geçeceğini düşünmektedir. Uluğ Ordu Beg adındaki akıllı olan asker ağacın dallarını bir araya getirerek

ırmağı kolayca geçmektedir. Oğuz Kağan ise ona burada yurt tutup bey olmasını söylemekte ve ismini de Kıpçak Beg koymaktadır (Bang ve Arat, 1936: 21-23).

Ad almada önemli bir yer tutan lakaplar sosyo-kültürel ve sosyal psikolojik işlevlere sahiptir. Türk kültüründe toplumlar arasında uzun yıllardan beri kullanılan lakaplar onların kültürlerini de yansıtır. Lakaplar insanların isminin yerine söylendiği zaman o kişiyi çağırıştırır. Böylece isim görevini üstlenmektedir. Belli bir yaşa gelen çocuk kahramanlık gösterdiğinde ona lakap verilmektedir. Devlet yöneticilerinin ve askerlik görevini yapanların rütbelerine göre de lakaplar verilmektedir. Bundan dolayı lakaplar isim gibi kullanılıp kişilere verilen ad haline gelmiştir. Kişiler fiziki yapılarına, konuşma tarzlarına, yaşayış biçimlerine ve gösterdikleri kahramanlıklara göre lakaplar alabilmektedir (Doğru, 2020: 12-15). Lakaplar kişilerin gerçek adının yerini tutabilir ve bu kişiler zamanla o lakapla anılabilir. Aynı zamanda kişilerin gerçek adının önüne veya arkasına gelerek adıyla birlikte de kullanılabilir. Böylece lakaplar toplumların her döneminde farklı durumlarda kullanılmıştır.

2.2. Seyahatnamelerde Ad Verme Geleneği

2.2.1. Kişi Adları

Seyahatnamelerdeki kişi adları ile ilgili örnekler İbn Battûta Seyahatnamesi'nde yer almaktadır. Diğer seyahatnamelerde kişi adları ile ilgili örnekler bulunmamaktadır.

İbn Battûta'da tespit ettiğimiz kişi adları bir hikâye sonucu verilmiştir. Bu isimlerin verilmesinde etkili olan etmenler birbirinden farklılık göstermektedir. Bunlar arasında doğum anında eve ilk giren kişinin veya göze ilk görünen nesnenin adının verilmesi, yer adlarının kişilere ad olarak verilmesi, aile bireylerinden birine benzemesinden dolayı çocuklara ad verilmesi, insanların yaşının onlara ad olarak verilmesi, halk inanışlarına bağlı olarak ad verilmesi gibi çeşitli etmenler etkilidir.

İnsanlar sadece doğum esnasında değil ileriki yaşlarında da isim alabilmektedir. Buna göre insanlara isim vermenin belirli bir zamanı yoktur. İsimler onların toplumdaki kimliğini yansıtmaktadır.

İncelediğimiz seyahatnamelerde kişilere verilen adlarla ilgili bulunan örnekler şunlardır:

Doğum esnasında ad verilirken eve ilk giren kişinin veya göze ilk görünen nesnenin adı verilebilmektedir. Tatarlarda çocuk doğduğunda eve ilk giren kişi “*Harubende*” adında birisi olduğu için çocuğa onun ismi verilmiştir. “Haru” Farsça “eşek” demektir. Kelimenin tam karşılığı ise eşek hizmetçisi şeklindedir. Halkın bazılarına göre ismin asıl şekli

Hudâbende olarak bilinmektedir. İsim daha sonra değişerek Harubende haline gelmiştir (İbn Battûta, 2021: 222).

“*Kazan/Kazgan*” isminde ise çocuk doğduğunda bir cariyeye elinde tencere ile eve girdiği için çocuğa tencere anlamına gelen *Kazgan* ismi verilmiştir. Tatarlarda çocuk doğduğu esnada cariyeye, büyük tencere anlamına gelen *kazan* ile içeri girince çocuğa bu isim verilmiştir (İbn Battûta, 2021: 222).

İnsanların doğduğu yer onlara ad olarak verilebilmektedir. Çocuk karargâhta doğduğu için ona karargâh anlamına gelen “*Urducâ*” ismi verilmiştir. Bu isim kız çocuklarına verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 323).

Kişilerin yaşadığı yerler onlara ad olarak verilebilmektedir. “*Râbia Bedeviyye*” adlı kadın çölde yaşamasından dolayı ona çöl anlamına gelen *Bedeviyye* ismi verilmiştir. İsmi tam karşılığı Çölde Yaşayan *Rabia* şeklindedir. Bu mübarek kadının türbesi ziyaret edilen yerlerdendir (İbn Battûta, 2021: 66).

Çocuğun ailenin diğer bireylerinden birine fiziksel olarak benzemesinden dolayı o aile bireyinin adı çocuğa verilebilmektedir. Hz. Ali ve Fatıma’nın kızı olan *Zeyneb*, Peygamber’in kızı olan *Ümmü Külsûm*’e benzediği için “*Ümmü Külsûm*” adını almıştır (İbn Battûta, 2021: 108).

İnsanların yaşı kendisine isim olarak verilebilmektedir. “*Sîsâdsâle Şeyh Atâ Evliyâ*” adındaki şeyh üç yüz yaşında olduğu için Fars dilinde üç yüz anlamına gelen *sîsâdsâle*, halk tarafından şeyhe isim olarak verilmiştir. Halk şeyhi bu yaşıyla tanınmaktadır. Şeyhin yaşı isim olarak kalıcılışmaktadır (İbn Battûta, 2021: 375).

Toplumların halk inanışları onların ad verme geleneğine yansiyabilmektedir. Bazı toplumlar fala bakarak çocuklara isim verebilmektedir. “*İt Küçücük*” ismi fal bakma sonucu verilen bir isimdir. Seyahatnameye göre bu ismin verilmesinde Türklerin de Araplar gibi fala bakması etkili olmuştur (İbn Battûta, 2021: 324).

Bir bölgede hükümdar ailesinden bir çocuğa isim verilirken onların soyluluk dereceleri ön planda tutulabilmektedir. “*Tîn Bek*” isminde “*Bek*” kumandan demektir ve bu çocuk hükümdarın büyük oğludur. “*Tîn*” ise beden anlamına gelmektedir. İsmi tam karşılığı “*Emîrû’l-cesed* (teni yöneten)” şeklindedir. Kardeşinin adı ise *Cânî Bek*’tir. “*Cân*” ruh demektir ve hükümdarın diğer oğludur. *Emîrû’r-ruh* (ruhu yöneten) şeklinde isimlendirilmiştir. *Bek* onlarda hükümdar çocuklarına verilen bir isimdir (İbn Battûta, 2021: 324).

2.2.2. Yer Adları

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yer adları ile ilgili hikâyeler bulunmaktadır. Seyyahlar gezip gördükleri yerleri anlatırken bu yerlerin adlarının halk arasındaki hikâyesini öğrenerek eserlerinde kaydetmişlerdir. İncelediğimiz seyahatnamelerde şehir, mahalle, köy, ada, dağ, tepe, kale, ev, mescit ve kilise gibi yer adlarıyla ilgili örnekler tespit edilmiştir.

Seyahatnamelerde yer adlarını alınmasında çeşitli etmenler etkili olmuştur. Hükümdarların o yeri kurması, bölgedeki önemli kişilerin isminin yaşadığı yere verilmesi, mescit, köprü, kalelerin zamanla o bölgeye isim olarak verilmesi, halk inanışlarının etkisi, bölgede yaşanan tarihi olaylar veya savaşlar gibi etmenler etkili olmuştur. Bazı yerlerde bulunan önemli türbelerin ve mezarların halk tarafından uğur ve bereket getirdiğine inanılmış ve bu bölgeler insanlar tarafından yaşanılacak yer haline getirilmiştir. İnsanlar zamanla türbesi bulunan kişilerin adlarını da o bölgeye vermiştir. Bir coğrafyada yaşayan halkın ismi o ülkeye verilebilmektedir. Böylece ülke kendi halkının ismiyle anılmaktadır. Hayvanların bazı yerleri kendilerine mesken etmelerinden dolayı o hayvanların adları yaşadıkları yerlere verilebilir. Böylece yer adları farklı nedenlerle oluşabilmekte ve zamanla kalıcı hale gelmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde yer adlarıyla ilgili tespit edilen örnekler şunlardır:

Bazı şehirler isimlerini kurucularından veya o bölgeyi yerleşime açan kişilerden alabilmektedir. Halk zamanla şehri kurucusunun adıyla kalıcı hale getirmektedir. “*Akhmim Şehri*” Yukarı Mısır’da olan bir şehirdir. Akhmim, Mısır sultanının kardeşidir ve o bu bölgeyi mesken haline getirdiği için şehir onun adıyla kalıcılaştırmıştır (El-Gırnâtî, 2022: 124-125).

“*Antakî Kilisesi*” denilen yer “Circis b. Mihail el-Antakî tarafından Temim b. Muiz b. Bâdis, II. Roger zamanlarında kurulmuştur.” Kilise de bu adamın ismiyle anılmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 253).

“*Câm Şehri*” adını şehri kuran kişiden almıştır. Şehri Allah dostlarından ve halk arasında sevilen şeyhlerden olan Şihâbeddîn Ahmed Câm kurmuştur. Şeyh bu şehirde yaşayarak yönetimi elinde bulundurmaktadır. Halk bu şehri onun adıyla kalıcılaştırmaktadır. Şeyhin ölümünden sonra şehri onun torunları yönetmektedir (İbn Battûta, 2021: 455).

“*Tuğlukabâd Şehri*” Hindistan sultanının adı olan Tuğluk isminden gelmektedir. Şehri Sultan Tuğluk kurmuştur ve kurulma hikâyesi de insanlar tarafından anlatılmaktadır. Seyyahın kaydettiği hikâye şöyledir:

“Bir gün Sultan Kutbeddîn’in huzuruna çıkan Tuğluk şöyle der:

"Ey Hônd-ı Âlem! (:Cihan Hükümdarı) burada bir şehir kurarsan gayet yerinde bir iş yapmış olursun!" Kutbeddîn bu söze alaylı cevap verir:
 "Eh, sen hükümdar olduğun zaman yaparsın bunu!" Hak Teâlâ'nın izni ve takdiri ile Tuğluk tahta geçince bu şehri inşa eder ve kendi adını verir!" (İbn Battûta, 2021: 398).

Bir bölgede yaşayan peygamber, din adamları veya o bölgede türbesi, mezarı bulunan saygın kişilerin isimleri yaşadıkları yerlere verilebilmektedir. İnsanlar bu din adamlarına, şeyhlere, dervişlere duyduğu saygı ve onların dini vasıflarından dolayı isimlerini bulundukları bölge ile kalıcılaştırmaktadır. "*Mescidu'n Danyal*" ismini Danyal Peygamber'in cesedinin bulunduğu mescitten almaktadır. Danyal rüya yorumlayan, bereketiyle bilinen, dini vasıfları olan bir peygamberdir. Peygamber mermer levhalarla yapılan sandık ile nehrin altına gömülmüştür. Nehrin yakınına da mescit yapılmıştır. Zamanla mescit peygamberin adıyla anılır hale gelmiştir (El-Gırnâtî, 2022: 171).

"*Abdeyn Suyu Başı*" isminde ise Abdeyn iki köle anlamına gelmektedir. Bu iki köle susuzluktan ölünce onları öldükleri yere gömerek bu bölgeye de onların adı verilmiştir (İbn Cübeyr, 2020: 41).

"*Ebû Hanîfe Mahallesi*" isminde ise büyük imamlardan Ebû Hanîfe'nin mezarı bu mahallede olduğu için halk mahalleyi bu değerli imamın adıyla bilmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 168).

"*Yunus Çeşmesi*" ismini Yunus Peygamberin kavmiyle dua ettiği yerden almaktadır. Yunus Peygamber burada Allah'a üzerlerindeki azabı kaldırması için dua etmektedir. Buraya yakın bir yerde bir çeşme vardır. Yunus Peygamber duadan sonra halkına bu suda temizlenmeleri ve tövbe etmelerini istemektedir. Halk tövbe ettikten sonra tepeye çıkmaktadır. Çeşme Ninova şehrinde bulunmaktadır. Halk tarafından bu çeşme Yunus Peygamberin adıyla bilinmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 176; Crucis, 2018: 65; İbn Battûta, 2021: 229).

"*Maarratü'n-Numân*" isminin aldığı yerlerden söz edilmektedir. Rivayete göre bu isim peygamberin yakın arkadaşı Nu'mân b. Beşîr Ensârî oğlunu kaybettikten sonra Maarra denilen yere gömerler. Bundan dolayı bölge onun mezar yerinin ismiyle anılmaktadır. Burası önceden Saraylar şehri diye de bilinmektedir. Başka bir rivayete göre ise şehre bakan dağlardan birinin ismi Numan olduğu için şehre de Maarratü'n-Nu'mân (Numan Dağı) denildiği söylenmektedir (İbn Battûta, 2021: 75).

"*Daru's-Siyâde (Seyyidler Konağı)*" ismine göre Sivas'ta bulunan bir medresede Peygamber soyundan gelen misafirler konakladığı için bu isimle anılmaktadır. Seyyid ismi peygamberin soyundan gelen kişilere verilmektedir. Burada peygamber soyundan gelen

kişilere hizmet edilmekte, ihtiyaçları karşılanmaktadır. Konak seyyidler için hizmet vermektedir (İbn Battûta, 2021: 285).

“*Hacı Tarhân (Astrahan) Şehri*” ismindeki şehir sufi olan Türk hacı oraya yerleşmesinden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır. Sufinin hürmetine sultan bu bölgeyi vergiden muaf kılmıştır. Halk sufinin etrafında büyük bir kasaba kurmuş ve bu kasaba zamanla genişlemiştir (İbn Battûta, 2021: 329).

“*Zeydeyn (İki Zeyd)*” ismi “Peygamberimizin yakın dostlarından olan Zeyd b. Sâbit Ensârî ile Zeyd b. Erkam Ensârî’nin kabirleri orada bulunduğu için şehir bu ismi almış yani “İki Zeyd” diye adlandırılmış.” (İbn Battûta, 2021: 213).

“*Bilâd-ı İbn Ya’kûb*” ismini Yemen’de hükümdarlık yapan İbn Ya’kûb’un burada oturmasından dolayı bu adı almıştır (İbn Battûta, 2021: 239).

“*Osman b. Affan Mısri Semti*” ismi bölgeye tüccarlık yapmaya gelen adamın burayı beğenmesi ve kendine yurt edinmesinden gelmektedir (İbn Battûta, 2021: 623).

Bir bölgede bulunan cami, minare, kubbe, gibi yapıtlar şekil olarak benzetildikleri hayvan veya cansız varlıkların adıyla anılabilir. İnsanlar doğada bulunan çeşitli varlıkların şekillerini yaptıkları mimari yapılara taşıyabilmektedir. “*Kubbetü’n-Nesr (Kartal Kubbesi)*” Şam’da bulunan bir camidir. Caminin dış tavanı çeşitli süslerle yapılmaktadır. Kubbesi ise uçan bir kartal gibi yapılmıştır. Bu benzerlikten dolayı halk buraya kartal demektedir (İbn Cübeyr, 2020: 198; İbn Battûta, s. 99).

“*Akdâm Mescidi (Ayaklar Mescidi)*” denilen yer Şam’ın kutlu mekânlarından biridir. Bu mescitte bulunan bir taşta Hz. Musa’nın ayak izi olduğu söylenmektedir. Bundan dolayı da mescide ayak anlamına gelen “Akdâm” ismi verilmiştir (İbn Battûta, 2021: 108).

“*Kurûn Minâresi (Boynuzlu Minare)*” denilen mekân etrafı geyik boynuzlarıyla çevrili olduğu için minareye boynuz anlamına gelen Kurûn isim verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 174).

“*Sakarî Nehri (Cehennem Nehri)*” Sakarya’da bulunan bir nehirdir. Bu nehir çok hızlı akmakta ve nehir görünüşü olarak korkunç, tehlikeli bir yere benzemektedir. Bundan dolayı halk nehri sakar anlamına gelen cehennem kelimesiyle bilmektedir (İbn Battûta, 2021: 298).

Toplumdaki dinsel-büyüsel inançlar etrafında gelişen bazı inanmalar yaşandığı bölgeye isim olarak verilebilir. “*Davul Dağı*” denilen dağ Peygamber’in zafer kazanmasına sevinen bir dağdır. Bu dağ her cuma günü kazanılan zaferden dolayı davul sesine benzer ses çıkardığına inanıldığı için bu isimle anılmıştır (İbn Cübeyr, 2020: 138-139; İbn Battûta, 2021: 133).

Bir bölge orada yaşayan milletin adıyla adlaşabilir. “*Deşt-i Kıpçak (Kıpçak Sahası, Alanı, Bölgesi)*” denilen yerde Kıpçak halkı yaşadığı için bölge bu halkın ismiyle anılmaktadır. Deşt kelimesi bozkır, alan demektir (İbn Battûta, 2021: 310).

“*Rum Diyarı*” denilen yerde Rumlar yaşadığından dolayı bölge bu halkın ismiyle anılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 273).

Hayvanların adalarda çokça bulunması ve bu hayvanların adaları kendilerine yaşam alanı edinmesinden dolayı ada o hayvanın ismiyle anılabilir. “*Ceziretü't- Tuyr (Kuş Adası)*” denilen ada ismini o bölgede yaşayan kuşlardan almıştır (İbn Battûta, 2021: 230).

Bazı yerlerin adlandırılmasında o bölgeyle özdeşleşen yiyecekler etkili olabilmektedir. “*Eşmünü'r-Rummân*” denilen yörede çok fazla nar yetiştiği için yöreye nar anlamına gelen Rummân ismi verilmiştir (İbn Battûta, 2021: 43).

Bazı yerler isimlerini o bölgede çokça bulunan değerli eşyalardan alabilmektedir. “*Hûr-ı Yâkût (Yakut Körfezi)*” denilen körfezde yakut bulunmasından dolayı bu isimle anılmıştır (İbn Battûta, 2021: 580).

“*Kubûr-i Âşıkân (Sevgililer Mezarı)*” denilen yer ismini o bölgede yaşayan bir hikâyeden almaktadır. Bu hikâyeye göre Vezir Hvace Cihan'ın yeğeni dayısını öldürerek bütün malını almak ve Ma'ber'de isyan eden adamın yanına gitmek ister. Haberi erkenden alan dayısı ise hemen harekete geçer ve yeğeni ile onun yanında bulunan kumandanları yakalayarak hükümdarın önüne götürür. Hükümdar kumandanları öldürür, vezirin yeğenini de ona bırakır. Vezir de yeğenin idam edilmesi ister. Yeğen idam edilmeden önce cariyesi o gece yanına gelir. İki birbiriyle kucaklaşıp ayrılırlar. Daha sonra yeğeni fillerin önüne atarak parçalatırlar. Adamın derisi yüzülmüş ve içine saman doldurulmuştur. Sevgilisinin ölümüne dayanamayan cariyeye gece yarısı dışarıya çıkarak sevdiği adamın katledildiği yere yakın olan kuyuya kendini atar. Ertesi gün kızın cesedi fark edilip kuyudan çıkarılır. Kız sevgilisinin gömüldüğü mezara defnedilir. Bu yüzden halk o noktaya kubûr-i âşıkân (sevgililer mezarı) adını vermiştir (İbn Battûta, s. 529-530).

“*Halep Şehri*” ismine göre Halep İbrahim Peygamber'in yaşadığı şehirdir. Peygamber burada hayvanlarından süt sağmakta ve bu sütü ihtiyacı olan fakirlere dağıtmaktadır. Fakirler de sürekli “süt veren” anlamına gelen Halep deyince şehrin adı Halep olarak kalmıştır (İbn Cübeyr, s. 189; İbn Battûta, 2021: 79).

“*Nohut Tarlası*” denilen hikâyede Hz. İsa ve çitçi arasında geçen olay anlatılmaktadır. Bölgeye ismini de veren hikâyeye şu şekildedir:

“Oradan *nohut tarlasına* vardık. Bu arazi nohut şeklinde küçük taşlarla örtülüydü. Bu yerin ahalisinin dediğine göre, İsa bir defasında buradan geçerken, tarlaya nohut eken çiftçiye, “Ne ekiyorsun?” diye sorunca, çiftçi “Taş ekiyorum,” diyerek yanıtlamıştı. İsa bunun üzerine, “O halde mahsul olarak taş toplayacaksın,” demişti. O günden itibaren bu tarlada taştan başka şey yetişmezmiş.” (Crucis, s. 34).

“*Hindûkûş*” denilen yer soğuk havasıyla bilinmektedir. İnsanlar buradaki kar ve soğuk havadan dolayı çok çabuk ölmektedir. Bundan dolayı buraya “Hind halkını öldüren” anlamına gelen *Hindûkûş* denilmektedir (İbn Battûta, 2021: 374).

“*Kuh-ı Süleyman*” denilen yerde rivayete göre Hz. Süleyman bir dağa çıkıp Hindistan’a bakarak buranın karanlıklar içinde olduğunu görünce bu şehre girmekten vazgeçmiştir. Peygamber bu şehre girmeyince bulunduğu dağdan geri dönmüştür. Halk ise buraya Farsça dağ anlamına gelen “Kuh” denilmektedir (İbn Battûta, 2021: 376).

“*Cebel-i Târik (Târik Dağı)*” denilen yere göre Târik b. Ziyâd Endülüs’e doğru hareket ettiğinde bu bölgeden geçmiştir. Burası aynı zamanda Târik b. Ziyâd’ın fethinin başlangıç yeridir. Bundan dolayı da halk buraya onun ismini vermektedir (İbn Battûta, 2021: 652).

2.2.3. Lakaplar

İbn Cübeyr, Carpini ve İbn Battûta seyahatnamelerde lakaplarla ilgili örneklerde çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Bu seyahatnamelere göre insanlara mevkilerinden, yaşadıkları yerlerden, mesleklerinden, fizyolojik kusurlarından dolayı lakaplar verilebilmektedir. Bu lakaplar bazen onların isimleriyle birlikte söylenmekte bazen de isimlerinin yerini tutmaktadır. İnsanlar lakaplarını hemen almamakta, onlar lakaplarıyla toplum arasında tanındığında lakap almaktadırlar.

İncelediğimiz seyahatnamelerdeki lakaplar toplumun her kesimi için kullanılmıştır. Lakaplar devlet adamları, din adamları, kadınlar, erkekler, köleler olmak üzere toplumdaki insanların kimliğini temsil etmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde lakaplarla ilgili bulunan örnekler şunlardır:

Çalışmamızdaki seyahatnamelere göre insanlar askeri rütbelerine, mevkilerine göre lakaplar alabilmektedir. “*Kağan*” ismine göre Çin’de hükümdarlar Kağan şeklinde unvan almaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 627).

“*Han*” imparator demektir. Moğollar hükümdarlarına Han şeklinde hitap etmektedirler. Moğollar hanlarını Tanrı’nın oğlu olarak görülmekte ve han insanlardan bu şekilde kendilerini çağrılmasını istemektedir. Hindistan’da da en büyük sultana Han unvanı verilmektedir (Carpini, 2021: 148; İbn Battûta, 2021:178).

“*Baycu Noyan*” ismine göre Noyan rütbesi askeri komutanlara verilen bir unvandır (Carpini, s. 148-149).

“*Togay Hatun Ağa*” lakabına göre Irak’ta hükümdarla ilişkisi olan kadın erkek herkese “Ağa” lakabı verildiği için bu kadına da Ağa denilmektedir (İbn Battûta, 2021: 285).

“*Emir-i Tûmân*” ismine göre “on bin atlı askeri yöneten kumandana Emir-i Tûmân”, (:tümen beyi)” unvanı verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 326-327).

“*Ümera-yı Hezâre*” askeri rütbesi için “bin kişilik birliklerin komutanına” bu unvan verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 327).

İnsanların yaşadığı yerler kendisine lakap olarak verilebilir. Onlar hem kendi adları hem de yaşadığı yerin adıyla tanınabilmektedir. “*Zübeydî*” olarak bilinen Ebû Abdullah b. Muhammed Zübeyd köyünde doğduğu için halk arasında kendi isminin yanında bu lakabı da almıştır (İbn Battûta, 2021: 21-22).

“*Dımaşkî*” olarak bilinen Alemüddîn Ebû Muhammed ünlü bir din adamıdır. Bu adam Endülüs’ten Dımaşk (Şam) şehrine gelmiş ve burayı yurt edinmiştir. Bundan dolayı halk ona Dımaşkî lakabını vermiştir. Onun “uzun adı şöyle: Ebû Muhammed Kasım b. Muhammed b. Yusuf Birzâlî İşbîlî Dımaşkî.” (İbn Battûta, 2021: 115).

“*Gârî (Mağaralı)*” lakabıyla tanınan Kemâleddîn Abdullah Allah’ın sevgisini kazanmaya çalışan ve Allah dostlarından biri olan din bilginidir. “Bu adam, Şeyh Nizâmeddîn Bedvânî’nin (:Bedâunî’nin) Dihlî şehri dışında zaviyesi yakınında bulunan bir mağarada kaldığı için “Gârî” yani mağaralı lakabıyla ünlenmiştir.” (İbn Battûta, 2021: 403).

“*Sarsarî*” ismindeki bir fakih Bağdat’ta bulunan Sarsar’dan Kûfe’ye gelince buradaki halk ona geldiği yer olarak bilinen Sarsarî lakabını vermiştir (İbn Battûta, 2021: 543).

İnsanların gündelik hayatta yaptığı iş, uğraş ve meslekleri onlara lakap olarak verilebilir. Çalışmamızda bulunan bu lakap örneklerine göre insanlar meslekleriyle halk arasında tanındığında ve bu mesleklerini uzun yıllar yaptığında lakap almaktadır. “*Nakkar (Davula Vuran)*” ismindeki kişi davula merakıyla bilinmekte ve gittiği yerlerde davul çalmaktadır. Halk onu edindiği bu mesleğiyle çağırmakta ve bu ad ona zamanla lakap olarak geçmektedir (İbn Battûta, 2021: 178).

“*Hvâce Cihân (Cihanın Başı, Cihanın Hocası)*” isminde Hindistan’daki vezir olan Ahmed b. Ayâs’ın lakabından söz edilmektedir. Padişah Ahmed’i “hvâce Cihân” şeklinde çağırılmaktadır. Halkın da bu şekilde çağırmasını istenmektedir. Bu lakabı ona padişah vermiştir. Hükümdar birini farklı bir unvanla adlandırdığında halk da bu şekilde adlandırmak zorundadır (İbn Battûta, 2021: 179).

“*Mevlânâ Bedreddîn*” ismine göre Hindistan’da eğitim işleriyle uğraşan öğretmen veya öğrencilere “Mevlana” lakabı verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 492).

İnsanlara vücutlarının herhangi bir yerinin kesik olması, onların fizyolojik bir özrünün bulunması gibi kusurlarından dolayı lakap verilebilir. “*Cemal Lûk (Kesik Elli Cemal)*” adlı kişi eli kesik olmasından dolayı kesik anlamına gelen Luk lakabını almıştır (İbn Battûta, 2021: 267).

“*Şeyh Şemseddîn Kerden Burîdâ*” adlı kişi boğazında kesik olmasından dolayı kesik boğaz anlamına gelen Kerden Burida lakabını almıştır. “Kerden” boyun demektir, “Burîdâ” ise kesik anlamına gelmektedir (İbn Battûta, 2021: 358).

“*Ali Şah Ker*” adlı kişi ise kulağının zor işitmesinden dolayı sağır anlamına gelen “Ker” lakabını almıştır (İbn Battûta, 2021: 479).

İnsanların çokça iyilik yapması, cömert davranması, toplum arasında sevilmesinden dolayı kendilerine toplum tarafından lakap verilebilmektedir. “*Ebu'l Mevâhib (Armağan Babası)*”, denilen hükümdar Ebu'l-Muzaffar Hasan insanlara hediyeler dağıtan, onların isteklerini veren, gönüllerini hoş eden biri olduğu için ona bu lakap verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 249-250).

“*Feriştâ (Melek)*” adlı Kadı İzzeddîn temiz kalpli, iyilik yapmayı seven, hareketleriyle örnek olan biri olduğu için ona melek anlamına gelen “Feriştâ” lakabı verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 288).

İnsanların giyim kuşamlarında yaptıkları değişiklikler onlara lakap olarak verilebilmektedir. “*Mekşuf (Başı Açık) Seleme*” ismindeki Seleme adlı kadın Allah’a alçakgönüllülüğünden dolayı başını kapatmadığını söylemektedir. Halk ona bu yüzden mekşuf lakabını vermektedir (İbn Cübeyr, s. 184).

İnsanların hayatlarının belli bir döneminde yaşadığı olay onlara lakap olarak verilebilmektedir. “*Elfi (Binlik)*” ismine göre “Melik Sâlih, Kalâvun’u 1000 dinara satın aldığı için bu sultana “elfi” (:binli, binlik) lakabı verilmiştir.” (İbn Battûta, 2021: 51).

Şerefüddîn b. Abdurrahîm’in aldığı “*Mâsemme*” ile ilgili lakap şu hikâye ile anlatılmaktadır:

“Şerefüddîn b. Abdurrahîm’in lakabı Mâsemme’dir. Hikâyesi şöyle: Mısır ve Şam’da vakıflara verilen zekât ve sadakalar kadıların elinde toplanır ve bir şehre gelen fakir, önce kadıya müracaat eder. O da fakire gücü yettiğince bir şeyler verir. Şerefüddîn kadı iken fakirin biri müracaat ettiğinde “Hâsıl Mâ Semme” demiş, yani “Şu anda bir şey kalmadı!” Bu söz ona lakap olmuş” (İbn Battûta, s. 58).

Halk bazı kişilere etkilendiği olaylarla ilgili lakap verebilmektedir. “*Sayyâh (Feryat Eden)*” olarak bilinen derviş vaaz dinlerken etkilenmekte ve kendinden geçerek feryad figana başlamaktadır. Bu yüzden halk dervişe "feryat eden" anlamına gelen sayyâh lakabını vermiştir. Bu lakap ile ilgili anlatılan hikâye şöyledir:

“Bu adam Sayyâh (:feryat eden) diye çağırılmış. Anlatılanlara göre hayatını bir kovukta ibadetle geçirmiş. Vâiz Mecdüddîn’in konuşacağını öğrenince şehre inerek öğüt meclisine katıldığı, kimseden bir buğday tanesi kadar yiyecek kabul etmediği, vâizin sözleriyle kendinden geçip feryadu figana başladığı, sonra açılıp abdest aldığı ve iki rekât namaz kıldığı bildiriliyor. Mecdüddîn’in sesini tekrar işitince yine bağırıp çağırmaya başlamış, geceyi böyle geçirmiş. Bu yüzden ona “feryat eden” lakabı verilmiş” (İbn Battûta, 2021: 296).

2.2.4. Kabile, Millet, Boy Adları

Carpini ve Crucis seyahatnamelerinde toplumların ad almalarına yönelik iki örnek tespit edilmiş ve bu adların verilmesinde o milletlerin fiziksel görünüşleri etkili olmuştur.

İncelediğimiz seyahatnamelerde halklara verilen adlarla ilgili bulunan örnekler şunlardır:

Carpini'deki “*Siklop (Tekerlek Ayaklılar) Halkı*” vücutlarını tekerlek gibi kullanmaktadır. Bu halk bir ayak üzerinde sıçrayarak koşabilmekte, el ve ayakları üzerinde tekerlek gibi dönebilmektedir. Sahip oldukları özelliklerinden dolayı onlara tekerlek ayaklı anlamına gelen Siklop adı verilmiştir (Carpini, 2021: 96).

Crucis seyahati sırasında Tebriz civarında yaşayan Kürt halkıyla karşılaşmış ve onların gelenekleri, savaşçı yapıları, inançları gibi özelliklerine tanıklık etmiştir. Seyyah, Kürt halkının adının Fars dilinde kurt anlamına geldiğini söyleyerek ismin çıktığı yer hakkında bilgi vermektedir (Crucis, 2018: 64).

2.2.5. Hayvanlara Verilen Adlar

El-Gırnâtî Seyahatnamesi'nde hayvanların ad almalarına yönelik üç örnek tespit edilmiştir. Bu adlar hayvanların fiziki olarak benzedikleri şekillere göre verilmiştir. Bunlar denizde yaşayan balık çeşitleridir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde hayvanlara verilen adlarla ilgili bulunan örnekler şunlardır:

“*Testere Balığı*” her yeri testere dişleri gibi sivri olmasından dolayı bu ismi almıştır (El-Gırnâtî, 2022: 137).

“*Amber Balığı*” amber ile beslenmesinden dolayı yediği besinle adlandırılmıştır (El-Gırnâtî, 2022: 138).

“*Minare Balığı*” uzun görünümüne sahip olmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır (El-Gırnâtî, 2022: 138).

2.3. Ad Verme Geleneği Hakkında Genel Değerlendirme

Bunlardan hareketle incelediğimiz seyahatnamelerde ad verme ile ilgili örnekler çokça kullanılmıştır. Seyyahlar gezileri sırasında birçok bölgeyi gezmiş ve bu bölgelerdeki kişilerin, yerlerin, milletlerin, hayvanların adlarına ve adlarının hikâyelerine değinmek istemişlerdir. Adların verilmesindeki etkenler birbirinden farklılık göstermektedir. İnsanların inanışları, gelenekleri, meslekleri, yaşadıkları yerler, fiziki özellikleri, yaşadıkları tarihi olaylar, askeri rütbeleri ad vermede etkili olmaktadır. Adını alan kişiler toplum arasında aldığı ad ile tanınmaktadır.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde kişi adlarının verilmesinde toplumların inanışları etkilidir. Kişi adları insanların gelecekteki yaşamını etkileyebileceği için insanlar ad vermeye dikkat etmiştir. Çalışmamızdaki kişi adlarının örneklerine göre hem doğum anında insanlara isim verilmekte hem de ileriki yaşlarında almış oldukları isimler değişerek yeni isimler verilebilmektedir. İnsanların inanışları, doğdukları yerler, siyasi ortamları ve çeşitli halleri isim vermede etkili olabilmektedir. Seyahatnamelerde yer adları ile ilgili örnekler daha ağırlıklıdır. Seyyahlar bazı şehirlerde uzun süre kalınca bu şehirleri yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Onlar türbe ve ziyaret yerlerini, bölgelerin önemli yerlerini gezerek bu bölgelerin kuruluş hikâyelerini dinlemiş ve bunları eserlerinde kaydetmek istemişlerdir. Yer adlarının verilmesinde birçok etmen vardır. İnsanlar bir bölgeyi yerleşime açtıklarında veya halkın yaşaması için yeni yerler fethettiklerinde halk bu yerleri bölgenin kurucusunun ismiyle anmaktadır. İnsanlar din büyüklerine duyduğu saygıdan dolayı isimlerini yaşadıkları yerlere vererek onların isimlerini kalıcı hale getirmiştir.

Seyahatnamelerde tespit edilen lakapların veriliş nedenleri ise birbirinden farklılık göstermektedir. Lakaplar kişilerin mesleklerine, rütbelerine, vücutlarındaki kusurlarına ve yaşadıkları yerlere göre verilmiştir. Lakaplar bazen kişilerin asıl adıyla birlikte kullanılmış bazen de kişinin asıl adının yerini almıştır. Seyyahlar daha çok halk arasında bilinen ve tanınmış kişilerin lakapları üzerinde durmuştur. Tespit ettiğimiz lakaplara göre bu lakaplar insanlara hemen verilmemiştir. İnsanlar toplum arasında sahip olduğu özelliği ile anlam kazandığında lakap almıştır.

Çalışmamızda milletlerin ad almalarına yönelik örneklere çok az rastlanmıştır. Bu milletler sahip oldukları ilginç özellikleriyle anılır hale gelmişlerdir. Hayvanlara verilen isimlere baktığımızda ise seyyah deniz yolculuğu esnasında gördüğü balıkların adlarına değinmiştir. Bu balıklar fiziki yapılarına göre adlandırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNANIŞLAR

3.1. İnanışlar Hakkında Genel Bilgiler

İnsanoğlu yaşadığı dünyayı anlamlandırmak, bilmediklerini öğrenmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatını düzenli şekilde devam ettirmek için birtakım inanmaları meydana getirmiştir. Toplumların ahlaki değerleri, dinsel-büyüsel inanışları ve sosyo-kültürel yaşamları zamanla bir inanç sisteminin doğmasına neden olmuştur. Her toplumun inancı farklıdır ve toplumlar inandıkları değerler doğrultusunda yaşamlarını anlamlı kılmıştır. Böylece toplumsal düzenin işleyişini sağlayarak onların inanışları bir arada toplayan “Din, bireylere ahlaki değerler kazandıran ve hayatı belli sınırlara sokan kutsallaşmış kurallar bütünüdür.” (Mutlu, 2017: 41).

İnsan doğadaki canlı-cansız varlıklar sayesinde beslenmekte, korunmakta, şifa bulmakta, barınmakta ve yaşamını sürdürmektedir. En eski çağlardan günümüze kadar doğayı kendi çabaları doğrultusunda şekillendiren insan çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermesinden dolayı doğaya şükranlarını sunmuş ve saygı göstermiştir. Böylece doğadaki canlı-cansız varlıklar insanların yaşamlarında özel bir yer edinmiştir. Eski Türkler de tabiatta gerçekleşen birtakım kuvvetlerin varlığına inanmaktaydı. Onlar dağlar, taşlar, denizler, göller, nehirler, sular, ormanlar, ağaçlar ve bitkilerin ruhlarına inanmaktaydı. Aynı zamanda güneş, yıldız, ay, yağmur, yıldırım, şimşek gibi unsurların kutsal ruh taşıdıklarına inanmışlar ve bunların etrafında birçok inanış oluşturmuşlardır. Tabiat ruhlarına Göktürkler döneminde yer-su (yer-sub) denilmekteydi. Yer-sular ise kutsal (ıduk) sayılmaktaydı (Kafesoğlu, 2015: 290-291).

İlkel toplumlar doğayı canlı bir varlık olarak görmekte ve doğadaki varlıkları da canlı cansız şeklinde ayırmaktadır. İnsanlar sadece canlı varlıklardan değil güç veren, dayanıklı olan, gelişen şeylerden yararlanmak istemektedirler. Eşyaları, varlıklara tehlikelere, büyülere, düşmanlara karşı kullanmaktadırlar. Kullandıkları bu cisimlerden biri de taştır. Onlar taş dayanaklı, kesici, vurucu, sonsuz bir hayata ve sonsuz bir kuvvete sahip olarak görmektedir. “İlkel inançlarda dünyanın yaratılışı ve insanın menşei meselesinde de taş inancının rolünü görüyoruz. Örnek olarak, Kızıl derililerde bunun totemistik bir bünye içinde, insanın taş ve ağaçlardan v.b. zuhur ettiğine dair bir inanç vardır.” Taşlar eski dönemlerden günümüze kadar toplumların inançlarında yerini korumaktadır. Günümüzde toplumların yağmur yağdırma, bereket isteme, hastalıklardan korunma, büyülerde kullanma, uğur getirme, dilek tutma gibi durumlarda önemini göstermiştir. Bu özelliklerden dolayı taşlara saygı duyulmaktadır.

Taşlarda olağanüstü bir kuvvetin bulunduğu inanılmakta, ev gibi yaşanan birçok yerde bulundurulmaktadır (Tanyu, 1968: 19-24). Dağların, ağaçların, göllerin, suların güçlü ruhlar taşıdığı inancı birçok toplumda rastlanmaktadır. İnsanlar bunların barındırdıkları ruhlarına karşılık dualar etmekte ve onlara saygı duymaktadır. Onlar bu cisimleri Tanrı olarak kabul etmemişlerdir; bunlar Tanrı'nın yeryüzündeki varlığının bir işaretidir. İnsanlar bunlar aracılığıyla Tanrı ile iletişim kurmak istemektedir (Yemenlioğlu, 2020: 96).

Göktürkler ve Uygurlar devrinde Türklerce mukaddes sayılan ormanlar vardır. İlker toplumlar avcılıkla geçindiği dönemlerde ormanın ruhuna inanmış ve mahsullerinde bereket istemişlerdir. Ormanın önemli bir kült sayılmasından dolayı ağaçlar da kutsallık kazanmıştır. Şamanların kutsal kabul ettiği kayın ağacı ise şifayı temsil etmektedir. Şamanlar hastayı efsunla tedavi ederken kayın ağacını yanında veya çevrelerinde bulundurlar. Kayın ağacına tapınılmış ve onun adına kurbanlar da sunulmuştur. Kamların davullarında güneş, ay, şimşek ve yıldız resimleri yanında kayın ağacı da bulunmaktadır (İnan, 1986: 62, 64).

Türk kültüründe yer alan bazı anlatılarda insanların gökten ve ağaçlardan doğduğuna inanılmaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nın Uygur harfli nüshasına göre Oğuz'un ilk karısı ışıktan doğmaktadır. Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvardığı esnada gökten bir ışık inerek içinden aydan ve güneşten daha parlak bir kız çıkmakta ve onunla evlenmektedir. Bundan Gün, Ay, Yıldız adında üç çocukları olmaktadır. Yine Oğuz Kağan bir gölün ortasında bulunan bir ağacın kovuğunda bir kız görmektedir. Bu kızı sevip almaktadır. Bu evlilikten Gök, Dağ, Deniz adında üç çocukları olmaktadır (Bang ve Arat, 1936: 13-15).

Halk arasında canlı ve cansız nesnelerin, kişilerin, hayvanların, dini zamanların, bitkilerin mutluluk getirdiğine, iyiliklerle buluşturduğuna, bereket getirdiğine, kolaylık sağladığına inanıldığı için uğurlu şeylere önem verilmektedir. Bereket iyi, güzel, yararlı şeylerin artması ve olumlu işler getirmesidir. Tabiattaki canlı cansız birçok varlığın sağladığı gücünden dolayı faydalanmak istenmektedir (Boratav, 1984: 94-96).

Hayvanların ruhları olduğuna inanıldığı için bir hayvan öldürüldüğünde uyulması gereken bazı kurallar vardır. Bu kurallara uyulmadığı takdirde hayvanlar kızabilir, onların ev bulmalarını engelleyebilir veya diğer hayvan ruhlarının onlardan uzak durmalarını isteyebilmektedir. Bu yüzden hayvanlara karşı saygısızlık yapılmaktan çekinilmektedir. Bir hayvan öldürüldüğü zaman o hayvanın ruhunu teskin etmek için yas tutulabilmektedir. İnsanlar hayvanların ruhlarına karşı saygısızlıkta bulunmamak için bir ormanda ava gittiklerinde gülmemeli, bağırmamalı ve koşmamalıdır. Hayvanların yaşam alanlarına zarar vermek kesinlikle yasaktır. Bu durum insanların avladıkları hayvanların ruhlarıyla iyi ilişkiler kurmalarını sağlamaktadır. Doğadaki bazı hayvanlar çeşitli işlerini yapmak için ruhsal

yolculuğa çıkan ve hayvanların şekline giren şamanlar olabilmektedir. Şamanlar hayvan şekline girip hareket edebildiğinden dolayı insanlarla zaman zaman hayvanlara zarar vermekten korkmaktadır. Hayvan ruhları aynı zamanda şamanlara rehberlik etmekte ve yol göstermektedir (Yemenlioğlu, 2020: 128-131). Hayvanlar insanlar gibi kutsal kabul edilmiştir. Ölen hayvan yok olmamakta ve onun ruhu kendi türünden gelen yavrularına geçmektedir. Hayvanlar da ruhlara sahip oldukları için insanlar gibi bazı yeteneklerinin, kişiliklerinin olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle insanlar onları öldürdüklerinde ruhlarını gücendirmemeye çalışmaktadır (Erman, 2017: 73). Hayvanların ruhlara sahip olmasından dolayı insanlar onlardan bereketlenmek istemekte, onları koruyucu bir güç olarak görmekte ve onlardan çeşitli nedenlerle faydalanmak istemektedir.

3.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde İnanışlar

3.2.1. Tabiat Olayları ve Gök Cisimleri İle İlgili İnanışlar

İbn Cübeyr ve Carpini seyahatnamelerinde güneş, ay, yağmur ve yıldırım gibi doğa olayları ve gök cisimleri insanların yaşamlarında dinsel bir boyut kazanmaktadır. İnsanlar doğadaki bu olaylara saygı göstermekte ve bunların karşısında birçok dinsel-büyüsel inanma gerçekleştirmektedir.

Moğollar tabiatta gerçekleşen bu cisimleri güçlü birer varlık olarak görmekte ve bunlardan korkmaktadır. Gündelik yaşamlarındaki işlerini de tabiatta gerçekleşen olaylara göre düzenlemektedir. Moğollar ve Müslümanların güneş, ay, yağmur ve yıldırımını mukaddes saymalarının nedeni bunların Tanrı ile ilişkilendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Onlar güçlü gördükleri bu varlıkların aracılığıyla Tanrı'ya ulaşmak istemektedirler.

3.2.1.1. Güneş ve Ay

İncelediğimiz seyahatnamelerde Moğolların Güneş ve Ay hakkındaki inanışlarından örnekler tespit edilmiştir. Moğollar Güneş ve Ay'a tapmakta, onlara saygı duymakta ve onları kutsal saymaktadır. Onlar kahvaltılarını ilk olarak Güneş ve Ay'a sunmaktadır. Moğolların Tanrı'ya tapınma konusunda belirli dini kuralları yoktur ve diğer insanları da Tanrı'ya tapma konusunda zorlamamaktadırlar (Carpini, 2021: 51).

Moğol halkı sefere çıkma zamanını hilalin ve dolunayın görünmesine göre belirlemektedir. Onlar hilali görmeden sefere çıkmayı doğru bulmamaktadır. Bu durum onlara uğursuzluk getirebilmekte ve savaşlarda başarısızlık elde edilebilmektedir. Ay'ı Büyük Han olarak kabul ederler ve kötülüklerden korunmak için Ay'ın önünde diz çökerek ona

yalvarmaktadırlar. Güneş'in de Ay'ın annesi olduğunu söylemektedirler. Bunun nedeni ise Ay'ın parlaklığını Güneş'ten almasına bağlamaktadırlar (Carpini, 2021: 53).

Carpini (2021: 80-81) seyahati esnasında Moğol halkıyla sürekli görüşmekte ve onların çeşitli inanışlarına dair bilgiler toplamaktadır. Seyyah bu süreçte Moğolların doğuya yaptıkları seferler sonucunda burada yaşayan yabancı bir halkın güneş ile ilgili inanışlarını ve korkularını duymaktadır. Buna göre Moğollar düzenledikleri seferler sonucunda doğu ülkelerine doğru ilerlemektedirler. Hiçbir insanın bulunmadığı bir ülkeye geldiklerinde orada sadece bir kadın ve kocasını bulurlar. Ardından onları Cengiz Han'ın huzuruna çıkarırlar. Cengiz Han bu ülkedeki insanların yerini sorunca ikisi de tüm insanların dağların arasında ve yerin altında yaşadıklarını söylemektedir. Cengiz Han yeraltında saklanan bu insanlara elçiler gönderip kendi hâkimiyeti altına girmelerini istemektedir. Onlar da bir arada toplanıp aldıkları karar sonucu Moğollara saldırırlar ve onların birçoğunu öldürürler. Bu savaş esnasında Moğollar doğan güneşin çıkardığı olağanüstü sese dayanamayarak bu olağanüstü sestten kurtulmak istemektedirler. Bunun için güneş doğduğunda kulaklarının birini yere bastırıp tıkamaktadırlar. Ancak birçoğu bu sese dayanamayıp hayatını kaybeder. Cengiz Han ve ordusu yaptıkları saldırılardan dolayı insanların öldüğünü düşünerek ülkeden kaçmak zorunda kalırlar. İnsanlar güneşin bu olağanüstü durumundan korkarak farklı yerlere dağılmaktadır. Kaçarken karı ve kocayı da yanlarına alırlar. Moğollar bu karı ve kocaya neden yer altında yaşadıklarını söylediklerinde onlar da yılın belirli bir gününde ansızın güneş doğarken, kimsenin dayanamayacağı bir sesin ortaya çıkardığını ve insanların bundan kurtulmak için yeraltında yaşadıklarını söylemektedir. Yeraltında yaşayan bu insanlar gürültüyü engellemek için kendi yaptıkları müzik aletleri ile daha büyük sesler çıkarmak durumunda kalırlar. Moğollar bu halka saldıranın kendilerine uğursuzluk getirdiğini düşünerek bunlarla savaşmamaktadırlar. Bunlardan dolayı Güneş hem Moğollar arasında hem de diğer toplumların arasında korkutucu ve kutsallık kazanmıştır.

3.2.1.2. Yağmur

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde Mekke halkının yağmur ile ilgili inanışına tanıklık edilmektedir. Halk her yağmur yağdığında Kâbe'de bir araya gelerek toplu halde ibadetler yapmakta ve yağmurun bereketinden dolayı da Allah'a şükretmektedir. Buna göre Mekke'de cuma günü ikindiden akşam namazına kadar çok şiddetli bir yağmur yağmaktadır. İnsanlar yağmur yağınca elbiselerini çıkarıp Kâbe oluğunu altında durarak oluktan akan suyu vücutlarının farklı yerlerine dökmektedirler. Aynı zamanda yağmur suyunu kaplarına doldurmaktadırlar. İnsanlar vücutlarına değen yağmur damlalarının hürmetine Allah'a dualar

ederek yalvarmaktadırlar. Kadınlar ise dışarıda durup erkeklere bakmakta ve bu yağmurun kendilerine bereket getirmesi için yaşlı gözlerle dualar etmektedir. Kadınların erkeklerle birlikte aynı anda Kâbe’de bulunması yasaktır. Hacılar bu suyla elbiselerini ıslandırarak kadınlara vermekte, kadınlar da bu elbiseleri sıkıp suyunu içererek yüzlerine, bedenlerine dökmektedir. İnsanlar bu oluktaki sudan almak için izdiham çıkarmaktadır. Rahmete ve uğurlu şeylere ulaştıkları için şükretmektedirler. Halk cuma akşamının faziletli olduğuna ve bu gece edilen duaların kabul olduğuna inanmaktadır. Peygamberin de hadislerinde her yağmur yağdığına gökyüzünün kapılarının açıldığı söylenmektedir. İnsanlar Kâbe’deki oluğun altında durarak yağan yağmurun bedenleri temizlediğine ve insanları kötülüklerden koruduğuna inanmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 83).

3.2.1.3. Yıldırım

Carpini (2021: 54) eserinde Moğolların yıldırım ile ilgili inanışlarına dikkat çekmektedir. Moğolların inanışlarına göre yıldırım çarpması sonucunda insanlar, hayvanlar öldüğünde veya bir felakete uğradıklarında günaha girdiklerini ve kirlendiklerini düşünmektedirler. Bu kirlilikten ve günahattan kurtulmak için kamların liderliğinde temizlenme törenleri yapılmaktadır. Yapılan törenden sonra temizlendiklerini ve günahlardan kurtulduklarını söylemektedirler.

Yıldırım çarpması sonucu ölen kişinin kirlenmiş sayılmasından dolayı ondan kalan çadırı ve eşyaları da kirlenmiş kabul edilmektedir. Bu yüzden ölenin sahip olduğu bütün eşyaların kullanılmaması ve dokunulmaması için yakılarak yok edilmektedir. Çünkü ondan kalan eşyalar yok edilmezse geriye kalanlara da felaketler getirecektir. Ölenin çadırında oturan kişiler ise iki ateş arasında geçerek temizlenmektedir (Carpini, 2021: 59).

3.2.2. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar

3.2.2.1. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde halk arasında yaygınlık kazanan hayvanlarla ilgili inanışlardan söz edilmektedir. Bu seyahatnamelerde yılan, horoz, güvercin, öküz, sığır, inek, at ve koç gibi hayvanlar insanların hayatını dinsel yönden etkilemektedir. Anlatılan hayvanlar hastalık gibi durumlarda şifa vermelerinden, nazardan korumalarından ve olağanüstü özelliklere sahip olmalarından dolayı insanların inanışlarında önemli bir yer edinmiştir.

3.2.2.1.1. Yılan

İncelediğimiz seyahatnameye göre Allah tarafından olağanüstü şekilde yaratılan bir yılan vardır. Yılanın başı ve kuyruğu gökyüzüne uzayacak kadar gitmektedir. Yılanın kanatlarını ise Allah'tan başka kimse görememektedir. Bu kanatlarının üstünde de “Melek-i Mukarrabin” denilen melekler vardır. Melekler arşı taşıyan sekiz büyük melek olarak bilinmektedir. Onlar her zaman Allah'a yakın olmakla birlikte sürekli Allah'ı zikrederler. Bu meleklerin ellerinde Allah'tan başka kimsenin bilmediği mızraklar vardır. Mızraklardaki nur kaldırıldığında kendisinden başka herkesi yakabilmektedir. Burada yılan güçlü ve korkulan bir varlık olarak görülmüş ve insanlar bu yılanın kendilerini yakmamaları için Allah'a sığınmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 79).

3.2.2.1.2. Horoz

El-Gırnâtî (2022: 114-115) seyahatnamesinde Sabîî denilen topluluğun horozlarla ilgili inanışlarını anlatmaktadır. Bu inanışa göre horoz iyileştiren ve şifa veren bir hayvan olarak görülmektedir. Sabîîler din adamlarının mezarlarını ziyaret ettikleri esnada horoz kurban eden kişinin bütün sıkıntılarının, hastalıklarının ve acılarının yok olacağına inanmaktadır. Bundan dolayı da hastalandıklarında mezarın yanında kestikleri horozun kendilerine şifa vereceğine inanmaktadırlar. İnsanlar horoz kurban ederek yeniden sağlıklı olacaklarını söylemektedirler.

3.2.2.1.3. Güvercin

İbn Cübeyr ve İbn Battûta Mekke'de bulundukları esnada halkın çeşitli inanışlarına da tanık olmuşlardır. Bu seyyahlar aynı zamanda çok dindar insanlar oldukları için halkın inanışlarına yoğun olarak değinmişlerdir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde Kâbe'nin kutsal sayılmasından dolayı güvercinlerin burada uçmamasından söz etmektedirler. Güvercinler Harem-i Şerif etrafında çok fazla bulunmakta ama hiçbir zaman Kâbe'ye inmemektedir. İnanışa göre güvercinler sağlıklı oldukları zaman Kâbe'ye indiklerinde anında ölmektedir. Bu güvercinler hasta oldukları zaman Kâbe'ye indiklerinde ise anında iyileşmektedir. Güvercinler Harem-i Şerif etrafına geldiklerinde de yönlerini değiştirmektedirler. Halk bu durumun Kâbe'nin kutsal bir yer olmasına bağlamaktadır. Mekke halkı güvercinlerin bu özelliğini yüzyıllarca anlatmaya devam etmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 67; İbn Battûta, 2021: 139).

3.2.2.1.4. Öküz ve Sığır

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde Akka şehrindeki insanların öküz ve sığır hakkındaki inanışları yer almaktadır. İbn Cübeyr (2020: 67) Allah'ın Akka şehrindeki Ayn el-Bakar adlı çeşmeden Âdem Peygamber için öküz çıkardığını anlatmaktadır. İbn Battûta (2021: 419) ise Allah'ın aynı çeşmeden Âdem için sığır çıkardığını kaydetmektedirler. Müslümanlar ve Hristiyanlar buranın bereketine inanmakta ve burada toplanarak ibadetlerini yapmaktadırlar. Hristiyanlar buranın ulu bir yer olduğunu söylemektedir.

Hintliler sığır sidiğine çok fazla saygı göstermektedir. Sığır sidiği şifa verici ve uğur getirici olarak kabul edilmektedir. Hastalara verildiği zaman hastalar hemen iyileşmektedir. İnsanlar bunun şifa vermesinden dolayı evlerinin her yerini sığır sidiğinin gübresi ile temizlemektedir. (İbn Battûta, 2021: 419).

3.2.2.1.5. İnek

İncelediğimiz seyahatnamelere göre inek şifa veren bir hayvan olarak görülmektedir. Hindistan'da küçük çocuklar anne ve babalarının istemediği veya beğenmediği bir yiyeceği yediklerinde bu çocuklara inek dışkısı yedirilmektedir. İnanışlarına göre inek dışkısı küçük çocukları temizlemektedir. Çinlilerde ve Hintlilerde inek kutsal sayıldığı için ineğin kesilmesi yasaklanmıştır. Aynı zamanda onlar inekten elde edilen ürünleri de yememektedirler. Çin'de ve Hindistan'da herhangi bir hastalık durumunda insanlar kasaplara giderek bir hayvanın değeri kadar ücretini ödeyerek kasaptan o hayvanı azat etmelerini istemektedirler. Onlar hayvan azat eden kişinin iyileşeceğine inanmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 75; İbn Battûta, 2021: 209-210).

3.2.2.1.6. At ve Koç

İbn Battûta (2021: 669) Mâlî sultanının yanında bulunduğu sırada sultanın makamına getirilen at ve koç ile ilgili izlenimlerini aktarmıştır. Sultan kendisi için hazırlanan makamına geçtiğinde görevliler tarafından buraya at ve koç getirilmektedir. Onların inanışa göre bu iki hayvan insanları göz değmesine karşı korumaktadır. Seyyahın anlattığına göre Mâlî sultanı Mensâ Süleyman kubbeli mekândaki makamına oturmadan önce burası hizmetçiler tarafından özel olarak hazırlanmaktadır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra sultan ve beraberindeki heyet makama gelmektedir. Daha sonra sultanın yanına üç yüz köle gelmektedir. Elllerinde kargı ve kalkan olan köleler sultanın sağ ve sol tarafına oturmaktadır. Elllerinde yay olan köleler ise iki tarafa dağılıp oturmaktadır. Eyeri ve dizgini olanlar ise iki at ve iki koç getirmektedir. Onlar bu hayvanların göz değmesine karşı etkili ve faydaları olduğunu söylemektedir.

3.2.2.2. Ağaçlarla İlgili İnanışlar

İbn Battûta Seyahatnamesi'nde tespit edilen ağaçlarla ilgili inanışlara göre ağaçların kutsallığı ön plandadır. Seyyah insanların ağaçlarla ilgili inanışlarına değinerek bu ağaçların olağanüstü özelliklere sahip olduğunu anlatmaktadır. Ağaçların yaprakları kendiliğinden renk değiştirmekte, yapraklarında kelime-i tevhid yazılmakta, yapraklarını yiyenler gençleşmekte ve yaprakları ile hastalar tedavi edilmektedir. Bundan dolayı bahsedilen ağaçlara saygı gösterilmekte ve bu ağaçlar korunmaktadır. Ağaçlar hayat kaynağı olarak görülmekte ve toplumların yaşamlarında dinsel bir boyut kazanmaktadır. Çalışmamızda tespit edilen ağaçlarla ilgili inanışlar Hint coğrafyasında geçmektedir. Hint halkı ağaçların çeşitli özelliklerinden dolayı güçlü varlık olarak görmektedirler.

3.2.2.2.1. Dıraht-ı Şehade (Şahadet Ağacı)

Dıraht-ı Şehade (Şahadet Ağacı) denilen ağaçtaki yaprak çeşitli özelliklerinden dolayı insanların inanışlarında önemli bir yer edinmiştir. Bu ağaç Dehfattan denilen şehirdeki bir camide bulunmaktadır. Ağaçta her yıl sonbahar mevsiminde bir yaprak düşer ve rengi önce sarıya ardından kırmızıya dönüşmektedir. Düşen yaprağın üstünde de kelime-i tevhid yazılıdır. Yaprak düşmeye yakın Müslümanlar ve Hristiyanlar bu ağacın altına oturarak düşen yaprağı kendi aralarında ikiye ayırmaktadır. Bu yaprakla hastaların iyileştiğine inanılmaktadır. Müslümanlar yaprağın İslam dini ile arasında bir ilişki olduğuna inanmış ve bu ağaca önem vermiştir. Kötü niyetli insanlar bu ağacı kökünden sökmelerine rağmen ağaç daha gür çıkmaktadır. Aynı zamanda insanlar ağaca zarar verdiğinde anında ölmektedir (İbn Battûta, 2021: 544-545).

3.2.2.2.2. Serendib Dağı'ndaki Dıraht-ı Revân (Yürüyen Ağaç)

Serendib Dağı denilen yerde "Yürüyen Ağaç" adlı yaşlı bir ağaç vardır. Bu ağaç ulaşılacak bir yerde değildir. İnsanlar ağaca ulaşmaya çalıştıkları halde bunu başaramamaktadırlar. Bu ağacın yaprakları hiçbir zaman dökülmemektedir. İnsanlar bu ağacın yapraklarının döküldüğünü görmek için sürekli bu yerde bulunmaktadır. Ağaca ulaşarak yapraklarından yiyenler yaşı kaç olursa olsun hemen gençleşmektedir. İnsanlar ağaca ulaşmak istediklerinde de ağacın kendilerinden kaçarak uzaklaştığını söylemektedirler. Yürüyen Ağaç insanların kendisine dokunmasına izin vermemektedir bu yüzden insanlar ağaca yaklaştığında ağaç hızlıca uzaklaşmaktadır (İbn Battûta, 2021: 584).

3.2.3. Cansız Varlıklarla İlgili İnanışlar

3.2.3.1. Taşlarla İlgili İnanışlar

İncelediğimiz seyahatnamelerde taşlarla ilgili inanışlar yoğun olarak görülmektedir. İnsanların taşlara saygı duymalarının nedeni taşların peygamberlerle olan ilişkilerinden ve taşları yaşamlarının çeşitli yerlerinde kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden taşlar çeşitli işlevlerde kullanılmaktadır. İnsanlar taş ile yağmur yağdırabilir, taşlardan haber alabilir, taşlarla kötülüklerden korunmak isteyebilir, kıyamet gününde taşlarla iyilerin ve kötülerin tarafını belirleyebilir, taşlardan bereketlenmek isteyebilir ve taşları hastalık anında kullanabilmektedir. Onlar aynı zamanda sapkınlık ve fenalık yapan kişilerin taş kesileceğine inanmaktadır.

Taşların peygamberle konuşması, onlara yardım etmesi ve onları birçok tehlikeden korumasından dolayı saygı gösterilmektedir. Halk taşları öpmekte ve vücutlarının farklı yerlerine sürerek taşlardan bereket, uğur dilemektedir. Taşlardaki bereketin kendilerine geçmesini istemektedirler. Onlar peygamberin vücuduna değen taşların kendilerini koruyacağına inanmaktadır. Aynı zamanda peygamberin başının değdiği taşlar ateşte yanmamaktadır. Bundan dolayı da insanlar ateşten korumak için bu taşları yüzlerine ve gözlerine sürmektedir.

Taşların hastalık anında şifa verdiğine ve yaraları iyileştirdiğine inanılmaktadır. Yaraların olması durumunda insanlar hekimlere gitmek ve ilaç kullanmak yerine taşlarla tedavi olmaktadır.

3.2.3.1.1. Taş İle Yağmur Yağdırma

İran'ın Erdebîl şehrinde çelik gibi siyah bir taş vardır. Taşın üzerinde inek resmi bulunmakla birlikte bu taş ve çok ağırdır. Taşın özelliği ise yağmur durduğunda halk onu tekerlek gibi Erdebîl şehrine sokmalarıyla yağmurun tekrardan yağmasıdır. Taş şehirde durdukça yağmur yağmaya devam etmektedir. Ancak taşı şehirden çıkardıklarında ise yağmur kendiliğinden durmaktadır. Halk her yağmur yağmasını istediğinde bu taşı şehre getirmektedir (El-Gırnâtî, 2022: 128-129).

3.2.3.1.2. Peygamber'in Üzerinde Dinlendiği Mübarek Taş

İncelediğimiz seyahatnamelerde peygamberin etrafında gelişen taşla ilgili inanışlar kaydedilmektedir. Bu taşlardan biri de peygamberin umreye geldiği esnada dinlenmek için üstünde oturduğu taştır. İnsanlar da gerek hac ve umre zamanlarında gerekse diğer zamanlarda bu taştan bereketlenmek için öpmekte ve taşı vücutlarının farklı yerlerine

sürmektedir. İnanişâ göre taştaki uğur ve bereket kendilerine geçmektedir. Onlar taşın peygamberin vücuduna değmesinden dolayı uğurlu olarak kabul etmektedirler. Taş uzun yıllardan beri halk arasında korunmakta ve ziyaret edilmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 77-78; İbn Battûta, 2021: 146).

3.2.3.1.3. Peygamber'e Selam Veren Taş

Mekke'de Hz. Ebû Bekr'in evinin karşısında bir duvar bulunmaktadır. Duvarda ise bereketli olduğuna inanılan bir taş vardır. Hz. Peygamber bu taşın yanında geçtiği esnada taş ona selam vermektedir. Taş başka konularda da peygamber ile konuşmaktadır. Hz. Peygamber Ebû Bekr'in evine geldiğinde taş peygamberle konuşarak Ebû Bekr'in evde olmadığını haber vermektedir. İnsanlar Peygamberle konuşan taşın bereketine inanmakta ve bereketlenmek için taşa el sürmektedir. Taşın Peygamberle konuşarak ona haber vermesinden dolayı taşa saygı gösterilmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 80-81).

3.2.3.1.4. Sevr Mağarası'ndaki Küçük Yarık

Sevr Mağarası Hz. Peygamber ile Ebû Bekr'in Mekkelî müşriklerden kaçarak sığındığı yerdir. Bu mağara Hz. Peygamber ile Ebû Bekr'i korumasından dolayı bereketli olarak görülmüştür. Allah bu mağarada Peygamber için bir yarık açmış ve Peygamber de bu yarıktan girmiştir. Açılan yarığın bir özelliği vardır. Halk bu yarıktan geçmeyen kişinin kötülük yaptığına, utanılacak işlere girdiğine inanmaktadır. İyi ve güzel işler yapanlar ise kilolu veya zayıf olmasına bakılmaksızın bu küçük yarıktan rahat bir şekilde geçmektedir. Bu yüzden çoğu kişi yarıktan geçmek istemez ve sadece elini araya koymakla yetinmektedir. Peygamberi koruyan bu yerin kendilerini de korumasını istemektedirler. Halk her gün bu mağarada namaz kılmaktadır. Mekkeliler bu yerde sadece helal süt emmiş kişilerin geçtiğini söylemektedir (İbn Cübeyr, 2020: 117; İbn Battûta, 2021: 147-148).

3.2.3.1.5. Hz. İsmail'in Ayak Bastığı Mübarek Taş

Mekke halkı Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etmek istediği yerde bir taş olduğunu anlatmaktadır. Halk Kurban Bayramı'nda burada kurbanlarını da kesmektedir. Taş üzerinde Hz. İsmail'e ait olduğu söylenen bir ayak izi bulunmaktadır. Bu iz Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etmek istediği günden beri taş üzerinde bulunmaktadır. Hz. İsmail hareket ettiği sırada bu taş ona acıyarak yumuşamıştır. Halk Hz. İsmail'in üstüne bastığı taşa el sürmekte ve onu öpmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 115).

3.2.3.1.6. Peygamber'in Başının Değdiği ve Ateşte Yakmayan Taş

Mekke'de Hz. Peygamber'in gölgelenmek için altında oturduğu bir taş vardır. Peygamber taşın altına oturduğu esnada başı taşa değmekte ve taş aniden yumuşamaktadır. Taş üzerinde ise Peygamberin başının izi kalmıştır. İnsanlar onun başının değdiği bu yerin ateşte yanmadığını söyleyerek kendi vücutlarını da ateşte yanmaması için bu taşa değdirmektedirler (İbn Cübeyr, 2020: 116).

3.2.3.1.7. Hz. Hatice'nin Evindeki Uğurlu Taş

Hz. Hatice'nin evinin olduğu yerde siyah bir taş bulunmaktadır. Bu taşın olduğu yerde de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin doğmuştur. Hz. Fatıma da burada doğmuştur. İnsanlar bu doğumların gerçekleştiği yerdeki taşı uğurlu görmekte ve yanaklarını sürmektedir. Bu evde peygamberin saklandığı kubbeye benzer bir yer vardır. Kubbenin üzerinde de peygamberin saklandığı anda kendisini koruyan bir taş vardır. İnsanlar bu kubbeye uğrayarak iki defa el sürmektedir. Taşın bereketinin kendilerine geçmesini ve kötülüklerden korunmayı istemektedir (İbn Cübeyr, 2020: 119).

3.2.3.1.8. Hastalıklarda Kullanılan Taş

Fars krallığına ait Delatacca Ovası denen yerde insanların şifa verdiği inandığı taşlar vardır. Bu taşlar insanların tüm yaralarını iyileştirmekte ve onlara şifa vermektedir. Bu taşlar sayesinde insanların hekimlere gitmelerine gerek kalmamaktadır. Onlar taşlarla kendileri tedavi olmaktadır (Crucis, 2018: 63).

3.2.3.1.9. Kıyamet Gününde Taraf Belirleyen Taş

Golgota Dağı yanında bulunan Jehoşafat Vadisi'nde önemli bir taş vardır. Hz. İsa kıyamet günü insanların hükmünün verileceği esnada bu taşın sağında oturacaktır. İsa hükmü haktan yana verilen kişileri taşın sağına ve batıldan yana verilen kişileri de taşın soluna alacaktır. İnsanlar taşın sağına oturmak istediklerini belirtmek ve İsa'nın oturacağına inandıkları yere geçmek için buraya bir taş bırakmakta ve bunun için dualar etmektedir (Crucis, 2018: 36).

3.2.3.1.10. Hacer-i Esved Taşı

İnanışa göre Hacer-i Esved Allah'ın yeryüzündeki uğurudur. Etrafı gümüş levha ile bağlantılıdır. Beyaz gümüş ve siyah taş üstündedir. İnsanlar bu taşı öptüğünde ağzında çok güzel bir tat olmaktadır. Hacer-i Esved yanında yapılan dua kabul edilmektedir. Taşa selam verilmekte ve bereketinden dolayı dokunulmaktadır (İbn Battûta, 2021: 135, 140).

3.2.3.1.11. Taş Kesilme

İbn Battûta (2021: 385) seyahatnamesinde taş kesilme ile ilgili bir örnek tespit edilmiştir. Seyyah Sind şehrindeki insan suretli taşları görmüş ve bu taşların hikâyelerini öğrenmiştir. Bu bölgenin halkı geçmişte sapkınlık ve kötü işler yapmalarından dolayı Allah tarafından cezalandırılmış ve taş kesilmişlerdir. Müellif Sind şehrinde Sultan Alaülmülk ile beraber şehri gezerken insan ve hayvan şeklinde sayısız taşlar görmektedir. Buralarda çok sayıda ev ve konak kalıntıları bulunmaktadır. İçlerinde taşa oyularak yapılan küçük odalar bulunmaktadır. Odaların ortalarında ise taştan yapılmış sedirler ve elleri arkasına bağlanmış gibi duran uzun kafalı insan suretleri bulunmaktadır. Bunların ağızları ve yüzleri birbirinden farklıdır. Duvarlarda ise Hintçe yazılar yazmaktadır. Tarihçilere göre burada çok önceden büyük bir şehir varmış. Ahalisinin kötü işler yapmaları, rezalet çıkarmalarından dolayı taş kesilmişlerdir. Kitabeler üzerinde şehir halkının bin sene evvel felakete uğradığı da yazılmaktadır. Sultan Alaülmülk'ün konağındaki sedir üzerinde kazınmış resim ise taş kesilen bu halkın hükümdarına aitmiş. Halk bu taşlardan ibret alınsın diye buralara ziyaretler düzenlemektedirler.

3.2.3.2. Su ile İlgili İnanışlar

İbn Cübeyr ve İbn Battûta Müslümanlar etrafında gelişen su ile ilgili bazı inanışlara tanık olmuş ve bunları eserlerinde kaydetmişlerdir. Bu seyahatnamelere göre yeraltından çıkan zemzem suyunun, kuyulardaki suların ve nehirlerin insanlara şifa verdiğine inanılmaktadır.

Sular bereketli olarak görülmekte, insanların dileklerini gerçekleştirmekte, bedenlerini rahatlatmakta, hastalıklardan korumakta, Allah'a ulaşmak için aracı olmaktadır. Allah'ın sulara vermiş olduğu özelliklerden ve suların Peygamberle olan ilişkisinden dolayı sulara saygı duyulmaktadır.

3.2.3.2.1. Zemzem Suyu

Mekke halkının inanışına göre Zemzem suyu şifayı ve bereketi temsil etmektedir. Zemzem suyunun her içildiğinde tatlı olmasının nedeni Allah'ın ona vermiş olduğu bir özellikten kaynaklanmaktadır. İnanışa göre insanlar zemzem suyunu bedenlerine dökmeleri durumunda rahatlamakta ve bütün yorgunlukları yok olmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 87).

İbn Battûta (2021: 135) da zemzem suyuyla ilgili inanışa değinerek bu suyun faydalı olduğunu söylemektedir. Peygambere göre zemzem suyu hangi niyetle içilirse o işe yaramaktadır.

3.2.3.2.2. İbrahim Kuyusu'ndan Çıkan Su

Askalan şehrindeki bir mescidin etrafında bulunan İbrahim Kuyusu'ndan çıkan suyun bereketli olduğuna inanılmaktadır. Kuyunun her tarafından su çıkmaktadır. Halk kuyudan çıkan suyun tatlı olduğunu söyleyerek kullanmaktadır (İbn Battûta, 2021: 68).

3.2.3.2.3. Bi'r-i Arîs Suyu

Medine'deki Bi'r-i Arîs kuyusunda bulunan su deniz suyu gibi tuzlu iken Peygamber'in ağız suyunun buraya değmesiyle tatlıya dönüşmekte ve içilir hale gelmektedir. Peygamberin yüzüğünün Hz. Osman'ın parmağından bu kuyuya düştüğü söylenmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 146).

3.2.3.2.4. Bişdağ'daki Sıcak Sular

Bişdağ denilen yerde sıcak su kaynakları bulunmaktadır. Türkler Bişdağ'daki sıcak su kaynaklarına giren kişinin her türlü hastalıktan korunacağına ve iyileşeceğine inanmaktadır (İbn Battûta, 2021: 318).

3.2.3.2.5. Ganj Nehri

Hintliler Ganj Nehri'nin cennetten çıktığına inandıkları için bu nehri kutsal kabul etmektedir. Bu yüzden onlar birçok ibadetini de Ganj Nehri'nde yapmaktadır. Hintliler hacı olmak amacıyla nehri ziyaret etmektedir. Onların inanışına göre nehirde boğularak ölen kişi Allah'a daha yakın olmaktadır. Bu yüzden kendisinin boğmak isteyen kişi Ganj Nehri'ne atlamaktadır. Yakılan cesetlerin külleri de Allah'a ulaşması adına nehre atılmaktadır. (İbn Battûta, 2021: 395-396).

3.2.3.2.6. Tebûk'te Bulunan Su

Tebûk'teki bir kaynaktan önceleri çok az su akmaktadır. Peygamber burada abdest aldıktan sonra su daha gür akmaya başlamış ve içilir bir hale gelmiştir. O zamandan sonra su bereketli akmaya devam etmektedir. Bu durum Peygamberin burada abdest almasına bağlanmaktadır (İbn Battûta, 2021: 118).

3.2.3.3. Putlarla İlgili İnanışlar

Carpini ve İbn Battûta seyahatnamelerindeki putlarla ilgili inanışlara göre putlar insanları kötülüklerden korumaktadır. Bundan dolayı putlara saygı duyulmaktadır. İnsanlar putları insan suretli yapmakta ve onlara çeşitli hediyeler sunmaktadır.

3.2.3.3.1. Moğolların İnsan Şeklindeki Maketleri

Moğollar keçeden insan şeklinde yaptıkları maketleri arabalarına koyarak yurtlarının kapısının önüne yerleştirmektedir. Onların inanışlarına göre bu maketler hayvanlarını korumakta ve bu hayvanların üremelerini sağlamaktadır. Maketlerin yanında bir şey çalındığında çalan kişiyi acımasızca öldürmektedirler. Bu maketleri herkes yapamamaktadır. Kabilenin bütün yaşlı ve saygıdeğer kadınları bir araya gelerek yapmaktadır. Maketler yapıldıktan sonra maket adına koyun kesilmekte ve bu koyunun eti yenildikten sonra kemikleri olduğu gibi ateşte yakılmaktadır. Ayrıca Moğollarda bir çocuk hastalandığı zaman çocuğun yatağına put resmi koyulmakta ve böylece onun iyileşeceğine inanılmaktadır (Carpini, 2021: 48-49).

Moğollarda askerler ordugâhlarının orta yerine putlar koymaktadır. Daha sonra bütün sürülerinin sütlerini, yiyeceklerini yemeden önce saygılarından dolayı bu putlara sunarlar. Askerler putu korumakta ve saygısızlık etmemektedir. Aynı zamanda askerler bir hayvanı kestikleri zaman o hayvanın kalbini yemeden önce putun yanına getirerek burada bir gün bekletirler ve sonra o kalbi yerler (Carpini, 2021: 49).

3.2.3.3.2. Moğollara Ait Cengiz Han Putu

Moğollar Cengiz Han'a olan saygılarından dolayı onun adına bir put yaparak bu putu arabalarında taşımaktadırlar. Onlar yapılan puta birçok at ve hayvan hediye etmektedir. İnsanların ona hediye edilen atlara dokunması yasaklanmaktadır. Bu atlar sadece Cengiz Han'a aittir ve diğer insanların bu atlara dokunması yasaklanmıştır. Hediye edilen diğer hayvanlardan birini kesip yemek istediklerinde ise hayvanın kemiklerini ölünün ruhuna yol göstermesi için ateşte yakmaktadırlar. Moğollar Tanrı'nın huzurundaymış gibi bu putun önünde diz çökmekte ve onları ziyarete gelen diğer milletlerin de diz çökmelerini istemektedirler (Carpini, 2021: 49-50).

3.2.3.3.3. Dînever Putu

Dînever şehrindeki bir mabette insan büyüklüğünde ve som altından yapılmış büyük bir put vardır. Mabete içinde brahmanlar, büyücü olarak adlandırılan cûkîler ve Hint kızları bulunmaktadır. Hintli kızlar her gece bu putun önünde şarkılar söyleyerek, dans etmektedirler. Gece karanlığında putun gözleri çıra gibi yanarak etrafı aydınlatmaktadır. Halk şehrin bütün gelirini putun bakımına ayırmaktadır (İbn Battûta, 2021: 584).

3.2.3.4. Mushaf İle İlgili İnanışlar

İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde Zeyd b. Sabit ve Hz. Osman tarafından yazıldığı anlatılan iki mushaf vardır. Seyyahlar seyahatnamelerinde bu mushaflar için benzer bilgiler vermektedir. Mushaflar bereketlerinden dolayı özel olarak saklanmakta ve sadece belirli durumlarda ortaya çıkarılmaktadır.

3.2.3.4.1. Zeyd b. Sabit'in Yazdığı Mushaf

Zeyd b. Sabit tarafından 639 yılında yazılan bir mushaf vardır. Mushafın bereketli olduğuna inanıldığı için herkes tarafından öpülmekte ve yüzlere sürülmektedir. İnsanlar kıtlık zamanlarında, başlarına kötü olaylar geldiğinde ve yağmurun yağmasını istediklerinde bu mushafı Kâbe'ye getirerek İbrahim makamına koymakta ve mushafın hürmetine Allah'a dua etmektedirler. Onlar Allah dualarını kabul etmeden Kâbe'den ayrılmamaktadırlar. Bu mushaf özel olarak korunmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 71-72; İbn Battûta, 2021: 141-142).

3.2.3.4.2. Hz. Osman'a Ait Olan Mushaf

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde Hz. Osman'a ait olduğu söylenen ve Şam'a gönderilen mushaf vardır. İnsanlar bereket dilemek için bu mushafa dokunarak öpmektedir. Cuma günleri mushaf halkın önüne koyulmaktadır. Aynı zamanda insanlar yeminlerini bu mushaf önünde yapmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 202; İbn Battûta, 2021: 100).

3.2.3.5. Ateş İle İlgili İnanışlar

Carpini Seyahatnamesi'nde Moğolların ateş ile ilgili inanışlarına dair unsurlar bulunmaktadır. Moğollar ateşin temizlediğine, büyü, zehir ve kötü düşüncelerden koruduğuna inanmaktadır. Ölen kişilerin kirlendiğine inanıldığı için onların geride bıraktığı kirlilikten kurtulmak için ateşle temizlenmektedir.

Moğollarda yıldırım çarpması sonu ölenler ve halk arasında hastalıktan ölenler kirlendikleri için ölenlerin yakın akrabaları ateş etrafından geçerek temizlenmektedir. Bu temizlenme de tören ile yapılmaktadır.

3.2.3.5.1. Moğollarda Ateşe Saygı

Moğolların ateş ile inanışları onların gündelik yaşamlarındaki birçok işlerinde görülmektedir. Moğollar atalarından aldıkları geleneklerine göre bazı işleri günah saymaktadırlar. İnanışa göre ateş bıçağın kuvvetini almaktadır. Bundan dolayı hançeri ateşe sokmak, ateşin yanında et doğramak ateşe saygısızlık olarak kabul edilmekte ve günah sayılmaktadır (Carpini, 2021: 52).

3.2.3.5.2. Moğollarda Kağanlarla Görüşmeden Önce Ateş İle Temizlenme

Moğolların inanişına göre ateşin temizleyici özelliğı vardır. Onlar büyü, zehir ve diğere musibetlerden korunmak için insanları ve eşyaları iki ateş arasından geçirmektedir. Ateş insanların aklındaki kötü düşünceleri, yanlarında taşıdıkları zehirleri, yaptıkları veya yapacakları büyüleri yok etmektedir. Bu yüzden iki ateş arasında geçirilen insanlar ve eşyalar temizlenmiş kabul edilmektedir (Carpini, 2021: 54).

Karargâhlarda kağanlarla görüşmek isteyen elçiler önce iki ateşin arasında geçmelidir. Bu elçiler kağanlara zarar vermemek ve kağanlarla ilgili akıllarında kötü düşünceler geçirmemek için iki ateş arasından geçerek temizlenmek zorundadır. Onlar elçilere ateş arasında geçmeleri için "Korkmadan yürüyün, biz sizin bu iki ateş arasından geçmenizi istiyoruz, çünkü eğer efendimize karşı aklınızda kötülükler varsa veya beraberinizde zehir taşıyorsanız, bu ateş bütün kötülükleri yok edecektir." derler (Carpini, 2021: 135).

3.2.3.5.3. Ateşle Temizlenme Töreni

Moğollar ateşle temizlenmeyi tören ile yapmaktadır ve bu tören düzenli bir şekilde gerçekleşmektedir. İnsanlar ölen birinin yanında bulunduklarında, yıldırım çarpması sonucu biri öldüğünde veya kirlendiklerini düşündüklerinde ateşle temizlenme törenini gerçekleştirerek bu kirlilikten kurtulacaklarına inanmaktadırlar. Tören özel bir şekilde gerçekleşmektedir. Seyyahın kaydettiğı tören şu şekilde anlatılmaktadır:

“Ölenin çadırında oturan akrabaları ve diğere şü şekilde ateşle temizlenme işleminden geçmelidirler; iki küme ateş yakarak yanlarına iki tane mızrak dikerler ve iki mızrağın uçlarını ipe bağlarlar. Bu iplere Bağdad kumaşından yapılmış olan putları takarak bu iki ateş arasından ve ipin altından insanları, hayvanları ve portatif çadırları geçirirler. Sağda ve solda iki yaşlı kadın durarak birtakım dualar okurlar ve su serperler. Bu törende bazı arabalar hasara uğrar ve arabaların üzerinden yere bir şey düşerse bunlar ayinleri düzenleyenlere kalır

Eğer bir kimse yıldırım çarpması neticesinde ölmüş olursa onun çadırında oturan bütün kişiler yukarıdaki gibi iki ateş arasından geçmek zorundadır. Çadırı, yatağı, arabası, keçeden örtüleri ve ölenin diğere eşyaları artık kirlenmiş olduğundan dolayı, artık onları herhangi bir kimse ne alabilir, ne de onlara dokunmaya cesaret edebilir” (Carpini, 2021: 58-59).

3.2.3.6. Kemik İle İlgili İnanışlar

Moğol halkı yedikleri hayvanların kemiklerini ateşte yakmaktadır. Onlar aynı zamanda ölen insanların ruhları adına da kemik yakmaktadır. Ölenin ruhu için yakılan kemik ölene yol göstermekte ve onun ruhunun selamete ulaşmasını sağlamaktadır.

3.2.3.6.1. At Kemiği Yakma

Çalışmamızda Moğolların kemik yakma ile ilgili inanışı tespit edilmekte ve bu inanışa göre soylu birinin ölümü ardından yapılan törenle birlikte kemik yakılmaktadır. Moğollar ölümünden sonra tekrardan dirileceklerine inanmaktadır. Bundan dolayı ölen kişinin gideceği yere rahat bir şekilde ikamet etmesi için atın kemikleri yakılmaktadır. Seyyah yapılan töreni şu şekilde anlatmaktadır:

“Soylu bir hasta öldüğünde, onu bozkırda gizlice kazdıkları çok sevdiği bir yere gömerler. Böyle bir soylu otağın içinde oturmuş vaziyette, önünde bir masa, masa üstünde bir kâse dolusu et ve bir testi kırmızı, bir kısırak veya yavrusu, bir at, eğer ve üzengileri ile birlikte gömülür. Başka bir at da cenaze töreninde (toy) yenir ve derisi samanla doldurularak, uzun bir sopa ile birlikte iki veya dört kazık ayak üzerine geçirilerek, mezarın üzerine yerleştirilir. Böylece ölen kişi ikamet etmek için bir çadıra, kendisine süt verecek bir kısırağa ve aynı zamanda hem damızlık olacak hem de binebileceği bir ata sahip olmuş olur. Törende yedikleri atın kemikleri de ölünün ruhunun selâmeti için yakılır” (Carpini, 2021: 54-55).

3.2.3.6.2. Ölenler İçin Kemik Yakma

Moğollarda kocaları ölen kadınlar toplanarak kocalarının ruhlarının selamete ulaşması ve ruhlarının rahat etmesi için kemik yapmaktadır. Moğol halkı arasında kemik yakma işini daha çok kadınlar yapmaktadır. (Carpini, 2021: 55).

3.2.4. Türbeler, Mezarlar ve Ziyaret Yerleri İle İlgili İnanışlar

İncelediğimiz seyahatnamelerde türbe, mezar ve ziyaret yerleri ile ilgili dinsel-büyüsel inanışlar sık sık anlatılmaktadır. Seyyahlar eserlerinde peygamberler, sahabeler, din adamları, şeyhler ve halk arasında saygı duyulan kişilerin türbelerinden söz etmektedir. Türbelerde yatan kişiler yaşamlarında göstermiş oldukları dini niteliklerden dolayı halk arasında saygınlık kazanmışlardır. Bundan dolayı türbeler adak adanan, dua edilen, konaklanan, yaşanan, yemek yenilen, mescitlere çevrilen ve bereketli olduğuna inanılan yerler haline gelmiştir.

İbn Cübeyr peygamberlerin, peygamber yakınlarının, din adamlarının türbeleri üzerinde çokça durmuştur. Seyyahın eserinde türbelerin çok fazla yer almasının sebebi onun Müslüman coğrafyalarda uzun süre bulunması ve buralardaki din adamlarının türbelerinde anlatılan hikâyelerden etkilenmesidir.

İbn Cübeyr'deki türbeler uğurlu ve bereketli olarak görüldüğü için insanlar buralarda dualar ederek Allah'a yalvarmaktadır. Çünkü türbelerde edilen duanın kabul olacağına

inanılmaktadır. Halk arasındaki inanışa göre türbelere el sürmek, dokunmak ve türbeleri kucaklamak bereket getirmektedir. Türbelerin eşiği ise saygıdan dolayı öpülmektedir.

İnsanlar türbelere olan saygılarından dolayı türbelerin etrafına boncuklar asmakta, ipek örtüler ve mozaiklerle süslemektedir. Türbelere mumlar yakılıp koyulmakta, altın ve gümüş gibi değerli eşyalar bırakılmaktadır. Onlar türbeleri değerli eşyalarla süsleyerek bu yerlere değer verdiklerini göstermek istemektedirler.

İbn Cübeyr'deki türbeler birçok işleve sahiptir. İnsanlar zamanla mescit haline getirilen türbelerde namaz kılabilirler. Sufi, şeyh, misafirler türbenin çevresindeki mescitlerde yaşayabilmekte ve geçimlerini buradan sağlayabilmektedir. Türbelerde zaviyeler de yapılarak gelen ziyaretçilere yemekler hazırlanmaktadır. Türbelerin zarar görmemesi için bekçiler tarafından korunmaktadır.

Carpini eserinde Moğolların mezarları hakkında bilgi verirken burada iki tane mezarlık yerinin olduğunu söylemektedir. İlk mezarlık yeri hükümdar, soylu kişiler ve bunların çevresine yakın olan kişilere aittir. İkinci mezarlık yeri ise sefer sırasında ölen askerlerin gömüldüğü mezarlıktır.

Seyyahın Moğol coğrafyasındaki izlenimlerine göre Moğol ülkesinde soylu birinin ölümü yaklaştığında mezarına altın ve gümüş koyulmaktadır. Moğollar mezarlara önem verip saygı gösterdikleri için onların mezarlıkları bekçiler ve görevliler tarafından korunmaktadır.

İbn Battûta seyahati boyunca birçok türbe ziyareti gerçekleştirmiş ve halkın türbelerde yaptığı ibadetlerine şahit olmuştur. İnanışa göre türbelerde namaz kılmak uğur getirir. Kötürüm, hasta olanlar türbelere getirildiğinde iyileşeceğine inanılır. Türbelerde adaklar adanmakta, namaz kılınmakta, hayvanlar kesilmekte ve dualar edilmektedir.

Seyyah türbelerde yapılan ibadetleri eserine detaylı bir şekilde aktarmıştır. Türbeler zamanla halk arasında saygı duyulan mekânlar haline gelmiştir. Halk şeyhlerin, din adamlarının ve peygamberlerin mezarlarına el sürmenin uğur getireceğine inandığı için bu yerleri sık sık ziyaret etmektedir. Peygamber mezarlarında bulunan misk, gül suyu gibi güzel kokuların ve çeşitli eşyaların bereket getirmesi için yüzlere sürülmektedir.

Seyyahın anlattığı bu türbelerde dua edenin dileği gerçekleşeceğine inanıldığı için dini gece ve aylarda insanlar türbelere toplu halde ziyaretler yaparak Kur'an okumakta ve ardından dualar etmektedir. Türbeler güzel kokularla süslenmektedir. Türbelerin kapıları gümüşten yapılmakta, kapılarına altın, gümüş kandiller asılmakta ve mumlar koyulmaktadır.

İbn Battûta Seyahatnamesi'nde türbelerin birçok işlevde kullanıldığı görülmektedir. Halk zamanla ziyaretler düzenlediği türbelerde medrese, mescit, cami, zaviyeler

yapabilmektedir. Her zaviyede şeyh, hizmetçi, görevliler ve bekçiler vardır ve her birinin kendisine ait görevi bulunmaktadır.

3.2.4.1. Hz. Hüseyin Türbesi

Kahire’de Hz. Hüseyin’in başının gömülü olduğu bir türbe vardır. bu türbede onun mübarek başı gömülü halde bulunmaktadır. Türbe ipeklerle örtülmekte, beyaz mumlarla çevrilmektedir. Mumlar altın ve gümüş şamdanların içindedir. Türbe boncuklarla süslenmekte, etrafında mozayikli mermerler yer almaktadır. Tüm bunlar halkın türbelere ve kutsal yerlere duyduğu saygıyı göstermektedir. Burada yatan Hz. Hüseyin’e de saygı gösterip türbesini temiz tutmaktadırlar. Buradaki türbelerin çevresi insanlar tarafından ziyaret edildiği için her yere ipekten örtüler, perdeler asılmaktadır. Mescitteki duvarda siyah parlak bir taş bulunmaktadır. İnsanlar bu taşta yansımalarını görebilmektedir. İnsanlar türbeye el sürmekte, kucaklamaktadır. Türbelerin uğuru için Allah’a dua edilmektedir. Onlar türbelerde yatan kişilerin hürmetine Allah’a dua etmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 26).

Hz. Hüseyin Kerbelâ’da şehit olmuştur. Mezarı da burada olup halk arasında mukaddes kabul edilmektedir. Mezarın yanında da insanlar için zaviye yapılmaktadır. Türbe kapıda bekleyen bekçiler tarafından korunmaktadır. Kapının eşiği gümüşten yapılmış ve insanlar eşiği saygıdan dolayı öpmektedir. Mezara altın ve gümüş kandiller asılmaktadır. Kapılarda da ipek perdeler bulunmaktadır. İnsanlar bu mezarın uğuru ve bereketi için burayı temiz tutmakta ve saygı duyduklarını göstermek istemektedirler. Çünkü bu mezarlar aracılığıyla dualarını yapmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 216).

3.2.4.2. Hz. İsmail ve Hacer’in Kabirleri

Hz. İsmail ve Hacer’in mezarları insanlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu mezarlar Kâbe etrafındadır. İnsanlar bu mezarların yanında kılınan namazların kabul edileceğine inanmaktadır. Mezarlar kutsal kabul edilmiş ve bereketinden faydalanmak istenmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 59).

3.2.4.3. Hz. Ali Türbesi

Hz. Ali’nin türbesinde yapılan dualar kabul olmaktadır. İnsanlar Hz. Ali, sahabe ve Ehl-i Beyt’in mezarlarını türbe haline getirmektedir. Kalabalık olarak bu türbeleri ziyaret etmekte ve bu yerlerin kutsallığını insanlara göstermektedirler. Şiiiler Hz. Ali’nin türbesinin yanında yapılan mescidinin yanındaki taşın Hz. Ali için yarıldığını söylemektedir. İnsanlar bu taşın yarıldığını görünce Hz. Ali adına mescit yapmaktadırlar (İbn Cübeyr, 2020: 210-211).

3.2.4.4. Dindar İnsanların Mezarları

Sicilya’da bulunan Kasr-ı Said adlı yerde Müslümanların mezarları bulunmaktadır. Bu Müslümanlar dindar kişilermiş. İnsanlar bu dindar adamların bereketinden faydalanmak için burayı ziyaret etmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 250).

3.2.4.5. Moğol Mezarlıkları

Moğol ülkesinde iki tane mezarlık yeri vardır. Birinci mezar yerinde hanlar, soylular ve soylulara yakın kişiler gömülmektedir. Bunların ölümü yaklaştığında mezarlarına altın, gümüş koyulmaktadır. Onlar ölümden sonra yaşama inandıkları için mezarlara değerli eşyalar bırakmaktadır. Tüm bunlar ölümlere yardımcı olmaktadır. İkinci mezarlık yeri Macaristan seferinde ölen askerler için yapılmıştır. Bu ülkedeki mezarların bekçileri bulunmaktadır. Mezarlıklara izinsiz girenler yakalandıklarında işkence edilerek tüm malları ellerinden alınmaktadır. Onlar ölümlerine saygı göstermekte ve mezarlarına zarar gelmemesi için korumaktadır (Carpini, 2021: 58).

3.2.4.6. Mısır’daki Karâfe Kabristanı

Mısır’da Karâfe adlı yerin bereketine inanılmaktadır. Burada bulunan Mukattam dağının Allah’ın haber verdiği göre cennet bahçelerinden biri haline gelecektir. Halk Karâfe Kabristanı’na saygı göstermekte, buradaki mezarları süslemektedir. Mezarları ev şeklinde de yapmaktadırlar. Belirli zamanlarda hafızlar burada Kur’an okumaktadır. Türbelerin yanında zaviye ve medreseler yapılmaktadır. Cuma günleri insanlar çocuklarıyla burada yatmaktadırlar. Buraya yemekler getirilmektedir. İnsanlar dini gecelerde bu türbelere akın ederek bu mübarek geceleri burada geçirmektedir (İbn Battûta, 2021: 47-48).

3.2.4.7. Seyyide Nefise Türbesi

“Hz. Ali soyundan gelen Zeyd b. Ali’nin kızı Seyyide Nefise’nin türbesi” insanlar tarafından sürekli ziyaret edilmektedir. Bu kadının duasının Allah tarafından geri çevrilmediğine inanılmaktadır. Kadın gece gündüz ibadet etmektedir. Bu türbenin nur saçtığına inanılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 48).

3.2.4.8. İbrahim b. Edhem Kabri

İbrahim b. Edhem’in kabri ziyaret edilen ve önem verilen türbelere dendir. Yolcular, fakirler, ihtiyacı olanlar burada konaklamakta ve yemekler yemekteler. İnsanlar Şaban ayının 15. gecesinde buraya toplu halde ziyaretler yaparak dua etmekte ve ibadetlerini yapmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 89).

3.2.4.9. Hz. Âdem, Nuh ve Ali'nin Mezarı

Bu mezarların etrafı ipek kumaş ve halılarla süslenmektedir. Çevredeki kandiller ise altın veya gümüş kandillerle yapılmaktadır. Kabirlerin etrafında gül suyu, misk gibi kokular olan altın ve gümüş leğenler bulunmaktadır. Gelen ziyaretçiler bereketlenmek amacıyla bu güzel kokuları yüzlerine sürmektedir. Kabirlerin eşiği gümüşten yapılmaktadır. İnsanlar buradaki mezarın Hz. Ali'ye ait olduğunu söylemektedir. Halk dini gece ve aylarda Irak, Anadolu, İran, Suriye gibi yerlerden bu türbeye hastaları getirmekte ve onların şifa bulmasını istemektedir. İnsanlar kötürümleri getirerek bu mübarek türbenin üstüne bırakmakta ve iyileşmelerini beklemektedir. İnanişâ göre burada bekleyen kötürümler sapasağlam bir şekilde ayağa kalkmaktadır (İbn Battûta, 2021: 176).

3.2.4.10. Ebû Abdullah b. Hafîf Kabri

Ebû Abdullah b. Hafîf'in İran'da yaşamış önemli şeyhlerden biridir. Şeyhin manevi havasıyla her geleni bereketlendirdiği anlatılmaktadır. Onun türbesi özel günlerde ziyaret edilen yerlerdendir. Halk her gün türbeye gelerek bereketlenmek için el sürmekte ve dualar etmektedir. Kadı ve diğer bilginler buraya gelerek insanlara vaazlar vermektedir (İbn Battûta, 2021: 208).

3.2.4.11. Şeyh Zerkûb Kabri

Şiraz'da Şeyh Zerkûb'un mezarı ziyaret edilen yerlerdendir. Burada yolculara yemek verilmesi için yaptırılan bir zaviye de bulunmaktadır. Şiraz'da birinin oğlu veya karısı öldüğünde evindeki odalardan birini türbe yaparak onu oraya gömmektedirler. Odayı da özel halılarla döşemektedirler. Odanın etrafına mumlar dikmekte ve odanın sokak tarafına bakan yerde bir kapı açmaktadırlar. Hafızlar bu kapıdan girip Kur'an okumaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 210).

3.2.4.12. Bağdat'taki Din Adamlarının Mezarları

Bağdat halkı her Cuma günü bölgesinde bulunan din adamı ve evliyaların mezarlarında birini seçmekte ve hafta sonuna kadar bu yerleri ziyaret etmektedir. Bu, her hafta tekrar edilmektedir. Buradaki türbelerde zaviyeler bulunmakta ve gelen misafirlere, ziyaretçilere yemekler verilmektedir. Bağdat halkı arasında türbelere saygı gösterilmektedir. Burada yatan tasavvuf büyüklerinin, din adamlarının hürmetine mezarlar sık sık ziyaret edilmektedir (İbn Battûta, 2021: 221).

3.2.4.13. Hükümdar Mezarı

Yemen’de bulunan bu mezarın bereketine inanılmaktadır. İnsanlar bir şey dilemek istediklerinde hemen bu mezara gitmektedir. İnanışa göre burada edilen dilekler gerçekleşmektedir. Aynı zamanda insanlar güvenlik amacıyla buraya sığındıklarında korunmuş sayılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 253).

3.2.4.14. Kuthem b. Abbâs b. Abdülmuttalib Mezarı

Kuthem b. Abbâs savaş sırasında şehir olan bir askerdir. Semerkandlılar her pazartesi ve Cuma günleri Kuthem’in mezarını ziyaret etmektedirler. Tatarlar bu mezarı ziyaret ettiklerinde adaklar adamakta, hayvanlar kesmekte, dinarlar getirmektedirler. Tüm bunlar gelen misafirlerin ve kabrin hizmetkârları ihtiyaçları için harcanmaktadır. Burada yapılan bir zaviye ve zaviyenin içinde de misafirlerin kalması için odalar bulunmaktadır. Tatarlar bu kutsal yere saygı göstermiş ve “manevi havasından nasiplenmek için” ziyaret etmektedirler (İbn Battûta, 2021: 362).

3.2.5. Rüyalarla İlgili İnanışlar

El-Gırnâtî, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde rüyalarla ilgili çeşitli anlatımlar bulunmaktadır. Seyahatnamelerdeki rüyalar hükümdar, din adamları, halk, esirler olmak üzere toplumun her kesimi tarafından görülmektedir. Bu rüyalar peygamberler, baksılar ve şeyh gibi saygı görmüş din adamları tarafından yorumlanmaktadır.

Rüyalar ile insanlara yanlışlarından dönmelerini isteme, onların yaptıkları kötülöklere devam etmeleri durumunda çekecekleri azabı gösterme, iyilik yapmanın ve sadaka vermenin kötü olayları engelleyebileceğı, gelecekte karşılaşılabilecek tehlikelere karşı hazırlıklı olmaları ve önlem almaları gibi konularda mesajlar verilmektedir. İnsanlar gördüğü kötü rüyaların gerçekleşmemesi için sadakalar vermektedir.

Çalışmamızda rüyalarla ilgili birçok anlatıma yer vermiştir. Seyyahlar bu rüyalarla insanları uyarmak ve onları düşündürmek istemektedir. Onlar hem kendilerinin gördükleri rüyaları hem de yakın çevresindeki kişilerin gördükleri rüyaları eserlerinde anlatmaktadır. Bu rüyalara göre peygamberler ve saygın kişiler insanların rüyasına girerek insanlara yol gösterebilmektedir.

Rüyalarda görülen kişiler kurtarıcı görevindedir. Bu rüyaları yorumlayan kişiler şeyhler ve din adamlarıdır. Seyyahın eserinde anlatılan rüyalarda Kur'an okuma, sure ezberleme, dua etme gibi ibadetlerin önemine değinilmiştir.

3.2.5.1. Buht'n-nasr'ın Rüyası

Ömer b. Hattab döneminde Ebu Musa el-Ensari Horasan'ı fethedince bir kalede sandık içinde Danyal Peygamber'in bozulmamış cesedini bulur. Ebu Musa bu cesedi Ömer b. Hattab'a mektup ile bildirir. Ömer ise olayı rahiplerine bildirerek onlardan gerekli bilgileri almaktadır. Danyal Peygamber Babil Hükümdarlarından Buht'n-nasr zamanında yaşamıştır. Buht'n-nasr gördüğü rüyayı korkudan unutup ulema topluluğuna söyler ama topluluk rüyayı görmediği için bir şey diyemeyeceklerini için olayı Danyal Peygamber'e anlatmasını istemektedir. Danyal onun rüyasını görmediği halde Rabbi tarafından haberi olduğunu söyler ve ona açıklamasıyla anlatır. Danyal ona rüyasında bir put gördüğünü ve putun başı semada, ayakları yeryüzünde olduğunu söyler. Ardından semadan küçük bir taşın bu putun üstüne düşüp parçaladığını söyler. Taş putu parçaladıktan sonra kocaman olur. Buht'n-nasr, Danyal Peygamber'in anlattığı rüyanın doğru olduğunu söyleyerek bu rüyanın yorumunu da yapmasını istemektedir. Danyal Peygamber yorumunda ise putun Buht'n-nasr ve onu parçalayan taşın ise Hz. Muhammed olduğunu söyler. Bunun üzerine Buht'n-nasr bu rüyanın gerçekleşmemesi için Danyal ve yanındaki Yahudileri azat eder ve onlara ikramlarda bulunur.

Buht'n-nasr ikinci bir rüya görür ve yine korkudan unutup Danyal'a söylemeye karar verir. Rüyasında yedi dalı olan bir ağaç ve ağacın her dalında sayılamayacak kadar hayvandan oluşan dallar vardır. Sonra hükümdar semadan inerek bu ağacın dallarını söker. Danyal ona rüyasını hatırlatınca Buht'n-nasr yorumunu da yapmasını ister. O ağacın Buht'n-nasr olduğunu, sonra Allah'ın onu ağaçta bulunan bütün o hayvanlara çevireceğini ve yedi sene boyunca öyle kalacağını söyler. İlk olarak kartal ve en son da sinek suretine çevirecektir. Sonra sarayına geri dönüp Allah'ın onu eskisi gibi insana çevireceğini söyler. Buna işaret olarak eğer Buht'n-nasr bir gün kolunun üzerinde yeşil bir tüy görürse bu rüya gerçekleşecektir. Buht'n-nasr bu tüyü gördüğü zaman kendi yerine de ülkeye bakması için oğlunu atayacaktır. Buht'n-nasr günlerden bir gün kolunun derisinin altında yeşil tüyü görür. Sonra karısı ve oğlunu yanına alarak halkının karşısına çıkar. Oğluna Danyal'dan ayrılmamasını söyler ve onu kendi yerine yönetici yaptığını açıklar. Sonra kartal olup uçmaya başlamaktadır. Yedi sene içerisinde çeşitli hayvanlara dönüştü ve son olarak sineğe dönüştü. Ardından silkelendi ve tekrar insan haline gelip sarayına oturdu (El-Gırnâtî, 2022: 168-170).

3.2.5.2. Argun Han'ın Rüyası

Argun Moğol hükümdarlarından biridir. Müslümanlara yaptığı kötülük ve zulmü ile tanınmaktadır. Onun döneminde birçok masum çocuk, kadın, erkek öldürülmüştü. Günün birinde hastalanarak yatağa düşmektedir. Rüyasında korkunç görünümlü bir kadın ona

yaklaşarak göğsünden tutar ve onu döktüğü kanların hesabını vermesi için efendisine götürmek istediğini söyler. Argun ise dünyanın efendisinin kendisi olduğunu söyleyince kadın ona dünyanın efendisinin bir başkası olduğunu söylemektedir. Gördüğü rüyadan uyanan Argun korkuya kapılmakta ve rüyayı baksılarına anlatmaktadır. Baksılar ona rüyasında gördüğü kişinin intikam peşinde olduğunu ve ondan döktüğü kanların hesabını soracağını anlatırlar. Baksılar Argun'dan bol bol sadaka vermeden bu rüyadan kurtulamayacağını söylerler. Argun ise birçok yere mektup göndererek esirleri azat ettiği duyurmakta, hazinelerini çıkarıp sadaka olarak dağıtmaktadır (Crucis, 2018: 60-61).

3.2.5.3. Şeyh Halife'nin Rüyasında Peygamberi Görmesi

Şeyh Halife İskenderiye'de yaşayan din adamlarından biridir. Şeyh bir gece rüyasında Peygamberi görmekte ve Peygamber şeyhe kendisini ziyaret etmesini söylemektedir. Rüyadan sonra şeyh hemen Medine'ye gitmeye karar verir. Peygamberin mescidine yaklaştığında iki rekât namaz kılarak peygambere selam vermektedir. Daha sonra oradaki bir direğe tutunup başını dizlerine koyarak oturmaktadır. Şeyhin bu oturuşu tasavvufta “tezyîk” olarak bilinmektedir. Yani kötülük ve günahlarından temizlenmek, arınmak manasındadır. Başını kaldırdığında ise önünde dört adet ekmek, süt ve hurma görmektedir. Bu yemekleri de arkadaşları ile yemektedir (İbn Battûta, 2021: 30).

3.2.5.4. İbn Battûta'nın Gördüğü Rüyalarda

İbn Battûta (2021: 37-38) bir gece damda uyurken rüya görür. Rüyasında bir kuşun kanadına binip hareket eder. Bu kuş onu kible tarafına götürür ve önce Yemen sonra doğu tarafına sonra tekrar güneye gider. Daha sonra tekrar doğuya gidip yemyeşil bir yere varır. Kuş onu orda indirir. Şeyhin rüyasını çok iyi yorumlayacağını bildiği için sabah namazını kılmak için onun yanına gider. Mescitte namazı İbn Battûta kıldırır. Namazdan sonra tüm cemaat gidince o rüyasından bahsetmeden Şeyh onun rüyasını sorar ve ona anlatmaya başlar. “Ulu ev Kâbe'yi haccedeceksin, Peygamber'in kabrini ziyaret edeceksin. Daha sonra Yemen'i, Irak'ı, Türk ülkelerini, Hindistan'ı gezecek, burada uzun bir süre kalacaksın. Orada kardeşim Dilşâd-ı Hindî ile görüşeceksin. Seni o sırada düştüğün tehlikeden kurtaracak.” diyerek rüyasını yorumlar. Şeyhin bu dediklerinin hepsi doğru çıkar. İbn Battûta'nın yolculuğu bu şekilde çıkar.

İbn Battûta (2021: 679) Mali'de kaldığı esnada bir rüya görmektedir. Rüyasında bir adam ona neden her gün Yasin suresini okumadığını söyler. İbn Battûta ise bu rüyayı dikkate

olarak her yolculuk esnasında ve kaldığı yerlerde söylenen sureyi okuyarak başına gelecek tehlikelerden kurtulmaktadır.

3.2.5.5. Hatip Siraceddin'in Rüyası

Medine'de yaşayan Hatip Sirâceddîn kırk senelik görevini tamamladıktan sonra Mısır'a gitmeye karar verir. Rüyasında da üç kere peygamberi görmüş ve peygamber ona her seferinde Medine'den çıkmaması gerektiğini söylemiş. Çünkü onun eceli yaklaşmaktadır. Ama Sirâceddîn gördüğü rüyayı umursamaz ve gitmek ister. Mısır'a yaklaştığında vefat eder (İbn Battûta, 2021: 126).

3.2.5.6. Afganlı Melik Hattâb'ın Rüyası

Afganlı Melik Hattâb İran'daki Duvaykır Kalesi'nde hapis yatarken etrafındaki fareler onu yemek için yanında ayrılmaz. Bu yüzden çok acı çekmektedir. Bir gece rüyasında bir adam ona yüz bin kere İhlâs suresini okuduğunda Allah'ın kendisini bu farelerden kurtaracağını söylemektedir. Adam sabah kalktığında sureyi okumaya başlar ve farelerden kurtulmaktadır. Ardından hükümdar onun hapsedildiği yerden çıkmasını da emreder. Böylece adam kurtulmaktadır (İbn Battûta, 2021: 530-531).

3.2.6. Şamanlar/Baksılar, Büyücüler ve Cinlerle İlgili İnanışlar

3.2.6.1. Şamanlar/Baksılarla İlgili İnanışlar

Çalışmamızdaki seyyahlar Moğol coğrafyasında bulundukları sırada şamanların düzenledikleri törenler, halkın şamanlara saygısı ve şamanlarla ilgili çeşitli inanışlara tanık olmuşlardır. Şamanlar toplumun önde gelen din adamlarından olduğu için onlara saygı gösterilir ve onlar adına kurban kesilmektedir. Şamanlar diğer insanlardan üstün görülmemekte ve Tanrı ile konuştuklarına inanılmaktadır.

3.2.6.1.1. Moğollarda Şamanlar/Kamlar

Moğollarda Tanrı'ya "İtoga" ve Kumanlarda ise "Kam" adı verilmektedir. Onlar kamlardan çok korkmakta ve onlara saygı göstermektedir. Kamlara kurbanlar kesilmekte, yiyecek, içecekler ve hediyeler sunulmaktadır. İnsanlar kamlardan aldıkları bilgilere göre hareket ederler ve onların sözünden ayrılmazlar. Kamlar cinlerle konuştuklarında Tanrı ile konuşmuş gibidirler. Kamlar büyü ve efsunla uğraşmaktadır. Buldukları işaretlerden anlam çıkarmakta ve kehanette bulunmaktadırlar (Carpini, 2021: 53).

Şamanların törenleri yönetme gibi görevi vardır. İnsanlar kirlendiklerini düşündüklerinde kam kadınlar aracılığıyla ateş etrafında temizlenmektedirler. Ateşle

temizlenme esnasında şamanlar sağda ve solda durarak bazı dualar okuyarak ateşe su serpmektedirler (Carpini, 2021: 58-59).

Moğollar baksıları toplumdaki birçok insandan daha değerli görmektedir. Onlara göre baksılar Hintlidirler. Baksılar çok bilgili, dindar ve akıllı kişilerdir. Onlar dini kurallara son derece bağlıdır. Baksılar sihir yapmakta, uçabilmekte, şeytandan destek ve yardım aldıklarına inanılmaktadır. Mucizeler göstererek kehanette bulunmaktadır. Baksılara göre üç yüz altmış beş tane tanrı vardır. Bazı baksılar da yüz tümen tanrının olduğunu ve her tümenin de on binden oluştuğunu söylemektedir. Bütün baksılar bu tanrıların içinde sadece bir tanesinin üstün olduğuna inanmaktadır (Crucis, 2018: 50-51).

Baksılar insanların gördüğü rüyaları yorumlayabilme yeteneğine sahiptir. Onlar kötü rüyaların gerçekleşmemesi için insanların yapması gerekenleri de söylemektedirler (Crucis, 2018: 61).

3.2.6.2. Büyücülerle İlgili İnanışlar

İbn Battûta büyücüler üzerinde çokça durmuştur. Halk arasında büyü yapanlar *cûkî* şeklinde adlandırılmaktadır. Seyyahın büyücü diye adlandırdığı *cûkîler*, Carpini ve Crucis seyahatnamelerindeki şamanlarla aynı kişilerdir. Sadece farklı bölgelerde farklı isimlerle adlandırılmıştır.

Seyyah hükümdar saraylarında *cûkîlerin* olağanüstü özelliklerine şahit olmuştur. O aynı zamanda *cûkîlerin* hikâyelerine dair örneklerle de rastlamıştır. *Cûkîler* yer altındaki çukurlarda aylarca yaşayabilmektedir. Onlar bilinmeyenden haber alma, havada durabilme, sihir yapma, aylarca yemek yememe, göz bakışlarıyla insanları öldürebilme veya onların vücutları parçalayabilme, hayvan şekline girebilme gibi olağanüstü özelliklere sahiptirler. *Cûkîler* saygın kişiler oldukları için daha çok saraylarda hükümdarların yanında bulunurlar.

Büyü işlerini daha çok kadınlar yapmaktadır. Büyücü kadınlar “*kan içici*” olarak adlandırılıp insanların kalbini yiyebilmektedir.

3.2.6.2.1. Cûkîler (Büyücüler)

Cûkîler olağanüstü özelliklere sahiptir. Onlar aylarca hiç yemek yemeden ve bir şey içmeden yaşayabilmektedir. *Cûkîler* yeryüzünde çok fazla yaşamazlar, yeraltında kendileri için yapılan çukurlarda kalarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Aynı zamanda bu çukurların üzerine de evler yapılabilmektedir. Çukurların içinde dışarı ile bağlantılı küçük delikler vardır ve insanlar onların yanına çok fazla gidemez. *Cûkîlerin* özel ilaçlar ürettiği bilinmektedir. Bu ilaçlarla açlıklarını ve susuzluklarını gidermektedirler. Bilinmeyenden haber alırlar ve

görünmeyen varlıklarla iletişime geçerler. Hükümdarlar onlara saygı göstermektedir. Bundan dolayı da genellikle dışarıya çıktıklarında hükümdarların saraylarında kalmaktadırlar. Cûkîler sadece sebze yemektirler, onlar eti asla yememektedirler. Kendilerini sadece dine verirler ve davranışlarıyla din adamı olduklarını belli etmektedirler. Cûkîler bakışlarıyla insanları parçalayarak kalplerini çıkarabilmekte ve bu kalpleri yemektirler. İnsanların kalbini yiyen cûkî kadınlarına kan içici denmektedir (İbn Battûta, 2021: 526).

Cûkîler başlarını kapatmakta ve ateşin külüyle başlarını temizlemektedirler. İstedikleri zaman havada durabilir, büyü yapabilme özelliğine sahiptirler. Aynı zamanda onların öğrencileri de vardır. Gittikleri yerlere öğrencilerini de götürmektedirler (İbn Battûta, 2021: 527).

Cûkîlerin şifa verdiğiğine inanılmaktadır. İnsanlar cüzam veya sedef hastalığına yakalandıkları durumlarda onlardan yardım istemektedir. Hastalık anında cûkîlerin yanına gidildiği takdirde hastalıklar kendiliğinde geçmektedir. Cûkîler hastalar için ilaç yapabilmekte ve hastalıkların tedavisini bilmektedirler. Cûkîler yerin altında kendileri için yapılan çukurlarda yaşar ve sadece helâ ihtiyacı için bu çukurlardan çıkarlar. Elleriindeki boynuz bir boruyu gizemli bir şekilde güneş doğduğunda, battığında ve gece ortasında öttürmektedirler. Cûkîler cinsel beraberlik gücünü artıracak haplar yapmaktadır. Onlar hükümdarların yanında yer almaktadır (İbn Battûta, 2021: 528).

Perven (:Nerwan) adlı şehrin kapıları kapalı olduğu halde gece yarısı bir aslan şehre girmiştir. Bu aslan gece karanlığında insanları parçalamaktadır. Aynı zamanda bir bebeği aldığı gibi kaçırmaktadır. Aslan kurbanlarını parçalarken etini yememekte sadece kanlarını içmektedir. İnsanlar bunun aslan değil yırtıcı hayvan şekline giren cûkî (:yogi) olduğunu söylemektedir. Bu cûkî geceleri hayvan şekline girerek sokaklarda istediği gibi dolaşmaktadır (İbn Battûta, 2021: 525-526).

3.2.6.3. Cinlerle İlgili İnanışlar

3.2.6.3.1. Maldiv Adalarında Bulunan Cinler

Maldiv adalarında cinlerle ilgili ilginç bir hikâye vardır. Halk ifrit olarak adlandırılan cini gördüklerinde aralarında bulunan bakire bir kızı süsleyerek sahildeki put evine götürmektedirler. Kız bir gece bu evde bırakılır, sabah geldiklerinde ise kızın bekâreti bozulmuş bir şekilde ölü bulurlar. Seyyah bu adada bulunurken halkın bir gece yüksek seslerle tekbir getirdiğini duymaktadır. Kadınlar bakır leğen ve kaplara vurmaktadır. Çocuklar da başlarında mushaf taşımaktadır. Seyyah şaşkınlıkla onları izler ve bunun nedenini sorduğunda halk ona denize bakmasını söyler. O başını çevirip denize baktığında her tarafı

kandil ve meşalelerle doldurulmuş büyük bir gemi görür. Bunun nedenini sorar halk ise bunun ifrit olduğunu, her ay bir kere kendini gösterdiğini söyler. Onlar da dışarıya çıkınca ifrit zarar vermez (İbn Battûta, 2021: 561-562).

3.2.7. Kurban ve Adaklarla İlgili İnanışlar

El-Gırnâtî ve İbn Battûta seyahatnamelerinde kurban ve adak ile ilgili inanışlar kanlı ve kansız olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi hayvanlar kurban edilerek kanlı şekilde yapılmaktadır. İkincisi ise altın, gümüş, dinar gibi değerli şeyler dağıtılarak veya yemekler verilerek kansız şekilde yapılmaktadır.

İnsanlar tehlikeler ve felaketler karşısında tuttıkları adaklarını bu tehlikelerden kurtulduklarında yerine getirmektedir. İnsanlar için önemli olan kestikleri kurbanların kanının dökülmesidir.

3.2.7.1. Horoz Kurban Etme

Sabîler şehirlerindeki din adamlarının mezarlarını ziyaret ettikleri sırada hayvan kurban ederek kan dökmektedirler. Onlar mezar ziyareti sırasında horoz kurban eden kişinin hastalıklardan kurtulacağına ve sıkıntılarının yok olacağına inanmaktadırlar (El-Gırnâtî, 2022: 114-115).

3.2.7.2. Hz. Ali'nin Kabrinde Kurban Kesme

Irak halkı hastalandıklarında kurban adamanın kendilerine fayda getireceğini söylemektedir. Bunun için özellikle Hz. Ali'nin kabrinin olduğu inanılan yere hayvan götürerek bu hayvanı kabrin yanında kesmektedirler. Aynı zamanda insanların başı ağrıdığına gümüş şeklinde kelle yaparak Hz. Ali'nin kabrine gönderirler ve iyileşmeyi beklemektedirler (İbn Battûta, 2021: 176-177).

3.2.7.3. Deniz Seyahati Zamanında Ebû İshâk'ın Mezarında Adak Adama

Hintliler ve Çinliler deniz yolculuğuna çıkmadan önce denizde meydana gelecek tehlikelerden korunmak ve başlarına gelecek felaketlerden kurtulmak için din adamlarının kabirlerini ziyaret ederek adak adamaktadırlar. Onlar adaklarını yerine getireceklerine dair yazıyla taahhüt ederek bu yazıyı görevlilere teslim etmektedir. İnsanlar adaklarının gerçekleşmesinden sonra altın, gümüş dağıtmaktadır (İbn Battûta, 2022: 212).

3.2.7.4. Vebadan Kurtulma Üzerine Verilen Adak

Kudüs'te insanlar veba gibi büyük felaketler olduğunda oruç tutmaktadır. İnsanlar veba salgının geçmesi ve insanların ölmemesi için adaklar adamaktadır. Veba geçtiğinde ise tuttukları adakları yerine getirerek ziyafetler düzenlemekte, yemekler vermektedirler (İbn Battûta, 2021: 637).

3.2.8. Yağmur Duası İle İlgili İnanışlar

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yağmur duası ile ilgili bazı örnekler tespit edilmiştir. Bu örneklerle göre yağmurun yağması için halk toplu halde dualar etmektedir. Bu duaları toplumun önde gelen kişilerinden biri yapmaktadır. Mekke halkı yağmur duasına çıkmadan önce oruç tutmakta, namaz kılmakta, tövbe etmektedirler. Ardından bir araya gelip Allah'a yalvararak yağmurun yağması için dua etmektedirler.

Yağmurun yağmaması ekinlerin yeşermemesi, suların azalması, kıtlıkların olması durumunda yağmur duası yapılmaktadır. Dua yapılmadan önce insanlar tarafından toplu halde ibadetler yapılmakta, hazırlıklar tamamlanmaktadır. İnsanlar yağmur dualarını dışarıda bir yerde ve din adamlarının önderliğinde yapmaktadır. İnsanlar yağmurun yağması için dua ettiklerinde peygamberlerin, ibadetlerin bereketinden faydalanmak istemektedir.

3.2.8.1. Danyal Peygamber'in Cesediyle Yağmur Duasına Çıkma

Ömer b. Hattab döneminde Horasan'ı fetheden Ebû Musa ve yanındakiler Sus şehrinde Danyal Peygamber'in cesedini bulurlar. Danyal Peygamber ise rüya yorumlayan, gayba dair bilgi veren bir peygamberdir. Halk Danyal Peygamber'in dini vasıflarından dolayı ona saygı göstermekte ve onun bereketli olduğuna inanmaktadır. Bundan dolayı onlar Danyal Peygamberin cesedini alarak yağmur duasına çıkmaktadır. İnsanlar cesedi yanlarında tuttuklarında onun bereketinden dolayı yağmur yağmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 169-171).

3.2.8.2. Kâbe'de Yapılan Yağmur Duası

Mekke halkı yağmurun yağması için kendilerine göre bazı hazırlıklar yapmaktadır. Bunun için Kâdı insanlara Kâbe'de toplanıp yağmur duası yapacağı söylemektedir. Yağmur duasını herkes değil din adamları yapmaktadır. Halk öncelikle üç gün boyunca oruç tutmaktadır. Dördüncü gün ise dua için Kâbe'de toplanırlar. Yağmur yağması için Hz. Osman'a ait olan mushaf da çıkarılmaktadır. Bu mushaf bereketlidir. Halk yağmur yağmadığında ve kıtlık zamanlarında bu mushafın hürmetine dualar etmektedir. Kâdı onların Kâbe'de iki rekât namaz kılmasını söylemektedir. Birinci rekâtta "Sebbih isme rabbike'l-a'lâ"

ve ikinci rekâtında Gâşiye surelerini okumasını ister. Namazdan sonra hutbe verilmekte, insanların günahlarından tövbe etmeleri söylenmektedir. Ardından insanlar yağmur ümidiyle dağılmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 116-117).

3.2.8.3. Nil Nehrinin Azalması Durumunda Yağmur Duasına Çıkma

Nil Nehri haziran ayında taşmaya başlamaktadır. Suyun yüksekliği 16 arşını bulunca sultana verilecek haraç tamamlanmaktadır. 16 arşından az olduğunda sultanın gelirinde azalma olmaktadır. 14 arşın ve altında olduğu durumda halk bu korkunç kayıptan kurtulmak için yağmur duasına çıkmaktadır. Halk dua ederek nehrin normal seviyeye gelmesini istemektedir. Duadan sonra nehir eski haline gelmektedir. 17 arşın olduğunda o senenin bolluk ve bereketli geçeceğine inanılır. 18 arşına çıktığı takdirde ekili alanlar zarar görmekte, veba getirmektedir (İbn Battûta, 2021: 49).

3.2.9. Diğer İnanmalar

İncelediğimiz seyahatnamelerde bu tasniflerin dışında kalan bazı inanışlar tespit edilmiştir. Halk arasında yaşayan bu inanışlar anlatılmaya değer olmasından dolayı çalışmamızda da yer almıştır.

Çalışmamızda tespit edilen diğer inanışlar şunlardır:

İnsanlar Tibet şehrinde yaşamanın kendilerine iyi, güzel işler getireceğine inanmaktadır. Tibet şehrinde yaşamanın insanı mutlu ettiğine ve güler yüzlü yaptığına inanılmaktadır. Burada bir insan öldüğünde ise şehrin faziletinden dolayı ailesine kederin uğramayacağı, ölenin ruhunun huzur içinde olduğu söylenmektedir (El-Gırnâtî, 2022: 99).

Şam'da halkın tümünü kapsayan korkunç bir veba ortaya çıkmaktadır. Bölgenin valisi halka üç gün boyunca oruç tutmasını ve çarşıda yemek pişirmemesini söylemektedir. Üçüncü günün sonunda herkes saygı duyduğu Akdam Mescidine gelmektedir. İnsanlar mescitte namaz kılmakta, zikirler çekmekte, dualar etmektedir. Her halk kendi dininin kitabını yanına alarak sokaklara çıkmaktadır. Allah'ın vebayı hafifletmesi için dualar edilmektedir. Onlar toplu halde Allah'a dua ederek vebadan kurtulacaklarına inanmaktadır (İbn Battûta, 2021: 108-109).

Mısır'da halk deniz yolculuğuna çıkmadan önce denizden gelecek tehlikelerden korunmak için okudukları özel bir dua vardır. Dua "Hizbü'l-Bahr" olarak bilinmektedir. Bu deniz yolculuğu ile ilgili dua özellikle Şeyh Ebu'l-Hasan Şâzili tarafından okunmaktadır. İnsanlar bu duanın onları koruyacağına inanmaktadır.

Seyyahın bahsettiği dua şöyledir:

"Allahım! Ey Yüce Yaradan, ey Ulu Tanrı, ey şefkatli, merhametli Rab! Ey her şeyi bilen!
 Sen benim sahibimsin! Seni bilmek, seni tanımak yeter bana! Benim rabbim ne güzel bir rab! Ve benim,
 seninle doyumluğa ulaşmam ne güzel!

Dilediğine yardım edersin sen! Sensin yüceler yücesi, sensin kullarını esirgeyen!
 Oturuşumuzda, kalkışımızda, söyleyişimizde, isteyişimizde, tüm hareketlerimizde kalbimizi gayba
 imandan uzak tutacak vehim ve şüphelere düşmekten korusun bizi!

O kuşklar, vehimler ve gamlar; kalplerimizi, senin gayb hazinelerinden alıkoymuyor.
 Müminler, büyük bir imtihan içindedir. Zelzeleye uğramış gibi sarsılırlar. Ve kalplerinde yamukluk
 bulunan münâfıklar 'Tanrı ve Tanrı elçisi bize boş şeyler vadetti!' derler.

Bize yardım et! Adımlarımızı sağlam basalım. Bizi ayakta tut!
 Denizi Musa'ya açtığın gibi, ateşi İbrahim'e hizmetkâr kıldığın gibi, dağları ve demiri Davud'a hamur
 ettiğin gibi, rüzgârı ve cinleri Süleyman'a köle ettiğin gibi, şu üzerinde bulunduğumuz deryayı da bize
 bende kıl!

Yerde ve gökte, melekût evreninde yarattığın tüm deryaları bizim emrimize ver!
 Dünyanın ve ahiretin denizlerini bize hizmetçi yap!

Ey, kâinatın gücünü elinde bulunduran! Her şeyi kolay et bize!
 Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd!

Hâ-Mîm-Ayn-Sîn-Kaf! Bize yardım et! Sen yardım elini uzatanların en iyisisin!
 Bizim önümüzü aç! Sen, zorlukları kaldıranların, yolları açanların en iyisisin!
 Bizi bağışla! Sen bağışlayanların en iyisisin!

Bize yiyecek ver, geçimlik ver! Sen yiyecek ve geçimlik verenlerin en iyisisin!
 Bizi doğru yola ulaştır! Bizi haksızlık yapan, zulmeden topluluğun şerrinden korusun!

Bilgin dahilindedir elbet, bize tatlı meltemler ver! Rahmet hazinelerinden bir meltem kopar ve sal
 önümüze!

Yücelik, esenlik, dünya ve ahirette ferahlık anlamına gelen gücünle kat bizi bu rüzgârın önüne!
 Senin her şeye gücün yeter!

Ulu Rabbimiz! İçimizde ve dışımızda, gönüllerimizde ve bedenlerimizde bir sıkıntı bırakmadan
 işlerimizi kolaylaştır! Dinimiz ve dünyamızda başarıyı, sağlığı ve esenliği nasip et bize!

Yolculuğumuzda bize arkadaş ol! Bizim ehlimizden olanlar, (bizim ilkelerimizi paylaşanlar ve
 akrabalarımız) için koruyucu ol!

Bize düşmanlık edenlerin yüzlerini sil! Oldukları yerde onların şeklini boz! Ne geriye kaçabilsinler ne
 de bize yetişebilsinler!

'Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlar, ama nasıl
 görecekdiler?

Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirdik de ne ileri gitmeye güçleri yeterdi, ne de
 geri gelmeye!

'Yâ sîn,
 Hikmetli Kur'an hakkı için,
 Sen, kuşku yok, peygamberlerdensin,
 Dosdoğru bir yol üzerinde!

Güçlü ve merhametli olan Allah'tan indirilmedir bu!
 Ataları uyarılmadığından, kendileri de aymaz olan bir toplumu uyarasın diye!
 Andolsun kesin söz çıktı onların çoğu hakkında! Artık inanmazlar.
 Biz onların boyunlarına halkalar geçirdik.
 O halkalar çenelere dek uzanmakta, bu yüzden başları yukarı kalkık!
 Bir set çektik önlerine ve arkalarına da bir set,
 Perdeledik onları, göremezler artık.'
 Yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu, yüzleri bozuldu!
 'Yüzler yeri göğü ayakta tutan dipdiri Allah için eğildi. Haksızlık eden, zulüm yüklenen hüsrana uğradı!'
 Tâ-sîn, Tâ-Sîn-Mîm,
 Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf,
 'İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıverdi.
 Aralarında bir engel var, birbirine geçip karışmazlar.'
 Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Ha-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm, Hâ-Mîm,
 İş bitti, zafer geldi, bize karşı onlara yardım edilmez!
 'Hâ-Mîm,
 Bu kitap, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, azabı çetin, lütfu geniş
 Allah'tan indirilmedir.
 Ondan başka Tanrı yok, dönüş ancak ona!'
 Bismillahtır kapımız,
 Tebâreke duvarlarımız,
 Yâ-Sîn tavandır bize,
 Kâf-Hâ-Yâ-Ayn-Sâd bize yeter!
 Hâ-Mîm, Ayn-Sîn-Kaf korunağımız.
 'Onlara karşı seni korur, sana yeter Allah,
 O her şeyi bilen, o her şeyi duyan!'
 Arş'ın örtüsü salındı üzerimize, Allah'ın gözü bizi gözlemede, Allah'ın yardımıyla yenilmez oluruz biz!
 'Allah onları arkalarından kuşatmıştır.
 Hakikatte o inanmayıp yalanladıkları şey, Levh-i Mahfuz'da bulunan şerefli *Kur'an*'dır.'
 'Allah en güzel koruyucudur. O merhametlilerin de en merhametlisidir!'
 'Şüphesiz ki benim dostum Kitab'ı indiren Allah'dır. O bütün sadık kullarını korur, gözetir.'
 '(Ey Muhammed)! Yüz çevirirlerse de ki; Allah yeter bana, ondan başka Tanrı yo! Ben sadece ona
 güvenip dayanırım. O yüce Arş'ın sahibidir.'
 Allah'ın adıyla, onun adı anıldıkta gökte ve yerde hiçbir şey zarar veremez! O her şeyi duyan, o her şeyi
 bilen!
 Tüm güç, hareket ve eylemin kaynağı Yüce Allah'ın adıyla! Yâ Rab, Efendimiz Muhammed'e, onun
 Ehl-i Beyti'ne ve ashabına rahmet yağıdır, esenlikler ver" (İbn Battûta, 2021: 32-34).

Basra yakınında Sehl b. Abdullah Tüsterî denilen velinin sürekli ibadet ettiği yer vardır. İnsanlar gemilerle yolculuğa çıkacakları esnada bu mekânın yanında durup su

içmektedirler. Onlar bu velinin manevi havasından faydalanmak ve bereketlenmek için dua etmektedirler (İbn Battûta, 2021: 188).

Şam halkı gelen hacılara çok saygı göstermektedir. Onlar hacılardan bereketlenmek için yanlarına giderek göğüslerine sürmektedir. Hacıların kendilerine verdiği ekmeklerin uğur getireceğine inandıkları için bu ekmeği yemektirler (İbn Cübeyr, 2020: 216-217).

İnanışa göre Cidde'deki Abanoz Camisi denilen mabet manevi şekli ve bereketiyle bilinmektedir. İnsanlar bu mabette dua ettiklerinde dualarının Allah tarafından kabul edileceğini söylemektedirler (İbn Battûta, 2021: 237).

Türkler dervişlere çok saygı göstermekte, dervişlere at, öküz, koyun gibi hayvanlar hediye etmektedir. Sultanlar, kadınlar, erkekler tekkeleri ziyaret ederek dervişlerden bereketlenmek istemektedirler. Dervişlere hediyeler vererek onların gönüllerini hoş etmeye çalışmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 316-317).

3.3. İnanışlar Hakkında Genel Değerlendirme

Bunlardan hareketle incelediğimiz seyahatnamelerde toplumların inanışlarına dair birçok unsur bulunmaktadır. Seyyahlar bulundukları coğrafyaların toplumları ile uzun süre yaşayarak onların çeşitli inanışları hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. İnsanlar bu inanışlarını inançlarına, ibadetlerine, hikâyelerine, geleneklerine ve yaşamlarının çeşitli yerlerine yansıtmaktadırlar. Çalışmamızda adı geçen seyyahlar dindar olan kişilerdir. Onlar dini değerlere önem vermekte ve karşılaştıkları toplumların inançlarına çokça değinmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerdeki tabiat olayları ile ilgili inanışlara baktığımızda güneş, ay, yağmur, yıldırım insanların yaşamlarında kutsallık ve saygınlık kazanmıştır. Güneş, ay, yağmur ve yıldırımın ruhu olduğuna inanılmakta ve onlardan yardım beklenmektedir. İnsanlar bunlara saygı göstererek bereketlenmek, korunmak ve dualarının kabul edilmesini istemektedirler. Onlar doğrudan temas edemediği bu unsurları güçlü varlıklar olarak görmüşlerdir. İnsanlar bunların güçlü varlıklar olduğuna inanmakta ve güçlerinin yetmediği, ihtiyaç duyduğu anlarda da bu varlıkları aracı kılarak yardım beklemektedirler.

Canlı varlıklarla ilgili inanışlara baktığımızda yılan, horoz, güvercin, öküz, sığır, inek, at ve koç toplumların yaşamlarında dinsel bir boyut kazanmıştır. Hayvanlar hastalık anında insanlara şifa vermeleri, onları nazardan korumaları ve onların sıkıntılarının yok etmelerinden dolayı insanların inançlarında önemli bir yer edinmiştir.

Ağaçlarla ilgili inanışlarda olağanüstü özellikler ön plandadır. Ağaçlar kendiliğinde yürümekte, insanların kendisine ulaşmasına ve dokunmasına müsaade etmemekte, senede bir

defa yapraklarını dökmetedir. İnsanlar ağaçların yapraklarını hastalıkların tedavisinde kullanmaktadır. Ağaçlar aynı zamanda insanları gençleştirmektedir. Ağaçlar insanlara yarar sağlamasından dolayı halk arasında önem kazanmış ve korunmuştur. Ağaçlardaki olağanüstü özellikler onları Müslüman ve Hıristiyanların inançlarında önemli bir varlık olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde cansız varlıklarla ilgili inanışlara baktığımızda taşların etrafında gelişen inanışlar çok fazla bulunmaktadır. İnsanlar peygamberlerin taşlara dokunması veya peygamberlerin taşların üstüne oturmasından dolayı bu taşların bereketli olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda hastalık anında, yağmur yağdırmada, haber almada, ateşten korunmada, yaraların iyileştirilmesinde taşlardan faydalanılmaktadır. Zamanla halk arasında kutsallık kazanan taş insanlar tarafından öpülme, yüzlere ve bedenlere sürülmektedir. Taşların güçlü ruhları olduğuna inanılmış ve onlar aracılığıyla dualar edilmiştir. Taşların taşıdığı bu olağanüstü özelliklerden dolayı saygı gösterilmekte ve ziyaret edilmektedir.

Su ile ilgili inanışlar İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde geçmektedir. Seyyahlar Müslüman coğrafyalarda bulundukları sırada Müslümanlar için büyük öneme sahip su ile ilgili inanışlar tespit etmişlerdir. Müslümanlar suyun bereket ve şifa getirdiğine, insanı manevi olarak arındırdığına, onun cennetten çıktığına inandıkları için suları temiz tutmakta ve kirletmemektedir. Zemzem suyunun peygamberin hadislerinde çokça geçmesinden dolayı bereketli olduğuna inanılmıştır. Suların hem içilmesi hem de bedenlere sürülmesi insanlar tarafından şifa vereceğine inanılmaktadır. Sular hayat kaynağı olarak görülmektedir. Sular bereketli olarak görüldüğü için vücutlarının farklı yerlerine dökülmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerdeki putlar insanları kötülükten koruduğu için kutsiyet kazanmıştır. Moğollar putların ruh taşıdıklarına inanmışlar ve bu putları yüksek yerlerde, yurtlarının girişlerinde, insanların önünde, arabaların üstünde tutmaktadırlar. Putlar hem insanları tehlikelerden muhafaza etmekte hem de hayvanları koruyup onların üremesini sağlamaktadır. Bundan dolayı putlara olan saygılarından dolayı kurbanla kesilmekte, yiyecekler, hediyeler ve hayvanlar sunulmaktadır.

Ateş ile ilgili inanışlara göre ateşin temizleyici özelliği vardır. Ateş büyü, zehir ve insanların aklındaki kötü düşünceleri yok ettiği için insanlar iki ateş arasında geçerek temizlenme işleminden geçmektedir. Ateşe yapılan saygısızlık günah olarak kabul edildiği için onun yanında kötü davranışlarda bulunulmamaktadır. Ölen insanın kirlenmiş sayılmasından dolayı ölene ait eşyalar ve onun çadırında oturanlar temizlenmek için iki ateş arasından geçmektedir. Bu inanış Moğol coğrafyasında yaygınlık kazanmıştır.

İncelediğimiz seyahatnamelere göre ölünün ruhunun selamete ulaşmasına ve ona yol göstermesine aracı olmasından dolayı kemik yakılmaktadır. Bu yüzden kemiklere saygı duyulmuş ve zarar verilmemiştir. Moğollarda ölünün ruhunun diğer dünyada rahatça hareket etmesi için atlar yapılan tören ile öldürülmektedir. Daha sonra atın eti yenilmekte ve kemikleri yakılmaktadır. Kemik yapma işini daha çok kadınlar yapmaktadır. Kemik yakma bir tören ile yapılmakta ve törene başlanmadan önce hazırlıklar yapılmaktadır. Atın yakılma töreni de at ile ilgili inanışlar kısmında anlatılmıştır.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde türbeler, mezarlar ve ziyaret yerleri ile ilgili inanışlara dair birçok unsur bulunmuştur. İnsanlar türbelere ve ziyaret yerlerine olan saygılarından dolayı bu yerleri çeşitli eşyalarla süslemektedir. Türbelerin uğur, bereket getirdiğine inanıldığı için burada edilen duaların da kabul olacağına inanılmaktadır. İyileşmesi mümkün olmayan hastalar türbelere getirildiğinde iyileşeceklerine inanılmaktadır. İnsanlar türbe ve ziyaret yerlerine önem verip saygı gösterdiğini belirtmek için bu yerlerde hayvan kurban etmekte, adaklar adamaktadır. Burada yatan kişilerin bereketinden nasiplenmek için özel günlerde toplu halde ziyaretler düzenlenmektedir. Çalışmamızda türbelerle ilgili inanışlar İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde çokça anlatılmaktadır. Seyyahlar Müslümanların yaşadığı yerlerde uzun süre kaldığı için peygamberler, sahabeler, evliyalar ve din adamlarının türbeleriyle ilgili inanışları kaydetmek istemektedirler.

İncelediğimiz seyahatnamelerde anlatılan rüya ile ilgili inanışlara göre rüya yorumlamayı herkes yapamamaktadır. Rüya yorumlamak için belli bir ilmin olması gerekmektedir. Anlatılan rüyalar insanların yaşamlarında gerçekleşebilecek birtakım olaylar hakkında önceden bilgiler verebilmektedir. Bundan dolayı seyahatnamelerde rüyaların dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kötü rüyaların gerçekleşmemesi için adaklar, sadakalar verilerek onlardan kurtulacağına inanılmaktadır.

Carpini ve Crucis seyahatnamelerinde şamanlar dini görevleriyle öne çıkmaktadır. Şamanlar toplumun dini liderleridir. Onlara saygı duyulmakta ve onlar adına kurbanlar kesilmektedir. Toplumdaki dini törenleri şamanlar düzenlemektedir. Onlar olağanüstü güçlerle iletişim kurabilmekte ve bu güçlerden haber alabilmektedir. Şamanlar rüyaları yorumlamak ve kötü rüyalardan kurtulmak için yapılması gerekenleri söylemektedir. Bundan dolayı Moğollar toplum arasında saygın kişiler kabul edilmektedir.

İbn Battûta seyahati esnasında birçok büyücü görmüş ve onlarla ilgili detaylı bilgiler vermiştir. Bu büyücüler olağanüstü özelliklere sahiptir. Büyü işlerin daha çok kadınlar yapmaktadır. Onların hastaları iyileştirme, tedavi etme, bakışlarıyla insanları parçalayabilme, uçabilme, uzun süre yemek yememe, yeraltında uzun yıllar yaşamam, hayvan şekline girme

gibi özellikleri vardır. Bunlardan dolayı insanlar büyücülere saygı göstermiş ve onlardan korkmuşlardır. Hastalık gibi durumlarda büyücülerden yardım istenmektedir. Büyücülerin ilaç yapma gibi özellikleri de bulunmaktadır. İbn Battûta'nın seyahatnamesinde büyücü olarak isimlendirdiği cûkî, Carpini ve Crucis seyahatnamelerinde baksı veya şaman olarak geçmektedir. Bu seyyahlarda anlatılan cûkî veya şamanlar aynı özellikler taşımaktadır. Bu büyücüler Müslüman coğrafyalarda cûkî olarak adlandırılırken Moğol coğrafyasında şaman-baksı olarak adlandırılmaktadır.

İncelediğimiz seyahatnamelerde kurban ve adaklarla ilgili inanışlar kanlı ve kansız olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır. Mezar ziyaretleri esnasında kurban kesen kişinin hastalıklardan kurtulacağına inanılmaktadır. İnsanlar tehlikelerden kurtulmak ve yolculuklarının rahat geçmesi için bölgelerindeki din adamları ve saygın kişilerin mezarlarını ziyaret ederek adaklar tutmakta ve adakları gerçekleştiğinde ise altın, dinar, gümüş gibi değerli hediyeler verebilmektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelere göre yağmur yağdırma iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi insanlar taşlar aracılığıyla yağmur yağdırmaktadır. Bu taşları şehirlere getirdiklerinde yağmur yağmaktadır. İkincisi ise insanlar bir araya gelerek yağmur yağması için dua etmektedir. İnsanlar yağmur için yapılan duaları dışarıda, herkesin görebileceği ve katılabileceği yerlerde yapmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMİ ÜRÜNLERİ

4.1. Geçiş Dönemi Ürünleri Hakkında Genel Bilgiler

Evlilik, kadın ve erkeğin geleceklerini birleştirmek için hayatlarının geri kalanını beraber yaşamalarıdır. Evlenme kadın ve erkeğin bekârlıktan karı-koca evresine geçtiği geçiş dönemlerinden ikincisidir. Evlilikte hem neslin devamı sağlanır hem de kültürel değerler geleceğe aktarılır (Irmak, 2016: 122). Evlilik kadın ve erkeğin aile olarak topluma katılmalarını sağlayan bir dönemdir. Toplamlar da tarih boyunca evliliğe önem vermiş ve bunu törenlerle göstermişlerdir.

Evlenecek kişiler evliliklerini düğünlerle kalıcılaştırmak ve mutluluklarını diğer insanlarla paylaşmak istemektedir. Her toplumun düğünlerinde sosyal ve kültürel yaşamlarına ait izler bulunmaktadır. Evlenme esnasında görülen dinsel inanışlar, âdetler, gelenekler sıradan ve gelişigüzel değildir, bunlar eski dönemlerdeki kaidelerin devam ettirilmiş halidir. Evlenme sırasında evlenecek kişilerin kötü ruhlardan, nazardan korunmaları ve gelecekte mutlu olmaları için bazı âdetler yapılmaktadır. Yapılan düğünler toplumların coğrafyalarına, inanç sistemlerine, sosyal şartlarına ve kültürlerine göre farklılık taşımaktadır. Toplamlar kendi inançları doğrultusunda düğünlerinde törensel uygulamalar yaparak ailenin temelini oluşturmaktadırlar (Yeşil, 2012: 176-177). Eski Türklerde düğün esnasında yapılan ritüeller kaybolmamış ve çeşitli şekillerde devam etmiştir. Günümüzde düğünlerde yapılan ritüellerin birçoğu eski Türklerin sürdürmüş olduğu âdetlerinden gelmektedir.

Düğün esnasında görülen bazı âdetler karı-kocanın hayatlarına bereket getirmesi için yapılmaktadır. Örneğin gelin, damat evine geldiği zaman gelinin başının üstüne şeker, buğday, darı saçılmaktadır. Bereket getirmesi için yapılan bu âdetler gelinin eve girmesi esnasına kadar devam etmektedir. Gelinin başına saçılanlar ve geline verilen hediyelerin tümü saç olarak bilinmektedir (Örnek, 2016: 275). Kına yakmak da dini anlam taşımakla birlikte bir kült haline gelmiştir. Kınanın Kâbe'den geldiğine inanılmıştır. Kına yakmak evliliğe uğur getirir ve gelin ile damadın ellerine, ayaklarına yakılmaktadır (Ataman, 1992: 32). Kına yakmak seçilmişliğin, adak edilmiş olmanın işaretidir. Kına yakılan kişi mukaddes sayılır ve dokunulmaz olmaktadır. Kına yakılmış kişilere saygısızlık etmek, kötülük yapmak kişinin başına felaket getireceğine inanılmaktadır. Düğünlerde evlenecek kişileri korumak, evleneceklerle uğur getirmesi için de kına yakılır (Kalafat, 1990: 91).

Evlenecek kişiler evlilik hazırlıklarını belirli aşamalarda gerçekleştirmektedir. Bundan dolayı evlilikler de evlilik öncesi evlilik sırası ve evlilik sonrası olmak üzere üç evreden oluşmaktadır.

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm kişinin yaşadığı dünyayla ilişkisinin kesilmesi ve öteki dünyaya geçişinin başlamasıdır. Toplumların ölüm etrafında oluşturdukları inanmaları, âdetleri, törenleri hem ölümden önce hem de ölümden sonra varlığını korumuştur.

“Ölüm, somut olarak insan yaşamının sona ermesidir; ama insan topluluklarının inanış ve törelerinde, bu olay da, doğum ve düğün gibi <<geçiş>> aşaması değerini taşır.” Ölüm toplumlara göre bir son değil başlangıçtır. Ölüm anında ve ölümden sonra yapılan merasimler toplumların yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Cenaze merasimlerinin yapılması, duaların edilmesi, Kur’an okunması, yemek veya para dağıtılması, ölünün elbiselerinin fakirlere verilmesi, taziyelerin düzenlenmesi o toplumun inancını da göstermektedir (Boratav, 1984: 194-195).

Eski dönemlerden beri ölüm sonrası hayatın devam edildiğine inanıldığı için insanlar tarafından birçok ritüel yapılmaktadır. Ölüyü gömerken eski Türkler ve diğer toplumlarda olduğu gibi ölünün mezarına eşyaları, silahları, atı, cariyeleri, askerleri de beraberinde gömülmektedir. Öldükten sonra ikinci bir hayatın olduğuna inanıldığı için ölen kişiyle birlikte gömülen eşyaların ölene yardımcı olacağına inanılmaktadır (Yeşil, 2012: 280-284).

Ölüm farklı coğrafyalarda farklı ritüellerle karşılanmaktadır. Bazı toplumlarda ölen kişinin silahlarıyla beraber gömülmesi diğer dünyada bunlara ihtiyaç duyacağı ve yapacağı savaşlara bunlarla katılacağından kaynaklanmaktadır. Yüksek rütbeli kişiler atları ile beraber gömülür ve at onların yolculuklarında yardımcı olmaktadır. Ölülerin mezarları mukaddestir ve kirlenmesine izin verilmez. Ölülerin ruhlarını memnun etmek için törenler yapılır ve kurbanlar kesilmektedir (Kalafat, 1990: 104). Tüm bunlar onların ölüye saygı duyduklarını da göstermektedir.

Cenazeden sonra ölünün yakınları acılarını göstermek için uzun bir süre yas tutmakta ve yemekler vermektedir. Daha sonra ölenin anıldığı, üçüncü, yedinci, kırkıncı, elli ikinci ve ölüm yıl dönümlerinde merasimler yapılmaktadır. Ölünün ardından elbiselerin ters giyilmesi ölenin ruhunun geride kalanları beraberinde götürmemesi için yapılmaktadır. Bu öleni şaşırtmaya yönelik bir hareket olarak bilinmektedir. Kara renkli elbiselerin giyilmesi kişinin yasta olduğunu gösterir. Kişi kara elbiseleri çıkarınca “yastan çıkış” gerçekleşmektedir (Kalafat, 1990: 111-114). Ölenin geri dönmesini önlemek, yakınlarına zarar vermesini engellemek amacıyla yapılan işlemlerde ölüden korunmaya çalışma vardır. Bu işlemlerin

yerine getirilmesinde ölenin istediği zaman dönüp gelebileceği, geride kalanlara zarar verebileceği düşüncesi egemendir (Artun, 2011: 200).

Mezarlıkta defin sırasında fakirlere, çocuklara yiyecekler, şekerler dağıtılmaktadır. Mezarların üzerine buğday, şeker, su, yemek bırakılmaktadır. Bunlar ölünün gittiği yerde rahat etmesi için yapılan âdetlerdir. Mezarlarda çiçek ve ağaç dikme eski dönemlerden beri görülmektedir. Bu durum ağaç kültüyle alakalıdır. Ağaç, toprağın içindeki kökleri, yukarıya uzanan gövdesi, göğe bakan dalları ve yaprakları ile geçmişten günümüze dini yapılara sahiptir. Ağaç hayatın ve ebediliğin işaretidir. Her şamanın bir ağacı vardı ve bunlarla arasında bir bağ bulunurdu. İnsanlar ölen kişinin ağaç ile özdeşleşeceğine inanırdı (Çıblak, 2002: 6-7).

4.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde Geçiş Dönemi Ürünleri

4.2.1. Evlenme

İncelediğimiz seyahatnamelerde geçiş dönemlerinden biri olan evlenme ile ilgili birçok unsur tespit edilmiştir. İbn Cübeyr, Carpini, Crucis ve İbn Battûta seyahatnamelerinde gelin alma merasimleri, çeyiz hazırlama, kadınlara verilen mehir, düğün merasimleri, evlenme âdetleri, gelin ve damadın süslenmeleri gibi evlilik ile ilgili unsurlar anlatılmaktadır. Seyyahlar evlilik ile ilgili törenleri anlatırken evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası şeklinde anlatmamışlardır. Onlar düğünleri yakından izlemiş ve gördüklerini de daha sonra eserlerinde bir bütün şeklinde anlatmışlardır. Çalışmamızda tespit ettiğimiz evlilikle ilgili unsurlar da evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası şeklinde bir arada anlatılmıştır.

Bu seyahatnamelerde Hindistan, Moğolistan, Tatar, Maldiv Adaları gibi halkların düğün törenleri anlatılmaktadır. Anlatılan düğün törenleri toplumların kendi âdetleri doğrultusunda yapılmakla birlikte birbirleriyle benzer özellikler de taşımaktadır. Toplumlar farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen benzer kültürel özelliklere sahip olabilmektedir. Birbirinden farklı toplumların düğünlerinde benzer özelliklerin olduğu görülmektedir.

Toplum arasında soylu kişilerin düğünleri diğer halkın düğünlerinden daha uzun sürmektedir. İnsanlar düğünlere yakınlarını ve tanıdıkları çağırarak sevinçlerini, mutluluklarını paylaşmak istemektedir. Gelin ve damat bir yerden başka bir yere gittiklerinde, düğün alanına getirildiklerinde at, fil, tahtirevan veya tahta üzerinde taşınmaktadırlar. Bindikleri bu şeyler görkemli bir şekilde süslenmektedir.

İbn Battûta uzun yıllar boyunca farklı coğrafyalarda gördüğü birçok toplumun yaşamına tanık olurken bu toplumların düğün merasimlerine de katılmıştır. Seyyah hem saraylarda yapılan düğünleri hem de halk arasında yapılan düğünleri eserinde detaylıca

anlatmıştır. Seyyahın düğün ile ilgili verdiği örnekler diğer seyyahların verdiği örneklerden daha fazladır.

Seyyah gelin ve damadın evlenmeden önce yaptıkları hazırlıkları, onların düğün alanına getirilmeleri, gelin ve damadın süslenmesi, onların giyimleri, düğünlerde yapılan eğlenceler, halkın evlilik ile ilgili âdetleri, kadınlara verilen mehir hakkındaki izlenimlerini aktarmıştır.

İncelediğimiz seyahatnamelerde evlenmeye dair bulunan örnekler şunlardır:

4.2.1.1. Gelin Alma Merasimi

Çalışmamızda Sur şehrindeki bir düğünde gelinin düğün günü evinden alınarak düğün yerine getirilme merasimine dair örnek tespit edilmiştir. Gelin kadınlar tarafından özel olarak hazırlanmakta, en değerli süsler, takılar, ipek elbiselerle süslenmektedir. İnsanlar sevinçlerini zurna çalarak, davullara vurarak göstermektedir. Gelinin önünde ve arkasında kadın ve erkek arkadaşları durarak onun yalnız olmadığını ve kendini rahat hissettiğini göstermek istemektedirler. Gelinin başında ise çeşitli süslerle hazırlanan altından bir taç bulunmaktadır. Damat tarafı gelini evinden almaya kalabalık bir şekilde gelmektedir. Gelin evinden damat evine kadar davul ve zurnalar çalınmakta ve böylece gelin düğüne getirilmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 231-232).

4.2.1.2. Moğol Kadınlarının Evlendikten Sonra Giyimleri

Moğol kadınları evlendikten sonra bakire kızlardan farklı giyinmekle birlikte giydikleri elbiseler erkek elbiselerini andırmaktadır. Kadınlar çok uzun bir gömlek giymekte, başlarında kamyş ya da değnekten yapılan yuvarlak bir başlık takmaktadırlar. Taktıkları başlık silindir şeklinde olup aşağıdan yukarıya genişlemekte ve değerli eşyalarla süslenmektedir. Kadınlar bu başlık ile her yerde dolaşmaktadırlar. Moğollara göre kadınların başlarına başlık takması onların evli olduklarının işaretidir. Kadınlar evlendikten sonra bu şekilde giyinerek evli olmayan kızlardan rahat bir şekilde ayırt edilebilmektedir. Onlarda evli olmayan kızlar bu başlığı takmamakta ve insanlar bu şekilde kızların bekâr olduğunu anlamaktadır (Carpini, 2021: 43).

4.2.1.3. Tatarlarda Evlilik

Crucis (Crucis, 2021: 48) Tatarların evlilikleri, gelinin anne ve babasının evinden alınması, kocanın ölümünden sonrası kadının aile üyelerinden biriyle evlenmesi, kadının aile içinde gördüğü değer gibi konular üzerinde durmaktadır.

Tatarlarda damat gelini baba evinden alırken onu ailesinden bir köle gibi satın almış olur. Damat ve yakınları gelini aldıktan sonra şarkılar eşliğinde eğlenmekte ve düğün yerine gitmektedirler ama gelinin ailesi ise üzüntülerini göstermek için ağlamaktadır. Tatarlarda erkekler istediği kadar kadınla evlenebilir ama ilk eşi ve ilk eşinin çocukları meşru sayılmaktadır. Koca öldükten sonra kadın ailenin diğer erkeklerinden biriyle evlenebilir veya evlenmeyip bu evde köle gibi yaşayabilir. Moğollar evlenen kadına büyük saygı göstermektedir. Ev ile ilgili işler kadınlara bırakılmaktadır.

4.2.1.4. Şam'da Çeyiz Hazırlama

Şam halkının âdetine göre kızın çeyizini babası temin etmektedir. Oranın halkı çeyizde bakır kapların bulunmasını önemli görmekte ve bununla iftihar etmektedir. Kız alıp verme işi de buna göre yürütülmektedir. Çeyizde bakır kapların olması kızın evlenme zamanının geldiğini göstermektedir (İbn Battûta, 2021: 71).

4.2.1.5. Hintlilerde Hükümdar Yakınlarının Düğün Merasimleri

Çalışmamızda Hint coğrafyasında hükümdarın kız kardeşi ile Emir'in düğün törenine dair önemli unsurlar tespit edilmiştir. Bu düğün günlerce sürmüş ve görkemli hazırlıklar yapılmaktadır. Zıfâf gecesine iki gün kala gelin ve damadın odası kadınlar tarafından özel olarak hazırlanmaktadır. Saraylarda yapılan düğünler günlerce sürmektedir ve bu süreçte yemekler verilmektedir. Bunun nedeni damat tarafı gelini almaya gittiğinde yolculuklar uzun zamanı bulmaktadır. Saraylara gelen misafirlere ise yemekler verilmekte, eğlenceler düzenlenmektedir. Gelin ve damadın hazırlıkları kendi arkadaşları tarafından yapılmaktadır. Damadın ellerine ve ayaklarına kına yakılmaktadır. Damat için özel damatlık yapılmakta ve başına takması için işlemeli bir taç hazırlanmaktadır. Gelini almaya giderken damat tarafı etrafa altınlar saçar. O atıyla beraber altındaki halıya basarak yola çıkmaktadır. Gelin ise tahtırevan üzerinde saraya getirilir. Gelin düğün alanına getirildiğinde ise yüksek bir tahtın üstünde taşınmaktadır. Hintlilerde gelin ve damat hayvanlar veya tahtalar üzerinde getirilmektedir. İnsanlar da mevkilerine göre gelin ve damadın üzerine dinar ve dirhem saçmaktadır. Adet olduğu üzere damat gelini almaya gittiğinde bir oyun oynanmaktadır. Oyuna göre gelin tarafı kızı hemen vermek istemez ve damat tarafı tek seferde kızı çekip almazsa karşı tarafa binlerce dinar vermek zorunda kalır (İbn Battûta, 2021: 447-449).

4.2.1.6. Zîbetülmehel (Maldiv) Adaları Halkının Düğün Merasimleri

Maldiv Adaları'nda düğünler yapılırken gelinin ve damadın birbirini evlerinden aldığı görülmektedir. Buradaki düğünlere göre bazen gelin damadın evine gitmekte bazen de damat gelinin evine gitmektedir. Damat tarafı gelinin evine gittiğinde gelin kendi evinin dış kapısından zifaf odasına kadar her yeri pamuklu kumaşlarla döşemektedir. Damat odaya girdiğinde ise gelin onun ayağının altına kumaş parçaları atmaktadır. Gelin tarafı damadın evine gittiğinde ise damat da kendi evini süslemekte ve evin her yerine mavi boncuklar bırakmaktadır. Gelin burada da damadın ayağının altına kumaş parçaları atmaktadır. Kıymetli kumaşların damadın ayağının altına atılması ona verilen değeri göstermektedir. İnsanlar aynı zamanda sultanı selamladıklarında da onun ayağının altına kumaş parçaları atmaktadır (İbn Battûta, 2021: 557-558).

4.2.1.7. Maldiv Adalarında Kadınlara Verilen Mehir

Maldiv Adalarında kadınlar evlenirken mehir almaktadır. Mehir alma durumu şahitler önünde yapılır ve taraflar belirli bir ücret üzerinde anlaşmaktadırlar. Genelde tüm evlenecek kadınlara aynı mehir verilmekte ve bu mehir düşük bir ücrettedir. Kadınlar bu mehir ile kendilerini güvence altına almaktadır. Maldiv adalarına ticaret yapmaya gelen yabancı tüccarlar kolay evlilikten dolayı burada mut'a nikâhı yaparlar ve gidecekleri vakit bu kadınları kolay bir şekilde boşayabilmektedir. Çünkü kadınlara çok az bir mehir verilmektedir. Tüccarlar gittikten sonra kadınlar kendilerine verilen mehir ile yaşamlarını devam ettirmektedirler (İbn Battûta, 2021: 560).

4.2.1.8. Hindistan'da Düğün Sırasında Yapılan Hazırlıklar

Hindistan'da saraylarda yapılan düğünler diğer halkın düğünlerine göre daha uzun ve daha görkemli yapılmaktadır. Düğün esnasında gelinin ve damadın yanında bulunan her şey en değerli süslerden yapılmaktadır. Gelin düğün yerine geldiğinde beraberinde insanlar da gelmekte ve onun elbisesinden tutmaktadır. Gelin ve diğer kadınlar genelde düğünlerde yüzlerini açmaktadırlar ancak diğer günlerde kadınların yüzlerini açtığı görülmemektedir. Damat ise fil üstünde görkemli bir şekilde gelinin yanına getirilmektedir. Bu ülkede gelinlere ve damatlara duyulan saygıdan dolayı hayvanların üzerinde getirilmektedir. Aynı zamanda gelin ve damadın oturduğu yerler altın, gümüş ve değerli kumaşlarla süslenmektedir. Düğün süresince gelin ve damadın yanında arkadaşları bulunmaktadır. Onlar düğünde gelin ve damadı yalnız bırakmamakta, onların nerede oturacaklarını göstermekte, gidecekleri yerleri göstermekte ve çeşitli işlerini görmektedirler. Damat gelinin yanına getirildiğinde insanlar

onun başının üstüne uğur getirmesi için altınlar saçmaktadır. Damat babasına duyulan saygıdan dolayı onun ayağını öpmektedir. Gelin ise damada saygısını göstermek için onun elini öpmektedir. Saraylarda gelin ve damat bir yerden başka bir yere giderken genellikle havaya kaldırılarak veya bir şeye bindirilerek götürülmektedirler. Düğün boyunca misafirlere yemekler verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 632-633).

4.2.2. Ölüm

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde ölüm ile ilgili örneklerde ölüm anında yapılan törenler ile ölüm sonrası yapılan törenler birlikte anlatılmıştır. Seyyahlar ölüm ile ilgili evreleri ölümden önce, ölüm anı ve ölümden sonra şeklinde anlatmamışlardır. Onlar ölen birinin ardından yapılan merasimleri bir bütün anlatmışlardır.

İnsanların öldükten sonra tekrardan dirileceklerine inanmaları onları ölüm anında ve ölümden sonra birçok merasimi yapmalarına neden olmuştur. İnsanlar ölümden sonra ölünün ruhunun rahat etmesini sağlamak, ona yol göstermek, günahlarının bağışlanmasını sağlamak, onun geri dönerek kendilerine zarar vermemesini istemek için geçmişlerinden beri uyguladıkları merasimlerini yapmaktadır.

İbn Cübeyr, Carpini, Crucis ve İbn Battûta bulundukları bölgelerde tanık oldukları cenaze merasimlerini eserlerinde anlatmaktadırlar. Bu seyahatnamelerde cenaze törenleri, ölünün arkasında yapılan dini törenler, ölüm ile ilgili dinsel-büyüsel inanmalar, mezarları ziyaret etme, mezar süsleme, yas tutma, düzenlenen taziyeler gibi çeşitli unsurlar yer almaktadır.

Carpini seyahatnamesinde Moğol, Kırgız, Tatar halkının cenaze törenleri, cenaze ile ilgili âdetleri yer almaktadır. Seyyah hem saraylarda bulunduğu esnada hem de halkın arasında yaşadığı esnada gerçekleşen cenaze merasimlerine katılmış ve izlenimlerini kaydetmiştir. Moğollarda kocaların ölmesi durumunda dul kalan kadın kocasının üvey oğlu veya aileden başka bir erkek ile evlenmek zorundadır.

İbn Battûta Seyahatnamesi'nde görülen ölüm ile ilgili unsurlar diğer seyyahların seyahatnamelerinde görülen ölümle ilgili unsurlarından daha fazladır. İbn Battûta hükümdarların yanında kaldığı süre içinde onlarla birlikte cenaze merasimlerine katılmıştır. O aynı zamanda dini bilgileri kuvvetli olduğu için diğer halkın da cenaze merasimlerine katılmıştır.

İbn Battûta ve İbn Cübeyr ve seyahatnamelerinde anlatılan Dimaşk halkının cenaze uğurlama merasimleri benzerlik göstermektedir. Seyyahların verdiği bilgilere göre bu şehirde yüzyıllardan beri benzer cenaze merasimleri yapılmaktadır.

Seyahatnamelerde ölüm öncesi, ölüm anı ve ölüm sonrası yapılan merasimlere dair bulunan örnekler şunlardır:

4.2.2.1. Şam'da Cenaze Anında ve Cenaze Sonrasında Yapılanlar

Şam halkının cenaze törenlerine ve âdetlerine göre cenazelerde hafızlar Kur'an okumaktadır. Kur'an okutulma ve cenaze merasimleri din adamları tarafından yapılmaktadır. Halkın âdetine göre cenaze namazı camide kılınır. Cenaze camiye getirildiğinde cami görevlisi tarafından Kur'an okutulmakta ve dini merasimler düzenlenmektedir. Cenazenin gömülmesinden sonra taziye başlamaktadır. Taziyelerde ölen kişinin ruhu için dualar edilerek vaazlar verilmektedir. Daha sonra Kur'an okunarak şiirler söylenir. Ölünün yakınlarına taziye dilekleri iletilir ve taziye boyunca akrabaları yalnız bırakılmamaktadır. Ölünün yakınlarının acıları paylaşılmaktadır. Taziye dileklerini öncelikle bölgenin ileri gelenleri yapmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 223-224).

İbn Battûta da Şam halkının cenaze merasimlerine değinerek benzer bilgiler vermektedir.

Şam halkı ölünün tabutunu önlerinde götürmektedir. Hafızlar ise ağlatan seslerle Kur'an okumaktadırlar. Ölen kişi din adamlarından biriye musallaya yerine kadar Kur'an okuyarak götürülmektedir. Din adamı değilse cami kapısından girdiklerinde Kur'an okumayı bırakmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 114).

4.2.2.2. Moğollarda Ölüm Sonrası Evlenme

Moğollarda bir erkek öldükten sonra ondan küçük kardeşi veya aileden başka bir üye onun karısıyla evlenmek zorundadır. Dul kadın kocasının ölümünden sonra kolay bir şekilde bir başkasıyla evlenemez çünkü üvey oğlu onunla evlenebilir. Erkekler öz anneleri, kendi kızları, ana bir kız kardeşleri ve baba bir kız kardeşleri dışında bütün kadınlarla evlenebilirler. Erkekler kadınları çok pahalı olarak ailesinden satın alır (Carpini, 2021: 42).

4.2.2.3. Moğollarda Ölüm Anında Yapılan Hazırlıklar

Moğollarda hem ölüm anında hem de ölümden sonra yapılan halk inanışları toplum arasında yaygınlaşmıştır. Halktan biri ile soylu birinin ölüm töreni farklı şekilde yapılmaktadır. Halk arasında sıradan biri ölmeye yakın çadırına kara keçe ile sarılı bir mızrak dikilerek işaret bırakılmaktadır. Akraba ve tanıdıkları onu çadırında bir başına bırakarak ölüme terk etmektedir. Ölüm anında biri onu ziyaret eder veya yanında bulunursa bu kişi dokuz ay

boyunca hükümdarın otağına yaklaşamaz. Çünkü ölünün çadırında bulunan kişi kirlenmiş sayılmaktadır.

Moğollarda soylu biri öldüğünde mezarı sevdiği bir yerde yapılmaktadır. İnsanlar bu soyluyu mezarına oturur şekilde bırakarak önüne masa, yemesi için et, içmesi için bazı içecekler, binmesi için at ve kullanması için silah takımını bırakırlar. Cenaze anında ise altın, gümüş gibi değerli hazineler koyulmaktadır. Tüm bunlar ölünün ruhuna ulaşması için yapılmaktadır. Onlar ölenin tekrardan dirileceğine ve tüm bunlara ihtiyaç duyacağına inanmaktadır.

Moğollar ölülerinin ruhlarının selamete ulaşması ve diğer dünyada ruhlarının huzur içinde olması için kemik yakarlar. Onlar cenaze töreninde yedikleri atın kemiğini ölünün ruhu için yakmaktadırlar. Yakılan kemiğin ölünün ruhuna yol göstereceğine inanırlar. Ölüden kalan eşyaların kirlendiğine inanıldığı için yok edilir, onun çadırı ise yıkılır. Onlar ölünün adını anmayı uğursuzluk olarak görmektedirler.

Soyluların cenaze merasimleri görkemli bir şekilde düzenlenmektedir. Moğollar öncelikle kimsenin bilmediği çayırılık bir yere giderek büyük bir çukur kazarlar ve çukurun yanında da bir tünel açarlar. Onlar ölünün en sevdiği kölesini bu tünele koyarak ölüyü de onun üstüne bırakmaktadırlar. Köle havasızlıktan ölecek duruma geldiğinde tünele girip onu çıkartmaktadırlar. Bu töreni de üç defa aynı şekilde yapmaktadırlar. Köle tünelden canlı bir şekilde çıkmayı başarırsa halk arasında saygınlık kazanır ve azat edilir. Açılan çukur ise yeniden toprak ile doldurulur. Ölüyü de tünel içinde bırakarak etrafına değerli hazineler koymaktadırlar. Moğollar mezarın nerede olduğunu kimsenin bilmemesi ve mezara konulan değerli eşyaların çalınmaması için mezara ait izleri yok ederler. Ölüden kalan çadırı da kimsenin bulmaması için uzak bir yere bırakmaktadırlar (Carpini, 2021: 54-58).

4.2.2.4. Moğollarda Ölüm Sonrası Yapılan Hazırlıklar

Moğollarda yıldırım çarpması sonucu ölen olursa onun çadırında kalan herkes iki ateş arasından geçerek temizlenmektedir. Yıldırım sonucu öldüğü için bütün eşyaları kirlenmiş sayılır ve bu eşyalara kimse dokunmaz. Ateşle temizlenme işlemi kamların liderliğinde törenle yapılır ve bu törende Moğolların ateşe olan saygısı da yer almaktadır. Ateş ile ilgili inanış onların birçok ritüellerinde de bulunmaktadır. Onların inanışına göre ölen birinin ardından ateş etrafında geçtiklerinde üzerinde taşıdıkları bütün kötülükler yok olmaktadır (Carpini, 2021: 58-59).

4.2.2.5. Kırgızlarda Yas Tutma

Kırgızlar ölülerinin ardından kendi vücutlarına zarar vermektedir. Bir baba öldüğü zaman aile bireyleri üzüntülerini belli etmek için bir kulağından diğer kulağına kadar bütün derilerini yüzmektedir. Onlar bu şekilde acılarını gösterdiklerini düşünmektedir (Carpini, 2021: 95-96).

4.2.2.6. Tatarlarda Ölüm Anında Yapılan Hazırlıklar

Crucis (2018: 49-50) Tatarların ölümü ile ilgili inanışlarına değinerek onların ölümden sonra yaşama inandıklarını söylemektedir. Tatarlar ister fakir ister zengin olsun biri öldüğünde mezarına yiyecekler, paralar, elbiseler bırakmaktadır. Onlar öldükten sonra yeniden dirilişin yaşadıkları zenginliklerine bağlı olduğuna inanmaktadırlar. Soylu biri öldüğünde yanına atı da gömülmektedir. Atın gömülme işlemi de ayrı törenle yapılmaktadır. Ölene ait at cenaze töreninde mezarın başında yoruluncaya kadar koşturulur ve at yorgun düşünce öldürülmektedir. Atın içinde bulunan organlar çıkarılarak derisine yeşil otlar doldurulur. Ardından at kazığa geçirilir ve ölünün yanına bırakılır. Onlar öldürülen atın ölüye yardımcı olacağına inanmaktadır. Ölü tekrardan dirildiğinde beylerinin yanında durup ona hizmet etmesi için canlı bir şekilde ölüyle birlikte gömülmektedir.

4.2.2.7. Yakubilerde Ölüm Sonrası Yapılan Hazırlıklar

Crucis (2018: 67) Yakubilerin ölülerini kutsamak için yağla mesh ettiğini söylemektedir. Ölenlerin üzerinden üç gün geçtikten sonra onu ziyaret edip mezarını açarlar. Ölünün ruhunun geri dönmemesi için üzerine gülsuyu ve bazı ilaçlar dökmektedirler. Onların inancına göre gülsuyu ve diğer ilaçlar ruhun geri dönmesini engellemektedir. Gülsuyu döküldükten sonra ruh geri dönme umudunu kaybeder ve ait olduğu yere gider.

4.2.2.8. Hint Halkının Cenaze Törenleri

Hintliler ölülerinin üçüncü gününde mezarlarını ziyaret ederek zemini süslemekte ve buraya pahalı kumaşlar ile örtüler sermektedir. Mezara gül, yasemin gibi güzel kokulu çiçekler bırakılır, limon ve portakal ağaçları koyulur. Din adamları ve diğer insanlar mezara gelerek ölünün ruhu için Kur'an okumakta ve dualar etmektedirler. Cenaze ziyaretinde gülsuyu, şeker, şerbet, tenbul dağıtılır. Hintlilerde ölü gömülene dek ölenin akrabaları âdet olduğu üzere tenbul adlı makbul gördükleri yiyeceği yiyemez. Onlar ölü adına sürekli Kur'an okumaktadır. Tüm bunlar ölünün ruhuna fayda sağlanacağına inanılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 114-115).

4.2.2.9. Irak Halkının Cenaze Törenleri

Irak halkı arasında biri öldüğünde yakınları büyük çuvallara benzeyen elbiseler ve hayvan kollarından yapılan sert elbiseler giymektedir. Onlar acılarını göstermek için başlarına toprak veya saman dökmektedirler. Daha sonra saçlarından bir tutam kesmektedirler. İnsanlar ölüyü anmak ve acılarını göstermek için elleriyle göğüslerine vururlar ve ölünün adını söylerler. Halk taziyelerini bir araya gelerek yapmaktadır.

Irak halkı ölülerinin ardından yas tutmakta, sert pamuktan elbiseler giymekte ve bu elbiseleri ters giymektedir. Halk üzüntüsünü belli etmek için sürekli ağlamaktadır. Burada yas tutma süresi kırk gündür. Cenazeler portakal, limon ve diğer narenciye ağaçları arasında getirilerek gömülmektedir (İbn Battûta, 2021: 194-195).

4.2.2.10. Eğridir (Eğirdir-Isparta) Halkının Cenazeleri

İbn Battûta (2021: 278) Anadolu'da bulunduğu sırada birçok cenaze merasimine katılmıştır. Eğridir halkı cenaze gömüldükten sonra üç gün üst üste mezarı ziyaret ederler. Onlar ölünün arkasında feryat etmeyi doğru bulmamaktadır (İbn Battûta, 2021: 278).

4.2.2.11. Manisa Halkının Cenazeleri

Manisa'da halk ölünün üzerine güzel kokan bir ilaç dökmektedir. Ölen kişi için türbe yapılarak bu türbeler süslenmektedir. Ölü türbeye tahta bir tabutta konulduktan sonra üzerine elbiseleri bırakılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 294).

4.2.2.12. Sinop Halkının Cenazeleri

Sinop halkı cenaze esnasında elbiselerini ters giymekte, başlarını açık tutmaktadır. Hükümdar, kumandanlar, kapıkullarının başları cenaze esnasında açıktır, kaftanları ise ters giyilmiştir. Yargıç ve hâkimler başlarını kapatmakta ve elbiselerini ters giymektedir. Yargıç ve hâkimler normal günlerde başlarına sarık takarken cenazelerde bez dolamaktadırlar. Bu şehirde yas kırk gün sürmekte ve bu süreç içinde ölünün ruhu için yemekler verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 308).

4.2.2.13. Hint Halkının Cenaze Sonrası Yaptığı Hazırlıklar

Hint halkının cenaze merasimlerine göre cenazenin gömülüştüğünün üçüncü gününde mezar ziyaret edilmektedir. Kabrin çevresi kumaşlarla döşenmekte ve temiz tutulmaktadır. Mezarın üzerine ise sürekli yemyeşil olan yasemin, gülşebboy, nesrin gibi çiçekler bırakılmaktadır. Daha sonra mezarın üzerine limon ve turunc ağaçları bırakılmakta, kuruyemiş ile hindistancevizi serpilmektedir. İnsanlar ölünün ruhu için Kur'an okuyarak

şerbet dağıtmakta, gülsuyu dökmektedir. Bunlar mezarın güzel kokmasını sağlamaktadır (İbn Battûta, 2021: 489).

4.2.2.14. Hintlilerde Hükümdarın Ölümünden Sonra Yapılan Hazırlıklar

Hindistan'da sultan öldüğünde halka yemekler verilmekte ve onların durumlarına göre bir miktar dirhem dağıtılmaktadır. Burada taziye kırk gün sürmektedir. Halk ölüm yıl dönemlerinde kırk gün art arda taziyeler düzenlemektedir. Ölen için hatimler indirilmekte, Kur'an okunmaktadır (İbn Battûta, 2021: 591).

4.2.2.15. Çinlilerde Hükümdar Cenazesi

Çin'de hükümdarların cenaze merasimleri görkemli bir şekilde yapılmaktadır. Halk hükümdarın cesedi için büyük bir yer altı evi yapmaktadır. Hükümdar altın, gümüş kapları ve silahlarıyla birlikte buraya gömülmektedir. Çinliler öldükten sonra tekrardan dirileceklerine inanmaktadır. Bundan dolayı ölenlere hizmet etmesi için bazı cariyeleri de yanına gömmektedirler. Çinliler hükümdarın yanına onların atlarını da koymaktadır. Öncelikle atlar mezarın etrafında koşturulmakta ve onların yorulmaları sağlanmaktadır. Atlar yorulduklarında da öldürülmektedir. Sonra kabrin üzerine bir direk dikerek atları bu direklere asmaktadırlar. Çinliler bu cenaze töreninde başlarına sardıkları beyaz matem giysilerini giymektedir. Müslümanlar ise beyaz elbiseler giymektedir. Bu giysiler onları birbirinden ayırmaktadır. Hükümdarın yakınları mezarın çevresinde kırk gün yas tutmaktadır. Bazıları ise hükümdarın mezarının yanında bir sene boyunca yas tutmaktadır. Bunların ihtiyaçları ise kurulan pazarlardan karşılanmaktadır. (İbn Battûta, s. 629).

4.3. Geçiş Dönemi Ürünleri Üzerine Değerlendirme

İncelediğimiz seyahatnamelerde evlenme ve ölüm ile ilgili ritüellere dair birçok örnek tespit edilmiştir. Bu seyahatnamelerde doğum ile ilgili folklorik unsurlara rastlanmamıştır.

Seyyahlar gezdikleri yerlerde evlilik ile ilgili izlenimlerini seyahatnamelerinde kaydetmişlerdir. Seyyahlar tarafından birçok coğrafyanın düğün merasimleri anlatılmış ve bu düğünlerde benzer bilgiler görülmüştür. Gelinin evinden alınması, gelin ve damadın süslenmesi, düğün eğlencelerinin yapılması, uğur ve bereket getirmesi için kına yakılması ve üzerlerine altın, dinar saçılması farklı yerlerdeki coğrafyalarda benzerlik göstermiştir.

Her toplum kendi coğrafi ve sosyal yapılarına göre düğünlerini yapmaktadır. Bunların adetleri, gelenekleri, inanışları da evlilik ile ilgili ritüellerinde görülmektedir.

Seyahatnamelerde soylu kişilerin düğünleri diğer insanların düğünlerinden daha uzun sürdüğü görülmektedir. Hükümdarlar ve soylu kişiler at ile gelini baba evinden almaya giderken yolculuklar birkaç gün sürebilmektedir. Diğer halkın düğünleri ise zengin kişilere göre daha az sürdüğü görülmektedir.

Kadınlara mehir verilerek onların ileriki yaşamlarını güvence altına almaya çalışılmıştır. Kadınlar başlarına gelecek kötü olaylardan sonra kendilerine ait olan bu parayı harcayabilmektedir.

Kızların çeyizlerini babaları hazırlamaktadır. Çeyizin içinde bakır kapların bulunmasına önem verilmektedir. Bakır kaplar gücün göstergesi olmuştur. Bakır kapların geline uğur getireceğine inanılmıştır. Çeyizin içinde bakır kapların olması kızın evlenme niyetini göstermektedir.

Çalışmamızda farklı bölgelerde yaşayan insanların düğünlerinde benzer uygulamaların olduğu görülmektedir. Damat ve gelinin at, fil, tahtalar üzerinde getirilmesi, onların görkemli bir şekilde süslenmesi, bereket getirmesi için üzerlerine buğday, altın, dinar, saçılması, müzik eşliğinde eğlencelerin yapılması, yemeklerin verilmesi, gelin ve damadın evlerinden yakınları ile arkadaşları tarafından merasimlerle alınması gibi birçok uygulama farklı milletlerin düğünlerinde benzerlik göstermektedir. Onlar çeşitli yollarla birbirinden etkilenmekte ve bunları kültürlerinde yaşatmaktadır.

İncelediğimiz seyahatnamelerde ölüm ile ilgili merasimlerde toplumların inanışları, kültürleri, âdetleri ve gelenekleri bulunmaktadır. Toplumlar ölümden sonra yaşama inandıkları için mezarlara yiyecekler, altınlar, dinarlar, askerler, at, köleler, cariyeler bırakmaktadır. Tüm bunlar ölünün ruhuna yardımcı olması için yapılmaktadır. Cenaze merasiminden sonra yemeklerin verilmesi, Kur'an okunması, dualar edilmesi, taziyelerin olması ölünün ruhunun rahat etmesi için yapılmaktadır.

Hindistan, Irak, Anadolu, Çin gibi yerlerde cenazelerden sonra kırk gün boyunca yas tutulmaktadır. Ölünün arkasında ilk üç gün mezar ziyareti yapılarak dualar edilmektedir. Onun ruhunun geri gelmemesi ve ruhunun kendilerine uğramaması için mezarlarında dualar edilmektedir.

Bu seyahatnamelerde Moğolların cenaze merasimlerine sıklıkla değinilmiştir. Moğollarda soyluların ve diğer halkın cenaze merasimleri farklı şekilde düzenlenmiştir. Soylu kişilerin mezarlarına yerleştirilen değerli eşyaların çalınmaması için mezarın yerine ait izler kaybedilir. Soylu kişilerin atları da yapılan tören ile birlikte ölünün yanına gömülmektedir.

Moğollar ölen kişinin çadırında kalan eşyaları kirlenmiş saydıkları için bu eşyaları yok etmektedirler. Ölenin yanında bulunmuş kişiler de iki ateş arasında geçerek temizlenmektedir.

Onlar ateşi kutsal sayıp temizlenmede kullanmaktadır. Moğollar ölünün ruhunun selamete ulaşması için kemik yakmaktadır. Kemiğin taşıdığı ruh ölünün ruhuna yardımcı olacağına, ona yol göstereceğine inanılmıştır.

Carpini ve Crucis seyahatnamelerine göre soyluların ve hükümdarların atları onlarla beraber gömülmektedir. Ölen kişilerin bu atlara öbür dünyada bineceğine inanılmıştır. Tatar hükümdarına ve Çin hükümdarına ait atlar onlarla beraber gömüldüğü tespit edilmiştir.

Hintlilerin ölünün ardından mezar ziyareti yaparak bu mezarlara limon, portakal gibi çeşitli ağaçların koydukları görülmektedir. Ağacın ruhu olduğuna inanılmış ve ölünün ruhuna yarar getirmesi için mezarlara ağaç koyulmaktadır. Irak'ta cenazeler limon ve portakal ağaçları arasında getirilmektedir. Hindistan'da da ölünün mezarına limon ve portakal ağaçları bırakılmaktadır. Her iki bölgede de benzer ağaçların mezarlara getirildiği görülmektedir.

Irak halkı ölünün ruhunun geri gelmemesi için elbiselerini ters giymektedir. Iraklılar acılarını paylaşmak ve üzüntülerini göstermek için toplu halde ağlamaktadır. Sinop ve Irak'ta düzenlenen cenaze törenlerinde insanların acılarını göstermek ve ölülerin ruhlarının kendilerine ulaşmaması için elbiselerini ters giydikleri görülmektedir.

Bu seyahatnamelerde cenaze törenlerini düzenleyenler din adamlarıdır. Toplumda saygın, din kaidelerini bilen kişiler cenaze anında ve cenazeden sonra yapılan dini törenleri yönetmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KALİPLAŞMIŞ SÖZLER

5.1. Kalıplaşmış Sözler Hakkında Genel Bilgiler

Toplumların yaşadıkları tecrübeler sonucunda ortaya çıkan atasözleri, onların ortak ürünü sayılan, olayları kısa yoldan özetleyerek nasihat veren sözlerdir. Atasözleri içinde barındırdığı anlam itibariyle düşündürücü, gösterdiği yol itibariyle yargıya bağlayıcıdır. Geçmiş yıllardan günümüze çeşitli yollarla aktararak gelen atasözlerinin ilk söyleyeni bilinmemektedir. Bunlar toplumların kültürel özelliklerini kendi içinde toplamakta ve bilgece düşüncelere dayanmaktadır (Tuğluk, 2012: 1).

Atasözleri toplumlar arasında gelenek yoluyla yerleşmiş, insan ruhuna işleyen, inandırıcı özelliği olan etkileyici sözlerdir. Atasözleri toplumların uzun yıllar boyunca geçirdikleri tecrübeler sonucunda oluşmuş felsefi düşüncelere sahiptir. Yol göstermekte, anlaşmazlıkların en büyük yargıcı olmakta ve herkes tarafından kabul edilmiş özellikler taşımaktadır. Bunlar kalıplaşmış ve klişe haline gelmiş sözlerden oluşmaktadır (Aksoy, 1988: 132). Toplumlar atasözlerinde inançlarını, gelenek-göreneklerini, sosyo-kültürel yapılarını yansıtabilmektedir. Her atasözünün ortaya çıkışı da hikâyelere ve yaşanmışlıklara dayanmaktadır. Atasözlerinde az sözle çok şey anlatma vardır.

Atasözleri anlayış yönünden şu özelliklere ayrılmaktadır:

- “1) Sosyal olayların nasıl oluştuğunu, onların meydana geliş sebeplerini, uzun yıllar süren deney ve tecrübelerin sonucu olarak bildiren atasözleri.
- 2) Tabiat olaylarının oluşma şeklini bildiren atasözleri.
- 3) Toplumsal olayların oluşumunu ve onları meydana getiren sebepleri, uzun süren gözlemler ve deneylerden sonra dile getiren ve onlardan ders alınmasını bildiren atasözleri.
- 4) Öğüt verici ve sürekli olarak mantıklı hareketi ön plânda tutan atasözleri.
- 5) Bazı gerçekleri hatırlatan ve yol gösterici özelliğe sahip atasözleri
- 6) Gelenek ve göreneklerle ilgili atasözleri
- 7) Bazı inançlarla ilgili atasözleri” (Altaylı, 2010: 128).

Deyimler kalıplaşmış ifadelerden oluşan kısa ve özlü sözlerdir. Kullanıldığı toplumun dil, din, adet, kültürel yapısı hakkında çeşitli bilgiler vermektedir.

Deyimler eski zamanlardan beri anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılan ve toplumun ortak değerlerinin ürünü olan sözlerdir. Olay, durum, kavramları belirtmek için

kullanılmakta, belirli söz dizimi ile kurulmakta ve donmuş kalıp ifadelerinden oluşmaktadır. Deyimler cümle içinde geçerek anlam kazanmaktadır (Aksoy, 1988: 142).

Deyimler kullanıldığı yer ve zamana göre üçe ayrılır: “a) Yurdun her yerinde kullanılanlar, b) Sadece bir bölgede bulunanlar, c) Eski zamanlarda kullanılmış iken bugün bırakılmış olanlar.” (Aksoy, 1988:147).

Deyimler şekil yönünden şu özelliklere ayrılmaktadır:

“1) Belirli kalıplara sahiptir, deyimlerde kelimelerin yerleri değiştirilemez, bozulamaz.

2) Deyimler kısa, özlü söz gruplarıdır.

3) Deyimler en az iki kelimededen oluşur ve şekil olarak iki gruba ayrılır.

a) Kelime grubu halindeki deyimler

b) Cümle şeklindeki deyimler” (Altaylı, 2010: 129-130).

Deyimleri söz dizimi açısından üçe ayırmak mümkündür:

“1) Sonları bir mastarla biten deyimler

2) Cümle şeklinde görünen deyimler

3) Bu iki şekle girmeyen, daha çok birleşik sözcüklere benzeyen deyimler” (Güney, 1971: 195-196).

Toplumlar gündelik yaşamlarında deyimlerden sıklıkla faydalanmıştır. Bundan dolayı deyimler ortaya çıktığı ve kullanıldığı toplumdan izler taşımaktadır. Bunlar toplumların maddi ve manevi değerlerinin ürünleridir. Deyimlerde “halkın geleneksel dünya görüşünün, milli düşünce sisteminin özelliklerini farketmek mümkündür. Milli kültürel değerlerimiz ve örf-adetlerimiz deyimlerimizde net bir şekilde görünmektedir.” Halkın kültürel yaşamı, sosyal ve ahlaki yapıları deyimlerde kullanılmıştır. Dini inançla ilgili deyimlerin ortaya çıkması eski zamanlara dayanmaktadır. Yer, gök, ateş, su, taş, güneş, ay, Tanrı ile ilgili kutsiyet kazanan inanmalar deyimlerde kendini gösterebilmektedir (Kenzhalin, 2012: 5-7). Bundan dolayı deyimler çeşitli şekillerden meydana gelebilir. İnsan vücudunun organları ile kurulabilmekte, doğadaki dağ, tepe, ova, yol gibi unsurlarla oluşabilmekte, cansız nesnelerle veya hayvan isimleri ile meydana gelebilmektedir.

Alkışlar beğeni, övgü, dua, şükür gibi durumlarda insanların iyilik, bereket bulmaları için söylenen sözlerdir. İnsanlar kötü ruhlardan veya tehlikelerden korunmak için alkışlardan yararlanmaktadır. Onlar aynı zamanda korktukları veya mücadele edemedikleri durumlarda alkışlara başvurmuş ve koruyucu bir gücün altına sığınmışlardır. Dua, ibadet, dini törenler,

kutlama, ölüm, vaaz ve hutbeler, kurban, adak, şükranlarını sunma, mutluluk, sevgi, dinsel büyüsel inanmalar veya felaketler karşısında iyi ve güzel dilekler gibi durumlar karşısında alkış örnekleri kullanılabilmektedir (Keskin, 2018: 63-65).

Alkış ve kargışların temelinde insanların iyi veya kötü olaylar sonucunda kendilerini duyduğuna inandıkları Tanrı'dan yardım istemek ve ona isteklerini bildirmek yer almaktadır. Eski dönemlerde şamanlar ayin sırasında bazı dualar ederek alkışlara başvurmuştur. Şamanlar insanları koruyan Tanrı'ya yönelip iyi veya kötü dileklerde bulunarak arzularını dile getirmişlerdir. Dua veya beddua şeklinde de yaygınlaşan alkış veya kargışlar sağlık, hastalık, tehlike, korku, kutlama, doğum, ölüm gibi durumlarda yapılan manzum veya mensur kalıplardır (Şahiner, 2014: 24-25). Alkışlar kişinin kendisi veya başkaları için Tanrı'ya dua etmede bulunmasıdır. Kişinin güç sahibi ve dualarının kabul edileceğini düşündüğü Tanrı'ya seslenme ve ona istekte bulunmasıdır.

Kargışlar haksızlık, kötülük, uğursuzluk, mücadeleye gücü yetmeme gibi durumlara karşı çıkmayı, kabul etmemeyi göstermek için söylenen ifadelerdir. Beddua etme, kınama, ayıplanma, kötülemeye bağlı olarak kızgınlık, öfke, haksızlık gibi anlarda söylenebilir. Kargışlar beddua, kötü dua, ilenme olarak da kullanılır (Keskin, 2018: 69-72). Bunlar kişinin içinde bulunduğu kötü olaylardan, uğradığı adaletsizlikten dolayı söylediği sözlerdir. Kargışlar iyi anlam vermemekle birlikte kişinin kötülük gördüğü durumlarda söylenmektedir.

Kargışlar kötü dua, beddua, karşı çıkma, kargaşa sonucu oluşan durum gibi karşılıklara gelmekle birlikte olumsuz bir durumu yansıtmaktadır. Kargışlar insanın gücünün yetmediği, çıkmaz olayların içine girdiği, zorluğa maruz bırakıldığı durumlarda güçsüz olanın güçlü olana karşı sarf ettiği cümleleridir. Kargışların tehlikeli olduğuna ve Allah tarafından kabul görüleceğine inanılır. Bu yüzden insanlar beddua almaktan kaçınmaktadır. Alkışlar iyi dilek bildiren ifadeler iken kargışlar bunun tam tersi olup kötü temenni bildiren ifadelerdir. Allah'a havale etme, gerekeni Allah'a bırakma anlamına gelen olan kargış, ilahi güce sığınmaya ve koruyuculuk beklemeye dayalıdır. Alkış ve kargışlar insanların var olduğu zamandan beri ödül-ceza gibi olaylara bağlı olarak değişiklik göstermektedir Maddi-manevi kültürün izini yansıtip toplum tarafından kabul gören sosyal değerlerdir (Sevinçli, 2016: 99-101). İnsanların başına gelenlerden kötü olaylardan dolayı söylediği kargışlar; Tanrıdan yardım dileme, Tanrıya sığınma ve onu koruyucu bir güç olarak adaleti sağlayacağını düşünme üzerine kuruludur. Kargışlar sadece kişinin kendisine yapılan kötü durumlarda söylenmemektedir. Başkasının başına gelen felaketler, din, tarih, savaş gibi olay ve olgularda toplumun zarar görmesi neticesinde de söylenebilmektedir.

5.2. Çalışmamızdaki Seyahatnamelerde Kalıplaşmış Sözler

5.2.1. Atasözleri

Çalışmamızda atasözlerine dair örnekler İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yer almaktadır. Seyyahlar söylediklerini inandırıcı kılmak ve etkili konuşmak için atasözlerinden yararlanmışlardır. Onlar halk arasında yaşayan bu atasözlerini sohbet esnalarında bulunurken veya hikâye dinlerken duymuşlar ve eserlerine kaydetmişlerdir. Tespit ettiğimiz atasözleri insanlara nasihat verme, yol gösterme ve onların düşüncelerini sağlama üzerine söylenmiştir.

Çalışmamızdaki atasözlerinin ait olduğu bölgeleri de yanına ekledik. Ancak bazı atasözlerinin ait olduğu bölgeyi bulamadık. Bu atasözleri alfabetik olarak sıralanmıştır. Tespit ettiğimiz atasözleri şunlardır:

“Binaya temelden başlanır.” (Sur-Lübnan) (İbn Battûta, 2021: 70).

“Binitini hızlı sürüp dostlarından önde gidenler hem fazla yol almaz hem de binitinin canını çıkarır.” (Hindistan) (İbn Battûta, 2021: 512).

“Kılavuz yolunu şaşırır; dost, kendi canının derdinden dostunu unuttur.” (İbn Battûta, 2021: 134).

“Kul razı olsa da olmasa da takdir edilen olur.” (İbn Cübeyr, 2020: 240).

İncelediğimiz seyahatnamelerde birtakım atasözleri de bulunmaktadır. Bunlar seyyahlar tarafından tespit edilmiş ve kullanıldığı bölgeyle özdeşleşen atasözleridir. Anlatılan atasözleri taşıdığı anlam bakımından açık değildir. Bu yüzden tespit edilmiş atasözlerini ayrı bir yerde vermeyi uygun gördük.

Bulunan diğer atasözleri şunlardır:

“Biz karaya Ebu Nasr’ın kaderden kurtulduğu gibi indik.” (İbn Cübeyr, 2020: 244).

“Hecere’e hurma taşıyan gibi.” (Suudi Arabistan) (İbn Battûta, 2021: 270).

“Küseyr ve Uveyr hariç her yer sağ salım.” (Bahreyn) (İbn Battûta, 2021: 270).

5.2.2. Deyimler

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde deyimlerle ilgili birçok örnek bulunmuştur. El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Carpini, Crucis ve İbn Battûta birçok coğrafyanın kültürel yapısını anlatırken deyimlerden sık sık faydalanmıştır. Seyyahlar eserlerinde toplumların kültürel yapılarını geniş bir şekilde aktarmıştır. Onlar deyimler sayesinde değindikleri konulara dikkat çekmek, duygu ve düşüncelerini kısa yoldan anlatmak ve insanların gözünde inandırıcı kılmak istemektedirler.

Seyahatnamelerde kullanılan deyimler çeşitli şekillerden meydana gelmektedir. Bunlar arasında insan vücudunun organları ile kullanılan deyimler ağırlıklıdır. Dağ, tepe, yol gibi doğada bulunan cansız varlıklarla kurulan deyimler de bulunmaktadır.

Seyahatnamelerde deyimler tek başlarına değil cümle içinde kullanılmıştır. Anlatımı güçlendirmek, olayın önemini göstermek amacıyla kullanılan deyimler kısa kalıplardan oluşmaktadır.

Çalışmamızdaki deyimler alfabetik olarak sıralanmıştır. Tespit ettiğimiz deyimler şunlardır:

-A-

“Ağzı kulağında dinlemek.” (İbn Battûta, 2021: 578).

“Ağzından kapmak.” (İbn Battûta, 2021: 624).

“Akıl vermek.” (Carpini, 2021: 126).

“Aklını başına devşirmek.” (İbn Battûta, 2021: 653).

“Aşık atmak.” (İbn Battûta, 2021: 200).

“Ayak basmak.” (Crucis, 2018: 58).

-B-

“Boy ölçüşmek.” (İbn Battûta, 2021: 96).

“Boy vermek.” (İbn Battûta, 2021: 562).

“Boyun eğmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 196).

“Burnu yüksekte davranmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 161).

“Burnunu sokmak.” (İbn Battûta, 2021: 653).

-C-

“Caka satmak.” (İbn Battûta, 2021: 286).

“Can vermek.” (Crucis, 2018: 24).

“Cin çarpmış gibi.” (Crucis, 2018: 85).

-Ç-

“Çalım satmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 161-248).

-D-

“Dem vurmak.” (İbn Battûta, 2021: 590).

- “Demir atmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 19).
- “Dil uzatmak.” (İbn Battûta, 2021: 173).
- “Dili tutulmak.” (İbn Battûta, 2021: 562).
- “Dilinden baklayı çıkarmak.” (İbn Battûta, 2021: 498).
- “Dört elle sarılmak.” (İbn Battûta, 2021: 571).
- “Dört gözle beklemek.” (İbn Battûta, 2021: 348).

-E-

- “Ekmeğine yağ sürmek.” (İbn Battûta, 2021: 634).
- “El atmak.” (İbn Battûta, 2021: 563).
- “El etek çekmek.” (İbn Battûta, 2021: 582).
- “El üstünde tutmak.” (İbn Battûta, 2021: 574).
- “Eli açık.” (Crucis, 2018: 86).
- “Eli sıkı.” (Carpini, 2021: 63).
- “Eli uz.” (İbn Battûta, 2021: 104).
- “Elini ayağını çekmek.” (İbn Battûta, 2021: 624).
- “Elini çekmek.” (İbn Battûta, 2021: 124).
- “Elini eteğini çekmek.” (İbn Battûta, 2021: 59).
- “Etek sürmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 161).

-G-

- “Göğüs germek.” (İbn Cübeyr, 2020: 242).
- “Göklere çıkarmak.” (İbn Battûta, 2021: 282).
- “Gönlü açık.” (İbn Battûta, 2021: 595).
- “Gönlüne taht kurmak.” (İbn Battûta, 2021: 21).
- “Gönlünü almak.” (İbn Battûta, 2021: 23).
- “Gönül vermek.” (İbn Battûta, 2021: 32).
- “Göz atmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 112).
- “Göz boyama.” (İbn Battûta, 2021: 626).
- “Göz gezdirmek.” (El-Gırnâtî, 2022: 115).
- “Göz kulak olmak.” (İbn Battûta, 2021: 566).
- “Göze almak.” (İbn Battûta, 2021: 21).
- “Göze çarpmak.” (İbn Battûta, 2021: 385).
- “Gözleri kamaştırmak.” (İbn Battûta, 2021: 165).

“Gözü düşmek.” (İbn Battûta, 2021: 598).

“Gözü gönlü aydınlık olmak.” (El-Gırnâtî, 2022: 117).

“Gözü kamaşmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 112).

“Gözünde tütme.” (İbn Battûta, 2021: 136).

“Gözünü budaktan sakınmamak.” (İbn Battûta, 2021: 589).

“Gözünü dört açmak.” (İbn Battûta, 2021: 260).

-H-

“Har vurup harman savurmak.” (İbn Battûta, 2021: 616).

“Helak olmak.” (El-Gırnâtî, 2022: 91).

-İ-

“İçini dökmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 248).

“İstihareye yatmak.” (İbn Battûta, 2021: 22).

-K-

“Kalbi çıkmak.” (El-Gırnâtî, 2022: 137).

“Kapağı atmak.” (İbn Battûta, 2021: 569).

“Kaskatı kesilmek.” (El-Gırnâtî, 2022: 84).

“Kem gözle bakmak.” (Carpini, 2021: 62).

“Kin tutmak.” (İbn Battûta, 2021: 572).

“Korkuya kapılmak.” (İbn Battûta, 2021: 416).

“Köklerini kazımak.” (İbn Cübeyr, 2020: 188).

“Kökünü kurutmak.” (İbn Battûta, 2021: 361).

“Kucak açmak.” (İbn Battûta, 2021: 303).

“Kulak asmak.” (İbn Battûta, 2021: 412).

“Kulak vermek.” (İbn Cübeyr, 2020: 70).

“Kulağını çınlatmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 107).

“Küplere binmek.” (Crucis, 2018: 76).

-M-

“Meydan okumak.” (İbn Battûta, 2021: 77).

-N-

“Nimet içinde yüzmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 178).

“Nutuk çekmek.” (İbn Battûta, 2021: 657).

-Ö-

“Ölüm şerbeti içmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 153).

-P-

“Parmağı olmak.” (İbn Battûta, 2021: 630).

-S-

“Sevinçten uçmak.” (İbn Battûta, 2021: 622).

“Söz almak.” (İbn Battûta, 2021: 410).

-T-

“Taş yağmuruna tutulmak.” (Carpini, 2021: 157).

“Tepeden bakmak.” (Carpini, 2021: 62).

-U-

“Uyku basmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 102).

-Ü-

“Ümit etmek.” (Carpini, 2021: 128).

“Ümit kesmek.” (El-Gırnâtî, 2022: 173).

“Ümit vermek.” (Carpini, 2022: 106).

“Üstün tutmak.” (İbn Battûta, 2021: 436).

-Y-

“Yakasını bırakmamak.” (İbn Battûta, 2021: 23).

“Yatağa düşmek.” (Crucis, 2018: 60).

“Yere göğe komamak.” (İbn Battûta, 2021: 658).

“Yol almak.” (İbn Cübeyr, 2020: 47).

“Yola koyulmak.” (Crucis, 2018: 28).

“Yüreği ağzına gelmek.” (İbn Battûta, 2021: 483)

“Yüz çevirmek.” (İbn Battûta, 2021: 360).

“Yüzsuyu dökmek.” (İbn Cübeyr, 2020: 149).

“Yüzündeki utanma suyunu akıtmak.” (İbn Cübeyr, 2020: 150).

“Yüzükoyun yatmak.” (Carpini, 2021: 39).

“Yüzüstü bırakmak.” (İbn Battûta, 2021: 283).

5.2.3. Alkışlar/ Dualar/ Dilekler

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Carpini, Crucis, İbn Battûta seyahatnamelerinde alkış örnekleri çokça kullanılmıştır. Seyahatnamelerdeki alkış örnekleri konuları bakımından çeşitlilik göstermektedir. Kötülüklerden korunmak, yapılan iyiliklerden dolayı insanlara hayırlı duada bulunmak, Allah'a hamd etme ve ona övgülerde bulunmak, peygamberlere selam göndermek, Allah'tan dualarının kabul edilmesini istemek, şehirlerin korunması ve bu şehirlerin Müslümanların elinde kalmasını istemek, ölenleri rahmetle anmak gibi durumlarda alkış örnekleri kullanılmıştır.

İnsanlar bir işe başlamadan önce veya bir işi bitirdikten sonra hayırlara vesile olması, bereket getirmesi için dualar etmektedir. Bu dualar ile Tanrı'ya seslenerek yaptıkları veya yapacakları işlerin kendisine, topluma, Müslüman coğrafyalara fayda getirilmesi istenmektedir.

Seyahatnamelerde inanma gibi durumlarda söylenen alkış örnekleri yoğunluktadır. Günaha girmekten korunmak için Allah'a iyi dileklerde bulunmakta, İslam'ı yüceltmek ve İslam dininin tehlikelere düşmemesi adına Allah'a dualar edilmektedir. Müslüman olmayan kişilerin İslam'a hayrı dokunmalarından dolayı Müslüman olmaları istenmektedir. Müslümanların İslam'a ve insanlara yaptıkları hayırlı işlerden dolayı hem bu dünyada hem de ahirette mükâfatlandırılması istenmektedir.

Mezarlar, türbe gibi ziyaret yerlerinde yatan hükümdarlar, sahabeler, evliyalar ve dervişlerden bereketlenmek için dualar edilmektedir. Kutsal mekân, cami, Kâbe gibi yerlere giden kişiler ibadetlerinin kabulü için dualar etmektedir. İnsanlar kutsal yerlerin faziletlerinden, dindar kişilerin ilminden faydalanmak istemektedirler. Onlar türbelerde yatan kişilerin hürmetine dualar etmekte ve dualarının kabul edileceğine inanmaktadır.

Seyahatnamelerde alkışlar mensur şekilde kullanılmıştır. Ancak İbn Battûta Seyahatnamesi'nde bir alkış örneğinin manzum şekilde kullanıldığına dair örnek de bulunmuştur. Seyyah Safakus beldesindeki gözlemlerini aktarırken bu belde ile ilgili alkış örneğine de yer vermiştir.

Seyahatnamelerde tespit edilen alkış örnekleri şunlardır:

“Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah’adır.” (El-Gırnâtî, 2022: 62).

“Allah onları, benden daha çok mükâfatlandırınsın. O, duaları işitendir, dilediğini yapandır.” (El-Gırnâtî, 2022: 63).

“Allah onu muhsinlerin mükâfatıyla benden ve bütün müminlerden daha iyi mükâfatlandırınsın, kötülüklerden muhafaza etsin.” (El-Gırnâtî, 2022: 64).

“Kerim ve cömert olan Allah’tan bana yakın bir kurtuluş, âmin diyenlere de merhamet etmesini niyaz ederim.” (El-Gırnâtî, 2022: 64).

“Allah bizi ve sizleri kazananlardan eylesin, rahmetiyle bizleri salih kullarının zümresine ilhak eylesin.” (El-Gırnâtî, 2022: 64).

“Âlemlerin Rabbi Allah’a hamd olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 75).

“Fazlına ve nimetine hamd olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 78).

“Süleyman b. Davut (ikisine de selam olsun).” (El-Gırnâtî, 2022: 90).

“Halkına selam olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 100).

“Allah razı olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 128).

“(Allah rahmet eylesin) görmüştüm ve o da bana saygı ile hürmet etmişti, Allah da karşılığını ona versin.” (El-Gırnâtî, 2022: 131).

“Hamd olsun O’nun nimetlerine, güzelliklerine, faziletlerine.” (El-Gırnâtî, 2022: 134).

“Allah bizi onun azabından korusun.” (El-Gırnâtî, 2022: 145).

“Allah’ın rahmeti onların üzerine olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 148).

“Allah seni bereketlendirsın.” (El-Gırnâtî, 2022: 152).

“Allah ona rahmet etsin.” (El-Gırnâtî, 2022: 166).

“Her şeyi bilen Âlemlerin Rabbi’ne hamd olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 172).

“Allah’a hamdolsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 174).

“Seni sevindiren ve zenginleştirip elini genişleten Allah’a hamd olsun.” (El-Gırnâtî, 2022: 177).

“Allah O’nu şereflendirsın.” (El-Gırnâtî, 2022: 178).

“Allah bize selamet versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 17).

“Allah onlara yardım etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 19).

“Bize kudretinin azametini gösteren, sonra güzel rahmetine kavuşturan, esirgeyen Allah’a çok hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 20).

“Allah kolaylaştırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 20).

“Allah’ın ihsan ve cömertliğine hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 21).

“Kalan yola Allah yardımcı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 21).

“Allah'a hamdolsun. Maksudımıza ulaştırarak bize nimetlerini tamamlayan odur. Vatanımıza afiyetle dönmeyi çabuklaştıran da odur. Bunu o bahşeder ondan başka nimet veren rab yoktur.” (İbn Cübeyr, 2020: 21).

“Allah'tan bu kişiye sevap vermesini dileriz.” (İbn Cübeyr, 2020: 22).

“Allah ondan İslam'ın davetini yok etmesin, onu korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 23).

“Allah onu doğru yolda yürümeye, başarılı olmaya muvaffak kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 24).

“Allah bize bu türbenin bereketiyle faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 26).

“Allah bu mezarda yatanı kutsasın.” (İbn Cübeyr, 2020: 26).

“Allah hepsinden razı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 29).

“Allah her tehlikeden, engelden Müslümanların hakimiyet alanını korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 32).

“Kötü kaderden Allah'a sığınırız.” (İbn Cübeyr, 2020: 34).

“Allah bu şehirleri mamur kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 34).

“Allah bize kolaylık versin, yardım etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 35).

“Onun bereketiyle Allah isteğimizi kolaylaştırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 41).

“Allah onun şerefini, bereketini artırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 46).

“Allah, Kâbe'ye giden doğru yolu mamur ederek hacıları bu yerden kurtarsın. Doğru yol Kahire'ye Akâbe'ye oradan Mekke'ye giden yoldur.” (İbn Cübeyr, 2020: 46-47).

“Allah dinine yardım etsin, Kelime-i Tevhid'i yüceltsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 47).

“Allah keremiyle bize her zor şeyi kolaylaştırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 47).

“Allah kolaylık versin, ondan başka ilah yok.” (İbn Cübeyr, 2020: 48).

“Bizi koruyan Allah'a hamdolsun. Onun rızası ve nimetlerinin artmasına sebep olacak hamd olsun. Ondan başka ilah yoktur.” (İbn Cübeyr, 2020: 48-49).

“Allah atalarından razı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 49).

“Allah bizi ehl-i beyt sevgisine inananlardan kılsın. Onları pislikten uzak tutsun, iyice temiz kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 49).

“Allah, Muvahhidlerin davetini (mezhebini) yaysın, yüceltsin. O istediğine kadirdir.” (İbn Cübeyr, 2020: 52).

“Allah onun şerefini artırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 53).

“Bizi buraya getiren, Hz. İbrahim'in davetine ulaşanlardan yapan Allah'a hamdolsun. O bize yeter, ne güzel vekildir.” (İbn Cübeyr, 2020: 53).

“Allah buraları nurlandırsın, namaz kılanlara bereketinden faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 59).

“Niyetimizden dolayı Allah bizi faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 71).

“Allah onları Kâbe'ye komşu oldukları için huzur versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 72).

“Allah yardımcısı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 73).

“Allah onun ailesine, ashabına, salat, selam etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 80).

“Allah samimi kullarının duasıyla bizi faydalandırsın. Duası kabul edilmeyenlerden yapmasın. Zira o, bol nimet vericidir.” (İbn Cübeyr, 2020: 84).

“Allah lütfuyla o topluluğa rahmet etsin, korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 87).

“Allah onu komşulukla mutlu kılsın. Hz. Peygamber'in kutsal mezarına komşu olma şerefi versin. Allah iyilik yapanların mükafatını zayetmez.” (İbn Cübeyr, 2020: 89).

“Allah ayetlerinin hakiki ibretini bize gösterebilir.” (İbn Cübeyr, 2020: 100).

“Allah ondan faydalandırsın, bereketinden, fazlından mahrum bırakmasın, bu mukaddes yere iştiağ duyanı meramına ulaştırсын.” (İbn Cübeyr, 2020: 102).

“Allah ayetleriyle bize ilham versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 103).

“Allah onun faziletini, hakkını bize bildirsin, onda duamızı kabulü nasip etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 103).

“Allah onu mübarek kılsın. Bu ay hac aylarının başlangıcıdır. Allah onu uğurlu, bereketli kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 112).

“Allah onlardan razı olsun. Onlarla haşretsin, onları sevgisiyle bizi faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 114).

“Allah dünya ve ahirette utanç yerlerinden bizi korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 117).

“Allah bizi kötü kazadan beddua okundan korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 119).

“Allah bu vedayı son yapmasını, izzeti, kudretiyle tekrar gelmeyi nasip etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 121).

“Allah, Kâbe'ye kavuşturmayı son kavuşma yapmasın, hayır ve afiyetle dönmeyi nasip etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 121).

“Bu kutsal yerleri, eserleri gördüğümüz için Allah bizi faydalandırsın. Bizi onların sevgisiyle, onlara bağlı bir kişi olarak öldürsün.” (İbn Cübeyr, 2020: 122).

“Allah bizi bu günlerde iyilik yapanlardan yapsın. Günah elbiselerinden arındırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 124).

“Allah bununla ibadetimizin kabul edildiğini bize bildirsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 124).

“Allah onu rahmet, izzet topluluğu kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 128).

“Allah bizi rızasına layık ettiği, bol nimet verdiği kullarından yapsın. Zira o, nimet veren, esirgeyendir.” (İbn Cübeyr, 2020: 129).

“Ona ziyaret etmek isteyenleri Allah onun manzarasından faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 133).

“Allah herkesi affetsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 133).

“Allah ülkelere, kullara yardım etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 136).

“Allah bu muhterem peygamberi ziyaretle bize şerefli makam versin, kıyamet günü onu bize şefaathçi yapsın, onun fazlıyla civarında bizi oturacak ev versin. O, gafur, rahim, cömerttir.” (İbn Cübeyr, 2020: 150).

“Allah işimizi, yolculuğumuzu kolaylaştırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 151).

“Hacıların yoluyla bu şekilde ilgilenenlerden Allah razı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 154).

“Kolaylık veren, iyilik bahşeden Allah'a hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 155).

“İhsanı bol, nimeti için Allah'a hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 155).

“Selamete erdik, Allah'a hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 156).

“Allah ona ve Müslümanlara fayda versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 159).

“Allah tâkın kapısını bulutun yağmuruyla sulasın. Bütün garipleri vatanlarına döndürsün.” (İbn Cübeyr, 2020: 160).

“Allah her makam sahibini makamıyla mükafatlandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 163).

“Cansız taşların faziletine şahadet ettiği, benzeri az bulunan bu şahsı gördüğüm için Allah'a hamdolsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 164).

“Allah bereketiyle faydalandırsın. Fadl ve keremine nail olanlardan yapsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 166).

“Bunu akıllı kullarına ibret yaratan, kullarının tevbesine kabulü en kuvvetli vesile yapan Allah'a hamdolsun. Ondan başka ilah yok.” (İbn Cübeyr, 2020: 167).

“Allah niyetimizle bizi faydalandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 177).

“Allah ona kavuşmayı nasip etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 179).

“Allah onların bereketine, iyi dualarına hürmeten Müslümanları mükafatlandırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 184).

“Dinde fitneden Allah'a sığınırız. Bizi mülhidlerin sapıklığından kurtarmasını dileriz. Ondan başka rab, mabud yok.” (İbn Cübeyr, 2020: 192).

“Allah, onu İslam'ın kelime-i tevhidiyle mamur kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 201).

“Allah burayı daima Dârü'l-İslam yapsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 205).

“Allah bu peygamberlere selam etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 207).

“Allah'tan dinde paklık dileriz. Mülhidlerin sapıklığından korumasını isteriz.” (İbn Cübeyr, 2020: 211).

“Allah hayrıyla onu mükafatlandırın.” (İbn Cübeyr, 2020: 215).

“Allah kudretiyle İslam'ı yüceltsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 218).

“Ben seni mükafatlandırmak istiyorum, Allah da mükafatlandırın.” (İbn Cübeyr, 2020: 219).

“Allah'ın bu konuda sana yardımını umarım.” (İbn Cübeyr, 2020: 219).

“Allah ona rahmet etsin, ondan razı olsun.” (İbn Cübeyr, 2020: 220).

“Dımaşk halkının, bu hayırlı yerlerin halkının bu güzel adetleri için Allah'ın onlara mükafatlandırmasını, hayırlarını kabul etmesini umarız.” (İbn Cübeyr, 2020: 221).

“Allah onu başımızda baki kalarak İslam'a, Müslümanlara fayda versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 226).

“Allah bize hayır, uğur versin. Onun korumasına, gözetmesine sığındık. Zira o, çok şefkatli, bahşedicidir.” (İbn Cübeyr, 2020: 226).

“Allah ona yardımcı olsun, onun eliyle fethi kolay kılsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 227).

“Allah onlara kolaylık versin, bu yükü üzerlerinden kaldırsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 229).

“Allah'tan dünya ve ahirette bizi kelime-i tevhitten ayırmamasını, Müslüman olarak öldürmesini dileriz.” (İbn Cübeyr, s. 234).

“Allah bu şehri Müslümanlara geri versin, müşriklerin ellerinden kurtarsın. (İbn Cübeyr, 2020: 235).

“Allah burasını, sakinlerini İslam ülkelerine geri versin.” (İbn Cübeyr, 2020: 235).

“Çektiklerimizden Allah sevabımızı büyük versin. Yolculuğumuzu en güzel şekilde tamamlatsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 243).

“Allah şükürümüzle bize verdiği selametten, onun rahmet ve acımasına kavuştuğumuzdan dolayı şükrederiz. O her şeye kadirdir. Fazl ve hayır bahşetmeye layıktır. Ondan başka ilah yoktur.” (İbn Cübeyr, 2020: 245).

“Allah lütfuyla yakında onu ezanla şereflendirsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 254).

“Eğlence sınıfına giren şeylerden Allah'a sığınırız. Bu insanı eğlencenin batıllarına götürür, günaha götüren yazıdan Allah'a sığınırız.” (İbn Cübeyr, 2020: 254).

“Allah uğurlu kılsın, selamet versin. Safer için geceledik. Allah mesafemizi yakın yapsın. Kurban Bayramı günü sabahleyin gemideydik. Allah bizi ıssızlığa katlanmakla faydalandırsın. Biz 50 kusur Müslümandık, Allah hepimizi korusun.” (İbn Cübeyr, 2020: 262).

“Allah göstermesin.” (Carpini, 2021: 51).

“İsa Efendimizin hatırası ve anısı hafızamıza kalıcı olarak kazınsın ve insanlığın hidayeti için döktüğü kutsal kanı, ölümüyle can verdiği bu fakiri rahatlatıp güç versin.” (Crucis, 2018: 24).

“Allah onu bağışlasın.” (İbn Battûta, 2021: 17).

“Yüce Allah, efendimiz ve kayıracımız Muhammed'i esen kılsın.” (İbn Battûta, 2021: 17).

“Yüce Allah, ona yetişme ve dinine girme üstünlüğünü elde eden Ehl-i Beyt'inden, eşlerinden ve dostlarından hoşnut olsun.” (İbn Battûta, 2021: 17).

“İbn Cüzeyy der ki: Safakus beldesi hakkında Ali b. Habîb Tenûhî şu dizeleri söylemiştir:

"Safakus huzur ve yağmurun kaynağı olsun,

Sarnıçları ve mescidiyle safâ bulsun.” (İbn Battûta, 2021: 24-25).

“Allah onu rahmetiyle kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 28).

“Allah Teâlâ bu adama iyiliğinin karşılığını versin.” (İbn Battûta, 2021: 43).

“Allah ondan razı olsun, mekânını cennet etsin.” (İbn Battûta, 2021: 48).

“Allah'ın rahmet ve esenliği onu kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 49).

“Bu iyi niyetinden ötürü Allah onu mükâfatlandırsın.” (İbn Battûta, 2021: 55).

“Yüce Allah, Peygamberimiz Muhammed'i ve İbrahim'i rahmetiyle kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 63).

“Allah'ın selâmı ve bereketi bizim elçimize ve onlara olsun.” (İbn Battûta, 2021: 63).

“Allah'ın selâmı onların üzerine olsun.” (İbn Battûta, 2021: 69).

“Allah onu rahmetiyle kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 85).

“Allah Teâlâ hepsini rahmetiyle kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 110).

“Allah onları rahmeti ve esenliği ile kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 110).

“Allah onu ve annesini rahmet ve esenliği ile kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 110).

“Hak Teâlâ bu tür hayırlı işler için para ayıranlara kat kat mükâfat versin!” (İbn Battûta, 2021: 112).

“Allah Teâlâ onu en güzel şekilde mükâfatlandırsın.” (İbn Battûta, 2021: 113).

“Allah'ın rahmeti ve esenliği kuşatsın oranın sahibini.” (İbn Battûta, 2021: 120).

“Fena akıbetten, hayırsız ölümden Allah'a sığınırız.” (İbn Battûta, 2021: 126).

“Dilin sebep olduğu âfetlerinden, oraya buraya kayıvererek açtığı belâlardan Allah'a sığınırız!” (İbn Battûta, 2021: 129).

“Yüce Allah, Peygamberimizi rahmetiyle kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 135).

“Bu Kutlu Ev'e misafir ederek bizi yükselten Allah'a şükürler olsun.” (İbn Battûta, 2021: 135).

“Rab Teâlâ bizi; ziyareti kabul edilen, manevî ticaretinde kâr eden, hak yolda yapıp ettikleri bir bir yazılan, ondan gelen bir lutufla günahları silinen kullarından eylesin!” (İbn Battûta, 2021: 136).

“Hakkın rahmeti ve bereketi onu kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 164).

“Hak Teâlâ onu esen kılsın, rahmetiyle kuşatsın!” (İbn Battûta, 2021: 171).

“Cenâb-ı Hak sevap yağdırsın o kadına; onun yardımları ve yaptığı hayrat olmasa bu yolu kimse katedemez.” (İbn Battûta, 2021: 173).

“Hak Teâlâ onu ve benzerlerini en güzel hediyelerle mükâfatlandırsın!” (İbn Battûta, 2021: 203).

“Allah rahmet eylesin, ruhu şâd olsun.” (İbn Battûta, 2021: 220).

“Allah Teâlâ burayı ziyaret etmeyi ve mescitte namaz kılmayı bize nasip eyledi, şükürler olsun.” (İbn Battûta, 2021: 229).

“Allah, ülkemi korusun!” (İbn Battûta, 2021: 235).

“Hak Teâlâ rahmeti, lütfu ve yardımıyla bizim eksiklerimizi gidersin, daima yardımcımız olsun!” (İbn Battûta, 2021: 240).

“Hak Teâlâ onların servetini artırsın, zenginliğinden versin onlara; güzel işler yapmada onlara yardımcı olsun!” (İbn Battûta, 2021: 240).

“Allah'ın selâmı ve rahmeti Peygamberimizi kuşatsın!” (İbn Battûta, 2021: 290).

“Allah senden hoşnut olsun! İyi yaptın.” (İbn Battûta, 2021: 291).

“Allah ona en hayırlı armağanı versin.” (İbn Battûta, 2021: 292).

“Allah Teâlâ ona gani gani versin, rahmet yandırsın!” (İbn Battûta, 2021: 293).

“Allah korusun bizi ondan!” (İbn Battûta, 2021: 298).

“Hak Teâlâ yabancılara, gariplere şefkat ve merhamet gösteren, her gelen ve geçene yardımını esirgemeyen, onlara kucak açan, misafirleri kendi akrabalarıymışçasına bağrına basan bu dervişlere en güzel mükâfatı versin!” (İbn Battûta, 2021: 303).

“Allah Teâlâ onu bağışlasın.” (İbn Battûta, 2021: 349).

“Hak Teâlâ ona en güzel mükâfatı versin.” (İbn Battûta, 2021: 347).

“Allah Teâlâ bu büyük bilginden ve mezhep imamlarımızdan hoşnut olsun!” (İbn Battûta, 2021: 363).

“Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 366).

“Allah, cümlesinden hoşnut olsun.” (İbn Battûta, 2021: 372).

“Hak Teâlâ Ebû İnân'ı daima mesut kılsın, ordusunu başarıdan başarıya koştursun.” (İbn Battûta, 2021: 373).

“Hak Teâlâ bu adamı en güzel şekilde mükâfatlandırın.” (İbn Battûta, 2021: 386).

“Hak Teâlâ bizi korusun.” (İbn Battûta, 2021: 395).

“Hak Teâlâ onların manevi havasıyla bizi bereketlendirsin.” (İbn Battûta, 2021: 402).

“Allah Teâlâ, Kuthem'den ve Abbâs'tan razı olsun.” (İbn Battûta, 2021: 441).

“Hak Teâlâ'nın rahmeti, esenliği ve bereketi onu kuşatsın!” (İbn Battûta, 2021: 442).

“Allah cümlemizi böyle akıbetlerden korusun!” (İbn Battûta, 2021: 467).

“Allah böyle belâlardan korusun bizi!” (İbn Battûta, 2021: 469).

“Allah Teâlâ'nın selâmı onun üzerine olsun.” (İbn Battûta, 2021: 579).

“Allah'ın rahmeti ve esenliği onu kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 583).

“Allah'ın selâmı Âdem ve Havva üstüne olsun.” (İbn Battûta, 2021: 583).

“Allah'ın rahmeti ve selâmı onu kuşatsın.” (İbn Battûta, 2021: 620).

“Hak Teâlâ (şifa) versin, onu çevresine faydalı kılsın.” (İbn Battûta, 2021: 634).

“Allah Müslümanların bu acısını dindirsin, yarasını sarsın!” (İbn Battûta, 2021: 634).

“Allah hepsini engin rahmeti ve sevgisiyle kuşatsın!” (İbn Battûta, 2021: 637).

“Allah'ın selâmı İbrahim Halil Peygamber'in üzerine olsun.” (İbn Battûta, 2021: 637).

“Allah oranın bereketini artırsın. Güzelim mescitte namaz kıldım; Allah orayı apak etsin, daima yüceltsin.” (İbn Battûta, 2021: 639).

“Allah hepsinden hoşnut olsun, güç ve devleti onların elinden almasın, kıyamet gününe dek!” (İbn Battûta, 2021: 640).

“Allah Teâlâ desteğini ondan çekmesin.” (İbn Battûta, 2021: 643).

“Allah ondan razı olsun, bereketinden nasiplenmek fırsatı versin.” (İbn Battûta, 2021: 642).

“Allah onu rahmeti ve bereketiyle kuşatsın, esen kılsın.” (İbn Battûta, 2021: 647).

“Trablus'u böyle kolay bir bedelle gâvur elinden geri alma niyetini bahşeden Allah'a şükür!” (İbn Battûta, 2021: 649).

“Yüce Allah, efendimize güzel nimetlerini gerçekleştirme yolunda yardımcı olsun, erdemli oluşunun mükâfatını versin, İslâm ve Müslümanların hayrına ömrünü uzun etsin; daima muzaffer kıldığı bayrağına ve sancağına yenilgi hiç tattırmasın.” (İbn Battûta, 2021: 650).

“Allah Endülüs'ü korusun; burada yaşamayı sürdüren, burayı ziyaret eden, kısa süreli de olsa burada kalan Müslümanlar için büyük ödül vardır Hak Teâlâ nezdinde.” (İbn Battûta, 2021: 651).

“Beni koruyan ve esirler arasında bulundurmeyen Allah’a şükür!” (İbn Battûta, 2021: 656).

“Hak saklasın Garnâta’yı, şu gerçek vatanı,
Dertliyi sevince boğan, yurtsuza yurt olanı.
Gözlerin yoruluyor ve dostum uzun uzun bakınca,
Karlı meralarına, donmaya yüz tutunca
Hak Teâlâ korusun buranın ahalisini,
Bir serhad soğuk değilse serhad olabilir mi?” (İbn Battûta, 2021: 657).

“Tüm övgüler Allah’a! Hangi durumda olursak olalım şükürler olsun Yaradana!” (İbn Battûta, 2021: 668).

“Yüce Rabbimiz, hükümdarımın bana yağdırdığı nice armağanların, haddi hesabı edilmez nimetlerin mükâfatını versin ona! Onun ömrünü uzun etsin de Müslümanlar sevin, bahtiyar olsun!” (İbn Battûta, 2021: 686).

“Yüce Allah bizi müminlerin emiri efendimizin hizmetini görme nimetinden mahrum kılmasın! Yüce Allah huzur ve merhametinin gölgesini başımızdan eksik etmesin! Kendini ona adanmış garipler topluluğu olarak bize salih kulların ulaşacağı en büyük hediye versin!” (İbn Battûta, 2021: 687).

“Yüce Allah, peygamberlerin sonuncusu, resullerin önderi efendimiz Muhammed’i rahmetiyle kuşatsın! Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun!” (İbn Battûta, 2021: 687).

5.2.4. Kargışlar/Beddualar/İlenmeler

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde kargış örnekleri fazla kullanılmamaktadır. Seyyahlar kargışların halk arasında kötü olarak kabul edildiğinin bilincinde oldukları için kargışlardan çok az yararlanmıştır. Onlar bazı olaylarla karşılaştıklarında takındıkları tavırlarını göstermek için beddua etmişlerdir.

Bu seyahatnamelerdeki kargışlar farklı yerlerde söylenmektedir. Kargışlar lanet etme, belalarını üzerlerine çevirme, kahrolmalarını, sürünmelerini ve belalara yakalanmalarını isteme şeklinde kendini göstermektedir.

Beddua edilen kişiler kişinin kendisine, dine, şehirlere veya topluma zarar vermelerinden dolayı kötü sözlerle anılmıştır. İnsanlar bu kişilerin zararlarından dolayı Allah’tan yardım istemektedir. Seyyahlar karşılaştıkları veya duydukları kötü olaylara beddua ederek karşılık vermektedir. Beddualarda yapılan kötülüklerin karşılıklarının bulunması istenmektedir. İnsanlar beddualar ile bozulan, zarar gören veya yok olmaya doğru giden durumları düzeltmek istemektedir.

Seyahatnamelerde kargış örnekleri mensur şeklinde kullanılmaktadır ancak İbn Battûta'da manzum şeklinde söylenen kargış örneği de bulunmuştur. Seyyahın Safakus beldesi ile ilgili aktardığı bir şiirde kargış örneği tespit edilmiştir.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde tespit ettiğimiz kargış örnekleri şunlardır:

“Allah onlara lanet etsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 78).

“Allah belalarını üzerlerine çevirsin.” (İbn Cübeyr, 2020: 257).

“Allah onu eli boş geri göndersin, hareketinin uğursuzluğunu göstereyin. Fırtınalara yakalatsın.” (İbn Cübeyr, 2020: 258).

“Safakus ah Safakus, kahrolası, halkı yok olası,

Yağmura hasret kalası, açlıktan geberesi!

Ne kadir bilmez bir beldedir burası,

Bir garip geçse yanı başından,

Yem olur elbet, ya Rum ya Arap çapulcuya!

Nice tüccarın serveti gasp edildi burada,

Nicelerinin zincir takıldı boynuna!

Derya utandı bu ahaliden, mahzun oldu,

Ne zaman yaklaşırsa, kalbi korkuyla doldu.” (İbn Battûta, 2021: 25).

“Lanet olası topal!” (İbn Battûta, 2021: 51).

“Sus! Konuşma, Allah seni konuşturmasın!” deyince zavallının dili tutulup akli gitti.” (İbn Battûta, 2021: 159).

“Kahrolası eşkıya İbn Mülcem” (İbn Battûta, 2021: 262).

“Lânet olası Tinkîz” (İbn Battûta, 2021: 365).

“Yolda bulunan (:piç) herif sürülsün!” (İbn Battûta, 2021: 450).

“Allah onun yüceliğini devamlı kılsın, düşmanını sürüm sürüm süründürsün!” (İbn Battûta, 2021: 642-643).

“Haça taparların hevesleri kursaklarında kalsın, önlemleri işe yaramasın!” (İbn Battûta, 2021: 653-654).

“Her kim zorbayı tanır da bana haber vermezse o herifin yaptığı kötülüklerin günahı haber vermeyenin boynuna olsun!” (İbn Battûta, 2021: 673).

5.2.5. Ölçülü Sözler

El-Gırnâtî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde seyyahların gezdiği yerlerde duyduğu ve eserlerinde kaydettiği bazı sözler bulunmuştur. Bunlar atasözü veya deyim olmayan ama taşıdıkları anlamlar doğrultusunda bazı düşüncelere dayanan sözlerdir. Bu sözler de çalışmamızda ölçülü sözler olarak ele alınmıştır.

Bulunan ölçülü sözler kulağa hoş gelen güzel sözlerdir. Bir olay karşısında yapılan işi anlatmak, konuşmayı etkili kılmak, cümleye anlam katmak için söylenmektedir.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde tespit ettiğimiz ölçülü sözler şunlardır:

“Basralıların suyu, tuz çoru.” (Irak) (İbn Battûta, 2021: 187).

“Bizim tahtalarımız, hacıların canları önemli.” (Yemen sözü) (İbn Cübeyr, 2020: 45).

“Cennet yeryüzündeysen kuşkusuz Dimaşk’tır. Eğer gökte ise bu şehir onunla yarışır, hatta güzellikte ona eşittir.” (Şam) (İbn Battûta, 2021: 95).

“Dil bilmek artı değerdir, her dil bir insandır.” (El-Gırnâtî, 2022: 94).

“Eceli hazır olan nice kişi evinin eşiğindedir.” (İbn Cübeyr, 2020: 244).

“Giren devletlü, çıkan devletlü.” (Suriye sözü). (İbn Battûta, 2021: 118).

“Ölü bir toprağı diriltir, oranın sahibidir.” (Peygamber hadisi) (İbn Battûta, 2021: 442).

“Sıkı çalıştın mı uzaklar yakın olur,

Açılır ardına kadar kapanmış kapılar.” (İbn Battûta, 2021: 48).

“Surları helva, köpeğı koyun.” (Mısır sözü) (İbn Battûta, 2021: 41).

“Yıkma elbette yapmaktan kolaydır.” (Mısır sözü) (İbn Battûta, 2021: 50).

5.3. Çalışmamızda Kalıplaşmış Sözler Hakkında Değerlendirme

İncelediğimiz seyahatnamelerden hareketle atasözleri, deyim, alkış, kargış ve ölçülü sözlerle ilgili kalıplaşmış ifadeler tespit edilmiştir.

Seyyahlar düşüncelerini etkili kılmak ve sözlerini güzelleştirmek için atasözlerine yer vermişlerdir. Çalışmamızda atasözü örneklerine az rastlanmıştır. Seyyahlar hem kendi bildikleri atasözlerini hem de farklı ülkelerde duydukları atasözlerini eserlerine kaydetmektedir. Onlar atasözleri ile söylemek istediklerini kısa yoldan özetlemişlerdir. Bulduğumuz atasözleri de anlamlı cümleler halinde söylenmiştir. Bunlar tek başına kullanıldıkları durumlarda da insanları düşündürmeye ve onlara yol göstermeye yönelmektedir. Aynı zamanda taşıdığı anlam bakımından açık olmayan ama kullanıldığı bölgeye göre özel bir yere sahip olan atasözleri de bulunmaktadır. Tespit edilen atasözleri toplumun ortak ürünü haline gelmiştir.

Çalışmamızdaki seyahatnamelerde deyim örneklerine sıklıkla rastlanmıştır. Seyyahlar söylediklerini etkili kılmak, anlatmak istediklerini kısa yoldan aktarmak için deyimlerden çokça faydalanmıştır. Bu seyahatnamelerdeki deyimler tek başlarına bir anlam ifade etmediği için cümlelerin içinde geçerek anlam kazanmaktadır. Bulunan deyimler kısa ve kalıplaşmış sözlerden oluşmuştur. Bulduğumuz deyimler daha çok insan vücudundaki organların adları ve doğadaki cansız varlıkların adları ile kurulmuştur. Bu deyimler günümüzde de kullanılan deyimler olması bakımından önemlidir.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz alkışlar insanların mutluluk, sevinç, şükür, istek gibi durumlarda söylemiş oldukları güzel sözlerdir. Alkışlar bazen tek cümle halinde bazen de birkaç cümleden oluşmaktadır. Seyyahlar ölüm, bereket, ziyaret yerleri, mutluluk, özlem, anma gibi durumlarda alkışlara başvurmuştur. Seyahatnamelerde peygamberlere, din adamlarına selam göndermek, onlara rahmet etmek için alkış örnekleri çokça kullanılmıştır. Ölen kişilerin günahlarının affedilmesi, insanların yaptıkları iyiliklerden dolayı Allah'ın kendilerinden razı olması, kutsal yerlerin bereket getirmesi, dünyadaki nimetlerden yararlanmak ve Allah'a hamd etmek için dualar edilmiştir. Türbelerde yatan sahabe, din adamları, evliyaların bereketine inanılmakta ve onlara iyi, güzel dileklerde bulunulmaktadır. Seyyahlar alkışları mensur olarak kullanmışlardır ancak şiirlerde manzum şekilde kullanılan alkış örneği de tespit edilmiştir. Çalışmamızda en sık karşılaştığımız dualar Allah'ın nimetlerinden dolayı kendisine övgülerde bulunup ona hamd etme, Allah'ın bereketinden nasiplenmek isteme ve Allah'ın ölenleri rahmetiyle kuşatmasını isteme şeklindedir. El-Gırnâtî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta dini vasıfları kuvvetli olan seyyahlardır. Onlar her durumda Allah'ı anmakta, ona olan şükranlarını dile getirmekte ve dualar etmektedir. Bunları yaparken de alkış örneklerine çok fazla yer vermektedirler. Carpini ve Crucis seyahatnamelerinde alkış örneklerine sadece iki tane rastlanmıştır. Kullanılan alkışlara baktığımızda insanlar Allah'tan iyi ve güzel olan şeyleri istemektedir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde kargış örneklerine az rastlanmıştır. Bu kargış/beddua örnekleri İbn Cübeyr ve İbn Battûta seyahatnamelerinde yer almaktadır. Kargışların kötü durumlar karşısında kullanılmasından ve olumsuz anlam taşımasından dolayı seyyahlar tarafından fazla tercih edilmemiştir. Seyyahlar gezdikleri yerlerde tanık oldukları veya duydukları kötü olaylar karşısında takındıkları tavırları göstermek için kargış örneklerini kullanmıştır. Seyyahlar kendilerinin veya başkalarının uğradıkları kötülüklere karşılık beddua etmekte ve koruyucu bir güç olarak gördükleri Allah'a sığınmaktadır. Onlar her şeye gücü yettiğine inandıkları Allah'a bu beddualarını iletetek kötülüklerin karşılık bulmasını

istemektedirler. Çalışmamızda kötülük yapan insanlara lanet okuma ile ilgili beddua örnekleri diğer beddualara göre daha fazla kullanılmıştır.

Çalışmamızdaki seyyahların eserlerinde kaydettikleri ölçülü sözlerden örnekler bulunmaktadır. Seyyahlar yaşadıkları dönemlerde insanlarla sohbet ettikleri esnada beğendikleri ve ilginç gördükleri sözleri duymakta ve bunları kaydetmektedir. Onlar bu sözleri hem anlattıklarını güzelleştirmek hem de kaydetmek için eserlerine almışlardır. Bulunan sözler hem cümle halinde hem de eksiltili cümle şeklinde söylenmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

GELENEK, GÖRENEK, ÖRF VE ÂDETLER

6.1. Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetler Hakkında Genel Bilgiler

İnsanlar atalarından aldıkları sosyal normları yaşatarak geleceğe taşımaktadır. Sosyal normları oluşturan toplumdur ve yine bu normlara uyulmasını isteyen toplumun kendisidir. Bunun temelinde toplumda düzenin istenmesidir. Gelenek, görenek, örf ve âdet gibi sosyal normlar yüzlerce yıldır köklü geçmişlerle yaşatılıp devam ettiği için toplumların yaşayan hafızaları olmuştur.

Normlar uygulanabilme niteliklerine göre örf, âdet ve sosyal alışkanlıklardan oluşmaktadır. Örfler içinde barındırdıkları uygulama ve işlevleri ile geniş bir anlam kazanmaktadır. Birey-birey, birey-aile, birey-komşu-akraba, birey-halk-ulus gibi durumlarda yaşanan davranış, hareket, tutum ve ilişkileri düzenleme görevi vardır. Örfler bireyi topluma karşı kontrol altında tutarak davranışlara ve geleneklere uymasını istemektedir. Zorlayıcı, baskılayıcı, kontrol ettirici, yasaklayıcı kurallarla toplumu kontrol altında tutarak birey ile toplum arasındaki uyumu düzenlemeye çalışmaktadır. Örfler toplumun kesin ve değişmez kuralları olduğu için bunlara karşı çıkmak törelere, kanunlara karşı çıkmakla bir tutulmuştur. Toplum kanun gibi gördüğü örflere sahip çıkmakta buna aykırı örnek gösteren kişileri cezalandırmaktadır (Örnek, 2016: 174).

Âdetler örflere göre daha esnektir. Örf toplumda uyulması zorunlu iken âdetlerde bu zorunluluk görülmemektedir. Âdetler toplumsal yaşamdaki işleyişin sürdürülmesinde etkilidir. Toplumun tümünü ilgilendiren âdetler bulunmakla birlikte toplumdaki grup, meslek, tarikat, dernekler, yaş ve cinsiyet arasında uygulanan âdetler de bulunmaktadır. Âdetler bazen olduğu gibi devam ederken bazen de toplumların yaşamlarına göre değişebilmektedir (Örnek, 2016: 175-177).

Örf ve âdetler, toplumların birlikteliklerini ve geleceklerini devam ettiren, bireylerin sosyal düzendeki hayatlarını kontrol eden, onların yasalarını ve törelerini oluşturan, uzun yıllar sonucunda meydana gelen ve yıllarca yaşatarak devam eden kurallardır. Gelenekler ise düzenli bir şekilde yerleştirildiği için kısa zamanda değiştirilemez (Akıncı, 2021: 55).

Toplum hayatında önemli yer edinen gelenek, görenek, örf ve âdetler için şunları da söylemekte fayda vardır:

“Her milletin gelenek-göreneği, örf-âdetleri ve bâtil inançlar gibi inanış sistemleri vardır. Gelenek-görenek ile örf-âdetlere yüzyılların ve nesillerin ananevî görüntüsüdür diyebiliriz. Toplumun gelişmesi ve milletin psikolojik mantalitesinin evrimi, her milletin geleneğinde muhakkak bir değişme, yenilenme yapacaktır. Gelenek-görenek ile örf-âdetler, bir milletin geçmişi, tarihi, añ-sezimi ile yakından bağlantılıdır. Bununla birlikte komşu olan milletlerin birbirini bu konuda etkileyeceği muhtemeldir” (Akmataliyev, 2001: 5).

Gelenek kuşaktan kuşağa yaşayarak devam eden ve kalıplaşmış davranışlardan oluşan köklü alışkanlıkların tümüdür. Gelenekler var olduğu zamandan beri toplumların hayatında önemli yer edinmiş ve din geleneği, sanat geleneği, devlet geleneği aile geleneği, misafirlik geleneği, doğum geleneği, evlilik geleneği, ad verme geleneği gibi başlıklarla varlığını genişletmektedir (Uğurlu, 2010: 8-9).

Örf; zorlayıcı, kontrol altına alışı itibariyle birey-toplum arasındaki davranışların oluşmasında etkilidir. Örfler bireylerin davranışlarında hukuka uygun hareket etmelerini sağlaması onu kanunlara da yaklaştırmaktadır. Örfler zamanla hukuk sistemindeki yasa maddelerinin yerine geçer ve bu maddeler toplumun tümünü kapsamaktadır (Uğurlu, 2010: 33-34).

Gelenek kültürlerin kalıplaşmış davranış ve tutumlarının tümünü içine almaktadır. Gelenekler düzensiz değil kurallı, daraltıcı değil geniş bir alana sahiptir. Geleneklerde pek çok sosyal norm oluşabilmektedir. Evlilik geleneğinde birçok âdet, görenek bulunabilir. Gelenekler yapısı itibariyle katı, sert, durağandır. Onlar değişmezler veya çok az bir değişime uğrayabilmektedir. Gelenekler öğrenilerek ve yaşayarak kazandığı için oluşması uzun nesiller sürebilmektedir. Din, ölüm, evlilik, doğum gibi geleneklerin yerine oturması için birkaç nesil gerekebilir ve bu geleneklerin içinde kendilerine göre âdetler, görenekler, töreler olmaktadır (Uğurlu, 2010: 35-36). Geleneklerin çok az değişime uğraması çok uzun zaman alabilmektedir. Bu durum toplumların din, dil, kültür, ticaret, savaş, eğitim gibi olaylar neticesinde gelişebilmektedir.

Âdetler geleneklerin içinde bulunan davranış ve alışkanlıklardır. Geleneklere göre yaptırımı zayıftır ve geleneğin daha alt parçalarına inilmesidir. Bir şeyin âdet olabilmesi için bağlı bulunduğu geleneğin dışına çıkmaması gerekmektedir. Ölüm geleneğinde eğlence ile ilgili bir davranış âdet olamaz. Âdetler hem bölgenin tümünde hem de bir kısmında görülebilir. Âdet küçük bir grup arasında olması durumunda âdet sayılmamaktadır. Âdetler alışkanlıklar haline geldiği için yaptırım gücü zayıftır ama yine de bu âdetlerin yapılması istenmektedir. Örneğin nişan âdetinin evlenme geleneğinde olması istenmekte ama bu zorunluluk olmamaktadır. Âdetler toplumdaki bireylere ve toplumların davranış ile

tutumlarına da yön vermektedir. Âdetlerin oluşması için birçok kuşağı etkilemesi gerekmektedir. Bunların geçmiş kuşaklardan gelmesi ve yaygın olması gerekmektedir (Uğurlu, 2010: 41-44).

Görenek, önceki nesillerden görüldüğü gibi devam ettirilen uygulamalardır. Bunlar sosyal normlardan olup yapılıp yapılmaması konusunda bir zorunluluk yoktur. Görenekler değişebilir veya ortadan kalkabilir. Örneğin misafirlğe gidilmesi durumunda hediye götürülmesi zamanla değişebilir, aynı şekilde devam edebilir veya ortadan kalkıp hiç yapılmayabilir. Göreneklerin hemen terk edilmesi beklenemez. İslam geleneğinde Türklerin İslam'a geçmesiyle bazı âdet ve görenekler hemen terk edilmemiştir. Onlar İslam'a ters düşmemesinden dolayı bu görenekleri dinlerinde devam ettirmişlerdir (Uğurlu, 2010: 44).

Sosyal hayatı düzene sokan adetler için şunları söylemekte fayda vardır:

“Örf ve adetler sosyal hayatı düzenleyen kurallar sisteminin bir kısmını oluştururlar. Sosyal bilimciler bu düzenleyici kurallara genel olarak “norm” adını verirler. Bir sosyal norm belirli bir toplumdaki insanların neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini tayin eden, düzenleyen bir kuraldır. Bunun için bütün insanların hayatı sabahtan akşama kadar bu kurallara uygun hareketleri ihtiva eder” (Yanardağ, 2017: 42).

6.2. Seyahatnamelerde Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetlerle İlgili Unsurlar

6.2.1. Din Menşeli Âdetler

İncelediğimiz seyahatnamelerde insanların inançlarıyla ilgili çeşitli âdetler yer almaktadır. Onlar ibadetlerde, dini zamanlarda, hastalık gibi durumlarda âdetlerini devam ettirmişlerdir. Anlatılan âdetler toplumların geçmişlerinden alarak devam ettirdikleri köklü uygulamalardır.

Seyyahlar insanların bereketlenmek, dualarının kabul edilmesini istemek, hastalıklardan kurtulmak, zulüm ve haksızlıkları engellemek, musibetleri yok etmek için yaptıkları âdetlerine sık sık değinmişlerdir.

İnsanlar âdetleri gereğince hac ibadeti esnasında peygamberin sünnetine uyarak onun yaptığı davranışları yapmışlar ve bereketli olduğuna inandıkları yerlerde bulunarak dualar etmişlerdir. Aynı zamanda namaza olan saygılarından dolayı ezan okunduktan sonra camiye gelmeyenler toplum arasında hoş karşılanmaz ve onlara eskiden beri uyguladıkları cezayı verirler. Onların ibadetlere olan bağlılıkları davranışlarının kontrol edilmesini ve diğer bireylerin de bu ibadetlere uygun hareketler yapmasını sağlamaktadır.

İnsanların belirli zamanlarda toplu halde uğur, bereket getirmesi için ziyaret ettikleri mekânlar, yaptıkları ibadetler bulunmaktadır. Bu yerlerde eski zamanlardan beri devam

ettirdikleri adetleri bulunmakta ve bunları yerine getirmektedirler. Dini zamanlarda yapılan adetlerin zamanı bellidir. Halk bu zamanlarda belirlenen mekânlarda bir araya gelerek ibadetler yapmaktadır.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz din menşeli âdetler şunlardır:

6.2.1.1. İbadetlerle İlgili Âdetler

Mekke halkı Zilhicce (Mart) ayının perşembe gecesini hilal görünmeden cuma günü Arafat'ta hac ibadetini yapmazlar. Hac kuralları çerçevesinde o gece hilal görünmeden ertesi gün hac ibadeti yapılırsa hac kurallarının bozulacağına inanırlar. Halk bu güne "Terviye Günü" adını vermektedir. Bu günde yapılan ibadet halk arasında âdet olmuştur. Her bölgeden insanlar gelerek bereketli olduğuna inanılan Arafat'ta toplanırlar. Onlar Arafat'a cuma sabahı toplu halde giderek akşama kadar hac ibadeti yaparlar, dua ederler. Cumartesi ve pazar günü de Arafat'ta kalarak bu ibadetlerine devam etmektedirler. Perşembe gecesini hilalin görüldüğü anlaşıncı Mekke kadısı onların ibadet yapmasına müsaade eder. Kadı cuma günü insanlara hutbede hac işlerini bildirir. Onlara Arafat'ta vakfe yapacaklarını ve peygamberden rivayetle bu vakfenin 70 vakfeye eşit olduğunu söylemektedir. Mekke halkı Cuma günü yapılan bu ibadeti birçok ibadetten üstün görmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 123-125).

İnsanlar hac ibadetini gerçekleştirmek için yola çıktıklarında Tebûk'te devam ettirdikleri adetleri vardır. Peygamber Tebûk şehrine girince kılıcıyla hamle edecekmiş gibi yürüyerek hurma ağaçlarına vurmaktadır. Hac ibadeti sırasında da insanlar peygamberin sünnetini devam ettirerek bu şehirde kılıçlarıyla hurma ağaçlarına vurmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 118).

Harezmi bölgesinde insanlar namazlarına büyük önem vermekte ve namazlarını kılmayan kişileri cezalandırmaktadırlar. Müezzinler cemaate namaz vaktinin yaklaştığını bildirmek için bütün evleri birer birer dolaşmaktadırlar. Camiye çağrılanlar namaza gelmediği durumda onları camideki kamçı ile toplumun önünde cezalandırmaktadırlar. Ayrıca adam fakirleri doyurmak için belli bir ücret de vermelidir. Bu âdet uzun yıllardan beri devam etmektedir (İbn Battûta, 2021: 344).

6.2.1.2. Dini Zamanlarla İlgili Âdetler

Çalışmamızdaki seyahatnamelere göre insanların dini zamanlarda uyguladıkları âdetleri vardır. Mekkeliler Rebiülevvel (Haziran) ayının pazartesi gününde Peygamberin evini ziyaret etmektedirler. Zira peygamber bu ayda ve bu günde doğmuştur. Peygamberin doğduğu evin ve dokunduğu yerin bereketli olduğuna inanırlar. Aynı zamanda bu gecede yoksullara

sadaka verilmekte, Kur'an okunmakta, Allah'a dualar edilmektedir. Halk burada dini gece ve aylarda da bir araya gelmekte ve ibadetlerini beraber yapmaktadır. İnsanlar aynı zamanda onun doğduğu günde diğer kutsal yerleri ziyaret ederek bereketlenmek istemektedirler (İbn Cübeyr, 2020: 80).

Mekke halkının âdetine göre Recep (Ekim) ayının 29'unda Kâbe, kadınlara tahsis edilmektedir. Kadınlar bu gün için günler öncesinden hazırlıklar yaparak Kâbe'de toplanırlar. Kadınların geldiği gün erkekler Kâbe'den çıkmaktadır. Kadınların erkeklerle birlikte aynı anda Kâbe'de bulunması yasak olduğu için halk bu günü kadınlara ayırmaktadır. Kadınlar gün boyu ağlayarak ve tekbirler getirerek tavaf ederler, Hacer el-Esved'i öperler, bereketlenmek için Kâbe'nin çeşitli yerlerine dokurlar. Kadınlar erkekler gibi Kâbe'nin her yerini inceleyemezler ve Kâbe'de istedikleri gibi gezemezler. Onlar her yıl bu günde tavaf için Kâbe'ye gelmektedirler (İbn Cübeyr, 2020: 99).

Mısır halkı Ramazan'ın başlayıp başlamadığını anlamak için Şaban ayının 29. gecesinde din adamlarıyla birlikte namaz kılındıktan sonra toplu olarak ay gözetlemeye giderler ve hilali gözetlerler. Şehrin din adamları, fıkıh bilginleri ve saygı görmüş kişileri onlarla beraber gitmektedir. Burada her yıl yaptıkları bir şenlik vardır. Halk hilali gördükten sonra sevinçlerini göstermek için şehre dönerek sokaklarda ve evlerin önünde mumlar, meşaleler yakarak Ramazan'ın gelişini kutlamaktadır (İbn Battûta, 2021: 39).

Şam halkı arasında Ramazan ayında hiç kimse yalnız başına iftar etmemektedir. İnsanlar şehrin din adamlarından, büyük saydığı kişilerden bazılarını sofralarına davet ederek bu günün bereketli geçmesini istemektedirler. Bu adet şehirdeki tüccarlar, esnaflar, fakirler, misafirler arasında meşhurdur. Aynı zamanda halk mescitlere yemekler getirerek iftarlarını açmaktadırlar. Toplu halde yemek yemenin dayanışmayı artırdığını düşünmektedirler (İbn Battûta, 2021: 113).

Mekke'de insanların Recep ayında geçmiş yıllardan beri devam ettirdikleri umre ibadeti vardır. İnsanlar bu umreye günler öncesinde hazırlanmaktadır. Bu ayda mumlar yakılarak Allah'a övgülerde bulunulur. İnanişâ göre bu umre yapılırken Kâbe'nin etrafında nur olmaktadır. Halk Hz. Ali'nin mescidinin yanındaki tümsekte ihrama girdiği için bu umreye Umretü'l-Ekemiyye (:tümsek umresi) ismini de vermektedir. Abdullah b. Zübeyr Kâbe'nin tamirinden sonra Mekkelilerle beraber Recep ayının 27'sinde yalın ayakla umre yapmak için bu tümseğe çıkarak ihram giymiş. Mekke'nin fetih gününde de Müslümanlar şehre oradan girmiştir. Halk Abdullah'ın bu umresini benimsemiş ve o zamandan beri bu umreyi devam ettirmiştir. İnsanlar Abdullah'ın bu günde yaptığı umreyi "Abdullah b. Zübeyr Günü" diye bilmektedir. (İbn Battûta, 2021: 162-163).

Irak'ta insanlar dini gecelerde türbelere uğramaktadır. İnsanlar Recep ayının 27. gecesini Hz. Ali'nin kabrinin olduğuna inandıklarına yere kötürüm ve hastaları getirerek onların burada iyileşeceğine ve ayağa kalkacağına inanmaktadır. Aynı zamanda insanlar bu gece türbede namaz kılar, dualar etmektedirler. Halk bu gecenin bereketinden dolayı uzak yerlerden gelerek bu kabrin etrafında toplanmaktadır. Onlar hastaları kabrin yanına bıraktıklarında bir köşeye çekilip hastalar için dua etmektedirler. Ardından hastalar gecenin herhangi bir vaktinde ayağa kalkmaktadır (İbn Battûta, 2021: 176).

Kûfe şehrinde insanlar arasında meşhur olan bir mabet vardır. Buraya Meşhed-i Sâhibüzzemân yani (:Zamanın Efendisinin Meşhedi) adı verilmektedir. Halkın âdetine göre bir grup asker silah takımlarıyla birlikte bu mabedin yanına gelmektedir. Onlar zulüm ve haksızlığın artmasından dolayı bu mabette dua ederek zulümden kurtulmak istemektedirler. Onlar mabette yattığına inandıkları kişinin kalkıp bu kötülüklerle mücadele etmesini istemektedirler. Davul ve diğer müzik aletleriyle bağırmakta ve seslerinin mabette yatan kişiye ulaşmasını istemektedirler. Onlar Muhammed b. Hasan Askerî adlı kişinin bu mescide girdikten sonra kaybolduğunu ve tekrardan bu mescitten çıkmasını beklemektedirler. Onların mescitte çıkmasını beklediği kişi de Mehdi'dir (İbn Battûta, 2021: 215-216).

Bağdat'ta din adamları ve saygın kişilerin mezarları çok fazladır. Burada Ahmed b. Hanbel Hazretleri'nin mezarı da bulunuyor. Halk mezarın bereketine inanmakta ve saygı duymaktadırlar. Bağdat halkı her Cuma günü din adamlarından birinin mezarını seçerek burayı hafta sonuna kadar ziyaret etmektedirler (İbn Battûta, 2021: 221).

6.2.1.3. Din Menşeli Diğer Âdetler

Basra'da bütün kargalar siyah renklidir. Kargalar hurma ağaçlarına konar ve hurmaları koparır. Bu durum Basra halkı arasında bilinmektedir. Halk elde ettiği ürünleri harman yerine serer ve oraya kurşun bırakır. Böylece buraya hiçbir zaman sinek, karga benzeri şeyler gelmez. Kişi buraya konulan kurşun sayesinde sineklerin ve kargaların bir tılsımla engellendiğine inanmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 100).

Moğollar kapının eşiğine basmama konusunda çok dikkat etmektedirler. Onların inanışına göre eşiğin bir ruhu vardır ve bu eşiğe zarar vermeyi günah sayarlar. Âdetlerine göre kumandanların yurduunun eşiğine basan kişi ölüm ile cezalandırılır. Kumandanların otağına gelen elçiler kapının eşiğinde sol dizlerinin üzerine çökmeli ve ayağının kapının eşiğine basmaması için dikkat etmelidir. Görevliler de elçilerin kapıya basmaması için onları önceden uyarmaktadır. Moğollara gelen elçiler hem kumandanların hem de diğer beylerin önünde eğilmek zorundadır (Carpini, 2021: 52, 133, 136).

Tatarların geleneklerini devam ettirmeye çok dikkat etmektedirler. Onlara göre doğada gerçekleşen her şey Tanrı'nın iradesine bağlıdır ve doğada bir şey olduğunda Tanrı'nın gücü sayesinde gerçekleştiğini söylemektedirler. Soğuk havanın gelmesi durumunda Müslüman ve Hristiyanlardan yakınmaktadırlar, çünkü onlara göre bu soğuk havayı Müslümanlar ve Hristiyanlar kendi ülkelerinden getirmişlerdir. Bu diğer insanların uğursuzluğudur. (Crucis, 2018: 45).

Müslümanlar Allah'ın adını anmadan işlerine başlamamaktadır. Onlar yazdıkları mektuplara Allah'ın ismini eklemektedirler bu yüzden buldukları kâğıtlarda Allah'ın adı olabileceği için kâğıtları yırtmamaya çalışmaktadırlar. Yolda buldukları kâğıtları da Allah'ın adının olabileceğinden dolayı saygıyla kaldırmaktalar ve yüksek yerlere bırakmaktadırlar. Allah'ın adının yerde değil yüksek yerlerde olmasını istemektedirler. Allah'a ve peygambere yapılan saygısızlığı kabul etmezler ve bunu yapan kişileri öldürmektedirler (Crucis, 2018: 87-88).

Mekke'de şehrin güvenliğini korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan ribatlar vardır. Hicazlılar da bu ribatlara saygı göstermektedir. İnsanlar meyve ve sebze gibi ürünlerini bu ribata getirerek burada halka sunmaktadır. Bunu yapmayanların ürünlerine gelecek seneye musibet çökeceğine inanılmaktadır (İbn Battûta, 2021: 154).

Hindistan halkı ineğe duyduğu saygıdan dolayı inek ve sığırların kesilmesini yasaklamaktadır. Onların âdetine göre inek kesen kişi kestiği ineğin derisinin içine sokulmakta ve böylece yakılmaktadır. Onlar ineklere olağanüstü saygı duymalarının nedeni ineğin onları hastalıklarda korumasından kaynaklanmaktadır. Hintliler sığır sidiğini bereketli ve uğurlu görmektedir. Sığır sidiğiyle hastalara şifa vermek amaçlanmakta ve hastalara içirilmektedir. Evler ve bulundukları yerleri sığır sidiğiyle doldurmaktadırlar. Müslümanların da sığırlara zarar vermelerini yasaklamaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 419).

6.2.2. Evlilik İle İlgili Âdetler

Çalışmamızda toplumların geçmiş yıllardan beri sürdürerek devam ettirdikleri evliliklerine dair önemli unsurlar bulunmaktadır. İncelenen unsurlara göre birbirinden farklı bölgelerde yaşayan toplumların benzer adetleri bulunmaktadır. Onlar çeşitli yollarla birbiriyle temas halinde olduklarından dolayı birbirlerini de etkilemektedirler.

Toplumlar evliliklerde sosyokültürel yapılarını barındırmakta ve evlenmeyle birlikte sosyokültürel yapılarını geleceğe aktarmaktadır. Gelin ve damadın evlendikten sonra yeni hayatlarına başlamaları ve toplumsal anlamda aile kimliğini oluşturmaları onların belirli kurallara uymalarını gerektirmektedir.

Carpini ve Crucis eserlerinde Moğolların evlilikle ilgili âdetleri karşısında gördükleri şaşkınlıklarını kaydetmişlerdir. Moğolların evlilikle ilgili adetlerine göre kadınlar geri planda kalmaktadır. Kadınlar evlendikten sonra kocalarına ve ailelerine bağılıdır. İbn Battûta Şam, Maldiv Adaları, Hindistan Afrika halklarının evlilikle ilgili âdetlerindeki izlenimlerini aktarmaktadır.

Çalışmamızda evlilikle ilgili tespit ettiğimiz âdetler şunlardır:

Moğollarda erkekler âdetleri gereğince bazı istisnalar dışında istediği kadınla evlenebilir ve erkekler evlenmek niyetiyle istediği kadar kadın da alabilirler. Kocanın ölümünden sonra dul kalan kadın ailedeki erkeklerden biriyle evlenmek zorundadır. Kadınlar kocalarının ölümünden sonra kocanın evinden ayrılmaz ve isteği doğrultusunda evlenemez (Carpini, 2021: 42).

Moğollar hakanlarına çok bağılıdır ve onlar hakanlara karşı saygısızlıkta bulunmazlar. Hakan biriyle evlenmek istediğinde bu arzusu hemen yerine getirilir. Aynı zamanda senenin belli bir gününde Moğollar bütün bakire kızları toplayarak hakanın huzuruna çıkarırlar ve beğendiği kızları almasını söylemektedirler (Carpini, 2021: 87). Hindistan halkının âdetine göre bir kız evlenme yaşına geldiğinde babası kızının düğününü görebilmek için sultandan izin almalıdır. Sultan kız hakkında bilgi toplar ve kızı beğenirse kendisi alır, beğenmezse istediği kişi ile evlenmesine izin verir (İbn Battûta, 2021: 605). Moğollar ve Hintlilerde görülen bu adet benzerlik göstermektedir. Her iki ülkede hükümdarların isteği itirazsız yerine getirilir.

Yakubiler ve Nasturiler’de kadınlar ve erkekler istediği zaman birbirinden boşanabilir ve bunlar istediği zaman bir başkasıyla evlenebilir. Ancak Moğollarda kadınlar âdet gereğince istediği erkekle evlenemez (Crucis, 2018: 71).

Şam köylerindeki insanların âdetlerinden biri evlilik yaşına gelmiş kızların çeyizlerini babalarının temin etmesidir. Çeyizlerde bakır kapların bulunması önemlidir ve kızın ailesi bununla iftihar eder. Kız alıp verme işi de buna göre yürütülür. Onlar bulabildikleri kadar bakır kap almaktadır (İbn Battûta, 2021: 71).

Maldiv Adaları’na gelen misafirler ada kadınlarıyla kolay bir şekilde evlenebilmektedir. Misafirler bu adadan ayrıldığında ise kadınları beraberinde götüremezler, çünkü bu bölgenin kadınları ülkelerinden ayrılması yasaktır. Ada halkı misafirlere çok değer verir ve onların ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Misafirlerin hizmetini kaldığı evin kadınları üstlenmektedir. Misafirler gittiğinde ise kadınlara hediyeler vermektedir (İbn Battûta, 2021: 558). Afrika’da kadınlarla evlenmek isteyen kişi kadınların yaşadığı yerlerden başka yerde

oturamaz. Kadınları yanına alarak onların ülkelerinden dışarıya çıkamaz (İbn Battûta, 2021: 682). Maldiv Adaları ve Afrika’da görülen adetler birbiriyle benzerlik göstermektedir.

Maldiv Adaları’nda karı ve kocalar boşandığında kadınlar eski kocalarının evlerinde kalmaya devam etmektedirler. Kadınlar başka biriyle evlenene kadar eski kocalarının evinden ayrılmamakta ve yaşamlarını burada sürdürmektedirler (İbn Battûta, 2021: 571).

6.2.3. Ölüm İle İlgili Âdetler

Çalışmamızda toplumların ölüm ile ilgili bazı âdetlerinde dini inanışların izleri açıkça görülürken bazılarında görülmemektedir. Bu yüzden ayrı başlık olarak anlatılmıştır.

Seyyahlar toplumların ölüm karşısında uyguladıkları âdetlerine şahit olmuşlar ve bunları eserlerinde anlatmışlardır. İnsanlar ölümlerini hatıralarını yaşatmak, ruhlarının rahat etmesini sağlamak ve onlara olan özlemlerini gidermek için bazı âdetlerini devam ettirmektedir. Ölüm yıl dönümlerinde mezarlara ziyaretler yapılmakta, Kur’an okunmakta, yemekler verilmekte, yas tutulmaktadır. Bu seyahatnamelere göre Çin, Mali, Sudan ve Hindistan gibi bölgelerde ölümlerinin ardından kalan miraslar onlara saygıdan dolayı korunmakta ve ailelerine teslim edilmektedir.

Bu bölgelerde yaşayan toplumlar ölümden sonra yaşama inandıkları için gündelik yaşamlarında uyguladıkları âdetlerinde, göreneklerinde bazı inançlarını devam ettirmektedirler. Ölüm anında ve ölümden sonra yapılan âdetler toplumların kültürel yapılarını göstermektedir.

İbn Battûta Hint halkının ölüm ile ilgili merasimlerine ve âdetlerine sık sık şahit olmaktadır. Hindistan’da kadınlar kocalarının ölümünden sonra kendini yakarsa yakın çevresi onunla övünmekte ve kadın “vefalı kadın” şeklinde anılmaktadır. İnsanlar ölümlerinin mallarına dokunmaz ve ölünün yakın akrabaları gelene kadar bütün mallar din büyüklerinde kalmaktadır. İnsanlar âdetleri gereğince kırk gün yas tutmaktadır. Bu süre içinde ölünün mezarı ziyaret edilmekte, Kur’an okunmakta, yemekler verilmekte, yoksullara para dağıtılmaktadır.

Çalışmamızda ölüm ile ilgili tespit ettiğimiz âdetler şunlardır:

Çin halkı arasında yabancı bir tacir öldüğünde ondan kalan ticari malına, mirasına ve ailesine dokunulmamaktadır. Çinliler bu kişinin mallarını korumakta ve sahiplerine vermektedir. İnsanlar tüccarlara saygı göstermekte ve onlardan vergi alma konusunda da yardımcı olmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 75).

Moğolistan taraflarında yaşayan Derbentlilerde bir erkek öldüğünde kemiklerini etinden ayırarak etlerini siyah kargalara yedirirler ve diğer hayvanların bu eti yemesine engel

olmaktadır. Kadın öldüğünde ise etini kemiğinden ayırıp çaylaklara yedirmektedirler. Onlar ölülerin kemiklerini çıkaran insanların sihirleri olduğuna inanırlar ve bu insanlar torbalarında ölülerin kemiklerini taşırlar. Torbaları da evlerine asarlar. Herkes kendi torbasının üstüne ismini yazmaktadır (El-Gırnâtî, 2022: 131-132). Onların devam ettirdikleri adetlerinde kemiğe gösterdikleri önem de görülmektedir.

Moğol mezarlıklarına izinsiz veya kötü bir niyetle girmeye yeltenenler yakalandıkları durumda tüm malları ellerinden alınır, dövülüp işkence edildikten sonra ülkeden kovulurlar. Onların âdetine göre mezarlıklara izinsiz girilmez. Onlar mezarda yatanların yanına altın ve gümüş gibi değerli eşyalar koymaktadır. Aynı zamanda ölülerine de saygı gösterirler. Mezarları ve mezarda bulunan değerli eşyaları korumak için burada bekçileri görevlendirirler (Carpini, 2021: 58).

Moğollarda hükümdar veya soylu kişilerden biri öldüğünde onlara ait sarayların yıkılmaması adettir. Onların ardından eşleri bu saraylarda kalarak onların hatıralarını yaşatmaya devam etmektedir. Kocalarının sağlığındaki durumu gibi bu kadınlara saygı gösterilmektedir (Carpini, 2021: 140-141).

Hindistan'da kadınlar kocalarının ölümünden sonra büyük üzüntü duymaktadır. Kadınlar kocalarına olan bağlılığını göstermek için kendilerini yakmaktadır. Ancak bu kesin bir kural değildir ve kadınlar bunun için zorlanmamaktadır. Kadın kendini yakarsa “vefalı kadın” şeklinde anılmakta ve insanlar bu kadınla övünmektedir. Bu kadınlar toplum içinde de saygıyla anılır duruma gelmektedir. Kendini yakmayan kadın ise kaba sert elbisesini giymekte ve hiçbir şey yapmadan akrabalarının yanında oturmaktadır (İbn Battûta, 2021: 394).

Hindistan'da hükümdar öldüğü zaman köşkünü ve eşyalarını olduğu gibi bırakmaktadırlar. Onun yerine hükümdar olan kişi yeni bir köşk yaptırmaktadır. Hükümdara ait olan eşyalara da ilk hükümdara olan saygılarından dolayı dokunulmamaktadır (İbn Battûta, 2021: 447).

Sudan halkı ölünün malına dokunmayı günah görmektedir. Buranın âdetine göre ölünün malı şeriat kurallarına göre yakınları gelinceye kadar yöredeki büyüklerin yanında kalmaktadır (İbn Battûta, s. 544).

Hindistan'da sultan öldüğünde taziyeler yapılmaktadır. İnsanlar her gün sultanın mezarına gelip Kur'an okumakta, hatimler indirilmektedir. Bunun için özel olarak Kur'an okuyan gruplar vardır. İnsanlara yemekler verilerek durumlarına göre bir miktar para dağıtılmaktadır. Burada taziyeler kırk gün sürmektedir ve halk bu süre içinde ölüyü anmaktadır (İbn Battûta, 2021: 591).

Mali halkı ölümlerin mallarına dokunmaz ve onlardan kalan servetlerini asıl mirasçı gelene kadar güvenilir birinde bırakmaktadır (İbn Battûta, 2021: 676).

6.2.4. Tarikatlarla İlgili Âdetler

Tarikat ve mezheplerle ilgili bazı adetlerde dini inancın izleri açıkça görülmediği için ayrı bir başlık olarak verilmiştir. Burada tarikatların kendilerine göre devam ettirdikleri âdetleri ön plandadır.

Çalışmamızda tarikatlara ait tespit edilen âdetler şunlardır:

6.2.4.1. Nasturilerle İlgili Âdetler

Nasturiler Hz. Ali'nin ilah olduğuna inanmakta ve onu diğer halifelerden üstün tutmaktadır. Onlara göre Hz. Ali karganın kargaya benzemesi gibi Peygambere benzerdi. Nasturiler kendi adetleri doğrultusunda şehirlerini imar etmektedir (İbn Cübeyr, 2020: 211). Nasturiler arafın varlığını reddetmektedirler. İnsanların hükmünün verileceği zamana kadar iyi ruhların cennete, kötü ruhların cehenneme gideceğine inanmaktadırlar. Vaftiz olma sırasında “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına vaftiz olasın.” demektedirler. Vaftizin gücünün ve mükemmel oluşunun bir yağdan yapılan kutsal yağa dayandığını söylemekte ve vaftizin bu tamamen kutsal yağla yıkanmasıyla gerçekleştiği inanmaktadırlar. Eğer bu yıkanma sırasında vücutta yağlanmamış en küçük bir yer bile kalırsa buradan şeytanın girebileceğine inanmaktadırlar. Ayinler için yağla karıştırılmış mayalı ekmek yapmaktadırlar. Bunun içinde de önceden saklanmış olan kutsanmış hamur kullanırlar. Bu hamurun Kudüs'ten geldiğine ve İsa'nın bedeninin bir parçasını taşıdığına inanırlar. İnanişâ göre İsa son akşam yemeğinde ekmekten fazladan bir parça almış ve Nasturilere vermiştir. Onlar da kutsal ekmeği her pişirdiklerinde bir parça hamuru sonraki pişirme için saklamaktadırlar (Crucis, 2018: 79).

6.2.4.2. Kalenderiyye Tarikatının Âdeti

Kalenderiyye tarikatının üyeleri Şeyh Cemaleddin Efendi'nin âdetini devam ettirmektedirler. Şeyh Cemaleddin'in sakal ve kaşlarını kesmesinin nedeni kendisine musallat olan kötü niyetli kadından iffetini korumasından kaynaklanmaktadır. Onların anlattığına göre şeyhleri kendisine zorla sahip olmaya çalışan kadından kurtulmak için sakal ve kaşlarını keserek kendisini çirkin göstermiştir. Tarikata yeni giren üyeler de şeyhleri gibi kendi iffetlerini koruduğunu göstermek için sakal ve kaşlarını keserler (İbn Battûta, 2021: 42).

6.2.4.3. Ahı (Ahi) Tekkelerinin Âdetleri

Ahı tekkeleri Anadolu'nun köylerinden şehirlerine kadar her yerde kurulan ve yardım eden bir teşkilattır. Tekkedeki insanlar yabancıların, misafirlerin yiyeceklerini ve konaklayacakları yerleri temin etmekte, toplumun dayanışma içinde olmasını sağlamakta, yardıma muhtaç olanları kurtarmakta, durumu kötü olanların ihtiyacını karşılamaktadırlar. Tekke insanların birlik ve beraberlik içinde hareket etmesine öncülük etmektedir.

Bu tekkedeki genç bekârlar bir araya gelerek başlarına geçmesi için bir önder seçerler. Kazandıkları parayı da önderlerine verirler. Parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanıp gelen misafirler için harcanmaktadır. Misafirlere saygı gösterirler ve misafirler gidene kadar bütün ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Onlar yemeklerde şarkılar söylemekte, danslar etmektedir. Aynı zamanda Kur'an okunarak semalar edilmektedir. Her tekkenin lideri ayrıdır. Tekkelerde semalar yapılmaktadır. Yörede hükümdar bulunmadığı durumda ahı liderleri idareyi ellerine almaktadır (İbn Battûta, 2021: 275-285).

6.2.4.4. Ahmediye Tarikatı İle İlgili Âdetler

Ahmediye tarikatında şeyhlik aynı ailedeki kişilere geçmektedir. Ahmediye tarikatının âdetine göre yemekten sonra Şeyh Ahmed postuna oturmakta ve dervişler onun etrafında zikre ve semaya başlamaktadırlar. Tarikattakiler önceden hazırladıkları odunları ateşe atarlar. Ateş etrafında Allah'ı anarak dans ederler, sırayla ateşte yuvarlanırlar ve ateşi ağızlarına alırlar (İbn Battûta, 2021: 182).

6.2.4.5. Haydariye Tarikatı İle İlgili Âdetler

Haydariye tarikatının üyeleri boyunlarına bukağılar, ellerine, kollarına ve kulaklarına demir halkalar takmayı âdet edinmişlerdir. Onlar yatsı namazından sonra ateş yakarak sema ederler, ateş içinde dans ederler. Onların giydikleri gömlek ateşte yanmamaktadır. Bu tarikattaki insanlar vücutlarının farklı yerlerine taktıkları demirler ile ateş etrafında yuvarlanarak Allah'ı anmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 183, 373).

6.2.5. Selamlaşma İle İlgili Âdetler

İbn Cübeyr ve İbn Battûta Müslümanların belirli olaylar karşısında birbirlerini tebrik etmeleri ve birbirleriyle selamlaşmaları ile ilgili âdetlerine değinmektedir. İnsanlar sevinçlerinde, bayramlarda, karşılaştıklarında, namazlarında ve çeşitli yerlerde birbirlerine selam vererek iyi, güzel dileklerde bulunmaktadırlar.

Çalışmamızda selamlaşma ile ilgili tespit edilen âdetler şunlardır:

Mekke halkı hilali gördüklerinde o ayın bereketli geçmesi ve uğur getirmesi için birbirlerini tebrik ederek iyi dileklerde bulunurlar. Bu, insanlar arasındaki samimiyeti artırmakta, onları birbirine yakınlaştırmaktadır (İbn Cübeyr, 2020: 88).

Şam'da yaşayan insanlar ellerini arkada birbirine kavuşturarak yürümektedir. Saygı gören kişiler eteğini yerde bir karış sürüyerek ellerini arkada kavuşturmaktadır. Bu tarzda yürümenin sünnet olduğuna inanmaktadırlar. Onlar ellerini arkada kavuşturarak yürümenin vücuda yararlı olduğuna da inanmaktadırlar. Namazdan sonra selam verdiklerinde ve hilali gördüklerinde de el sıkışırlar, birbirlerine dualar ederler. Peygamber de bu şekilde selam verdiği için onun sünnetini devam ettirmek istemektedirler. Bu adetler onları Allah'a da yakınlaştırmaktadır. İçinde bulundukları ayın bereketli geçmesi ve uğur getirmesi için birbirine dua ederler (İbn Cübeyr, 2020: 224-225).

Iraklılar hükümdarlara ve beylere saygılarını göstermek için elleriyle kulaklarını tutarak diz çökmekte ve onların ayaklarını öpmektedir. Bu hareket onlara göre saygının son mertebesidir. Halk sultanın yanına gittiğinde bu şekilde selam vermektedir (İbn Battûta, 2021: 201, 203).

Yemen, Mogadişu ve Maldiv Adalarında selam verme şekilleri birbirine benzemektedir. Önce işaret parmağı yere değdirilir sonra parmağı başlarına götürüp dua etmektedirler.

Yemen halkının birbirini gördüğünde selamlaşma şekli şöyledir:

“Şehâdet parmağı yere değdiriliyor, sonra başa götürülüp "Allah büyüklüğünüzü daim etsin!" deniliyor.” (İbn Battûta, 2021: 242).

Mogadişu halkının selamlaşma şekli şöyledir:

“Mogadişu halkının selamı Yemenlilerin selamına benzemektedir. Başparmağını yere değdirerek başına götürürler ve “Allah izzetini daim etsin!” derler.” (İbn Battûta, 2021: 248).

Maldiv Adaları'nın selam verme şekli şöyledir:

“Büyük küçük herkesin Vezir Cemaleddîn'e hıdme ettikleri (:eğilip selâm verdikleri) gibi Abdullah'a da saygıyla eğilmeleri süregelen bir âdeti. Hıdmenin (:selâmın) usûlü şöyledir: Önce işaret parmağı yere değdirilir, sonra bu parmak öpülüp başa konulur.” (İbn Battûta, 572).

Zafar ahalisi sabah, ikindi ve cuma namazlarından sonra birbirleriyle kucaklaşmaktadırlar. Onların kendilerine göre selam verme âdetleri vardır. Bu selam şöyle yapılmaktadır:

“Zafâr ahâlisinin övülecek yanlarından, güzel âdetlerinden biri de sabah ve ikindi namazlarından sonra birbirleriyle musafaha etmeleri yani kucaklaşmalarıdır. Bunun bir usûlü de var; en ön saftakiler mescidin kible tarafına dikilirler. Arkada bulunanlar onlara sırayla yaklaşır, böylece kucaklaşırlar. Cuma namazından sonra da olur bu” (İbn Battûta, 2021: 252).

Anadolu’da selam vermek isteyen insan atının üstündeyse yere inmelidir. Uzak yerlerden gelenler hükümdarla görüşmek isterlerse saygıdan dolayı atından inerek selam vermelidir. At üzerinde büyük gördükleri kişilere selam vermek hoş karşılanmaz. Attan inip selam verilince hükümdar da atından iner ve selamı alır. Sultanın at üzerinde karşılanması felakete, memnuniyetsizliğe sebep olacağı söylenmektedir. At üzerinden inerek selam veren insanlar sultan tarafından hoş karşılanmakta ve hediyeler de verilmektedir (İbn Battûta, 2021: 284, 293).

6.2.6. Halk Hukuku İle İlgili Âdetler

İncelediğimiz seyahatnamelere göre insanlar hukuk alanındaki bazı âdetlerini devam ettirmektedirler. Toplumların haksızlıklar, hırsızlıklar, kavgalar, iftiralar gibi suçlar karşısında uyguladıkları cezalar onların yaşamlarında önemli bir yer edinmiştir.

Çalışmamızda halk hukuku ile ilgili tespit ettiğimiz âdetler şunlardır:

Şam halkının âdetine göre cezalandırılan insanlar eşeğe ters bindirilmekte ve sokaklarda gezdirilmektedir. Tellal ise verilen cezanın sebebini yüksek sesle halka duyurmaktadır (İbn Battûta, 2021: 105-106). Eşeğe ters binmek Hindistan’da görülmektedir. Hindistan’da eşeğe ters bindirilme ile ilgili bir ceza vardır. Hintlilerde eşeğe binmek ayıp olarak görülmektedir. Bir kimse dövüldükten sonra halka gösterilmek istenirse onu eşeğe ters bindirirler. Eşeğe binmek ayıp görüldüğü için yolculuklarda eşyaların taşınması da diğer hayvanlarla yapılmaktadır. Bölgenin eşekleri çok küçüktür (İbn Battûta, 2021: 510).

Türkler hayvanlara büyük önem verdikleri için sert kanunlar çıkarmaktadırlar. Bir insan hayvan çaldığı durumda çaldığı hayvanı sahibine geri vermeli ve bu hayvanın türünden dokuz adet vermek zorundadır. Eğer vermezse çocukları elinden alınır. Çocukları yoksa bu adam öldürülür. İnsanlar hayvanlarına işaretler vererek onları otlağa bırakırlar. İnsanlar bu kanunu bildiği için hayvanlara dokunmamaktadır. Onlar hayvanlarını rahat bir şekilde otlaklara bırakmaktadır (İbn Battûta, 2021: 312, 374).

Moğollar Cengiz Han’ın kanunlarıyla hareket ederek bu kanunlara önem vermektedir. Bu kanunlardan biri her sene toy adını verdikleri bir şölenin düzenlenmesidir. Bu şölene dönemin ileri gelenleri, subayları, hatunları dâhil herkes katılmaktadır. Eğer dönemin hükümdarı kanunlardan birini değiştirmişse ileri gelenler tarafında bu şölende tahttan indirilir.

Toplumdaki yönetim, düzenin sağlanmasında bu kanunlar esas alınmaktadır. (İbn Battûta, 2021: 357).

6.2.7. Yemek İle İlgili Âdetler

Carpini, Crucis ve İbn Battûta'da Moğol, Yemen, Anadolu, Maldiv ve Mulaybâr halkının yemeklerle ilgili âdetleri bulunmaktadır.

Çalışmamızda yemeklerle ilgili tespit edilen âdetler şunlardır:

Moğollar bir damla suyun ve bir lokmanın bile boşa harcanmasının günah olduğuna inanmaktadır. Onlar bu günaha girmemek için yemeklerden sonra tabaklarını yıkamaz, ellerini temizlemezler. Yemeklerde saygı duydukları kişilere daha fazla yemek verirler (Carpini, 2021: 63-64).

Müslümanlar kendi evlerine gelen yabancılara daima yemek vermektedir. Onlar bu yabancuları sofrada yalnız bırakmaz ve onlarla beraber yemek yemektirler. Kendileriyle birlikte yemek yiyen kişilere değer vermektedirler (Crucis, 2018: 89).

Yemen'in Zafar şehrinde halk misafirleri iyi ve bereketli olarak görmektedir. Halkın âdetine göre misafirlere yemek verildikten sonra misafirler ellerini yıkarlar ve ev halkı da onlardan kalan artık suyun bir kısmını içerler. Suyun geri kalanını da içsinler diye diğer ev halkına verirler. Onlar yemekten sonra yapılan bu âdeti devam ettirirler (İbn Battûta, s. 253).

Anadolu'da insanlar âdetleri gereği peygamberin sünnetine uyup uğur getirmesi için yemeğe tirit adlı yiyeceklerle başlamaktadır. Tirit et suyu veya bayat ekmekle yapılmaktadır. Halk özellikle Ramazan aylarında yemeğe tiritle başlamaktadır. Bu yemek peygamberin diğer yemeklere tercih ettiğini söylenmektedir (İbn Battûta, 2021: 278).

Maldivlilerin geleneklerine göre kadınlar kocalarıyla beraber yemek yemez. Kadınlar daha çok kocalarına hizmet etmeyi istemektedir (İbn Battûta, 2021: 561).

Hindistan'ın Malabar bölgesinde Müslümanlar yabancıların evinde yemek yememektedir. Eğer yemek yedikleri durumda yabancılar yemek kabını paramparça etmekte veya o kabı Müslümanlara vermektedir. Yabancılar genelde muz yaprakları üzerinde Müslüman misafirlere yemek vermektedir. Onlardan kalan yemekleri de âdetleri gereği yememektedirler (İbn Battûta, 2021: 540).

6.2.8. Diğer Âdetler

Çalışmamızda yukarıdaki başlıklarda anlatılan âdetler dışında başka âdetler de bulunmaktadır. Bunlardan birer tane örnek tespit edildiği için diğer başlığı altında toplanmıştır. Burada birçok konuda toplumlara ait âdetler anlatılmaktadır.

Çalışmamızda tespit edilen diğer âdetler şunlardır:

Kürt halkında ağalar ve beyler büyüklüklerini göstermek için başlarına horoz ibiğine benzeyen renkli bir başlık geçirmektedirler. Başlığı herkes takamamakta ve bunun için belli şartlar gerekmektedir. Bir fenalık yapıldığında, birini öldürdüklerinde, hırsızlık yaptıklarında, birine zarar verdiklerinde bu başlığı takmaktadırlar. Toplum arasında kötü işler yapmadan bunu takmaları yasaklanmaktadır. Aynı zamanda bu kötülükleri yapmayan erkeklere de kız verilmemektedir. Onlar yaptıkları kötülüğün büyüklüğüne göre de kız alabilmektedir. Daha büyük kötülükler, fenalıklar yapan değerli kızları alabilmektedir. Bu durum onlara göre ayıp değildir (Crucis, 2018: 64).

Tatarlar diğer insanların aksine kadınlara daha çok değer vermektedirler. Tatar kadınları diğer ülkelerdeki kadınların başlarına taktıkları taçlardan daha güzel ve gösterişli bir taç takmaktadırlar. Onların bu başlığı takmalarının bir hikâyesi vardır. Kadınlar çok eskiden ırmağın kenarında düşmanla yaptıkları savaştan zaferle ayrıldıklarında bu zaferden dolayı taç takmaya başlamışlardır. Tatar halkı ırmağın karşı tarafında bulunan düşmana saldırmayı göze alamamaktadır. Karar sonucu bir hile planlamaktadırlar. Erkekler toplanarak kadınları yurtlarında bırakmakta, gece karanlığında at üstünde uzak yerlere gidip tekrardan dönmüşler ve Tatarlara yardım için gelen askerlermiş gibi kendilerini göstermektedirler. Düşman ise karşı kıyıdaki olayı görünce korkmaya başlamakta ve kaçmaya karar vermişlerdir. Kaçarken Tatar kadınları silahlarını alarak düşmanın üzerine saldırmış ve büyük bir zafer kazanmışlardır. Kocaları geldiklerinde kadınların zafer kazandığını görmüştür. Zaferin şerefine kadınların büyük bir taç takmalarına izin vermişlerdir. Erkekler, karılarının bu tacı takarken belli şartlar da getirmişlerdir. Kadınlar giydikleri tacın üstünde ayak şeklinde bir şey taktırmakta ve tacın da ayağın altında görünmesini sağlamaktadırlar. Bunun nedeni kadınların zaferi tek başlarına kazanmadıklarını, erkeklerin de düşmanı korkutup kaçırdıklarını söylemektedirler. Erkekler onlara bu tacı takmalarına izin verildiği ancak kocalarının emri altında olduğunu söylemektedir (Crucis, 2018: 46-48).

Karanlıklar ülkesi Sibirya'ya büyük köpeklerin çektiği küçük arabalarla yolculuk edilmektedir. Arazi her tarafı buzlarla kaplı olduğundan dolayı insanların ayakları kaymakta, diğer hayvanların da toynakları bu yollara elverişli değildir. Buradaki köpeklerin tırnakları çok sağlamdır; bundan dolayı ayakları buz üstünde kolay bir şekilde kaymamaktadır. Köpeklerle sık sık seyahat edildiğinden dolayı bu yolların kılavuzluğunu köpekler yapmaktadır. En öndeki köpeğin boynuna ip bağlanmakta ve bu kılavuz köpeğinde arkasında üç köpek ona eşlik etmektedir. Bu kılavuz köpeğe sahiplerinin vurması, eziyet etmesi kesinlikle yasaktır. Çünkü köpek çekip gittiğinde sahibinin ölümü yaklaştığı söylenmektedir.

Aynı zamanda yemekler yapıldığında ilk olarak köpeklere verilmektedir. Bundan dolayı köpeklerin seyahatte verdiği faydadan dolayı özel olarak beslenmektedir (İbn Battûta, 2021: 325).

Hindistan'da Müslüman kadınların ile kâfir kadınların adetlerinde farklılıklar bulunabilmektedir. Müslüman kadınlar kulaklarını delmemekte, kâfir kadınlar ise kulaklarını delmektedir. Bu özellik her iki taraftaki kadınları birbirinden ayırmaktadır (İbn Battûta, 2021: 370).

Maldiv Adaları'nda insanlar gözlerine sürme çekmekte, vücutlarını güzel kokular sürmektedirler. Kadınlar sabah namazından sonra kocalarına ve çocuklarına gül suyu ve çeşitli kremler getirmektedir. Bunlarla vücutlarının her yanını ovalamaktadır. Daha sonra da gözlerine sürme çekmektedirler. Buna göre cilt canlanmakta ve yüzlerdeki karaltı ile izler yok olmaktadır (İbn Battûta, 20221: 557).

Çin halkının âdetine göre Müslüman tacirler evlerinde rahat bir şekilde kalabilmektedir. Müslüman tacirlerin beraberinde getirdiği tüm malları da ev sahibine emanettir. Ev halkı onun mallarından bir bölümünü masrafları için harcamaktadır. Müslüman tacir gittiğinde malları eksik çıkarsa ev halkı bu açığı kapatmak zorundadır. Dışarıdan gelen tacir hanlarda konaklamak isterse han sahibi onun ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Çin'de kızlar çok ucuza satın alınabilmektedir. Buraya gelen tacirler kızları satın aldıktan sonra ülkeden dışarıya çıkaramaz. Ancak kızlar bu erkeklerle gitmek isterlerse buna da engel olmazlar. Dışarıdan gelen tacir evlenmek istediğinde kolay bir şekilde evlenebilir. Bu tacirin servetinin köyü yollarda harcanmasına izin verilmemektedir. Onlar Müslümanların servetlerini kötü yollarda harcayarak ülkelerini başkalarının gözünde kötülenmesine karşı çıkmaktadırlar (İbn Battûta, 2021: 616).

Çinlilerin töresine göre kölelerinin ayağına zincir takılmaktadır. Köleler onlara on yıl hizmet ettikten sonra ayaklarındaki zincir çözülmemektedir. Bundan sonra zincirsiz bir şekilde sahibine hizmet etmek isteyebilir veya hükümdarın şehirlerinden birinde yaşamak isteyebilir. İnsanlar yaşlandığında emekliye ayrılarak hiçbir işe karışmamaktadırlar. Yaşlı insanlar çocuk sayılmakta ve onlarla ilgili yasal işlemler yapılamamaktadır. Çinliler yaşlı insanlara saygı göstermekte ve yaşlı insanlara baba şeklinde hitap edilmektedir (İbn Battûta, 2021: 624).

Mali'de insanlar hükümdar ile görüştüklerinde yıkanır şekilde başının üstüne toprak saçmaya başlamaktadır. Hükümdar birinin doğru söylediğine karar verdiğinde veya birine teşekkür ettiğinde o hemen giysilerini çıkarır ve başının üstüne toprak saçar. Böyle davranmak hükümdara duyulan saygının işaretidir. İnsanlar hükümdarın yanında içi toprak dolu sepetlerle gezmektedir. Hükümdar onlara güzel söz söyleyince bunlar sevindiklerini

göstermek için sepetteki toprağı üstlerine dökmektedir. Birini tebrik etmek istediklerinde kollarına kum saçarlar. Biri affedilince de tebrik için üzerlerine toprak saçarlar. Onlar edep ve saygı adına başlarına toprak ve kum saçmayı âdet edinmişlerdir. (İbn Battûta, 2021: 671, 674, 677).

Anadolu'ya gelen misafirler zaviyelerde büyük saygı görmektedirler. Zaviyeler misafirlere ikramlarda bulunarak ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Anadolu'da kadınlar yüzlerini kapatmamaktadır. Halk misafirlere yemekler göndererek onlardan dua beklemektedir. Onların âdetine göre misafirler evlerine bereket getirmektedir. Misafirler yola çıktıklarında ev halkı üzüntülerini göstermek için gözyaşı dökmektedir (İbn Battûta, 2021: 273).

6.3. Gelenek, Görenek, Örf ve Âdetler Hakkında Değerlendirme

Bunlardan hareketle incelediğimiz seyahatnamelerde seyyahlar toplumların geleneklerine, âdetlerine dair önemli unsurları kaydetmişlerdir. Toplumlar geleneklerini, âdetlerini sözlü olarak önceki nesillerden almış ve yine sözlü olarak yaşatmışlardır. Seyyahlar ise ilgilerini çeken, toplumlar arasında yaşatılan ve daha önce hiç görmedikleri âdetleri anlatarak bunları kaydetmek istemişlerdir. Bulduğumuz âdetler toplumun tümünü veya önemli bir kesimini ilgilendiren, onların nesiller boyunca uymak zorunda olduğu ve devam ettirdiği kurallardır.

İnsanlar sosyal hayatın düzenlenmesi, toplumsal gelişmenin ilerlemesi, bireylerin davranışlarının kontrol altına alınması, geçmiş ve gelecek arasında bağlantının devam etmesi için gelenek ve âdetlerini sürdürmektedir. Çalışmamızdaki bu âdetler toplumların yaşamlarında önemli yer edinmiş ve hayatın işleyişi için devam ettirilmiş uygulamalardır. İnsanlar ise bu âdetlere uymakla sorumludur. Onların alışkanlık haline getirdiği gelenek ve âdetleri sosyal yaşamın düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

İnsanlar inançlarında, evliliklerinde, cenaze merasimlerinde, tarikat ile mezheplerinde, törelerinde, yemeklerinde, selamlaşmalarında, hukuk sistemlerinde, misafirliklerde olmak üzere birçok yerde âdetlerini uygulamışlardır. Her toplum kültürel yapılar doğrultusunda gelenek, görenek ve âdetlerini devam ettirmiştir. Geleneklere bakarak toplumların maddi ve manevi değerlerine ulaşmak mümkündür. Bu toplumlar geleneklerine önem vererek insanların da bunlara uymasını istemektedir. Onlar devam ettirdikleri gelenek ve görenekler ile bereketlenmek ve Allah'ın rızasını kazanmak istemektedir. Toplum arasında yerleşen bu uygulamalar uzun zamandan beri devam ettirilmiş ve seyyahlar tarafından kaydedilmiştir.

El-Gırnâtî daha önce görmediği ve karşılaştığında kendisinde şaşkınlık uyandıran âdetleri anlatmıştır. İbn Cübeyr ve İbn Battûta daha çok Müslümanlarla ilgili âdetleri

anlatmışlardır. Bu seyyahlar Müslümanların inançları, dini günler ve aylarda yaptıkları âdetleri, selamlaşmaları üzerinde çokça durmuşlardır. Carpini ve Crucis Moğollar arasında bulundukları sırada gördükleri âdetleri kaydetmişlerdir. Seyyahlar Moğolların dinsel büyüsel inanmalarına, evliliklerine ve ölümlerine dair birçok geleneği aktarmışlardır.

SONUÇ

Seyahatnameler içinde barındırdıkları, efsane, masal, hikâye, atasözü, ninni, şarkı, türkü, dinsel büyüsel inanmalar, gelenekler, görenekler, âdetler, doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş dönemi ürünleri, halk hekimliği, sanatları, sosyal ve kültürel yapıları anlatmaları bakımından yazılı kaynaklardaki önemini korumuştur. Halk bilimi ise seyahatnamelerdeki folklorik ürünleri inceleyerek araştırmacıların yeterli kaynaklara ulaşamadığı ve açıklık getiremediği yerleri aydınlatılmasında yardımcı olmaktadır.

“12-14. Yüzyıl Seyahatnamelerinde Folklorik Unsurlar (*El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta Seyahatnameleri*)” adlı çalışmamızda seyahat edilen yerlerdeki toplumların folklorik unsurları halk biliminin konularına göre sınıflandırılarak incelenmiştir. Çalışmamızda bu yüzyıllar arasında yaşamış ve gezdikleri coğrafyaları detaylı bir şekilde anlatmış olan El-Gırnâtî, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battûta’ya ait seyahatnameler incelenmiştir. Bunlar çeşitli nedenlerle seyahat etmiş ve yaşadıkları dönemlerin kültürel yapılarını eserlerinde anlatmış Orta Çağ seyyahlarıdır. El-Gırnâtî eğitim almak, ilmini geliştirmek ve dünyadaki ilginçlikleri görmek için seyahat etmeye karar vermiştir. İbn Cübeyr hac görevini yerine getirmek, kutsal mekânları gezmek için seyahate çıkmıştır. Plano Carpini ve Monte Crucis Moğol istilasının Avrupa kapısına dayanmasından dolayı papa tarafından Moğol hükümdarı ile görüşmek ve Moğol coğrafyasına ait bilgiler toplamak için Orta Doğu ve Moğolistan'a giden din adamlarıdır. İbn Battûta genç yaşta hac yolculuğunu yapmak ve farklı toplumların kültürel yapılarını görmek için seyahate çıkmıştır. Seyyahlar yolculuk esnasında yaşadıkları hatıraları, gördükleri ilginçlikleri, duydukları enteresan olayları daha sonradan eserlerinden kaydederek seyahatnamelerini oluşturmuşlardır.

Seyyahların uzun yıllar boyunca seyahatte kalmaları ve bilmediklerini öğrenmek, öğrendiklerini de öğretmek istemeleri onların seyahat fikrini zihinlerine taşıdıklarını göstermektedir. Onlar seyahat etmenin bilincinde oldukları için gezileri sırasında gözlemlerini dikkatli ve titizlikle kaydetmeyi bilmişlerdir.

Çalışmamız giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazılı kaynaklar arasında seyahatnamelerin önemi, çalışmamızın amacı, kapsamı, verilerin toplanması ve değerlendirilmesi hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından yukarıda adları anılan seyyahlar ve eserleri hakkında genel bilgiler anlatılmıştır.

Çalışmamızın Birinci Bölümünde efsane menkabe, destan ve hikâye örnekleri üzerinde durulmuştur. Efsanelerde yaratılış ile ilgili efsaneler, olağanüstü kişi, varlıklar ve güçlerle ilgili efsaneler, dini efsaneler, hayvanlarla ilgili efsaneler üzerine örnekler tespit edilmiştir. El-Gırnâtî meraklı biri olduğu ve ilginç olayları sevdiği için daha çok olağanüstü varlıklarla ilgili efsaneler üzerinde durmuştur. İbn Cübeyr ve İbn Battûta hac görevini yerine getirdikleri esnada Müslümanlarla birlikte yaşamış ve onlarla çeşitli ilişkiler kurmuştur. Bu seyyahlar aynı zamanda dini bilgileri kuvvetli olan kişilerdir. Bundan dolayı İbn Cübeyr ve İbn Battûta'da peygamberler hakkında anlatılan efsaneler daha fazladır. Çalışmamızda anlatılan efsaneler ile insanlara iyilik ve güzelliği göstermek, tehlikeler karşısında aklını kullanmalarını istemek, onlara yol göstermek istenmiştir. Seyyahların kaydettiği efsaneler geçmişte yaşandığına inanılan ve halk arasında sözlü olarak aktarılan hikâyelerdir.

İncelediğimiz seyahatnamelerdeki menkabelerde keramet motifi ön planda olmuştur. Seyyahlar evliyaların dinsel yaşamlarından etkilenmiş ve onlarla ilgili anlatılan hikâyelerle ilgilenmişlerdir. Anlatılan menkabelerde evliyaların Allah tarafından korunduğu, onların dualarının kabul edildiği ve onlara saygı duyulması gerektiği mesajları verilmektedir. Seyahatnamelerdeki evliyalar keramet sahibi kişilerdir. Bu evliyalar kerametleri sayesinde insanlar yardım etmekte, yol göstermekte ve olağanüstü özellikler göstermektedir.

Çalışmamızda Moğol halkı arasında sözlü olarak anlatılıp Carpini, Crucis ve İbn Battûta tarafından kaydedilen Cengiz Han Destanı'na ait metinler bulunmuştur. Bu metinler günümüzde anlatılan Cengiz Han Destanı ile benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı da bu metinler çalışmamızda destan metni olarak adlandırılmıştır.

Çalışmamızda kıssalara dair birçok örnek tespit edilmiştir. Anlatılan kıssalarda toplumların kültürel yapılarına ait önemli unsurlar yer edinmiştir. Seyyahlar kıssaları sohbet esnasında öğrenilmiş ve anlattıklarını desteklemek için kaydetmişlerdir. Peygamber ve sahabeler, evliya ve saygın kişiler, hükümdarlar, olağanüstü varlıklar, gündelik hayat ile ilgili kıssa örnekleri bulunmuştur. Seyyahlar bu kıssalarla insanlara ders vermek, yaşanmış olaylardan ibret almalarını sağlamak, doğru ve yanlış göstermek, onları düşündürmeye çalışmak istemişlerdir.

İkinci bölümde ad verme geleneği başlığı altında, insanların, yerlerin, lakapların, milletlerin hayvanların ad alma hikâyeleri üzerine örnekler verilmiştir. Adlar insanların toplumdaki varlığının işareti olmuştur. Adların verilmesinde çeşitli etmenler rol oynamaktadır. Kişilere verilen adların örneklerine az rastlanmıştır. Yer adları ile ilgili örnekler ise oldukça fazladır. Seyyahlar gezdikleri yerlerde uzun süre kaldıklarında bu yerlerin ad alma hikâyelerini de öğrenmiş ve bunları eserlerinde kaydetmişlerdir. Bir yerde

bulunan türbe ve ziyaret yerlerinin adları o bölgeye isim olarak verilmiş, bölgede yaşayan din adamlarının adları saygıdan dolayı o yöreye isim olarak verilebilir, şehirler isimlerini kurucularından alabilmekte, yaşanan savaşlar veya tarihi olayların adları bölgeye isim olarak verilebilmektedir. Lakaplarla ilgili adlarda insanların fiziki yapıları, meslekleri, yaşadıkları yerler gibi etmenler etkili olmuştur. İnsanlar lakaplarını hemen almamışlardır. Bu lakaplar o kişilerle özdeşleştiğinde toplum tarafından onlara verilmiştir. Lakaplar bazen kişilerin adıyla birlikte kullanılmış bazen de kişilerin adının yerini almıştır.

Çalışmamızın Üçüncü Bölümünde inanışlar konusu ele alınmıştır. İncelediğimiz seyahatnamelerde insanların kutsallaştırdıkları ve saygı duydukları şeylere dair birçok örnek yer almıştır. İnsanlar bilmediklerini öğrenmek, anlam veremedikleri olayları anlamlandırmak için canlı-cansız varlıklar arasında dinsel-büyüsel ilişkiler kurmuştur. Onlar kutsal değerlere karşı çıkan kişinin günaha gireceğine inanmışlardır. Bu yüzden kutsal olanlara saygı duyulmuş ve zarar vermekten kaçınılmıştır.

İnsanlar güneş, ay, yağmur, yıldırım gibi unsurların güçlü ruhlar taşıdığına inanmışlardır. Bunlar aracılığıyla Tanrı'ya ulaşarak dualarının kabul edilmesini, günahlarının bağışlanmasını ve bereketlenmeyi istemişlerdir.

İncelediğimiz seyahatnamelerde yılan, horoz, güvercin, öküz, sığır, inek, at ve koç gibi hayvanlar insanların dinsel-büyüsel inanışlarında önemli bir yer edinmiştir. Hayvanların şifa verdiğine, hastalıklardan ve nazardan koruduğuna, insanları manevi yönden temizlediğine inanılmasından dolayı onlara saygı duyulmuştur.

Ağaçlar toprak altındaki kökü ve yukarıya uzanan gövdesi ile uzayıp gitmektedir. Ağaçlar çok uzun süre yaşabilmektedir. Bu nedenle onlar ebediliği temsil etmektedir. Seyahatnamelerde de insanlar ağaçların olağanüstü güçlere sahip olmasından dolayı onlara saygı duymuş ve onlardan bereketlenmek istemişlerdir. Ağaçların ruhlarının da ağacın kendisi gibi ebedi olduğuna inanılmıştır. İnsanlar hastalıklarını ağaçların yaprakları sayesinde iyileştirmeye çalışmışlardır.

Seyahatnamelerde taşlarla ilgili inanışlar çokça yer almıştır. İnsanlar taşlarla yağmur yağdırmaya çalışmış, taşlardan haber almış, taşlardan bereketlenmek istemiş ve taşları hastalık anında kullanmışlardır. Aynı zamanda kötü işler yapanların taş kesileceğine inanmışlardır. Peygamberler de çeşitli şekillerde taşlarla temas kurmuş ve onlarla konuşmuşlardır. Taşların peygamberlere yardım etmesi, onlara haber vermesinden dolayı insanlar bu taşlardan bereketlenmek, şifa bulmak istemişlerdir. Peygamberlerin bereketinin bu taşlara geçtiğine inanılmıştır. İnanışa göre peygamberin dokunduğu taş ateşte yanmadığı için insanlar da kendilerini ateşten korumak için bu taşlara dokunmuşlardır.

İnanışa göre sular insanları temizlemekte ve onları kirlilikten arındırmaktadır. Peygamberimiz zemzem suyunun şifa verdiğine değinmiştir. Ganj Nehri'nin cennetten çıktığına inanıldığı için Hintliler ölen insanların küllerini tekrar bu nehre atmaktadır. Kuyulardaki suların hastalıklara şifa verdiğine inanıldığı için hastalık anında insanlar bu kuyulara uğramıştır.

Moğollar ölenlerin hatırasını yaşatmak, onlara duydukları özlemi gidermek için insan suretinde putlar yapmışlardır. Putların ruh taşıdığına inanılmış ve onlara saygı duyularak önlerinde diz çökmüşlerdir. İnsanlar putlara yiyecekler, hayvanlar, hediyeler vererek onlara olan saygılarını göstermek istemişlerdir. Aynı zamanda putları yüksek yerlerde, yurtlarının girişlerinde bulundurarak bereket getirmelerini istemişlerdir.

Moğollar ateşin temizlediğine ve kendilerini kötülüklerden koruduğuna inandıkları için ateşi kutsal saymışlardır. Özellikle ateşe yapılan saygısızlığın günaha sebep olacağına inanmışlardır. İnsanlar kötülüklerden korunmak için kamlar aracılığıyla iki ateş arasından geçerek temizleneceklerine inanmışlardır. Temizlenme işlemi de tören ile yapılmaktadır. Yapılan törene ateş ile ilgili bölümde değinilmiştir. Ateşin zehir, büyü ve insanların aklında geçirdikleri kötü düşünceleri yok edeceğine inanıldığı için insanlar hükümdarlarla görüşmeden önce iki ateş arasından geçerek temizlenmek zorundadır. Yıldırım çarpması sonucu ölen insanlar kirlenmiş sayıldığı için ölenin çadırında kalanlar da kirlenmiş kabul edilmektedir. Bu kişiler ateş ile temizlenmektedir. Aynı zamanda ölene ait eşyalar da kirlenmiş kabul edildiği için bu eşyaların zarar vermemesi adına ateşte yok edilmektedir.

İnsanlar kemiklerin ruh taşıdığına inanmışlardır. Kemik kolayca yok olmamakta ve kaybolması çok uzun zaman almaktadır. İnsanlar kemik yakarak onun ruhunun ölen kişilere yol göstereceğine ve öleni yalnız bırakmayacağına inanmışlardır. Özellikle ölen kişi adına törende bir at kurban edilerek kemikleri yakılmaktadır. Atın kurban edilme töreni de kemik ile ilgili inanışlar kısmında anlatılmıştır.

Türbeler ve ziyaret yerleri insanların yaşamlarında manevi öneme sahip olmuştur. Peygamberlerin, din adamlarının, evliyaların, sahabelerin mezarları insanlar tarafından zamanla türbe haline getirilmiş ve buralara ziyaretler yapılmıştır. İnsanlar türbelerde yatan kişilerin bereketli olduğuna inanmışlardır. Onlar türbeleri uğurlu yerler olarak gördükleri için dualarını burada yapmaktadır. Burada yatan kişiler aracılığıyla dualarının kabul edileceğine inanmışlardır. Türbeler süslenerek temiz tutulmuş, altın, gümüş, ipek elbise gibi değerli eşyalar bırakılmıştır. Dini zamanlarda halk toplu halde türbe ziyareti yaparak manevi yönden huzur bulmak istemektedir. Halk türbelere dokunmanın, el sürmenin ve türbeleri öpmenin

bereket getireceğine inanmıştır. Aynı zamanda türbeler mescit, konaklanan, yemekler verilen, ibadet edilen yerler haline gelmiştir.

Seyahatnamelerde rüyalarla ilgili birçok hikâye yer almıştır. Rüyaları yorumlayanlar peygamberler, âlimler, kamlar, şeyhlerdir. Herkes rüya yorumlayamamış ve rüya yorumlamak için belli bir ilmin olması gerekmektedir. Rüyaların gelecekte oluşabilecek felaketleri önceden haber verdiğine inanılmış bu yüzden de insanların gördükleri rüyalar karşısında tedbir almaları için uyarılmıştır.

Çalışmamızda şamanlara, büyücülere dair birçok bilgi verilmiştir. Carpini ve Crucis'taki Moğolların şaman olarak adlandırılan kişiler İbn Battûta'daki Hintlilerin cûkî olarak adlandırdığı büyücülerle aynı kişilerdir. Bunlar farklı coğrafyalarda farklı şekilde adlandırılmışlardır. Şamanlar toplumdaki dini törenleri yönetmekte, insanlar ve ruhlar arasında aracı olmakta, kehanette bulunmakta, hayvan şekline girmekte, bakışlarıyla insanları parçalamakta, uçabilmekte, aylarca yemek yememekte, bilinmeyenden haber almaktadır. Bundan dolayı toplumun dini liderleri olmuş ve insanlar da onlara saygı duymuştur. İnsanların ateş etrafında temizlenme törenini şamanlar düzenlemektedir.

Seyahatnamelerde kurban ve adaklarla ilgili inanışlara yer verilmiştir. Kurbanlar kanlı ve kansız olmak üzere iki şekilde yapılmıştır. Kanlı kurbanlarda hayvanların kanı dökülmekte kansız kurbanlarda ise altın, gümüş, dinar gibi değerli hazineler veya yemekler verilmektedir. Kurban ile hastalıklardan korunacağına, sıkıntılarının yok olacağına inanılmıştır. İnsanlar tuttukları adaklar yerine geldikten sonra adaklarını gerçekleştirmişlerdir.

Yağmur duası ile ilgili inanışlara bakıldığında kıtlık, yağmur yağmama gibi durumlarda insanlar toplu halde Allah'a dualar ederek yağmur yağmasını istemişlerdir. Bu töreni grubun şeyhi, din adamı düzenlemektedir.

Dördüncü bölümde geçiş dönemleri üzerinde durulmuştur. Geçiş döneminin ilk evresi olan doğum ile ilgili folklorik unsurlara rastlanmamıştır. Çalışmamızda evlilik ile ilgili ritüellere dair birçok unsur anlatılmıştır. Evlilikler evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası şeklinde anlatılmamıştır. Seyyahlar evliliklere dair izlenimlerini gördükleri düğünleri bir bütün olarak anlatmışlardır. Evliliklerde eski Türk inanç sisteminin izleri yaşatılmıştır. Gelinin ve damadan üzerine buğday atılması ve altın, dinar saçılması, düğün esnasında dualar edilmesi, gelinin at üstünde getirilmesi, gelin ve damadın en değerli süslerle süslenmesi, oyunlar oynanması, kına yakılması, çeyiz hazırlanması o toplumların evliliklerinde yaşattıkları uygulamalardır. Suriye, Moğol, Tatar, Hint, Maldiv Adalarının halklarına ait düğün merasimleri anlatılmış ve anlatılan düğünlerde benzer özellikler taşımaktadır. İnsanlar düğünlerde sevinçlerini, mutluluklarını göstermekte ve düğünleri beraber kutlamaktadırlar.

Ölüm ile ilgili inanışlar ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası şeklinde bir bütün olarak anlatılmamıştır. Seyyahlar katıldıkları cenaze törenlerinde ölü gömme esnasında ve ölünün gömülmesinden sonra yapılan uygulamalara şahit olmuşlardır. İnsanlar öldükten sonra tekrar dirileceğine inandıkları için mezarlara yiyecek, altın, gümüş, asker, at, cariyeler bırakmışlardır. Onlar ölülerinin ardından mezar ziyaretleri yaparak onlara dualar etmektedir. Ölülerin ruhlarının geri gelmemesi için elbiseler ters giyilmekte, sürekli mezar ziyaretlerini yapılmaktadır. Onların ruhlarının rahat etmesi için kemik yakılmakta, Kur'an okunmakta, taziyeler düzenlenmekte, yemekler verilmektedir.

Hindistan, Irak, Anadolu, Çin'de ölülerin arkasından kırk gün yas tutulduğu görülmüştür. Moğollar ölümden sonra tekrardan dirileceklerine inandıkları için mezarlara altınlar, gümüşler, yiyecekler, at, askerler koyulmaktadır. Tüm bunlar ölünün diğer dünyada bunlara ihtiyaç duyacağına inanılmıştır. Soylularda ölenle birlikte atın gömülmesi sadece Moğol ve Çinlilerde görülmüştür.

Hindistan ve Irak'ta cenaze ziyaretleri esnasında mezarlara limon, portakal gibi narenciye ağaçlarının getirildiği görülmüştür. Cenazeler bu ağaçların arasında mezarlığa da götürülmektedir. Eski dönemlerde ağaçlar önemli bir kült sayılmıştır. Ağaçların köklerinin toprakta olması ve dallarının yukarıya doğru uzaması hayatın devam ettiğini göstermektedir. Hintliler ve Iraklılar da ölümden sonra yaşama inandıkları için mezarlara ağaçlar getirmişlerdir. Irak ve Anadolu'da cenaze merasimlerinde ölülerin ruhlarının geri gelmemesi için elbiselerin ters giyildiği görülmüştür.

Beşinci Bölümde atasözü, deyimler, alkışlar, kargışlar, ölçülü sözlerle ilgili örnekler yer almıştır. Atasözü örneklerine az rastlanmıştır. Tespit edilen atasözlerinde insanları düşündürmek, nasihat vermek amaçlanmıştır. Bazı yörelerde kullanılan ama anlamları tam olarak açıklanmayan atasözleri örnekleri de bulunmuştur. Seyahatnamelerde deyim örneklerine sık sık rastlanmıştır. Seyyahlar anlattıklarını desteklemek ve olayların etkisini artırmak için deyimlerden yararlanmışlardır. Bu deyimler insan organlarının adları, doğadaki cansız nesnelerin adları ile meydana gelmiştir.

Çalışmamızda alkış örnekleri insanların mutluluk, sevinç, övgü, dua, ölüm, şifa isteme gibi durumlarda iyi dileklerini anlatmak için kullanılmıştır. Peygamberlere, sahabelere, evliyalara, din adamlarına ve hayırlı işler yapmış kişilere iyi dileklerde bulunulmuştur. Ölen insanların günahlarının bağışlanmasını istenmiş Allah'ın onları rahmetiyle kuşatması için sürekli dualar edilmiştir. Çalışmamızda en sık karşılaşılan dua örnekleri Allah'ın bereketinden faydalanmak, verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamd etmek, Allah'ın ölenlere rahmet etmesini istemek şeklindedir. El-Gırnâfî, İbn Cübeyr ve İbn Battûta'da alkış örnekleri çokça

kullanılmıştır. Kargış örnekleri ise kötü olaylarla karşılaştığında, haksızlıklar yapıldığında, İslam dinine zarar vermeye çalışıldığında söylenmektedir. Seyyahlar kargışların gerçekleşeceğine inandıkları için fazla kullanmamışlardır. İncelediğimiz seyahatnamelerde ölçülü sözlere az yer verilmiştir. Ölçülü sözler deyim ve atasözü olmayan ama söyleyiş itibariyle düşündürten ve mesaj veren sözlerden oluşmuştur. İnsanlar konuşmalarını etkili kılmak, sözlerini güzelleştirmek için ölçülü sözlerden yararlanmıştır.

Altıncı bölümde toplumların gelenek, görenek, örf ve âdetleri üzerine birçok örnek verilmiştir. Toplumlar geçmişlerinden aldıkları geleneklerini olduğu gibi yaşatmaya çalışmış ve onları korumuşlardır. İncelediğimiz seyahatnamelerde inanışlar, evlenme, ölüm, tarikat ve mezhepler, selamlaşma, yemekler, hukuk ve diğer birçok konuda gelenekler, âdetler tespit edilmiştir. Çalışmamızda bir toplumun tümünü veya büyük bir bölümünü, toplumdaki meslek, dernek, vakıf, grup, tarikatlarla ilgili âdetler anlatılmıştır. Anlatılan âdetler insanların geçmişteki atalarından aldığı ve devam ettirdiği uygulamalardır. Bulduğumuz âdetler toplum arasında yaygınlık kazanan ve toplumun ortak ürünü haline gelen uygulamalardır. Toplumdaki düzenin sağlanması ve birey-toplum arasındaki ilişkinin devam etmesi için insanların bu âdetlere uyması beklenmiştir.

Sonuç olarak seyahatnameler dış dünyaya açılan kapılardır. İnsanlar seyahatnameler sayesinde farklı milletlerin zenginliğini öğrenebilmektedir. Çalışmamızda incelediğimiz El-Gırnati, İbn Cübeyr, Plano Carpini, Monte Crucis ve İbn Battuta'nın seyahatnameleri halk bilimi açısından önemli kaynaklardan olmuştur. Konu çeşitliliği bakımından zengin olan bu seyahatnameler folklorik unsurları kaydetmelerinden dolayı anlatıldığı dönemlerin canlı tanığı olmuştur. Seyahatnameler geçmişten günümüze aktarılan maddi ve manevi unsurları geleceğe taşıması bakımından köprü görevi görmüşlerdir.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, V. (2004). “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”. *Milli Folklor*, (61): 124-133.
- Acar, A. (2004). “İbn Cübeyr Seyahatnamesinde Dinsel Hoşgörü”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, (17): 128-138.
- Aça, M. (2015). "Kaynaklar". M. Ö. Oğuz (Ed.). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Grafiker Yayınları, Ankara, 97-132.
- Adivar, A., Arat, R., Ateş, A. ve Darkot, B. (1997). "Kıssa". *İslam Ansiklopedisi*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir, 6, 771-774.
- Adivar, A., Arat, R., Ateş, A. ve Darkot, B. (1997). "Menâkıp, Menâkıb". *İslam Ansiklopedisi*. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir, 7, 701-702.
- Akıncı, K. (2021). *Hayrettin İvgin'in Manas Romanında Kırgız Folkloru*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara.
- Akmataliyev, A. (2001). *Kırgız Folkloru ve Tarihi Kahramanlar*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Ö. A. (1988). "Atasözleri, Deyimler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, (10): 131-166.
- Altaylı, S. (2010). “Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar”. *Karadeniz Araştırmaları*, 25(125): 125-134.
- Alay, O. (2016). "Seyahatnamelerde Folklorik Öğeler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46): 7-16.
- Altınkaynak, E. (2007). “Cengiznâme Hakkında Bazı Değerlendirmeler”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (7): 1-20.
- Altınkaynak, E. (2015). *Anlatım Esasına Dayalı Metinler ve Din*. Ardahan Üniversitesi Yayınları (ARÜ-YAY), Ankara.
- Artun, E. (2011). *Türk Halkbilimi*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Aslan, F. (2012). “Halk Bilimsel Bir Terim Olarak “Efsane” Üzerine Bazı Dikkatler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23): 81-90.
- Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk Düşünleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bang, W. ve Arat, R. R. (1936). *Oğuz Kağan Destanı*. Burhaneddin Basımevi, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. Gerçek Yayınevi, İstanbul.

- Carpini, J. D. P. (2021), *Moğolistan Seyahatnamesi*. (Çev. E. Ayan), Kronik Kitap, İstanbul.
- Crucis, R. D. M. (2018). *Doğu Seyahatnamesi*. (Çev. A. D. Altunbaş), Kronik Kitap, İstanbul.
- Çıblak, N. (2002). "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler". *Türk Kültürü*, (c.y.): 605-614.
- Çobanoğlu, Ö. (2018). "Halk Edebiyatında Anlatımlık Türler: Mitler, Epik Destanlar, Efsaneler". H. Biltekin (Ed.). *Halk Edebiyatına Giriş 1*. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 102-129.
- Doğru, İ. (2020). *Türk Kültüründe Ad Koyma Olgusu ve İlgili İnanışlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- El-Gırnâtî, E. H. M. (2022). *Gırnâtî Seyahatnamesi*. (Çev. F. Sabuncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Erman, A. (2017). *Tanrı Dini Şamanizm*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Gülerer, S. (2013). "Türk Kültüründe Menakıbnameler ve Menakıbname Yazıcılığı". *Tarih Okulu Dergisi*, (16): 233-262.
- Güney, E. C. (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Güzel, A. (2015). *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Güzel, A. ve Torun, A. (2003). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Akçağ Basım Yayım, Ankara.
- Irmak, Y. (2016). "Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(11): 113-132.
- İbn Battuta, E. A. M. (2021). *İbn Battuta Seyahatnâmesi*. (Çev. A. S. Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- İbn Cübeyr, E. H. M. (2020). *İbn Cübeyr Seyahatnamesi*. (Çev. R. Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (2015). *Türk Milli Kültürü*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Kalafat, Y. (1980). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Karadavut, Z. (1992). *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kenzhalin, K. (2012). *Kazak ve Türkiye Türkçesinde Deyimlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- Keskin, A. (2018). *Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) ve Kargışlar (Beddualar/Kötü Dilekler): Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Köprülü, O. F. Ve Pekin, N. (hızl.). (1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Maden, S. (2008). “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (37): 147- 158.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1997). *İslam Ansiklopedisi*. (5/2 C.). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir.
- Mutlu, O. (2017). *Mitoloji Nedir? Ne Değildir?* Gürer Yayıncılık, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1992), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Örnek, S. V. (2016). *Türk Halkbilimi*. BilgeSu Yayıncılık, Ankara.
- Sakaoğlu, S. (1980). *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Kültür Bakanlığı Milli, Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.
- Sakaoğlu, S. ve Duymaz, A. (2021). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metin)*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Sevinçli, V. (2015). “Türk Kültüründe Alkış/Kargış ve Adilcevaz Örneği”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (52): 97-125.
- Şahiner, A. E. (2014). *Gaziantep Halk Kültüründe Dua (Alkış) ve Bedduaların (Kargış) Halkbilimsel İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Tanyu, H. (1968). *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Teyek, S. (2017). *Dede Korkut Hikâyeleri*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tuğluk, M. E. (2012). *Atasözlerinin Sınıflandırılması ve Yapısal Özellikleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*. (10. bs). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türktaş, M. M. (2019). “Türklerde Ad Verme İle İlgili Bazı Tespitler”. *TÜRK Uhuslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (17): 34-44.
- Uğurlu, S. (2010). *Gelenek ve Kimlik İnşası*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Varol, M. B. (2009). “Endülüs’te Coğrafya ve Coğrafyacılar”. *İslâm, San’at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki (İSTEM)*, (14): 61-77.

- Yanardağ, A. (2017). "Örf ve Adetler Sosyolojisi". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9): 39-63.
- Yemenlioğlu, M. M. (2020). *Şamanizm Dünya Dinlerinden, Gelenek Yayıncılık*, İstanbul.
- Yeşil, Y. (2012). *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri ve Bu Ritüellerde İcra Edilen Türler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yeşildal, Ü. Y. (2018). "Atalar Kültüne Dair İnanmaların Türklerin Ad Verme Gelenekleri Üzerindeki Tesiri". *Milli Folklor*, (c.y.): 48-59.
- Yeşildal, Ü. Y. (2019). "Yabalı Baba Menkıbelerinin Kökenleri Üzerine" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (c.y.): 11-27.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Vedat KARAKOYUN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Hacı Dudu Mehmet Gebizli Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans Diploması	Ardahan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yabancı Dil	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Ardahan Salim Dursunoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi